

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ПСИХОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ДЕВЕТТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЈА
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“**

Година V

Број 3

Април 2018

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. МАКЕДОНИЈА -
- 2018

Издавач: Меѓународен Центар за Славјанска Просвета - Свети Николе

За издавачот: Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ПСИХОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

Организационен одбор:

Претседател: д-р Јордан Ѓорчев, Македонија

Заменик Претседател: д-р Стромов Владимир Јуревич, Русија

Член: м-р Борче Серафимовски, Македонија

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Душан Николовски, Македонија

Доц. д-р Александар Илиевски, Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ, Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ, Србија

Проф. д-р Тодор Галунов – Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска – Бугарија

Доц. д-р Хациб Салкич, Босна и Херцеговина

Д-р Татјана Осадчаја, Русија

Доц. д-р Вера Шунаева, Русија

Технички раководител: м-р Милена Спасовска

Уредник: доц. д-р Јордан Ѓорчев

Компјутерска обработка и дизајн: Благој Митев, Адриано Панајотов, Иван Нацевски

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Организациониот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Организациониот одбор на Деветтата меѓународна научна конференција «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Секој научен труд пред објавувањето во списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» е рецензиран од двајца анонимни рецензенти од соодветната научна област.

Печати: Печатница МЦСП, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ

ИСТОК - ЗАПАД

(ПСИХОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

СОДРЖИНА

<i>Андон Дамовски</i> ВОНИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ НА ЗАШТИТА НА ДЕЦА ВО СОЦИЈАЛЕН РИЗИК	1
<i>Бошко Караџов</i> СТРИПОТ И ГРАФИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА КАКО ИНТЕРМЕДИЈАЛНА ДИДАКТИЧКА АЛТЕРНАТИВА НА ПЕДАГОШКИОТ ПАНТЕКСТУАЛИЗАМ ВО ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	9
<i>Ивана Дамевска</i> <i>Натали Здравеска</i> УЛОГАТА НА ПОЗИТИВНАТА ПСИХОЛОГИЈА ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ	17
<i>Виларова Илиевска Бојанка</i> КОРИСТЕЊЕ НА КОНТРАЦЕПЦИЈА И ПОЈАВА НА АНКСИОЗНОСТ КАЈ ЖЕНИ ВО РЕПРОДУКТИВЕН ПЕРИОД	23
<i>Кимова Ѓорѓина</i> СОВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И НОВИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ	29
<i>Ѓоко Стрезовски</i> МУЛТИДИСЦИПЛИНАРЕН ПРИСТАП ВО ПРОЦЕСОТ НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И ИНКЛУЗИВНОСТ НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ПОТРЕБИ ВО ОПШТИНА РЕСЕН ВО ПЕРИОДОТ 2013-2017 ГОДИНА	35
<i>Валентина Клопчевска</i> НАСИЛСТВО МЕЃУ УЧЕНИЦИТЕ И ВОСПИТНОТО ВЛИЈАНИЕ НА УЧИЛИШТЕТО ВО ПРЕВЕНЦИЈА	43
<i>Билјана Илиев</i> <i>Димитар Боневски</i> <i>Антони Новотни</i> <i>Емилија Бошковска</i> <i>Александар Илиевски</i> БУЛИНГОТ ВО СРЕДИНИ СО РАЗЛИЧНА ЕТНИЧКА СТРУКТУРА	51
<i>Марија Котевска Димовска</i> ПСИХОЛОШКИ ПЕРСПЕКТИВИ НА ЛИДЕРСТВОТО - СОЦИЈАЛЕН ИДЕНТИТЕТ	57
<i>Дорожкина О.А.</i> <i>Гузенина Е.О.</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ В ТРУДАХ РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ	65
<i>Здравко Ставров</i> ГОВОРОТ НА ТЕЛОТО И НЕГОВОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО РАЗЛИЧНИ КУЛТУРИ	71
<i>Славица Наумовска</i> РЕСУРСНИ ЧИНители ЗА ИНКЛУЗИВНОСТ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО	75

<i>Даниел Павловски</i> АСЕРТИВНОСТ	81
<i>Елена Яковлева</i> МНОГОМЕРНОСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	87
<i>Анита Ристеска</i> ПСИХОМОТОРНИОТ РАЗВОЈ КАКО ФАКТОР КОЈ ВЛИЈАЕ НА УСПЕШНОТО СОВЛАДУВАЊЕ НА УСНОТО И ПИСМЕНО ИЗРАЗУВАЊЕ КАЈ У ЧЕНИЦИ СО ПРЕЧКИ ВО ПСИХИЧКИОТ РАЗВОЈ	93
<i>Аница Златевска</i> <i>Симона Златевска</i> ПРЕВЕНЦИЈА ОД НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ КАЈ ДЕЦАТА ВО ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ	99
<i>Emilia Boshkovska</i> <i>Daniela Hristova Tasevska</i> ОБЛЕКЧАВАЊЕ НА СИПТОМИТЕ ОТ ПОСТТРАВМАТИЧНОСТРЕСОВО РАЗСТРОЈСТВО ЧРЕЗ БАЗИРАНИ НА ВНИМАНИЕ ИНТЕРВЕНЦИИ	103
<i>Марија Младеновска – Димитровска</i> <i>Александар Димитровски</i> ЗАСТАПЕНОСТА НА МОБИНГОТ КАЈ НАСТАВНИОТ КАДАР	109
<i>Мирјана Гичевска</i> НОВИТЕ ВРЕДНОСТИ НА АКТИВНИТЕ МОДЕЛИ НА НАСТАВА	115
<i>Кети Арсовска Несторовска</i> <i>Марина Кузмановска</i> СТЕРЕОТИПИТЕ ВО МЕДИУМИТЕ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ КОНСТРУКЦИЈАТА И ПОИМАЊЕТО НА СОЦИОКУЛТУРНИТЕ ВРЕДНОСТИ	121
<i>Наташа Ралевска-Вучкова</i> ОДБРАМБЕН МЕХАНИЗАМ-РЕТРОФЛЕКСИЈА	127
<i>Валентина Трпкоска</i> СОВРЕМЕНИ АПЛИКАЦИИ НА ФИДБЕК И РЕЦИПРОЧНО УЧЕЊЕ ВО ИЗУЧУВАЊЕ НА ПСИХОЛОГИЈАТА ВО РАМКИТЕ НА ПРОГРАМАТА МЕЃУНАРОДНА МАТУРА	133
<i>Марина Кузмановска</i> КВАЛИТЕТНИТЕ ПРИЈАТЕЛСКИ ОДНОСИ И ОБРАВЦИ НА АФЕКТИВНАТА ПОВРЗАНОСТ ВО АДОЛЕСЦЕНТНИОТ ПЕРИОД	141
<i>Ѓорѓи Илиевски</i> <i>Петар Илиевски</i> УЧЕНИКОТ ВО НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС	147
<i>Томислав Таневски</i> МУЗИКОТЕРАПИЈАТА ВО СОЦИЈАЛНАТА ИНТЕГРАЦИЈА НА ДЕЦАТА СО АУТИСТИЧНИ НАРУШУВАЊА	151

<i>Елена Златева</i> СОЦИАЛНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ ЛИЦ – УЧАСТНИКОВ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ	159
<i>Никола Петров</i> <i>Мариета Петрова</i> ПРЕДИЗВИЦИТЕ ЗА ИНОВИРАЊЕ И РЕФОРМИРАЊЕ НА ПЕДАГОШКИТЕ И НАСТАВНИЧКИТЕ ФАКУЛТЕТИ	165
<i>Марија Јовановска</i> ИНФОРМАТИЧКАТА ТЕХНОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕТО	175
<i>Диана Белевска</i> <i>Елена Кузмановска</i> <i>Јана Белевска</i> ПСИХОЛОШКА ПОДДРШКА КАЈ ЖЕНИ КОИ ДОЖИВЕАЛЕ СПОНТАН АБОРТУС	179
<i>Ирина Александровна Татјанина</i> <i>Бычкова Елена Семеновна</i> ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НАВЫКОВ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ ПОСТРАДАВШИМ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ.	183
<i>Диана Белевска</i> <i>Елена Кузмановска</i> ДОВЕРБАТА ВО ПОМОШНИТЕ ЛЕКОВИТИ СРЕДСТВА И НИВНОТО ДЕЈСТВО	187
<i>Диана Белевска</i> <i>Илинка Васкова</i> ОСОБИНИТЕ НА ЛИЧНОСТА И ПОЈАВАТА НА АЛКОХОЛИЗАМ КАЈ ЛИЦА ОД ЖЕНСКИ ПОЛ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	191
<i>Крстић Мирослав</i> <i>Николић Гордана</i> <i>Жикић Оливера</i> ИЗАЗОВИ У ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ И ВАСПИТАЊУ	197
<i>Крстић Мирослав</i> <i>Николић Гордана</i> <i>Жикић Оливера</i> ПОТРЕБЕ МЕНТАЛНО НЕДОВОЉНО РАЗВИЈЕНЕ ДЕЦЕ И МЛАДИХ	203
<i>Наум Илиевски</i> <i>Ангелина Илиевска</i> ПСИХОЛОШКА ГЛАД, КОНСУМЕРИЗАМ И МАС-ИНТРОЈЕКЦИЈА – ДВА МОДЕЛА НА ЖИВОТ	209
<i>Милена Спасовска</i> <i>Николај Уточкин</i> <i>Диана Белевска</i> ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ОПТИМИЗМОТ КАКО ПСИХОЛОШКИ ФЕНОМЕН ВО АДОЛЕСЦЕНТНА ВОЗРАСТ	213

<i>Уточкин Николай Александрович</i> <i>Спасовска Милена</i> СУБЪЕКТИВНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ И ОДИНОЧЕСТВО В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ	219
<i>Нина Камнева</i> ПОЗИТИВНАЯ ПСИХОЛОГИЈА ДЛЈА УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА СХЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК КОНФЛИКТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУПРУГОВ	227
<i>Нина Коваль</i> РАЗВИТИЕ ДУХОВНОСТИ СТУДЕНТА В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ	233
<i>Сашо Кочанковски</i> ТИПОВИ НА ЛИЧНОСТ КАЈ СТУДЕНТИТЕ НА ПСИХОЛОГИЈА	239
<i>Лариса В. Абдалина</i> ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ЛИЧНОСТНО- ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА	243
<i>Момчило Симоновић</i> РАЗЛИКЕ У СТРУКТУРИ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА РАЗЛИЧИТИХ ШКОЛСКИХ ПРОФИЛА	247
<i>Ана Чучкова</i> ЕДИНСТВОТО НА ТЕЛЕСНОТО И ПСИХИЧНОТО ПРИ ЗАБОЛЕЛИ ОТ РАК ХОРА	257

ОБЛАСТ
**ПСИХОЛОГИЈА И
ОБРАЗОВАНИЕ**

364-786.2:364.624.4-053.2

М-р Андон Дамовски

Служба за организирано живеење со поддршка во локалната заедница- Скопје

ВОНИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ НА ЗАШТИТА НА ДЕЦА ВО СОЦИЈАЛЕН РИЗИК

Апстракт: Заштитата на децата е организирана дејност заснована врз правата на децата како и врз обврските на државите за планирањеи единиците на локалната самоуправа за водење на хумана популациона политика. Поддршката на заедницата се остварува со обезбедување на услови и ниво на животен стандард што соодветствува на нивниот физички, ментален емоционален и социјален развој. Трудот има за цел да ги анализира формите на вонинституционална заштита кои се обезбедуваат за децата кои се наоѓаат во состојба на социјален ризик

Клучни зборови: социјална заштита, вонинституционална заштита, деца во ризик

NON-INSTITUTIONAL FORMS OF PROTECTION FOR CHILDREN AT SOCIAL RISK

Abstract: Child protection is an organized activity based on children's rights, as well as on the obligations of the planning countries and local self-government units for managing humane population policy. Community support is achieved by providing conditions and a level of living standard that corresponds to their physical, mental, emotional and social development. The goal is to analyze the forms of non-institutional care provided for children who are in a state of social risk.

Keywords: social protection, non-institutional care, children at risk

Според Конвенцијата за правата на детето, дете е човечко суштество кое нема навршено 18 години на живот, ако врз основа на законот кој се однесува на детето, полнолетството не се добива порано. Меѓународните стандарди посочуваат дека дете е било кое лице на возраст помала од 18 години. Според Законот за заштита на децата, како дете се смета секое лице до наполни 18 години живот, како и лица со пречки во телесниот и менталниот развој до наполни 26 години живот. Од друга страна Законот прави разлика помеѓу малолетник и помладо возрастное лице. Така за малолетник се смета секое лице на возраст до 18 години кое според Конвенцијата за правата на детето се смета за дете. Малолетници се лица кои сеуште немаат постигнато полн развој или зрелост и се на возраст до 18 години, но понекогаш и до 21 година. Помладо возрастное лице: ова е термин кој се однесува на лица кои што постигнале полнолетство во согласност со законот (вообичаено на 18 или 21 година), меѓутоа сеуште немаат достигнато зрелост во друга смисла. Некои истражувања укажуваат на фактот дека својот полн ментален (како и емоционален) капацитет и зрелост, луѓето најчесто не го достигнуваат се до својата 25 годишна возраст.

Во општи црти, националното законодавство почетокот на детството го дефинира со раѓање, а неговиот крај на возраст од 18 години, кога се стекнува полнолетството, полна деловна способност и способност за остварување

на избирачкото право. Според се претходно, дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило осумнаесет години, со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/родителот или старателот, односно старателите, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со законот како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или како дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело.

Но, и покрај тоа што ова е во согласност со Конвенцијата, од наведените законски одредби, каде што се регулираат правата и можностите поврзани со одредена возраст, се гледа дека не постои термиолошка усогласеност и се среќаваат термините: дете, малолетник, малолетно лице, лице што не е полнолетно, лице на возраст до 18 години.

И покрај тоа што домашното законодавство го дефинира почетокот на детството со раѓањето, во некои правни случаи признава одредени права и за зачатото дете и овозможува стекнување на права и пред раѓањето, под услов детето да се роди живо. Прашањето на возраста во контекст на полнолетството и одговорноста е клучно во секој дел од законодавството што се однесува на децата и е еден од клучните тест-фактори за квалитетот на заштитата на детските права во таквото законодавство. Па така, од голема важност се две возрасни нивоа: долната возрасна граница, под која се исклучува секаков вид на одговорност, и горното ниво, кое ја сочинува границата на полнолетството и целосната одговорност. Поимот ризик ги означува сите влијанија кои ја зголемуваат можноста за почеток на влошување или развој на проблематичните околности, додека под заштитни фактори се подразбираат позитивните сили кои придонесуваат за приспособување во присутноста на ризикот. Самото дефинирање на поимот “деца во ризик” варира во зависност од авторитетите од различни подрачја на психологијата, социологијата, медицината, социјалната заштита и другите подрачја. Во последниве неколку години, терминот “во ризик”, можеме да забележиме дека станува еден основен термин со кој на еден адекватен начин се опишуваат децата и младите кои се наоѓаат на пат кон многубројни проблеми кои се закануваат на нивниот позитивен развој и позитивна адаптација во општеството во кое живеат. Со малку подруги зборови кажано, самиот термин “во ризик” се користи за опишување на деца и млади кои доживуваат голем број на тешкотии, почнувајќи од изложеност на перинатален стрес, малтретирање, сиромаштија, училишен неуспех, смрт на родители, малолетничка бременост, неможност да се научат вештини потребни за успешен живот, емоционални проблеми и слично, кои понатаму ќе ги водат кон ризици однесувања и воопшто кон ризици. Според Рихтерс, децата во социјален ризик се поделени на: деца без родителска грижа, запоставени деца, деца со воспитно-социјални проблеми, деца кои употребуваат дрога и алкохол, деца од семејства со брачни конфликти. Грмер ги разликува следниве деца во социјален ризик: деца без родители, деца со посебни потреби, деца кои потекнуваат од дисхармонични семејства и деца кои употребуваат дроги и алкохол и деца од семејства со низок животен стандард. Сите деца меѓусебе се разликуваат по безброј нешта. Но, како и да е сметаме дека можеби

најзначајната разлика во нивниот развој е нивната изложеност на ризици врз кои што тие неможат да влијаат. Самиот свет во кои тие се раѓаат, растат, созреваат, се развиваат, за едни од нив значи грижа, прифаќање и сигурност, а за еден добар дел од нив значи несигурност, страдање, неприфаќање и неизвесност.

Од тука, според нашиот правен систем и животната реалност, постојат повеќе неповолни животни ситуации во кои децата се наоѓаат под социјален ризик и со самото тоа стекнуваат статус на деца кои што живеат во посебно тешки околности. Тие се поделени во неколку групи:

- » Деца без родители и родителска грижа: за дете без родителска гига се смета детето што нема живи родители, чии родители се непознати или исчезнати, дете што има родители, но одбиваат да се грижат за него, детето на чии родители им е одземено родителското право и работната способност, детето чии родители се тешко болни и се наоѓаат на долготрајно лекување.
- » Деца жртви на насилство: ваквите деца се проблем од многу одамна. Во некои семејства насилството кон децата е дел од воспитните мерки на самите родители. Децата што се малтретирани во семејството, т.е. се жртви на насилство почесто, за разлика од своите врсници, изразуваат најразлични нарушувања во однесувањето и потешко се социјализираат од другите деца. Тие почесто прават прекршоци, се однесуваат агресивно, анксиозни се и несигурни, нивниот морален развој е нарушен, а односите со врсниците им се лоши.
- » Децата од семејства со брачни и семејни конфликти: доживуваат стресни моменти, што често предизвикуваат нивна трауматизираност. Разводот на брак сам по себе претставува кризна состојба за детето.
- » Децата што употребуваат дроги: употребата на дроги кај децата носи големи ризици (психички, соматско-невролошки и социјални). Употребата на дрогата ја оштетува можноста за успешно функционирање во секојдневните активности, создава тешкотии во учењето и во помнењето. Психолошката и физиолошката зависност што се создава при употреба на дроги доведува до многу сериозни здравствени, социјални и финансиски проблеми.
- » Деца од сиромашни семејства: заради недостаток од приходи, освен загрозувањето на основната животна егзистенција, се маргинализираат во однос на остварувањето на правата и на обврските што постојат во општеството.
- » Деца со посебни потреби: основниот проблем, освен активностите за подигнување на нивото на способноста децата со посебни потреби и на нивото на комуникација, се и активностите во врска со нивната социјализација, т.е. интеграција во општествената средина. Опишувајќи ги карактеристиките на личноста на децата со посебни потреби, голем број на истражувања укажуваат дека тие се несигурни, недоверливи и наклонети кон социјална изолација.

Социјалните права на децата во законската регулатива на Република Македонија се утврдени во повеќе законски прописи, кои се во надлежност на повеќе државни органи. Република Македонија е мала држава и остварувањето на надлежностите на власта мора да претставува систем на централизирани и децентрализирани решенија, кои ќе оставаат доволно простор за влијание врз развојот на дејностите од непосреден интерес за децата, а со тоа и на локалната самоуправа. Во Законот за семејство утврдено е правото на детето,

тоа да биде издржувано од страна на своите родители, да биде згрижено, да биде заштитен неговиот живот и здравјето, да биде оспособен за самостоен живот и работа, со обезбедени оптимални услови за негово воспитување, школување и стручно оспособување. Државата како основен носител на заштитата на децата, согласно расположливите фенансиски можности, за одредени групи на деца дава определена метеријална помош на родителите за издржување, подинување, грижа и заштита на децата, но во истовреме и финансиски го поддржува организирањето и функционирањето на јавните установи и служби за заштита на децата. Заштитата на децата уредена е со посебен закон, како организирана дејност заснована на правата на децата, како и на правата и обврските на родителите и на државата за планирањена семејството, обезбедување на услови и животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата и обврските на државата во создавањето на услови за водење на хумана популациона политика, давање соодветна материјална помош на родителите според можностите на државата за издржување, подигање, грижа и заштита на децата и организирање и обезбедување развој на установи и служби за заштита на децата.

Социјалната заштита е систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита. Големiot број на промени во Република Македонија, како што се политичките, социјалните и економските промени, доведоа до зголемување како на бројот така и на самите категории на граѓани изложени на социјален ризик. Како резултат на сите овие промени, се повеќе и повеќе се зголемуваше потребата од користењето на услугите на социјална заштита. Од своја страна пак, за да може државата да излезе во пресрет на оваа сосостојба и да ги задоволи ваквите потреби, ги користи своите расположливи средства, ресурси и капацитети, но истовремено ја користи и поддршката од граѓанскиот сектор, меѓународните организации и донаторите. Самиот процес на деинституционализација подразбира активност за подготвување на корисниците сместени во установи за нивно враќање во биолошките семејства, или пак нивно сместување во некоја од формите на вонинституционална заштита на локално ниво. Со користењето на формите на заштита на локално ниво, се придонесува кон намалување на бројот на корисници сместени во установите од една страна, но и превенирање на потребата од нови сместувања во установи од друга страна.

Токму во оваа насока Министерството за труд и социјална политика превзеде активности за деинституционализација и како резултат на тоа донесен е Меморандум за разбирање, донесен и потпишан во 2000-та година, потпишан помеѓу Министерството за труд и социјална политика, Канцеларијата на УНИЦЕФ и Светската здравствена организација, во кој се вели дека нема да има прием на нови корисници во установите за социјална заштита. Паралелно со ова, истовремено се отпочна и со подготовка на дел од корисниците во Специјален Завод Демир-Капија, за нивно излегување од установата. Како резултат на оваа почетна спроведен промена, триесетина лица-корисници токму од оваа установа беа деинституционализирани. Во почетната фаза на процесот на деинституционализацијата се придаде големо внимание на развивање на мрежата на згрижувачките семејства во преден план, како и за развивање на капацитетите,

кои придонесуваат за пружањето на соодветна грижа на корисниците. Во истото тоа време, односно паралелно со тоа се започна и со развивање на формите на дневно згрижување на локално ниво при што се отворија и првите дневни центри за деца со интелектуална попреченост. Министерството за труд и социјална политика, поаѓајќи како од претходно споменатите принципи, така и од досегашните позитивни резултати од веќе постоечките форми на вонинституционална заштита, ја утврди потребата од донесување и развивање на Стратегијата за деинституционализација во системот за социјална заштита (2008-2018).

Оваа Стратегија секако има свои цели, но како една од основните цели се јавува потребата за подигање на квалитетот на самите услуги од социјална заштита, како и создавање на услови за приближување на услугите до корисниците на локално ниво. Оваа цел ќе може да се постигне преку развој на постојните и на нови вонинституционални форми на заштита и преку трансформација на постојниот систем на институционалната заштита. Сите деца имаат право да бидат заштитени. Иако семејствата се места кои што се претпочитаат за децата, понекогаш односите помеѓу родителите и децата можат да се нарушат. Во таквите случаи, потребно е соодветните институции и нивните служби да понудат соодветно советување за децата и нивните семејства. Особено е важно ваквите услуги да им бидат достапни на сите деца без дискриминација. Семејната кохезија и хармонија и одбегнувањето на раздвоеноста на децата од нивните родители е од клучна важност, но постојат и ситуации во кои што околностите во семејството ја засегаат благосостојбата, сигурноста и иднината на децата, па така детето нема друга соодветна опција освен да биде поинаку згрижено надвор од сопствениот дом и родители. Според Член 26 од Законот за Социјална заштита вонинституционалната заштита која што се остварува во или преку центарот за социјална работа опфаќа право на:

1. прва социјална услуга на корисниците на социјална заштита;
 2. помош на поединец и семејство;
 3. домашна нега и помош на поединец и на семејството;
 4. дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство;
 5. сместување во згрижувачко семејство;
 6. сместување во мал групен дом и
 7. организирано живеење со поддршка.
- » Правото на прва социјална услуга на корисниците на социјална заштита го опфаќа согледувањето на самиот проблем кој што го има корисникот кој што произлегува од состојба на социјален ризик, како и укажување на корисникот за можните решенија на тој негов проблем, услугите кои му се нудат, како и средствата за негова заштита. Кон сето ова претходно наведено, во правото на прва социјална услуга, спаѓа и мрежата на установи кои што се надлежни за давањето на услуги на корисникот на социјална заштита.
 - » Правото на помош на поединецот, претставува и подразбира применување на најразлични форми на советувањашна, советодавна и стручна работа, со која што на корисникот му се овозможува стекнување на голем број потребни информации, му се овозможува оспособување за самостојно одлучување, како и развој и зачувување на социјалните потенцијали.
 - » Правото на помош на семејството, подразбира давање на стручна

помош на членовите на семејството за надминување на некоја настаната семејна криза, како во брачните односи, така и во односите на релација родител-дете, но и стручна помош и оспособување на истото тоа семејство да ги остварува своите функции во секојдневното живеење и функционирање.

- » Правото на домашна нега и помош на поединец и на семејство подразбира обезбедување на нега на изнемоштено, старо лице и лице со телесна попреченост, лице со тешка и длабока ментална попреченост, лице кое што не е во можност само да се грижи за себе и токму поради тоа, потребна му е нега и помош во задоволувањето на неговите егзистенцијални потреби. Правото на домашна нега и помош овие лица имаат право да ги добијат и тогаш кога живеат со своите семејства.
- » Правото на дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство се обезбедува на повеќе категории на лица. Според Член 31 од Законот за Социјална заштита, право на дневно згрижување во дневен центар се обезбедува на:
 1. лице со умерена и тешка попреченост во менталниот развој и на лице со телесна попреченост кое не може само да се грижи за себе;
 2. дете со телесна попреченост;
 3. дете на улица;
 4. лице кое употребува, односно злоупотребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори и на членовите на неговото семејство и
 5. лице кое злоупотребува алкохол или се лекува од зависност од алкохол и на членовите на неговото семејство.
 6. Исто така, правото на згрижување во центрите за дневно и привремено прифаќање и згрижување се обезбедува и на следниве категории на лица :
 7. бездомници;
 8. лица кои употребуваат, односно злоупотребуваат дроги и други психотропни супстанции и прекурзори;
 9. жртви на семејно насилство;
 10. жртви на трговија со луѓе
- » Право на сместување во згрижувачко семејство, има лице кое што нема услови за живеење во своето семејство или пак од некои други причини му е потребно сместување во згрижувачко семејство. Правото за сместување во згрижувачко семејство, се обезбедува на:
 1. Дете без родители и дете без родителска грижа (во период до оспособување за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршување на средното образование, односно шест месеци по завршувањето на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитувањето да се обезбедат на друг начин);
 2. Дете со воспитно-социјални проблеми (занемарено, социјално необезбедено и злоставувано дете) и дете жртва на семејно насилство;
 3. Дете сторител на кривично дело или прекршок;
 4. Лице со умерени и тешки пречки во менталниот развој, лице со

длабоки пречки во менталниот развој и лице со трана телесна попреченост на кое му е потребно трајно згрижување и нега;

- » Правото на живеење во мал групен дом има можност да го искористи дете без родители или дете без родителска грижа, дете со воспитно-социјални проблеми, со пречки во менталниот или телесниот развој, лице со ментална или телесна попреченост, кое нема соодветни услови за живеење во своето семејство, кое нема семејство или од други причини му е потребно сместување во мал групен дом.
- » Правото на организирано живеење со поддршка имаат лицата со ментална или телесна попреченост, децата без родители и без родителска грижа, како и децата со воспитно-социјални проблеми. Организираното живеење со поддршка се остварува преку самостојно и организирано живеење во посебна станбена единица, со постојана или повремена помош од стручни лица. Помошта се дава во однос на остварувањето на основните животни потреби, социјалните, работните, рекреативните, културните и други видови на потреби на корисникот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ammerman R.T., Hersen M.: Case Studies in family violence, Second Edition, Kluwer Academic and Plenum Publishers, New York, 2000.
2. Ammerman R.T., Hersen M.: Children at risk: An Evaluating of Factors contributing to neglect, Child Abuse and Plenum Press, New York, 1990.
3. Димитријоска, С.(2009) Социјална работа со малолетници сторители на кривични дела, Скопје, Филозофски Факултет.
4. Димитријоска, С.(2001) Интервентни форми во социјална работа со деца под ризик, Филозофски Факултет, Скопје
5. Закон за социјална заштита (Службен весник на РМ, бр. 148/2013).
6. Закон за семејство (Службен весник на РМ, бр. 153/2014).
7. Закон за заштита на децата (Службен весник на РМ, бр. 23/2013).
8. Трајковски, Димитрија (1998). Семејството во системот на социјална заштита, Менора, Скопје,
9. Трајковски Димитрија, Сланинка-Динева, Мирјана (2003). Детска заштита во Република Македонија. Светлост-Графика, Скопје.

Доц. д-р Бошко Караџов

741.5:37.02

СТРИПОТ И ГРАФИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА КАКО ИНТЕРМЕДИЈАЛНА ДИДАКТИЧКА АЛТЕРНАТИВА НА ПЕДАГОШКИОТ ПАНТЕКСТУАЛИЗАМ ВО ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Апстракт: Во светски рамки е одамна неспорно, меѓутоа на овие простори, во научната и културна јавност, се уште се чувствува игнорантен елитизам кон стрипот. Своевиден академски заговор против стрипот или уверување дека тој е петпарачка нискокултурна шунд појава во поп-културата одговорена за негување на лошиот литературен вкус на младите. Оттука, во формалното образование, на сите нивоа, скоро е blasphemично да се спомне стрипот и стрип културата, а камоли да се промовира како вредно четиво со едукативен и активистички потенцијал. Во македонската културна, академска и образовна јавност има потреба од соборување на овие параестетички стереотипи како комплетно неодржливи. Стрипот како деветта уметност има своја неспорна вредност и естетички легитимитет и како секвенцијална уметност може да биде легитимна дидактичка алтернатива на вербално-текстуалната образовна парадигма на нашето време. Ова подразбира вклучување на стрипот во формалното образование, па затоа во текстот ги наведуваме педагошките причини и дидактичките капацитети на стрип-културата. Едновременно, предложувајќи образовна програма која ја изготвивме и спроведуваме во неформалното образование.

Клучни зборови: стрип, графичка литература, стрип-култура, образование, образовна програма, суперхеројска етика итн.

THE COMIC BOOKS AND GRAPHIC LITERATURE AS AN INTERMEDIATE DIDACTIC ALTERNATIVE TO PEDAGOGICAL PAN-TEXTUALISM IN FORMAL EDUCATION

Abstract: For a long time the comic books was considered to be schundliteratur phenomenon in pop culture, and additionally not only «responsible» for «nurturing» the bad literary taste, but also for the moral corruption of the youth. But overcoming of this long-standing stereotypes enabled the possibility of scientific research on the history and philosophy comic book art. Today, we even spoke about special science of comics - panelology. However, this overcoming has opened up space for research on the complex forms of ideological power and political reflections that the comic as a phenomenon of pop culture brings in itself. From Art Spiegelman, who received the Pulitzer Prize for the comic book Maus, not allowing the new generations to forget the horror of the Holocaust, through the iconic political influence of Alan Moore and David Lloyd with the comic book V for Vendetta and Guy Fawkes's mask, until the raising of rights woman in the Islamic culture in the Persepolis and Embroideries graphic novels by Marjane Satrapi and Joe Sacco's civic comic journalism from the military hotspots around the world. Today it is more than justifiable to speak not only about the pre-history of the comic book, but also about all the aesthetic issues that comics draws

as a narrative gender. Especially after the recent news that the Columbia University's Department of Education has allowed Nick Sousanis to complete a PhD dissertation titled *Unflattening: A Visual-Verbal Inquiry into Learning in Many Dimension*, which was written/painted entirely in the form of a comic book. This unusual doctorate in form of comic book carries with itself kind of academic legitimacy of graphic language and through the deconstruction of the usual academic discourse, offers an astonishing graphic art of visual telling that examines the human power of cognition and pedagogical perspectives of graphic literature.

Keywords: comic books, graphic literature, comic culture, education, educational program, super heroic ethics, etc.

ВОВЕД

Академскиот заговор против стрипот не е откритие на нашето културно и академско поднебје, меѓутоа тоа е единственото кое остана заробено во двете анти стрипски параестетски стапици: ингнорантниот елитизам и псевдонаучниот морализам. Препреки кои го следат стрипот од неговата појава па се до денес. Повеќето посветени љубители на стрип-културата знаат за разорната книга *Заведувањето на невините (Seduction of the Innocent)*¹ од американскиот психијатар со германско потекло Фредерик Вертхам (Fredric Wertham) објавена во 1954 година во која стриповите беа прогласени за опасна кич литература директно одговорна за зголемениот опсег на криминал и малолетничка деликвенција во 50-тите години во САД. Веднаш по објавувањето книгата станува best sellers, а интелектуалната јавност, авторитетите во општеството и родителите ја доживуваат толку сериозно, што тоа предизвика силен општествен аларм и анти-стрипска хистерија која резултира со радикална кампања за цензура и забрана на стриповите, проследена со церемонијални палења на стриповите и нивно јавно жигосување како опасена појава.

Фредерик Вертхам убедувааше дека графички воземирувачките слики во стриповите на насилство, секс, криминал, деликвенција и сл. директно ги поттикнува и охрабрува младите луѓе на слично однесување. Дополнително, уверуваше дека грозоморноста на сликите и морбидноста на темите претставуваат нездраво (с)ликовно четиво за младиот човек, кое дури ги поткопува и основните морални вредности на општеството, содржејќи скандалозни прикази на абнормални сексуално поведенија и непримерна женска голотија. Неговите интерпретации на релацијата на суперхеројот и неговиот sidekick (супердете-помошник) како суптилна промоција на хомосексуална педофилија и толкувањата на женските супер-хероини како лезбејски модели на однесување кои охрабруваат самостојност, независност и сила кај младите девојки, иако денес предизвикуваат насмевки, сепак во 50-сетите во САД предизвикаа толку жестока реакција на одредени граѓански кругови и родителски организации, по што следеше вклучување на највисоките политички тела во државата и носење радикални политички одлуки во однос на стриповите. Поточно, Сенатот на САД формираше поткомитет за истражување на малолетничката деликвенција и истиот во 1954 година го одржа познатите инквизициски сослушувања на стрип-издавачите, по кои тие, под политички притосок за целосна забрана, усвоија авто-цензорно тело со авто-цензорен код (1954 Code criteria) по кој стрип-културата доживеа стрмоглав пад.

¹ Fredric Wertham, *Seduction of the Innocent*, Rinehart & Company, New York City, 1954.

Поткомитетот се сосредоточи на криминалистичките и хорор стрипови, како и на нивното влијание за растот на деликвенцијата. Согласно, Comics Code Authority како самоиницијативно волонтерско тело задолжено за самоцензура и преглед на секој стрип, стрип авторите и издавачите добија (само)забрана да го презентираат криминалот на начин кој ќе предизвика симпатии за него кај читателот, да ги преставуваат полицијата, судиите, владините функционери и преставниците на институциите на САД на начин кој ќе предизвика непочитување на нивниот авторитет. Дополнително, беа обврзани во секој стрип доброто мора да го победи злото, а криминалецот да се најде зад решетки. Остро се забранија стрип-сцените со насилство, терор, хорор, обилно крварење, крвави и ужасувачки убиства и криминални дејства, изопаченост, похотливост, садизам и мазохизам, сцени со зомби, мачења, живи мртвовци, вампири, вукодлаци, канибализам и гулови. Недозволен станаа и приказните кои содржат исмевање, вулгарност, простотилак и цинизам. Се донесе и целосна забрана на било каква алузија, цртеж или приказ на незаконска или абнормална сексуалност, проследена со забрана за фигурално нагласување на физички квалитети на жените и мажите.²

Нешто слично се случи и 20 години покасно во Југославија. Имено, 1971 година во Крагуевац е одржан маоистички Конгрес на културната акција каде радикално се осудиле сите категории на популарната култура како чист шунд и кич и дополнително од властите е побарано воведување на Закон против шундот (Закон за измена и дополнување на законот за републички данок на промет на стока на мало). Конгресот, како одредена младинска културна акција го надгледувала (читај; организира) тогашниот секретар на Сојузот на Комунистите на Србија Латинка Перовиќ. Во знак на поддршка на борбата против лошиот литературен вкус, народот излезен сред Крагуевац и пред зградата каде се одвивал конгресот, ритуално во процесија ги спалува во егзалтација сите стрип и pulp примероци на «лесна» и неподобна литература. Така 1971 година во Југославија горат: Тарзан, библиотеката Лале, рото-романите, популарните магазини и др.³

ОПШТЕСТВЕНИОТ ПОТЕНЦИЈАЛ НА СТРИПОТ И ГРАФИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА

За среќа, во слободоумното општество како САД оваа цензура и стрипски конформизам, иако предизвика: констернација на општествената ангажираност и зафаќањето на стрип-авторите со политичките теми и критики и ги претвори стриповите во. т.н. сребрено доба во апологии на семејните и политичките конзервативни вредности, во неинвентивно досадни мелодарамии, во сапунци со банални романи и детинести приказни кои воопшто не ја разигруваат детската фантазија, сепак, таквата состојба не само што траеше релативно кратко туку и отвори простор за алтернативната стрип-сцена во која стриповите останаа медиум кој ги покренува општествените прашања, ги изразува социјалните трендови, говори за надминување и преосмислување на моралните норми и правила, ги руши закоравените културни традиции и стереотипи, изразува политички ставови и ставови, филозофски ги рефлектира биолошките пориви и егзистенцијалните немири застапувајќи нови филозофски погледи и животни

² Подетално за овие историски настани видете во: Jeet Heer "The Caped Crusader: Frederic Wertham and the Campaign Against Comic Books", Slate, (April 4, 2008)

<https://archive.is/20170527175443/http://www.slate.com/articles/arts/culturebox/2008/04/the_caped_crusader.single.html>

³ За овој подзаборавен историски настан неодамна е снимен документарниот филм "Kongres zaborava" (1971) во авторство на Владимир Пауновиќ

вредности. Овој општествен потенцијал на стрипот го препознаа и mainstream стрип-издавачите и авторите, но и новите власти во САД по 70-тите години на минатиот век. Стрип-културата како младинска култура која има историска должност за биде нова економска, политичка и општествена сила почна да ги преиспитува и жестоко поставува социјално – политичките прашања на тоа време: расизмот во САД, сиромаштија и големото расслојување, политичка корупција на елитите, конзумеризмот, генерациски вредносен јаз, сегрегацијата, односот кон доморотците, пренаселеноста, религиските култови и сл. Оттука во САД се создаде стрип-концептот на една нова митологија и нова епика која носеше во себе си древен, но осовремен морален код на хероизмот. Еден вид хероизам на новото време.

Овој морален код се отчитува во зборовите на вујкото Бен во култниот Марвелов стрип Спајдермен кога ја изговара реченицата која ќе стане морална водилка на суперхеројската стрип-епика: *With great power comes great responsibility*. Оттука, генерации млади луѓе својата морална дидактика не ја препознаваа во традиционалната религиска или институционална етика, туку за значењето на емпатијата, солидарноста, праведноста, правдата, слободата, почитта, чесноста, должноста, искреноста, пожртвуваноста, љубовта и сл. непосредно учеа од стрип-јунаците. По 1980 и по т.н. диверзификација на стриповите, тие станаа комплексно графичко четиво ослободено од кодот со многу повеќе литерарен реализам, книжевно ликовен цинизам, морална амбивалентност, симболизам и мулти-линеарна нарација.⁴

АКАДЕМСКИ И ОПШТЕСТВЕН ЛЕГИТИМИТЕТ НА ГРАФИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА

Стрипот, формално гледнано, претставува (с)ликовно раскажување (graphic storytelling) во кое фабуларните пикторални елементи се нижат во кадрирана и раскажувачка едно-по-другост (sequential) во форма на јукстапозиционирани (side by side) ликовни композиции (или т.н. стрип панели) на кои им се вметнуваат текстуални алатки кои ја дополнуваат фигуралната нарација. Надминувањето на вкоренетите стереотипи дека стрипот е петпарачка ниско културна шунд појава во поп-културата одговорен за негување на лошиот литературен вкус и моралната корупција на младите, овозможи подем на научните истражувања и на историјата и на филозофијата/естетиката на стрипот. Денес, дури се говори и за посебна наука за стрипот со име панелологија (panelology). Меѓутоа, надминувањето отвори простор за истражувања и на комплексните дидактички можности кои стрипот како феномен на поп-културата ги носи во себе.

Стрипот и графичките новели, како книжевни и ликовен родови, во американската, јапонската, француската, италијанската и шпанската културна сцена стана не само почитувано, значајно и високо вреднувано уметничко дело за кое се добиваат најпрестижните државни награди и почести, туку најзначајните стрип остварувања се вклучија во образовниот систем како дел од националните курикулуми и севкупната образовна паидеја.⁵

Денес, особено по неодамнешта вест дека Columbia University's Department of Education му дозволи на Ник Сузанис (Nick Sousanis) да докторира со

4 Види: Robert Petersen, *Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives*, Praeger, 2010; Randy Duncan and Matthew J. Smith, *The Power of Comics: History, Form and Culture*, The Continuum International Publishing Group Inc, New York, 2009; Dan Mazur i Alexander Danner, *Svjetska povijest stripa: od 1968. do danas*, Sandorf, Zagreb, 2017.

5 Споредете; National Council of Teachers of English, "Using Comics and Graphic Novels in the Classroom" The Council Chronicle, Sept. 05 < <http://www.ncte.org/magazine/archives/122031> >

дисертација со наслов *Unflattening: A Visual-Verbal Inquiry into Learning in Many Dimension*⁶ која е напишана/насликана целосно во форма на стрип, а беше прифатена со воодушевување поради своевидната академска легитимација на (с) ликовниот јазик и револуционерноста на чинот воопшто, е повеќе од оправдано да се зборува, не само за предисторија на стрипот, туку и за сите естетички прашања кои ги повлекува како наративен род. Овој необичен докторат во форма на стрип, низ деконструкцијата на вообичаениот академски дискурс на читателот му нуди една запрепастувачка графичка уметност на визуелно раскажување која ја преиспитува човековата моќ за познание и педагошките перспективи на (с) ликовната литература. Книгата *Unflattening: A Visual-Verbal Inquiry into Learning in Many Dimension* е епистемолошка и педагошка студија во ликовен наративен низ која не претставува метастрип како делата на Скот Мекклауд (Scott McCloud) на директен начин, туку на уште повиоко ниво авторот говори за вредноста на (с) ликовната артикулација на мислата и капацитетот на секвенцијалната уметност да биде легитимна дидактичка алтернатива на вербално-текстуалната паидеја на нашево време. Оваа книга го легитимира стрипот и како уметнички формат, но и како критичка практика во форма на една нова дискурзивна стратегија. Во САД овој начин на вообликување се нарекува *essay-as-comic*. Во нашата литературна критика и теорија оваа техника на раскажување е блиска до она што може да се нарече книжевен бриколаж со интерпикторалност, наместо интертекстуалност. Но, во овие матастриски дела или *essay-as-comic*, текстуалниот дел е секогаш суплементација на (с)ликовниот јазик. Затоа не може да стане збор за поддржана литература. Мора да говориме или за бимодална/мултимодална литература, за форми на интермедијалност или пак за класична графичка литература.

ПЕДАГОГШКИТЕ КАПАЦИТЕТИ НА СТРИП И ГРАФИЧКИТЕ НОВЕЛИ

Историјата на стрип-творештвото недвосмислено сведочи за силното едукативното и општествено-културно влијание на стрипот и графичката литература воопшто. Во неа се црпи голем дел од неговиот легитимитет како уметничка дисциплина. Доволно е да се потсетиме на Арт Шпигелман (Art Spiegelman) која доби Пулицерова награда за стрипот *Maus*, не дозволувајќи новите генерации да го забораваат ужасот на холокаустот, на иконицкото политичко и едукативно влијание на Алан Мур (Alan Moore) и Дејвид Лојд (David Lloyd) со стрипот *V for Vendetta* и маската на Гај Фокс (Guy Fawkes) и нивното силно влијание врз сите политички движења против тоталитарната ксенофобија оживувајќи го старото прашање за анархизмот и политичката слобода, на културната револуционерност од покренувањето на прашањата за правата на жената во исламската култура во графичките новели *Persepolis* и *Embroideries* на Маријне Сатрапи (Marjane Satrapi), графички новели чија видео анимација беше номинирана 2007-мата за Оскар, а истата година ја доби и наградата за најдобар анимиран филм на Канскиот филмски фестивал, како и на пацифистичкиот активизам на одговорно стриповско новинарство на Џо Сако (Joe Sacco) од воените жаришта ширум светот чии новинарски известувања во форма на стрип воспоставија нов правец наречен - *comics journalism*. Секако, и во рамките на *mainstream* стрип културата и *indie* сцената имаме голем број на остварувања кои не само што носеа во себе

⁶ Nick Sousanis, *Unflattening: A Visual-Verbal Inquiry into Learning in Many Dimension*, Harvard University Press, 2015.

едукативен потенцијал, не само што покренала важни политички прашања, туку овозможила и сосема нови смерници на графичкото раскажување.

ЗАКЛУЧОК: СТРИПОТ КАКО ЕДУКАТИВНА АЛАТКА

Врз основа на сето ова, развиеме образовна програма за стрипот и графичката литература како интермедијална дидактичка алтернатива на педагошкиот пантекстуализам во формалното образование. Програмата е составен дел од проектот Art for Advocacy во организација на американската фондација за поддршка на иновативни форми на образование International Debate Education Association (IDEA SEE). Образовната програма го носи насловот: Comics as educational and advocacy tools и се спроведува веќе пет години во рамките на неформалното образование како Школа за општествено ангажирана стрип уметност. Истата ги едуцира, инспирира и запознава младите со вештините и стратегиите за застапување (advocacy) на општествено одговорни каузи преку стрип уметноста. А знаењата и вештините кои ги стекнуваат преставуваат драгоцен алатка, како за нивното интелектуално зреење, така и за нивното општествено ангажирање во името на подоброто општество.⁷

Педагошкиот потенцијал на програмата е препознат од страна на британските организации за креативно учење и иновативна едукација и програмата беше презентирана 2016 година во рамките на проектот Art and Design for Advocacy Lab во The Sir John Cass Faculty of Art, Architecture and Design при London Metropolitan University и истата започна да се спроведува. Врз основа позитивните искуства од досегашното спроведување, како во Југо-источна Европа, така и во Обединетото кралство, сметаме и во рамките на македонскиот образовен систем треба да се отворат можности за имплементација на стрипот и графичката литература во педагошките практики во низа предметни програми како наставни теми и сл.

РЕФЕРЕНЦИ

1. Barker, M. 1989. Comics: Ideology, Power, and the Critics, Manchester University Press.
2. Bongco, M. 2000. Reading Comics: Language, Culture, and the Concept of the Superhero in Comic Books. Taylor & Francis.
3. Carter, J. 2000. An ABC for Book Collectors. London, Oak Knoll Books, Delaware, and British Library.
4. Eisner, W. 2000. Comics and sequential art, New York, Poorhouse Press.
5. Harvey, C. R. 1996. The Art of the Comic Book: An Aesthetic History, University Press of Mississippi.
6. Heer, Jeet. 2008. «The Caped Crusader: Frederic Wertham and the Campaign against Comic Books», Slate.
7. Dan, M. i A. Danner. 2017. Svjetska povijest stripa: od 1968. do danas, Sandorf, Zagreb.
8. McCloud, S. 1993. Understanding Comics: The Invisible Art, New York, HarperPerennial, 1993.
9. McCloud, S. 2000. Reinventing Comics, How Imagination and Technology Are Revolutionizing an Art Form, New York, Paradox Press.
10. McCloud, S. 2006. Making Comics Storytelling: Secrets of Comics, Manga

⁷ За курикуларните детали можете да го погледнете Силабусот за Art for advocacy на официјалната интернет страна на програмата < <http://advocacy.mk/> >

- and Graphic Novels, New York, Harper.
11. McCloud, S. 2005. 'The visual magic of comics' Talk Video, Lecturing in: TED2005 • 17:08 • Filmed Feb 2005, < http://www.ted.com/talks/scott_mccloud_on_comics>
 12. <<http://www.blockmuseum.northwestern.edu/about/publications/>>
 13. Munitić, R. 2010. Strip, deveta umjetnost, Zagreb, Udruga za popularizaciju hrvatskog stripa ART 9.
 14. National Council of Teachers of English, "Using Comics and Graphic Novels in the Classroom" The Council Chronicle, Sept. 05 < <http://www.ncte.org/magazine/archives/122031> >
 15. Османли, Т. 2002. "Стрип запис со човечи лик: Антропоморфизмот на стрипот, Скопје, Култура.
 16. Petersen, R. 2010. Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives, Praeger.
 17. Sousanis Nick. 2015. Unflattening: A Visual-Verbal Inquiry into Learning in Many Dimension, Harvard University Press.
 18. Wertham, F. 1954. Seduction of the Innocent, New York, Rinehart & Co.

Ивана Дамевска
Натали Здравеска

УЛОГАТА НА ПОЗИТИВНАТА ПСИХОЛОГИЈА ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ

Апстракт: Улогата на позитивната психологија во современиот свет е да ни го покаже патот на оптимизмот. За таа цел, позитивната психологија ја покачува нашата субјективна добросостојба, која, се разбира е од големо значење за нас на секое поле. Се согласуваме со мислењето на Селигман дека: сите три видови на живот заедно (пријатен живот, лична ангажираност и исполнет живот) ја покачуваат среќата кај луѓето, и на тој начин светот станува подобро место за живеење. Позитивната психологија ги потенцира способностите на младите луѓе, така што ги прави идните генерации поуспешни, што е многу важно за иднината.

Клучни зборови: позитивна психологија, оптимизам, емоции, современ свет.

THE ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGY IN THE MODERN WORLD

Abstract: The role of positive psychology in the modern world is to show us the path of optimism. Therefore, the positive psychology increases our subjective well-being, which, of course, is important for us in every field. We agree with Seligman's opinion that: all three kinds of life together (pleasant life, personal engagement and meaningful life) increase people's happiness and, thus, the world becomes a better place for living. Positive psychology emphasizes the abilities of young people, which makes future generations more successful, which is of great importance for the future.

Keywords: positive psychology, optimism, emotions, modern world.

ВОВЕД

Денес живееме во свет каде што се помалку и помалку си даваме простор за себе и можност субјективната добросостојба да се разбуди во нас па така да ја пренесуваме позитивната енергија и на другите околу нас. За жал, сè почесто сме свесни дека сме „марионетки“ на стресот и времето со рокови. Токму затоа позитивната психологија е тука за нас да ни го покаже патот низ кој владее оптимизмот а со тоа расте нашата субјективна добросостојба која се разбира е од огромно значење за нашиот развој на секое поле.

Што е позитивна психологија?

Позитивна психологија претставува релативно нова гранка од психологијата која ја изучува среќата и процутот на човекот. Таа има цел преку научни истражувања да го проучи, разбере и објасни феноменот на среќата кај луѓето. Позитивната психологија работи на откривање на тоа што ги прави луѓето среќни, како и на примена на откритијата со цел постигнување на исполнет и среќен живот. Таа ги изучува позитивните искуства и односи, како и позитивните институции.

Некои од димензиите кои ги истражува позитивната психологија се: позитивните вредности и ставови, позитивните карактерни црти и доблести, состојбите на фокусираната активност и животното задоволство, позитивните мисли и емоции, благосостојбата и доживувањето на припаѓање, како и нивоата на среќата и нивно менување. Научниот напор на позитивната психологија е особено насочен кон откривањето на начините за тоа како сите горе наведени состојби и појави можат да бидат постигнати од човекот на индивидуално ниво, но и како истите можат да бидат промовирани од страна на општествените и социјалните системи и институции.

Историски осврт

Историски гледано, среќниот живот и постигнувањето на истиот, бил интерес на човештвото од памтивек. На периодот, кој историчарите го нарекуваат стар век, му припаѓаат едни од најголемите проучувачи на среќата. Филозофи и учители кои оставиле печат на своето време, но и наследство за следните генерации, за теми поврзани со целисходен и исполнет живот, секако се учителите од далечниот исток; меѓу нив значајни се Buddha од Индија, како и Confucius, Zhuangzi и Mencius од Кина. Дури и темниот среден век има свои светли точки кога станува збор за изучување на среќата. Творците какви што се al-Ghazali или Thomas Aquinas блеснале во своето време на начин кој инспирира и денес. Ренесансата, својот претставник меѓу изучувачите на среќата го има во легендарниот John Locke. Нему му ги должиме изразите потрага по среќа и вечна среќа, во однос на тоа што задоволствата кои ги искусуваме денес се многу живи впечатоци и тоа ни дава слатка претпоставка за задоволствата кои ќе ги искусиме во иднина. Овие учители, мислители и филозофи поставиле свои видувања за среќата на човекот и човештвото, кои современата позитивна психологија се' повеќе научно и практично ги докажува.

Научни основи

Позитивната психологија своите научни корени, временски лоцирано, ги има во средината на дваесеттиот век, во учењата на хуманистичката психологија, како правец во психологијата. Хуманистичката психологија истражувала феномени какви што се здравје, креативност, љубов, природа, себство, потенцијали, индивидуалност, само-актуелизација. Во достигнувањата на хуманистичката психологија, позитивната психологија ги има своите научни основи. Меѓу оние кои ја направиле промената за фокусирање на психологијата како наука, од болест кон здравје, секако се доајените на хуманистичката психологија: Erich Fromm, Carl Rogers и Abraham Maslow.

„Љубовта е единствениот здрав и задоволувачки одговор на проблемот на човековото постоење.“
Erich Fromm

Клучните подрачја на дејствување на позитивната психологија произлегуваат од нејзиното дефинирање како научен приод во истражувањето на позитивните состојби, емоции и доживувања, истражувањето и развојот на позитивните особини и силни страни кај човекот и истражувања и примена на сознанијата во развојот на позитивни односи, заедници и институции, кои овозможуваат луѓето

да се развиваат и унапредуваат во психолошка смисла. Позитивната психологија според Шелдон и Кинг (Sheldon & King), е обид психолозите да станат поотворени и поосетливи за човековите потенцијали, мотиви и способности. Целта е да се откријат и промовираат факторите кои им овозможуваат на поединците да напредуваат. Линли смета дека позитивната психологија е научно истражување на оптимално функционирање кај луѓето. Како основоположници на позитивна психологија, во форма на научна дисциплина, се сметаат Martin Seligman и Mihaly Csikszentmihalyi.

Мартин Селигман истакнал дека со помош на позитивната психологија можеме мизерните личности да ги направиме помалку мизерни, да им ги истакнеме потенцијалите и да ги мотивираме да превземат иницијатива за остварување на своите цели. После долгогодишно искуство на работа со лица во мизерна состојба, се запрашал што ги прави поразлични од останатите, исто така и што ги прави екстремно среќните лица поразлични од останатите.

Тој заклучил дека се разликуваат токму заради тоа што се максимално социјализирани.

Кај човештвото уште од најрани времиња се јавила потребата да живее и да се развива во заедница, па затоа и социјалната психологија не е помалку битна.

Според Селигман постојат три различни видови на среќни животи. Првиот е пријатен живот, односно да се поседуваат позитивни емоции што е можно повеќе и да се искористат вештините што се поседуваат. Вториот вид е личната ангажираност, односно животот во семејството како родител, како брачен партнер, во љубовта и на работното место. Третиот начин на живот е исполнетиот живот (да се води живот кој ни има лична смисла).

„Ако јас можам да направам некого доволно добар да не биде депресивен, да не биде анксиозен, да не биде гневен, тоа значи дека можам да го направам среќен“

Мартин Селигман

Селигман смета дека сите овие три видови на живот во комбинација ја зголемуваат среќата на луѓето, а со тоа светот станува подобро место за живеење.

Покрај тоа, денешницата смета дека се повеќе се раѓаат креативни и интелигентни деца, меѓутоа образовниот систем не обрнува големо внимание на идните генијалци, односно не ја негува нивната фантазија и не дава можност за развој на креативноста што резултира со низок предизвик. Често се случува некоја активност да не е доволно мотивирачка за детето. Доколку активност е доживеана како низок предизвик, во однос на која своите вештини и способности ги доживуваме како високи, тогаш најверојатно ќе се јави чувство на досада. Оваа појава е карактеристична за натпросечно интелигентните деца во училиште, кога наставниците не ги ангажираат со додатни задачи адекватни на нивната способност и креативност. Направеното истражување кое ќе го дискутираме во продолжение не ни дава посакувани резултати, па затоа треба да се сфати како апел да се разбуди свеста за тоа колку е важна креативноста и потенцијалите кај секоја индивидуа од најрана возраст.

Истражување

На настан организиран од TEDxTuscon, доктор Џорџ Ленд ја шокира публиката кога ги откри вчудовидувачките резултати на тестот за креативност развиен од НАСА, кој дополнително се користел за тестирање ученици. НАСА побарала од доктор Ленд и од Бет Џермен да развијат високо специјализиран тест кој ефективно ќе може да ги мери креативните потенцијали на ракетните научници и инженери во НАСА, пишува Ideapod.

Тестот се покажал како многу успешен за потребите на НАСА, што дополнително ги мотивирало научниците да се обидат да дадат попрецизен одговор на клучното прашање: од каде доаѓа креативноста? Дали луѓето се раѓаат со таков потенцијал или го стекнуваат во текот на животот? За таа цел, одлучиле да тестираат 1600 деца на возраст од 4 до 5 години.

Резултатите биле шокирачки: 98 проценти од вкупниот број деца покажале генијална креативност! Поттикнати од ваквите резултати, научниците одлучиле да направат лонгитудинална студија и повторно да ги тестираат истите деца пет години подоцна, кога навршиле 10 години. Резултатот бил дека само 30 проценти од децата влегле во категоријата на фантазија која е во границите на генијалноста. Кога истите деца повторно биле тестирани на 15-годишна возраст, процентот паднал на 12! Кога станува збор за возрасната популација, резултатите од овој тест покажале дека само 2 процента го одржале својот креативен гениј по завршување на образованието. И за оние што се сомневаат во доследноста на овие резултати или сметаат дека се работи за изолирани случаи, тие резултати всушност биле реплицирани повеќе од милион пати, пишува Гевин Нашименто, кој прв предупреди на оваа неверојатна студија и нејзината шокирачка импликација: „училишниот систем, нашето образование, нè оддалечуваат од нашиот креативен гениј со кој сме се родиле“.

„Кога гледаме во внатрешноста на мозокот, гледаме дека невроните меѓусебно се спротивставуваат и всушност ја намалуваат моќта на мозокот затоа што постојано проценуваме, критицираме и цензурираме“, истакнува Ленд.

Според тоа заклучуваме дека првиот начин на размислување се нарекува дивергентен – тоа е фантазијата, која се користи за создавање нови можности. Вториот начин се нарекува конвергентен – кога донесувате одлуки, тестираме нешто, проценуваме, критицираме. Значи, дивергентното размислување дејствува како акцелератор, а конвергентното како сопирачка.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Современиот свет е идеален момент за да и дадеме значење на позитивната психологија, бидејќи токму таа е тоа што има тенденција резултатите од ваквите истражувања да ги направи подобри, да ги потенцира способностите кај младата популација, која ќе ги направи идните генерации поуспешни што е од огромно значење за иднината.

Покажано е значително постоење на полн спектар на емоции во нашиот живот. Нејзиното значење во човечкиот развој открило и пријатни и непријатни емоции. Клучен фактор за постигнување на субјективна благосостојбата е односот на пријатни и непријатни емоции кои човекот ги има во неговото искуство. Да се биде позитивен е најлесно нешто што би можеле да направите. Затоа продолжете да го барате решението. А решението на проблемот е таму каде што најмалку се надевате - во Вас.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. (n.d.). Retrieved February 15, 2018, from <http://pozitivnapsihologija.voxxyz.com/page/8/>
2. (n.d.). Retrieved February 15, 2018, from <http://pozitivnapsihologija.wixsite.com/pozitivnapsihologija/positive-psychology>
3. Info@fakulteti.mk, F. -. (n.d.). НАСА откри: „Децата се раѓаат како креативни гении, но образовниот систем ги заглупавува!». Retrieved February 15, 2018, from http://www.fakulteti.mk/news/18-01-09/nasa_otkri_decata_se_ragjaat_kako_kreativni_genii_no_obrazovniot_sistem_gi_zagluvavuva.aspx
4. Позитивна психологија. (2018, January 24). Retrieved February 15, 2018, from https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0
5. Seligman, M. (n.d.). The new era of positive psychology. Retrieved February 15, 2018, from https://www.ted.com/talks/martin_seligman_on_the_state_of_psychology
6. Seligman, M. E. (2013). Flourish: a visionary new understanding of happiness and well-being. Free Press.
7. Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (2005). Handbook of positive psychology. New York: Oxford University Press.

616.89-008.441-055.26

М-р Виларова Илиевска Бојанка

Проф. д-р Кимова Ѓорѓина

Факултет за психологија, МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

Проф. д-р Белевска Диана

Факултет за психологија, МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

КОРИСТЕЊЕ НА КОНТРАЦЕПЦИЈА И ПОЈАВА НА АНКСИОЗНОСТ КАЈ ЖЕНИ ВО РЕПРОДУКТИВЕН ПЕРИОД

Апстракт: Симптомите како интензивни или продолжени чувства на страв и непријатност кои влијаат на нормалното секојдневно функционирање укажуваат на анксиозност. Овие состојби во ситауции на користење на контрацептивни средства кај жени во репродуктивен период се доста чести, иако во голем број случаи се игнорираат. Нивните последици се многубројни и доста разорни како по самата личност, по нејзиното семејство, така и по целокупната иднина на личноста.

Во трудот се прикажани резултати на спроведено емпириско истражување на оваа тема, кое низ техника на анкетирање и тестирање дава можност за согледување на состојбата на користење на контрацептивни средства и поврзаноста со појава на анксиозност кај жени во репродуктивен период.

Клучни зборови: анксиозност, методи на контрацепција, жени во репродуктивна фаза

USE OF CONTRACEPTION AND ANXIOSITY IN WOMEN IN THE REPRODUCTIVE PERIOD

Abstract: Symptoms such as intense or prolonged feelings of anxiety and discomfort that affect normal daily functioning indicate anxiety. These conditions in the use of contraceptives in women in the reproductive period are quite common, although in many cases they are ignored. Their consequences are numerous and quite devastating as to the personality, her family, and the future of the person.

The paper presents the results of an empirical research on this subject, which through a survey and testing technique provides an opportunity to perceive the state of use of contraceptives and the association with the occurrence of anxiety in women during the reproductive period.

Keywords: anxiety, methods of contraception, women in the reproductive phase

Контрацепцијата е значајна тема на глобално ниво, поради огромната важност на спречување на појава на несакана бременост. Нејзината мистификација не е специфична, ниту посебна само денес, иако постои во различни форми колку што постои човечкиот род. Од една страна во современите делови на светот користењето на различните методи на контрацепција се смета за нормално, а од друга страна во слабите економски држави и подрачја се уште има предрасуди и

стравови кои предизвикуваат низа негативности.

На светско ниво, почнувајќи од 2009 година, околу 60% од жените кои се во брак и имаат можност да имаат деца, односно се во период на репродукција користат контрацептивни средства. Фреквентноста на користење на различни контрацептивни средства во голема мера варира помеѓу земјите. Најчестиот метод на контрацепција во современиот развиен свет се кондоми и орални контрацептиви, додека во Африка се оралните контрацептивни средства, а во Латинска Америка и Азија е стерилизацијата.

Една од негативните последици од користењето на контрацептивните средства е појавата на анксиозност. Анксиозноста или вознемиреноста е состојба која се манифестира со чувство на немир, исплашеност, страв до паника, психомоторна тензија и внатрешни безредија. Анксиозните нарушувања се најчесто пројавени психијатриски нарушувања, но поради необрнувањето внимание на нив и препознавањето многу често и не се лекуваат. Причините за појава на состојба на анксиозност се многубројни, а една од нив е користењето на контрацептивни средства кај жените во репродуктивен период.

Истражувањата спроведени од UCLA¹ (UCLA, Универзитет Калифорнија, Лос Анџелес е институција која во својата мисија е посветена на образование, истражување и јавен сервис) во текот на 2015 година утврдиле дека користењето на контрацептивните пилули може да ги «направат жените повеќе вознемирени со регистрирани промени на дел од мозокот».

- » Резултатите на истражувањето на оваа тема спроведено од страна на UCLA покажале дека контрацептивните пилули придонесуваат за намалување на два дела на мозокот кои се поврзани со емоциите.
- » Синтетичките хормони кое се наоѓаат во контрацепциските таблети се смета дека се виновни за тоа.
- » Се верува дека тоа може да е причина за зголемената анксиозност и депресивните епизоди кај жените во репродуктивниот период.

За најголем број жени во светот или околу 100 милиони жени во светот кои конзумираат контрацептивни пилули, несаканите ефекти од контрацепцијата се познати. Најчести проблеми кои се појавуваат се: промени во однесувањето и расположението, појава на главоболки, нагони на гадење и повраќање, а посериозните негативни ефекти вклучуваат појава на згрутчување на крвта и канцер на дојка. Се наведува дека постои голема можност промената во латералниот орбитофронтален кортекс да биде поврзана со емотивни промени кои одредени жени ги имаат при користење на контрацептивни таблети.²

Во контекст на ова, се уште точно не се знае дали овие промени во мозокот се постојани, или траат само додека жената ги користи контрацептивните пилули.

Негативните последици на контрацептивните таблети се зголемени доколку жената пуши, доколку има семејна историја на појава на тромбоза, има прекумерна телесна тежина, дијабетес, има континуирано висок крвен притисок или високо ниво на холестерол.³

Научниот проблем на емпириското истражување е фокусиран на идентификација на анксиозноста која се појавува при користење на контрацептивни средства, утврдување на големината на популацијата на жени

1 <http://www.ucla.edu>

2 Petersen, N. (2015). Oral contraceptive pill use is associated with localized decreases in cortical thickness. Human Brain Mapping .Wiley Online Library. University of East Anglia, UK, <http://onlinelibrary.wiley.com/>

3 <http://www.dailymail.co.uk/health/article-3043512/Contraceptive-pill-make-women-anxious-shrinking-brain-study-warns.html>

која користи контрацепција, детекција на факторите кои влијаат на фреквентноста на користење на контрацептивни методи кај жените кои се во репродуктивен период, како и утврдување дали постои поврзаност со појава на анксиозност кај жените кои се во репродуктивен период во Република Македонија.

Анксиозност или вознемиреност се определува како состојба која се манифестира со чувство на немир, исплашеност, страв до паника, психомоторна тензија (тензија на телото) и внатрешни безредија, како и постоење на чувство како да лицето ќе «експлодира»⁴.

Контрацепција- Контрацепцијата ги вклучува сите методи со кои се спречува појава на несакана бременост:

- » Хормоналните апчиња за контрацепција се најбезбедни и најмногу користена форма на контрацепција во развиените земји. Покрај нив, постојат и други методи на хормонална контрацепција (како инекции, поткожни импланти, фластери, вагинални прстени).
- » Интраутерина контрацепција се методи кои ги користат главно жени кои родиле. Денес се користат спирали со бакар или со хормони.
- » Во методи на бариера се вклучуваат кондом, дијафрагма, цервикална капа, спермициди.
- » Во природни методи на контрацепција се вклучени периодични (одредување на плодните и неплодните денови, календарска, метода на цервикалниот слуз, (Билингсова) и температурна метода.
- » Стерилизација е метод на контрацепција, која е во некои земји е се почеста. Исто така, постои итна или посткоитална контрацепција.⁵

Репродуктивен период- трае од првиот до последниот циклус, приближно од 10 тата до 50 тите години.⁶

Истражувањето беше спроведено со техника на анкетирање кај случаен примерок од типот на едноставен случаен примерок со 108 испитанички, и техника на тестирање исто кај 108 испитанички односно жени во репродуктивен период. Целокупното истражување беше спроведено во временска рамка од околу една година во текот на 2016 и почеток на 2017 година. Просторно истражувањето се спроведе на територија на Република Македонија во општините Кочани, Штип, Кавадарци, Тетово и Скопје. Во планирањето и реализацијата на истражувањето се почитуваа етичките начела за на истражувањето.

Собраните податоци од реализираното истражување беа обработени со програмата SPSS верзија 20 и се добија следните заклучоци:

1. Примерокот на истражување го сочинуваа жени во репродуктивен период, кои се на возраст од 18 до 44 години, претежно со место на живеење во град. Најголем дел од нив беа од македонска националност, со високо образование, а со мажи партнери кои се со средно образование.

Претежно испитаничките се со постојан партнер, на ниво на сериозна врска, а над половина 57.4% немаат деца, а оние кои имаат се со едно дете.

Во поглед на интимниот дел односно, фреквенцијата на сексуални односи на жените во репродуктивен период кај најголем дел жени се движи во категоријата неколку пати седмично.

Голям дел од жените 70.4% користат контрацепција, со постојана

4 <http://psihijatrija.hr>

5 Petersen, N. (2015). Oral contraceptive pill use is associated with localized decreases in cortical thickness. Human Brain Mapping. Wiley Online Library. University of East Anglia, UK, <http://onlinelibrary.wiley.com/>

6 Diaa M. El- Mowafi. (2008). Geneva foundation of Medical Education and Research Journal. Cord Presentation and Prolapse

или повремена фреквентност на користење. При што најзастапен облик на контрацепција е со coitusinterruptus 85.2%, а потоа со конзумирање на контрацептивни таблети 29.6%, следува контрацепција со пилула ден потоа, плодни денови, кондоми, и спирала и дијафрагма.

Најголем дел испитаничките 63.0% како причина за слабо користење на контрацепција ја наведуваат слабата материјална состојба иако им се лесно достапни местата каде може да се набави контрацепција и сметаат дека се доволно информирани за средствата за контрацепција.

Кај 56.5% од жените постои страв од последиците на контрацептивните средства, што укажува на постоење на негативен став кон користењето на контрацептивните средства.

Кај нив присутна е желба за мајчинство, верските убедувања не влијаат на користење на контрацепција и сами донесуваат одлуки за користење на контрацепција.

Како причина за користење контрацепцијата се наведува - доживеано искуство на несакана бременост, а потоа поради превентивна заштита од непланирана бременост.

Како најзначаен фактор за користење на контрацепција се наведува интенцијата за имање безгрижен секс кај жените во репродуктивен период.

Варијаблите место на живеење-градска средина ($\chi^2 = 1.360$, $df=2$, $p<0.05$), години на возраст-помлади ($\chi^2 = 40.107$, $df=23$, $p<0.01$), степен на образование-повисоко ниво на образование ($\chi^2 = 3.663$, $df=3$, $p<0.05$), национална припадност -македонки ($\chi^2 = 5.157$, $df=2$, $p<0.05$), имањето на постојан партнер ($\chi^2 = 41.592$, $df=1$, $p<0.01$), статусот на моменталната врска ($\chi^2 = 53.803$, $df=2$, $p<0.01$), имањето деца ($\chi^2 = 33.739$, $df=1$, $p<0.01$), и зачестеноста на сексуалните односи ($\chi^2 = 55.980$, $df=3$, $p<0.01$) се поврзани односно влијаат на употребата на контрацепција.

2. Во однос на утврдувањето на нивото на анксиозност кое се појавува при користење на контрацептивни средства кај најголем дел од жените во репродуктивна фаза се добиени следните податоци:

Само мал дел од жените 8.3% кои користат контрацепција успеваат да бидат целосно опуштени и да не размислуваат негативно за последиците од контрацепција.

Често 57.4% од жените испитанички доживуваат чувство на страв без посебна причина и во мала мера доживуваат чувство на среќа како другите луѓе.

Понекогаш им се појавуваат и одредени здравствени проблеми дури кај 63.0%, брзо се иритираат во секојдневни вообичаени ситуации, имаат проблеми поврзани со спиење, а исто така лесно вознемирување и плашење.

Одвреме на време имаат појава на чувство на умор и безенергичност, страв од неизвесна иднина како и потешкотии со концентрација.

Понекогаш им се појавува состојба на незадоволство од свој живот, голема напнатост и немир со намален интерес за вообичаени работи.

Исто така, утврдена е значајна поврзаност на варијаблите размислување за користењето на контрацептивни средства и појавата на голема напнатост и немир ($\chi^2 = 36.588$, $df=9$, $p<0.01$), што укажува на фактот дека користењето на контрацептивните средства кај жените во репродуктивна фаза е поврзано со појава на анксиозност на средно ниво.

Конкретно, средното ниво на анксиозност, покажува дека генерално

испитаничките не се посебно задоволни од животот и не се во состојба целосно да се справат со фактот дека има нешто што е надвор од нивна контрола. Тие треба да добијат можност низ психолошки советувања да воспостават контрола на нив самите во нагорна линија.

Сумативно резултатите на емпириското истражување укажуваат на фактот дека присутно е релативно високо ниво на користење на контрацептивни средства кај жените кои се во репродуктивен период во Република Македонија.

Исто така утврдена е поврзаност на користењето на контрацептивни средства кај жените кои се во репродуктивен период со појавата на анксиозност.

Поради фактот што анксиозноста е повеќе од нормална загриженост и немир, и претежно се игнорира нејзината сериозност, постојат обиди кај жените да се реши таа сама од себе. Но, потребата од психолошко консултирање и лекарска помош се повеќе од неопходни.

Раното препознавање и соодветното третирање на анксиозните растројства се императив со цел да се спречат и соодветно да се санираат, а потоа да се зголеми квалитетот на животот на лицата кои имаат анксиозни растројства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Diaa M. El- Mowafi. (2008). Geneva foundation of Medical Education and Research Journal. Cord Presentation and Prolapse
2. Petersen, N. (2015). Oral contraceptive pill use is associated with localized decreases in cortical thickness. Human Brain Mapping .Wiley Online Library. University of East Anglia, UK, <http://onlinelibrary.wiley.com/>
3. <http://www.ucla.edu>
4. <http://www.dailymail.co.uk/health/article-3043512/Contraceptive-pill-make-women-anxious-shrinking-brain-study-warns.html>
5. <http://psihijatrija.hr>

Проф. д-р Кимова Ѓорѓина

Факултет за психологија, МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

СОВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И НОВИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ

Апстракт: Современо образование се соочува со промени, брзина, техника, реадaptации и нови предизвици секојдневно. Примарна вредност низ сето ова е квалитетот на знаењата, за чие постигување потребни се континуирани следења на новитетите, инвестирања во човечките ресурси и финансиски средства, соодветна улога и третман во општеството. Во трудот е даден осврт на стратегиите на учење на модерната педагогија.

Клучни зборови: современо образование, проблеми, нови стратегии на учење.

MODERN EDUCATION AND NEW CHALLENGES

Abstract: Modern education faces changes, speed, technique, re-adaptations and new challenges everyday. Primary value through all this is the quality of knowledge, for whose achievement continuous monitoring of innovations, investments in human resources and financial resources, proper role and treatment in the society is required. The paper presents a review of the learning strategies of modern pedagogy.

Keywords: modern education, problems, new learning strategies.

Состојбите низ проблемите на сегашното образованието можат да се определат во неколку насоки и тоа:

Шема 1. Проблеми на денешно образование

На проблемите им се потребни решенија, и тоа решенија кои ќе бидат ажурни и ќе овозможат развој на личноста на ученикот согласно новите глобални вредности и да се постигне квалитетно знаење.

Во таа насока посебно има значење:

- » интегрирање на сите потсистеми на образовниот систем (формалниот, неформалниот и информалниот сегмент);
- » интердисциплинарност на сите можни содржини;
- » разбирање и примена на знаењата
- » негување на креативност и критичко мислење
- » реална примена на активни наставни методи, техники и стратегии во процес на поучување;
- » континуирана едукација и самоедукација на наставници,
- » интернализирање на доживотно учење кај сите партиципенти.

За сето ова да стане реалност, потребни се светски искуства, сообразени со нашите потреби, визии, можности и секако енергија и ентузијазам кај човечките ресурси во образованието.

Освен интенцијата на образование кое ќе се прилагоди кон општествените промени неопходно е потребно образование кое само ќе рефлектира промени во општеството.

Новата образовна концепција - „образование за современо општество,, почива на контурите на перманентно доживотно учење на сите членови во општеството и на имплементација на активното учење низ следење и апликација на новите тенденции на современата педагогија во светски рамки. Во тој контекст во прилог се наведени значајни иновативни стратегии за учење на современата педагогија кои допрва треба да ги отвараат вратите со новите струења на модерното образование, а кои се сублимирани од истражувања и соработка на врвни професори во светски рамки:¹

1. Учење и надвор од училиштето

Учењето во неформални услови, како што се институции, паркови, музеи и клубови после училиште има посебно значење за да ги поврзе наставните теоретски содржини разбрани во училиште со реални прашања во ученичкиот секојдневен живот. Овие врски се во двете насоки. Овие поврзани искуства на учениците предизвикуваат дополнителен интерес и ја зголемуваат мотивација за учење. Самата неформална средина создава слободна ситуација на опуштеност каде учениците може да согледаат објективно до кое ниво се нивните знаења во реалноста.

Во оваа насока многу голема важност има екстензијата односно ефективен метод е професорот да обработува и да дискутира за едно прашање во текот на наставата во училницата, а потоа на учениците да им зададе да го истражат тоа прашање надвор од училницата, пример со посета на соодветни институции, музеи, фабрики, библиотека или мини патување на терен, низ собирање фотографии или белешки како доказ, кои потоа ќе ги споделат своите наоди назад во училницата за да дојдат до индивидуални или групни одговори на прашањата.

Овие вкрстени двојни искуства за учење (училница-институции на реален живот) ги искористуваат потенцијалите на двете средини и им овозможуваат на учесниците автентични улоги и ангажирани активни можности за учење. Бидејќи учењето се случува во сите аспекти на животот и во текот на целиот живот, огромно е значењето на поврзување и искористување на различно стекнати искуства во повеќе средини за нови и нови сознајни настани и квалитетни знаења.

¹ Institute of Educational Technology, The Open University, Walton Hall, Milton Keynes, MK7 6AA, United Kingdom и Center for Technology in Learning, SRI International, 333 Ravenswood Avenue, Menlo Park, CA 94025-3493, United States

2. Учење преку аргументација

Учениците и студентите можат да ги унапредат знаења, односно ниво на знаење со разбирање на природните и општествените науки низ стекнување на знаењата на начини слични на методологијата на професионалните научници.

Аргументацијата им помага на учениците низ поддршка на спротивставени идеи, да го продлабочат своето учење. Тој научен пат го прави мислењето јасно поддано и јавно докажано, за сите да го разберат и научат. Исто така им се овозможува на учениците да ги усовршат своите идеите со дополнување со други идеи, така што учат каков бил патот на научните сознанија и научниците работат заедно за да ги докажат или побијат претпоставките односно своите тврдења.

Наставниците можат да поттикнат значајни дискусии за размена на мислење во училниците низ поттикнување на учениците да поставуваат отворени прашања, поголемо ниво на користење на научен јазик и да развиваат и користат модели за да изградат објаснувања.

Кога учениците аргументираат на научни начини, учат како да се вклучат, да учествуваат и да слушаат активно и конструктивно да реагираат на другите.

3. Инцидентно учење

Инцидентно учење е непланирано или ненамерно учење. Тоа може да се случи при вршење на активност која навидум не е поврзана со она што се учи. Раните истражувања на оваа тема се занимавале со тоа како луѓето учат при нивните дневни рутински активности и на нивните работни места.

За многу луѓе, мобилните телефони се интегрирани во нивниот секојдневен живот, и обезбедуваат премногу можности за технолошки поддржано учење. За разлика од формалното образование, информалното учење не го води професор, ниту пак е организирано според структуриран наставен план и програма, ниту резултира со формално сертифицирање.

Денес сме сведоци на се поголем број самопродурирани професионалци во голем број области, а претежно во футуристичките професии, пр:програмери. Сепак, овој начин на саморегулирано учење може да предизвика саморефлексија и ова може да се искористи за да се поттикнат учениците на она што инаку би можело да бидат изолирани фрагменти на учење, да станат дел од покохерентните и долгорочни учења од формален карактер.

4. Учење базирано на контекст

Контекстот овозможува учење од искуство. Со толкување на нови информации во контекст на тоа каде и кога се случиле и со поврзување на она што веќе се знаеме, се доаѓа до разбирање на нивната релевантност и значење.

Во училница или предавачки амфитеатар, контекстот обично се ограничува на фиксен простор и ограничено време. Освен од училницата, учењето може да потекнува од збогатен контекст, како што е посета на локалитети, музеи, или добри книги.

Има можности да се создава контекст, низ интеракција со нашата околина, низ разговори, правење забелешки и низ модифицирање на материјали. Исто така може да се разбере контекстот со истражување на светот околу нас, поддржан од водичи ментори и мерни инструменти.

5. Компјутерско(структурирано) размислување

Компјутерско размислување е моќен пристап за мислење низ решавање на проблеми. Тоа подразбира разбивање на големи проблеми на помали делови

(разложување-декомпозиција), препознавајќи како овие корелираат со проблеми кои биле решени во минатото (препознавање на модели), оставајќи ги на страна неважните детали (апстракција), и идентификување и развивање на чекори кои ќе бидат неопходни за постигнување решение (алгоритми).

Целта е да се научат учениците да ги структурираат проблемите за да можат да се решат. Компјутерското размислување може да се научи како дел од математика, природни науки и уметност или во други околности. Целта не е само да се поттикнат децата да бидат компјутерски кодери на структури, туку и да го совладаат „уметност на мислење“, кое ќе им овозможи да се справат со сложени предизвици во сите аспекти на нивниот живот.

6. Учење преку „наука“ (во симулирани и вистински лаборатории)

Ангажирањето со автентични научни алатки и реални научни практики, како што се набљудување на реални ситуации или експерименти и контролирано изведување на симулирани лабораториски експерименти, може да им помогнат на учениците да градат научни вештини, да го подберат концептуалното разбирање на нештата и да ја зголемат мотивацијата. Тука спаѓаат и реалните видувања на вистински научни лаборатории и нивните случувања низ „оддалечено“, гледање. Далечинскиот пристап до специјализирана опрема, прво развиена за научниците, на овој начин е достапна и на наставниците и учениците. Овој пристап низ камери обезбедуваат директно гледање на реални научни настани и експериментите додека се одвиваат.

Далечинските лабораториски системи можат да ги намалат бариерите за учество преку обезбедување на кориснички веб интерфејси, наставни материјали и професионален развој за наставниците.

7. Отелотворено учење

Отелотвореното учење вклучува самосвест на телото додека е во интеракција со вистински или симулиран свет за поддршка на процесот на учење. Кога се учи нов спорт, вежбата пример вклучува 5 физички движења и е очигледен дел од процесот на учење. Во отелотвореното учење, целта е умот и телото да работат заедно, така што физичките повратни информации и активности го зајакнуваат процесот на учење.

За поопшто, процесот на физичка активност при учењето обезбедува начин да се вклучат учениците и со чувството дека тие учат правејќи нешто прават нешто. Да се биде посвесен за тоа како едно тело е во интеракција со светот, исто така, може да го поддржи развојот на внимателен когнитивен пристап кон учењето и задоволството.

8. Адаптивно учење

Сите ученици се различни. Сепак, повеќето едукативни содржини и материјали се исти за сите ученици, односно за просечните. Ова создава проблем за учење, поставувајќи разни потешкотии на ученикот за да се соочи со содржината. Тоа значи дека на некои ученици ќе им биде здодевно, други ќе бидат изгубени од тешкотија, а дел веројатно ќе откријат патеки преку содржината кои ќе резултираат со оптимално учење. Адаптивната настава нуди решение за овој проблем. Таа користи податоци за претходното и тековно учење на ученикот за да креира персонализирана патека за учење преку образовни содржини.

Адаптивните наставни системи препорачуваат најдобри места за да се почнат нови содржини кога се контролираат старите содржини. Тие, исто така,

обезбедуваат различни алатки за следење на индивидуалниот напредок на учениците. Тие градат долгогодишни практики за учење, како што се читање на учебници и додавање слоевита компјутерски водена поддршка за учење. Податоците, како што се време поминато во читање и оценките од самооценување може да претставуваат основа за насочување на секој ученик преку соодветни на него едукативни материјали. Адаптивно учење може да се примени и во училиниците или во онлајн средини, каде што учениците го контролираат сопственото темпо на учење.

9. Анализа на емоциите

Методите на следење на очите и фацијалните експересии на учениците може да помогнат да се анализира како учениците учат, а потоа да се одговори соодветно на нивните емоционални и когнитивни состојби. Типичните когнитивни аспекти на учењето се однесуваат на тоа дали учениците имаат одговор на прашање и како тие го објаснуваат знаењето. Некогнитивни аспекти вклучуваат дали ученикот е анксиозен, фрустриран, збунет или расеан во процесот на поучување и учење.

Општо земено, учениците имаат своите мислења (фиксни или менливи со податоци на учењето), стратегии на учење (кои што се одраз на сопствено учење, барање помош и планирање како да се учи) и квалитети на ангажманот (особини -како издржливост) кои длабоко влијаат на тоа како тие учат.

За наставата во училиницата, оптимистички пристап е да се комбинираат компјутерски базирани системи за когнитивно подучување во корелација со емоциите и диспозициите на учениците, така што наставата да може да стане поприфатлива за целата личност (и когнитивна и афективна) на ученикот.

10. Стелт „потајно“ оценување

Автоматското собирање на податоци кое се одвива во позадина кога учениците работат со богата дигитална средина, може да се примени за ненаметливо, «потајно-стелт», оценување на нивните процеси на мислење и учење. Стелт оценувањето позајмува техники од онлајн улогите-играње игри како што се World of Warcraft, во која системот постојано собира податоци за акциите на играчите, изработка на заклучоци за нивните цели и стратегии, со цел да се претстават колку се соодветни на новите предизвици. Оваа идеја за вградување на проценката во симулирана средина за учење сега се проширува на училишта, во теми како што се наука и историјата, како и образованието за возрасни.

Постои тврдење дека „потајното“, оценување може да ги тестира тешко мерливите аспекти на учењето, како што се упорноста, креативноста и стратешкото размислување. Исто така, може да собира информации за учениците и за процесите на учење, без да запрат учење и да се тестираат. Во принцип, техниките за потајно оценување може да им обезбедат на наставниците континуирани податоци за тоа како секој ученик напредува.

Новите образовни стратегии со своите карактеристики за активно учење, разбирање, применливи знаења, адаптираност и флексибилност се извор за нови квалитети во наставниот процес кој истовремено инкорпорира промени во себе, но и продуцира промени и развој на личноста на учениците соодветни на современото општество. Прогресот на општеството на една држава во голема мера зависи од образованието, па затоа инвестицијата во позитивни промени и квалитет треба да започне веднаш.

ЛИТЕРАТУРА

1. Anson, C. (2008). 75 Readings Across the Curriculum. New York: McGraw – Hill
2. Arends, I.R. (2007). Learning to Teach. New York: McGraw – Hill
3. Aleinikov, A. (2013). Creative Pedagogy, Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation, and Entrepreneurship. Springer: New York, NY, pp.328-329.
4. Institute of Professional Learning. University of Waikato. Hamilton. <http://www.waikato.ac.nz> . превземено (2018)
5. Sharples, M, and all (2015). Innovating Pedagogy 2015. Open University Innovation Report 4. Institute of Educational Technology, The Open University, Walton Hall, Milton Keynes, MK7 6AA, United Kingdom
6. Teach thought. <https://www.teachthought.com/the-future-of-learning/a-diagram-of-21st-century-pedagogy/> . превземено (2018)

Ѓоко Стрезовски

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

МУЛТИДИСЦИПЛИНАРЕН ПРИСТАП ВО ПРОЦЕСОТ НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И ИНКЛУЗИВНОСТ НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ПОТРЕБИ ВО ОПШТИНА РЕСЕН ВО ПЕРИОДОТ 2013-2017 ГОДИНА

Апстракт: Врз основа на уставните определби, како (меѓудругото) и социјална држава, Република Македонија е држава во која граѓаните се еднакви пред Уставот и законите, независно од нивното социјално потекло. Грижата за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно начелата на социјална правичност претставува императивна обврска, истовремено гарантирајќи го правото на помош на немоќни и работонеспособни граѓани, со посебен акцент врз заштитата на инвалидните лица.

Овие уставно загарантирани права, покрај со Уставот, се операционализираат и во Законот за социјална заштита, според кој „државата е основен носител на социјалната заштита на граѓаните и обезбедува услови за нејзиното остварување, а се грижи и за социјалната сигурност“. Дел од овие права, исто така се реализираат и со Законот за лица со посебни потреби, Законот за вработување на лица со посебни потреби и сл.

Меѓутоа, процесите и обемот на имплементација на законската регулатива во практични мерки и активности насочени кон социјализација и инклузија на лицата со посебни потреби во сите општествени текови, првенствено се обусловени од институционалната заинтересираност и од посветеноста на заедницата кон справувањето со проблемите од овој вид.

Клучни зборови: Социјална заштита; Социјална сигурност; Социјална правичност; Лица со посебни потреби; Социјализација; Инклузија.

A MULTIDISCIPLINARY APPROACH IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION AND INCLUSIVENESS OF THE CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS (CHILDREN WITH DISABILITIES) IN RESEN MUNICIPALITY IN THE PERIOD 2013-2017

Abstract: On the basis of the constitutional determinations, besides being a social state, The Republic of Macedonia is a state where the Constitution and laws are equal for all its citizens regardless of their social origin. The social welfare and social security care of the citizens in accordance with the principles of social justice is an imperative, guaranteeing the rights of help for the helpless, the people unable to work and a special care for the disabled citizens.

These constitutionally guaranteed rights operationalize in the Social Security Law, according to which, the state is mainly responsible for the social security of the citizens and provides conditions for its realization. Some of these rights are achieved by the People with Disabilities Law and People with Disabilities Employment Law.

However, the processes and the extent of implementation of the law headed

towards socialization and inclusiveness of the people with disabilities in all society flows are mainly conditioned by the institutional concern and dedication of the community coping with these problems.

Key words: Social welfare; Social security; Social justice; People with disabilities; Socialization; Inclusiveness.

ВОВЕД

Степенот на попреченоста во физичкиот или психичкиот развој и одредувањето на специфичноста на потребите се врши согласно: Законот за детска заштита; Законот за социјална заштита; Законот за здравствена заштита; Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност, како и специфичните потреби во сите степени на образование; Правилникот за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој, како и со други акти.

Лица со пречки во физичкиот или психичкиот развој кои имаат специфични потреби се:¹

- » Лицата со оштетен вид;
- » Лицата со оштетен слух;
- » Лицата со пречки во гласот, говорот и јазикот;
- » Телесно инвалидните лица;
- » Ментално ретардираните лица;
- » Аутистичните лица;
- » Хронично болните лица;
- » Лицата со комбинирани пречки во развојот.

Имајќи го во предвид фактот што на подрачјето на Општина Ресен живеат поголем број лица кои припаѓаат на некоја од претходно споменатите категории, од кои добар дел се деца до 14-годишна возраст, но пред се' фактот за дотогаш силно изразеното отсуство на грижа за тие лица, а водејќи се од персоналниот императив и желбата да се помогне, односно да се поттикне процесот на нивна социјализација и инклузија во системот, во периодот од 2013 до 2017 година, Општина Ресен, согласно претходно изготвена Програма², имплементираше сет од мерки и активности на тој план, кои за релативно кус временски период дадоа значителни резултати.

1.КРЕИРАЊЕ НА ПРОГРАМСКИ ПОЛИТИКИ И РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРОЕКТНИ АКТИВНОСТИ ЗА ЛИЦА ОД СОЦИЈАЛНО РАНЛИВИТЕ КАТЕГОРИИ

Општина Ресен согласно своите надлежности, овозможува креирање политики и соодветни активности во реализација на програми и надлежности кои се однесуваат на дел од населението во локалната заедница дефинирано како социјално ранлива категорија и долгорочно невработени лица. Општината во соработка пред се' со ЈКП „Пролетер“, перманентно ангажира лица од споменатите категории за подобрување на нивната социо-економска положба.³ Исто така, во креирањето на активностите, Општина Ресен особено внимание во својот делокруг на работа посветува и кон проекти поврзани со социјална инклузија на лица со телесен инвалидитет и други комбинирани пречки и хендикепи.

¹ Закон за лица со посебни потреби

² ABPM, UNDP: Креирање на функционални локални сервисни услуги за лица со попреченост-лица со телесен инвалидитет и комбинирани пречки на територијата на Општина Ресен

³ Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност

Реализирани се низа сродни проекти со кои граѓаните од социјално загрозените семејства и долгорочно невработените лица беа ангажирани во вршење на јавни работи.

Со сопствени програмски активности, но и со вклучување во активностите на други соодветни програмски проекти, Општина Ресен во периодот 2013-2017 година реализира повеќе проектни зафати:

- » Доделување на еднократна парична помош на лица во положба на социјален ризик, ниски примања и приматели на социјална помош, лица со загрозена здравствена положба, болнички третмани и хируршки зафати, лица жртви на елементарни непогоди и лица со трајна работна неспособност;
- » Обезбедување на превоз или покривање на патни трошоци за лица со умерени и тешки пречки во интелектуалниот и телесниот развој вклучени во образовниот процес, или пак на лица корисници на услугите;
- » Учество во проектот “Поддршка за жените-Роми за приклучување на пазарот на трудот во Република Македонија” (2013 година);
- » Реализација на проектот „Жените во мрежата на иновативност и претприемништво“;
- » Обезбедување работни простории и нивно опремување и адаптација за потребите на Здружението „Мобилност“ и Здружението на телесни инвалиди од Ресен;
- » Поддршка во реализација на активностите и организација на спортски натпревари за слепи лица преку Регионалното Здружение на слепи лица од Битола;
- » Реализација на проектот „И ние сме дел од Вас“, каде преку едукативни и промотивни активности е даден придонес кон социјална инклузија на лицата со телесен инвалидитет во локалната заедница;
- » Реализација на хуманитарни концерти за поддршка на лицата со телесен инвалидитет во Ресен за потребите на адаптација на просториите за физички вежби на Здружението, како и за обезбедување средства за лица со посебни потреби;
- » Одбележување на 8 Април-Меѓународниот ден Ромите, при што Општината секоја година обезбедуваше финасиски средства за одбележување на овој ден, а обезбедуваше и средства за прехранбени пакети за најсиромашните ромски семејства од Ресен;
- » Одбележување на 3 декември-Меѓународниот ден на хендикепираните лица, при што секоја година се издвојуваа средства за набавка на играчки, дидактички материјал, ортопедски помагала, технички средства и апарати согласно нивните потреби;
- » Доделување новогодишни пакетчиња за децата од социјално ранливите категории и децата згрижени во Дневниот центар за лица со посебни потреби во Ресен;
- » Проект „Се грижиме за топол дом“, каде Општина Ресен беше дел од проектот на Министерството за труд и социјална политика и општините во Република Македонија;
- » Проект „Отворени денови за социјална заштита во руралните средини“, каде Општина Ресен беше дел од проектот на Министерството и

- општините во државата;
- » Проект „Изградба на детски градинки во поголемите рурални населби“, при што во 2013 година Општина Ресен имаше свое учество во обезбедување средства и делумно опремување на просториите на новоотворената Детска градинка во Јанковец;
- » Реализација на мега-проектот „Општинско-корисна работа“, започнат во 2015 година преку воспоставување на локални сервисни услуги за лицата со посебни потреби-лица со телесен инвалидитет и комбинирани пречки од Програмата за 2016 година.

2.МУЛТИДИСЦИПЛИНАРЕН ПРИСТАП ВО ПРОЦЕСОТ НА ИНКЛУЗИВНОСТ НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ПОТРЕБИ ИЗРАЗЕН ПРЕКУ ПРОЕКТОТ „ОПШТИНСКО-КОРИСНА РАБОТА“

2.1.Неопходни претпоставки за реализација на проектот

За целосна и успешна имплементација на програмско-проектните задачи, како и со цел комплетна реализација на сите зацртани мерки и активности, Општина Ресен пред отпочнувањето на реализацијата на проектот, ги создаде неопходните предуслови и претпоставки, вклучително:

- » Таргетирање на определена категорија граѓани кои ќе бидат корисници на услугите и сервисите од проектот, преку спроведување соодветна кампања со цел убедување на семејствата на децата со посебни потреби за корисните ефекти од проектот. Најголем број семејства во кои има деца со посебни потреби досега искажуваа скептичност и резерва во поглед на преземањето мерки за нивна социјализација и инклузивност во системот, така што многу од нив со години ги чувале во своите домови, далеку од очите на јавноста и без шанса некој (заедницата) да се погрижи за нив;
- » Обезбедување соодветен, компетентен и квалификуван персонал кој ќе ги пружа услугите, преку законски спроведена постапка за избор. Во таква постапка, а согласно програмските претпоставки⁴, избрани се: едно лице-дипломиран правник за пружање административно-технички сервисни услуги на семејствата на корисниците на услугите од проектот; двајца психолози за психолошки третмани во процесот на социјализација на корисниците; тројца физиотерапевти за пружање физиотерапевтски услуги во процесот на подобрување на општата физичка состојба на лицата, како и две медицински лица (медицински сестри) заради одржување и подобрување на нивната здравствена состојба;
- » Обезбедување соодветни просторни и материјално-финансиски ресурси потребни за непречено спроведување на проектните активности, преку обезбедување соодветни простории, нивна адаптација и опремување; набавка на фитнес-опрема модифицирана за користење од деца со посебни потреби; набавка на опрема за едуцирање и вклучување на образовна компонента во процесот; изградба и ставање во употреба на инклузивен детски забавен парк за деца со посебни потреби во дворот на Детската градинка „11 Септември“ во Ресен; набавка на возило за превоз на корисниците на услугите и слично;

⁴ Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност

- » Создавање реални и издржани претпоставки за одржливост на проектот, како и обезбедување предуслови за континуитет во одвивањето на активностите. Во оваа насока, Општина Ресен согласно своите надлежности, но и финансиските можности во рамките на општинскиот буџет, обезбеди средства за одржлив развој на проектот, во соработка и со одредена финансиска поддршка на UNDP Македонија.

2.2. Програмски цели на проектот

Согласно мултидисциплинарниот карактер и интегралниот пристап во процесот на целосно имплементирање на проектните задачи, со цел успешна реализација, но и овозможување развојно-одржлив континуитет на проектот, поставени се и програмските цели кои би можеле да се дефинираат во насока на одржување на системот за обезбедување на социјални услуги во Општина Ресен преку продолжување на воспоставените и надополнување на постојните услуги за деца со посебни потреби, лица со телесен инвалидитет и лица со комбинирани пречки во развојот.⁵

Ваквиот сет услуги опфаќа: овозможување на персонални и услуги во домот од типот на набавка на намирници, придружба и одење на лекар, набавка и подготовка на храна, хигиена во домот, придружба на културни настани, помагање во одржувањето на личната хигиена, грижа за подготовка и прием на дете од школо, читање на дневен печат и книги, подготовка и доставување на огревно дрво, помагање во одење на дневни прошетки, како и воспоставување на услуги од типот на физиотерапевтски вежби и психолошки и едукативни третмани и совети за корисниците.

Намалувањето на социјалната исклученост на лицата со посебни потреби е исто така една од фундаменталните програмски цели на проектот, а кои се реализираат преку овозможување на лицата со телесен инвалидитет и комбинирани пречки полесна инклузија во општеството со давање на правно-административни поддршки во остварувањето на своите права и користењето на придобивките од различните локални и национални програми⁶ во кои можат да се појават како корисници, како и правно-административна асистенција во подготовките на најразличен вид на документи, барања, поднесоци и други документи потребни на корисниците пред институциите на системот и најразличните сервиси кои им се достапни на сите граѓани во локалната заедница, преку ангажирање на правно-административен персонален извршител/асистент кој се ангажира за работа во канцелариите на здруженијата „Мобилност“ и „Хумана Преспа“, со достапност и по телефонска линија како и по потреба за извршување на работи во домот на корисниците и за нивни потреби и на терен во некоја од институциите.

2.3. Целни групи на проектот

Бенефитите од реализацијата на проектот „Општинско-корисна работа“ ги користат неколку целни групи:

- » Целната група на крајни корисници ја сочинуваат 42 лица со телесен инвалидитет и комбинирани пречки во Општина Ресен, кои се практично директни корисници на овој проект. Постојаните проблеми

⁵ Полио-плус: Декларација за заштита и унапредување на правата на лицата со посебни потреби

⁶ www.ringeraja.mk: Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со хендикеп во Република Македонија

со кои се соочуваат се: неможност или отежнато остварување на секојдневните обврски и потреби, кско и потреба од зголемена физичка активност преку практикување на одредени вежби и проблеми во остварувањето на своите граѓански права пред институциите заради нивниот хендикеп. Во оваа целна група спаѓаат: 25 деца со телесен инвалидитет и комбинирани пречки во развојот, кои добиваат услуги во домот и надвор од него; 10 возрасни лица и 7 лица згрижени во Дневниот центар за лица со интелектуална или телесна попреченост во развојот. Истите добиваат сервисни услуги во вид на едукативни и психолошки третмани, физиотерапевтски услуги во вид на телесни вежби и институционално-административни услуги за нив и за нивните семејства.

- » Целната група на невработени лица ја сочинуваат: еден персонален административно-технички извршител/асистент, двајца психолози, тројца физиотерапевти и две медицински лица (медицински сестри). Пред ангажирањето во проектните активности, овие лица поминуваат соодветна обука, неопходна за адекватно стручна и едукативна подготвеност за пружање на програмските сервисни услуги. Покрај бесплатната стручна обука, нивниот бенефит е секако и материјално изразен преку надоместокот кој го добиваат во текот на работниот ангажман.
- » Семејствата на лицата со посебни потреби-корисници на проектните услуги, покрај бенефитот искажан преку психо-физичкиот прогрес на состојбата во која се наоѓаат лицата, имаат и други, придружни корисни моменти, а кои се изразени преку повеќе слободно време додека лицата со посебни потреби се згрижени во Центарот, во рамките на кое тие можат да се посветат и на другите свои обврски (работни, семејни и сл.).
- » Заедницата има исклучително широк дијапазон од бенефити од успешноста на проектот, изразени низ превземената грижа за корисниците од страна на пружателите на сервисните услуги, нивната социјализација и инклузија во општествените текови, особено во случајот со еден дел од корисниците кај кои третманот кој им се пружа резултира и со нивна поголема или помала оспособеност за вклучување во работните процеси и нивно редовно вработување.⁷

2.4. Резултати и придобивки од проектот

Постигнатите крајни резултати искажани преку придобивките кои ги остваруваат различните целни групи, според истражувањата кои координативното тело за имплементација на проектните активности од Општина Ресен ги врши на истекот на секои шест месеци во текот на реализацијата на проектот, се вршат според стручна и однапред изготвена методологија.⁸

- » Многу родители или други членови на семејствата од Општина Ресен во кои има лица со посебни потреби, конечно се одлучија да ги извадат истите од домовите и да ги вклучат во процесите на инклузија и социјализација, увидувајќи ги огромните бенефити од сето тоа набргу по започнувањето на проектните активности, особено со тоа што

⁷ ABPM, UNDP: Креирање на функционални локални сервисни услуги за лица со попреченост-лица со телесен инвалидитет и комбинирани пречки на територијата на Општина Ресен

⁸ Полио-плус: Декларација за заштита и унапредување на правата на лицата со посебни потреби

веќе имаат многу повеќе време за посветување кон други семејни, професионални или општествени ангажмани. 42 лица се згрижени и станаа приматели на услугите, а исто така на вкупно 42 семејства им е олеснета грижата за своите деца со посебни потреби;

- » Лицата кои се работно ангажирани (вкупно 8), освен што остваруваат економски бенефит, голема корист остваруваат и на искуствено-едукативен план, преку стручното оспособување и искуството кое го стекнуваат во текот на реализацијата на проектниот зафат;
- » Кај лицата-корисници на сервисните услуги се забележува огромен напредок на психо-физички план, изразен преку подобрување на моторичките активности, подобрување на говорните способности, зголемување на нивната комуникациската моќ, напредување на планот на едукацијата, повисок степен на социјализираност, како внатре во целната група, така и во односот со пошироката околина, нивна зголемена инклузивност во многу општествени процеси, настани и случувања итн.

2.5. Одржливост на проектните активности по завршување на проектот

Императивна задача на Општина Ресен беше да ги продолжи активностите и по завршувањето на проектот, со продолжување на активностите преку ангажирање на давателите на услуги преку агенција за временни вработувања или договорно ангажирање. Во исто време, заедно со партнерите (UNDP и Министерството за труд и социјална политика), имаше за цел пред надлежните државни институции да се иницира и можност за отворање дневен центар за лица со попреченост во Општина Ресен. По завршувањето на проектот, Општина Ресен подготви дополнително истражување и функционална дата-база за предлози и потреби од сите изведени активности.⁹

ЗАКЛУЧОК

Грижата за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно начелата на социјална правичност претставува императивна обврска на сите нас, особено на локалната заедница, вклучително и на Општина Ресен, истовремено гарантирајќи го правото на помош на немоќни и работонеспособни граѓани, со посебен акцент врз заштитата на инвалидните лица или воопшто лицата со посебни потреби.

Општина Ресен особено внимание во својот делокруг на работа посветува и кон проекти поврзани со социјална инклузија на лица со телесен инвалидитет и други комбинирани пречки и хендикепи. Реализирани се низа сродни проекти со кои граѓаните од социјално загрозените семејства и долгорочно невработените лица беа ангажирани во вршење на јавни работи.

За целосна и успешна имплементација на програмските проектни задачи, како и со цел комплетна реализација на сите зацртани мерки и активности, Општина Ресен пред отпочнувањето на реализацијата на проектот „Општинско-корисна работа“, ги создаде неопходните предуслови и претпоставки. Сетот услуги во рамките на проектот опфаќа: овозможување на персонални и услуги во домот од типот на набавка на намирници, придружба и одење на лекар, набавка и подготовка на храна, хигиена во домот, придружба на културни настани, помагање 9 ABPM, UNDP: Креирање на функционални локални сервисни услуги за лица со попреченост-лица со телесен инвалидитет и комбинирани пречки на територијата на Општина Ресен

во одржувањето на личната хигиена, грижа за подготовка и прием на дете од школо, читање на дневен печат и книга, подготовка и доставување на огревно дрво, помагање во одење на дневни прошетки, како и воспоставување на услуги од типот на физиотерапевтски вежби и психолошки и едукативни третмани и совети за корисниците.

Бенефитите од реализацијата на проектот „Општинско-корисна работа“ ги користат неколку целни групи: корисниците на услугите, семејствата на корисниците, пружателите на услугите (ангажираните невработени лица), како и заедницата.

Императивна задача на Општина Ресен беше да ги продолжи активностите и по завршувањето на проектот, со продолжување на активностите преку ангажирање на давателите на услуги преку агенција за времени вработувања или договорно ангажирање. Во исто време, заедно со партнерите (UNDP и Министерството за труд и социјална политика), имаше за цел пред надлежните државни институции да се иницира и можност за отворање дневен центар за лица со попреченост во Општина Ресен. По завршувањето на проектот, Општина Ресен подготви дополнително истражување и функционална дата-база за предлози и потреби од сите изведени активности.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. АВРМ, UNDP: Креирање на функционални локални сервисни услуги за лица со попреченост-лица со телесен инвалидитет и комбинирани пречки на територијата на Општина Ресен
2. Полио-плус: Декларација за заштита и унапредување на правата на лицата со посебни потреби
3. Тавчиоска, Дијана: Збирка македонски прописи за лицата со хендикеп
4. Закон за социјална заштита
5. Закон за работни односи
6. Закон за детска заштита
7. Закон за здравствена заштита
8. Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност
9. Закон за лица со посебни потреби
10. Закон за вработување на лица со посебни потреби
11. www.disabilitymonitor-see.org
12. www.ringeraja.mk: Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со хендикеп во Република Македонија

Д-р Валентина Клопчевска

364.632:37.018]:37.06

НАСИЛСТВО МЕЃУ УЧЕНИЦИТЕ И ВОСПИТНОТО ВЛИЈАНИЕ НА УЧИЛИШТЕТО ВО ПРЕВЕНЦИЈА

Апстракт: Насилството е голем проблем со кој се соочува денешната младина – дома, на училиште, во заедницата. Статистичките податоци покажуваат дека од , инцидентите на насилството меѓу младите достигна исклучително високи нивоа во рамки на општеството. Некои дури ваквиот феномен го нарекоа и „епидемија“. И тешко е да се даде сеопфатен одговор на прашањето – Зошто се случува сето тоа?

Училиштето претставува институција каде се пренесува на знаење, а тоа е само еден сегмент од работата на наставниците. Наставникот е фундаментален фактор во планирањето, реализирањето, евалуирањето на работата, едукативна поддршка на учениците. Тие даваат клучен придонес за емотивниот и когнитивниот развој на децата и имаат централна улога во општествениот развој и промените.

Цел на трудот: Да се направи анализа на видовите насилства помеѓу учениците и влијанието на училиштето врз разрешувањето на истите, неговата воспитна функција која претставува сложен и есенцијален проблем, бидејќи преку неа се прекршува општествениот живот.

Материјали и методи: Направена е писмена анкета, односно анонимен прашалник за 120 ученици средношколци од две училишта и стручно образование, различни по национален состав, возраст и училиште.

Резултати: Од вкупно анкетирани 120 ученици: 67 се женски и 53 машки, од кои по национален состав: Македонци 54, Роми 7, Албанци 12, останати 47.

Клучни зборови: насилство, училиште, превенција.

VIOLENCE AMONG STUDENTS AND THE EDUCATIONAL IMPACT OF THE SCHOOL IN PREVENTION

Abstract: Violence is a major problem facing today's youth - at home, at school, in the community. Statistics show that, incidents of youth violence have reached exceptionally high levels within society. Some even called this phenomenon an "epidemic". And it is difficult to give a comprehensive answer to the question - Why is all this happening?

The school is an institution where knowledge is transferred, and that is just one segment of the work of teachers. The teacher is a fundamental factor in the planning, realization, evaluation of work, educational support of students. They make a key contribution to the emotional and cognitive development of children and play a central role in social development and changes.

Purpose: To analyze the types of violence among students and the influence of the school on solving them, its educational function which is a complex and essential problem, because it violates the social life through it.

Materials and Methods: A written questionnaire, an anonymous questionnaire, was prepared for 120 students of high school students from two schools and vocational education, different in national composition, age and school.

Results: Out of the total number of 120 students surveyed: 67 are female and 53 male, of which according to national composition: Macedonians 54, Roma 7, Albanians 12, the rest 47.

Keywords: violence, school, prevention.

ВОВЕД

Поимот насилство кај младите е една од највидливите форми на девијантно однесување. фатални и нефатални напади во кои се вклучени млади луѓе во голема мера придонесуваат кон глобалната бројка на предвремени умирања, повреди и инвалидитет.

За жал живееме во растечко насилство во светот каде конфликтите и насилството стануваат карактеристики на модерниот живот. Постојат бројни фактори за насилства во училиштата. Овде спаѓаат различните сфаќања за насилството, општествено-економските фактори, животот на учениците во семејниот дом, надворешната средина и училиштето. Постојат големи разлики меѓу културите и општествата во дефинирањето на тоа што претставува насилен чин или средина. Без оглед на културниот или социо-економскиот контекст на училиштето, насилството се случува како во физичка, така и во психолошка форма.

Што е тоа конфликт?

Конфликт е судир, спор, борба, расправија, кавга, нерешителност, страв, недостиг на толеранција. За да дознаеме која е причината за појавата на конфликтите направивме истражување кај 120 ученици средношколци различни по возраст, пол и национална припадност при што ги добивме следните резултати:

Табела бр. 1

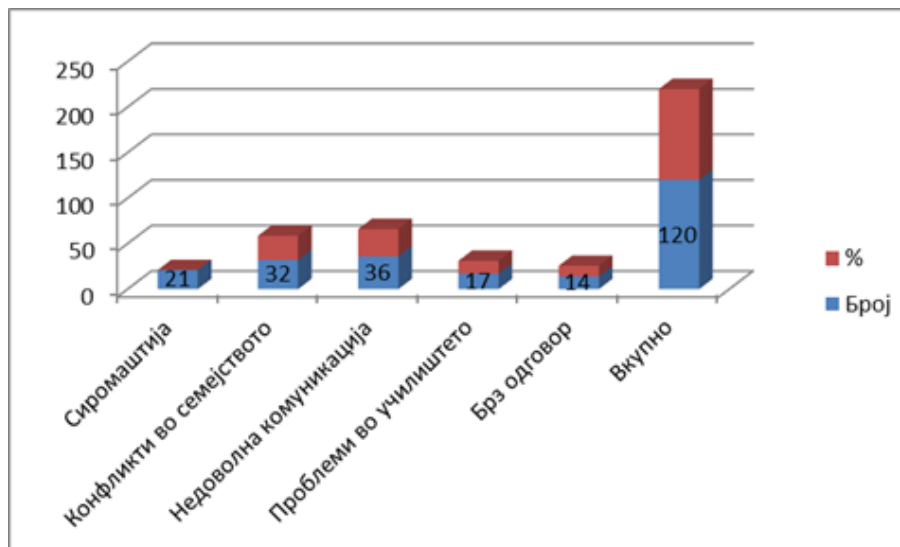
	Број	%
Сиромаштија	21	17,50
Конфликти во семејството	32	26,60
Недоволна комуникација	36	30,00
Проблеми во училиштето	17	14,16
Брз одговор	14	11,66
Вкупно	120	100,00

Конфликтот најчесто настанува поради:

- » недоволно разбирање во комуникацијата,
- » конфликтите во семејството
- » тоа што иста работа во исто време ја сакаат двајца или повеќе луѓе,
- » тоа што нешто што е наше некој го присвојува и го нарекува свое,
- » поради тоа што во состојба на различни ставови кон нешто и неког не сме толерантни кон другите со различни ставови од нашите и.т.н.
- » Конфликтот е природна и неопходна компонента во секојдневниот живот и во односите помеѓу луѓето и за голем број конфликти луѓето ниту размислуваат ниту ги анализираат.
- » Меѓутоа, кога се споменува зборот конфликт, луѓето најчесто помислуваат на негативна, деструктивна сила.
- » Конфликт помеѓу две земји и разорувачки војни. . Конфликт помеѓу две банди и крвави сцени и убиства.

Овие податоци можеме да ги видиме на следниот графикон:

Графикон бр. 1

Затоа е важно да се знае дека:

И покрај тоа што повеќето конфликти се сметаат за деструктивни, тие можат да бидат и со позитивна сила, создавајќи можности за созревање и учење.

Од тука тешко е да се претпостави за појавата на конфликтите меѓу младите создавањето на поволна клима која позитивно ќе влијае врз развојот на малдата личност, која е отпорна на негативните надворешни влијанија.

Светскиот извештај за насилството врз децата ги идентификува основните форми на насилство на следниот начин:

- » физичка и психолошка казна;
- » малтретирање;
- » сексуално и полово насилство;
- » надворешно насилство: ефектите од бандите, конфликтните ситуации, оружје и тепачките.

Да се укинат економските нееднаквости или барем да се намалат, целосно да се сопре невработеноста, да се одстрани влијанието на сите ендогени и егзогени фактори кои се покажаа како цивилизациска утопија од која за жал денес многумина родители на младите, евидентно е дека во изминатиот период се соочувале со низа проблеми од егзистенцијален карактер.

КОНФЛИКТИ

Сите ние сме имале искуство со конфликт и за повеќето од нас тоа е непријатно. Во плуралистичките општества разликите меѓу луѓето со различни интереси и вредности се зголемува, што го зголемува потенцијалот за конфликт.

Политичките општества сесочуваат со предизвикот како да се справи со конфликтите. Демократијата е систем кој се обидува да го цивилизира конфликтот. Таа ја создава рамката преку која конфликтот се решава не преку насилство туку преку зборот. Размената на аргументи и јасната артикулација на различни интереси е дури и корисна, бидејќи дава јасна слика за потребите и интереси на различни групи во општеството кои треба да се земат предвид кога се одлучува.

Во плуралистичките општества со демократски устав, конфликтите обично

се решаваат со компромис. Ова функционира најдобро ако конфликтот е во врска со распределба на сиромашен ресурс како финансии, време, вода, итн. Конфликтите кои се концентрираат на идеологија – различни вредности, религиозни убедувања итн., потешко се решаваат со компромис; тогаш мора да се најде мирољубив начин на соживот. Конфликтите кои се концентрираат на идентитет – боја, етничко потекло – не можат да се решат, туку мора да се запре од страна на „силна држава“, конфликтите кои се случуваат во училиштето треба да се решаваат со помош на одделенскиот раководител и стручната служба во училиштето.

Потенцијалот за конфликт е присутен секогаш и секаде при комуницирање на луѓето едни со други. Учениците можеби ќе научат да го гледаат конфликтот како нешто „нормално“ од кое не треба да се плашат. Секако, тие мораат да ги поседуваат вештините за справување со конфликт преку преговарање и одговорност – спремноста да се земат предвид перспективите и интересите на другите, и да се заштитат правата на сите кои учествуваат во мирното решавање на конфликти.

Се смета дека еден ученик е малтретиран кога подолго време е изложен на агресивно однесување кое намерно предизвикува повреда или непријатност преку физички контакт, вербални напади, тепачка или психолошка манипулација, задевање, исмејување, употреба на навредувачки прекари, физичко насилство или социјално исклучување. Постои и Сајбер-малтретирање кое претставува вознемирување преку и-меил, мобилни телефони, текст пораки и погрдни веб страни.

За сериозно разрешување на конфликтите, секој мора да научи, да води сметка како за своите потреби и интереси така и за потребите и интересите на другиот.

Конфликтот е како оган ,ако не се згасне додека е мал , ќе се направи голем пожар, кој ќе проголта се.

Конфликтите и конфликтните релации се често присутни во семејствата каде има адолесцент , во семејства каде нема почитување за другиот, често и брачните партнери се во конфликт, родителите со децата се во конфликт и слично. Многу често и во работните средини има нарушени меѓучовечки односи кои резултираат со конфликт помеѓу колеги, помеѓу работодавец и вработен и т.н.

НАСИЛСТВО

Насилството е голем проблем со кој се соочува денешната младина – дома, на училиште, во заедницата. Статистичките податоци покажуваат дека од почетокот на 1990-тите години, инцидентите на насилството меѓу младите достигна исклучително високи нивоа во рамки на општеството. Некои дури ваквиот феномен го нарекоа и „епидемија“. И тешко е да се даде сеопфатен одговор на прашањето – зошто се случува сето тоа?

Една студија на училишни деца во 27 земји открила дека мнозинството од 13-годишните деца учествувале во заплашување барем некогаш, во повеќето испитани земји.¹

Насилството кај младите може да биде предизвикано и од многубројни други фактори. Што е тоа што некој го предизвикува да удира, клоца, па дури и да употреби оружје против некој друг? Нема едноставен одговор на ваквото

¹ www.vmacedonia.com/archives/11227.htm

прашање, но можеме да кажеме дека постојат неколку заеднички фактори за ваквото насилно однесување:

- » Начин на изразување - За некои, насилството е стекнат начин за изразување и слободување на чувството на лутина или фрустрација.
- » Манипулација - Насилството понекогаш е начин да се контролираат другите за да се добие она што се сака.
- » Одмазда - Некои користат насилство за да им вратат на оние кои ги повредиле во минатото.

Сексуално и родово насилство - може да биде психолошко, физичк и/или сексуално и се однесува на наметнување или истакнување на нееднаквата моќ меѓу половите. Родовото насилство се применува со цел активно да се истакнат нееднаквости, стереотип и социјално наметнати улоги. Девојчињата се почесто изложени на сексуално и родово насилство, сепак и момчињата се изложени на опасност Родовото насилство во училиштата може да биде физичко, како на пример телесно казнување на девојчињата кои не се однесуваат “женствено”. Може да биде сексуално, како на пример силување. Може да биде вознемирување или искористување од страна на други ученици, наставници или училишен персонал, или може да биде психолошко, како на пример обвинување на жртвата на силувањето. Понекогаш ова насилство е во форма на казнување или засрамување на учениците поради нивниот пол или сексуална определба.

Надворешно насилство: ефектите на бандите, конфликтни ситуации, оружје и тепачки.

Насилството што се случува надвор од училишната средина, како што се насилството на бандите, олициските конфликти, полициската бруталност и домашното насилство често пати се репродуцира во училишната средина. Насилството на бандите опфаќа тепање, бодене со нож и пукање а има тенденција да биде жестоко, дури смртоносно, определено со другите форми на насилство во училиштата, особено кога е поврзано со недозволена трговија на наркотици. Политичката нестабилност и конфликтите, вклучувајќи ја полициската бруталност се исто така примери на надворешно насилство кое што има огромно влијание врз природата на насилствата во училиштата. Тепачките обично претставуваат конфликт во кој не е лесно да се направи разлика меѓу насилникот и жртвата. Малтретирањето може да доведе до тепачка, со или без оружје.

ПОСЛЕДИЦИ ОД НАСИЛСТВОТО

Физичкото или телесното казнување остава сериозни последици врз менталното и физичкото здравје на ученикот. И децата кои малтретираат и жртвата циклусот на насилство и застрашување доведува до поголеми тешкотии кај личноста со слаб успех. Тоа е поврзано со спориот развој на социјалните вештини, депресијата, анксиозноста, агресивното однесување и недостаток на емпатија или грижа за другите. Така, телесното казнување не е само штетно за ученикот или детето врз кое се применува, туку и за наставниците, негувателите, другите ученици и деца бидејќи создава тешкотии коишто тешко ќе се надминат. Телесното казнување, исто така, предизвикува огорченост и непријателство, отежнувајќи ги добрите односи меѓу наставникот-ученикот и ученикот-ученикот во паралелката. Поверојатно е дека учениците кои се малтретирани се депресивни, осамени или анксиозни и со низок степен на самопочит од нивните врстници. Ја отежнува работата на наставниците, тоа е со

мали ефекти и е исклучително фрустрирачка. Понатаму, се занемарува наставата со којасе поттикнува критичкото размислување кај учениците, донесувањето на здрави морални одлуки, негувањето на внатрешната контрола и решавањето на ситуациите во животот и фрустрациите на ненасилен начин. Ваквото казнување на учениците им покажува дека употребата на сила – дали е таа вербална, физичка или емотивна – е прифатлива, особено кога се применува врз помлади, послаби поединци. Овој начин на казнување води кон сè поголем број на инциденти на малтретирање и кон општо насилство во училиштата. Сексуалниот напад и другите форми на родово насилство се значајни фактори за малата стапка на запишани и висока стапка на отпишани девојчиња. Родовото насилство не само што ги обесхрабрува девојчињата да одат на училиште, туку и родителите може да им забранат на своите ќерки од страв дека ќе станат жртви. Сексуалното насилство ги изложува учениците на опасност од заразни болести кои што се пренесуваат преку сексуален пат, од несакана бременост, на низок степен на самопочитување и намален успех во училиште, но исто така има последици врз семејството и заедницата.

ВРШЕЊЕ НАСИЛСТВО ВО ГРУПИ

Во многубројните истражувања, не е дојдено до сознанија дека формирањето на групи може да има влијание за појавата на насилството кај младите личности. Негативното влијание на групите се манифестира преку вршење на групни насилства кои најчесто делуваат во својата блиска околина, училиштето и др.

Влијанието на неформалните групи се оставрува на повеќе начини т.е. преку нагласување на вредности за кои се залагаат, давање на разни подршки на оние кои се придржуваат кон нивните норми, казнување на оние кои отстапуваат од нив. како поединецот ќе се однесува во групата зависи од тоа во каква хиерархиска положба се наоѓа се наоѓа во структурата на групата. Силината на групата и нејзиното делување зависи токму од ваквата хиерархиска поставеност на членовите да останат во групата.

Неформалните групи имаат големо, можеби најголемо влијание за појавата на девијантното однесување на младите. Овие неформални групи настојуваат на различни начини да придобијат што е можно поголем број приврзаници, особено од младата генерација. Со своите прокламирања дека со непочитувањето на општествените правила, нормите на однесување, непочитување на законот, игнорирањето на општествените обврски се доаѓа до насилства кај младите.

Негативното влијание на овие групи особено е изразено во средини во кои преовладува хетерогени структури занимања, образование, верска исповест и социо-економска полижба во семејството.

ВОСПИТНО ВЛИЈАНИЕ НА УЧИЛИШТЕТО

Во училиштето младите остваруваат контакт со своите врсници од различни семејства, од кои некои се подобри или полоши од неговото кое честопати станува главен фактор за неговото понатамошно однесување спрема училиштето и евентуална појава на насилство на младите, наместо стекнување на интелектуални способности.

Во училиштето од страна на наставниот кадар се бара да ги исполнува училишните обврски, кои доколку зависно од своите интелектуални можности

не ги совлада, кај младите почнува да се јавува отпор према училиштето кое резултира со слаб успех, бегање од часови и сукоб со наставничкиот кадар. ваквиот негативен однос кон училиштето е изразен преку зачестено бегање од училиштето, постигнат слаб успех, конфликти со наставничкиот кадар кое доведува до поголем број млади да го прекинат образованието и да се впуштат во криминални води.

Покрај овие фактори кои делуваат негативно на младите може да се јави и како резултат на обемниот материјал, несоодветен стручен кадар, неприфаќање на иницијативите и мислењата на младите, лошите просторни услови и материјални капацитети кое што особено е изразено во нашето транзициско општество.

Меѓутоа од бројни истражувања и анализи е дојдено до заклучок дека необразованоста не е секогаш главен или битен фактор за појавата на насилството кај младите.

ЗАКЛУЧОК

Во училишниот курикулум треба да севклучи образование за човековите права и мир. Де се учат ги за нивните права, како и за правата на нивните врсници, наставници, членовите на семејството и членови на нивната заедница. Може да се учат за човековите права и правата на децата преку приказни, дебати, играње улоги, игри и актуелни настани и во сите нив учениците се ангажирани да направат анализи и да го применуваат своето знаење за човековите права во реалноста на нивното училиште и заедницата.

- » Треба да се користат верзиите за учениците од Универзалната декларација за човекови права и од Конвенцијата за правата на детето во печатена и електронска форма. И во двата документи е зацртано правото на секој човек на образование и правото да расте и учи во безбедна средина. Разговарајте за овие документи со вашите ученици и обидете се да изнајдете начин како правата на секој ученик да бидат почитувани, тој да биде заштитен и почитуван во училишната.
- » Да се задолжат учениците да ги постават правилата и одговорностите во училишната. Класот да напише кодекс на однесување заедно со вас за тоа кои дејства се во ред, кои дејства ќе ги повредат другите или ќе го нарушат редот во паралелката и кои активности се битни да можете да предавате, а учениците да можат да учат во мирна средина. Заедничкото пишување на кодексот на однесување ги става во јасна позиција правата и одгов. Во училишниот курикулум да се вклуче образование за човековите права и мир. Учете ги учениците за нивните права, како и за правата на нивните врсници, наставници, членовите на семејството и членови на нивната заедница. Може да се да ги учат за човековите права и правата на децата преку приказни, дебати, играње улоги, игри и актуелни настани и во сите нив учениците се ангажирани да направат анализи и да го применуваат своето знаење за човековите права во реалноста на нивното училиште и заедницата.
- » Користете ги верзиите за учениците од Универзалната декларација за човекови права и од Конвенцијата за правата на детето во печатена и електронска форма. И во двата документи е зацртано правото на секој човек на образование и правото да расте и учи во безбедна средина. Разговарајте за овие документи со вашите ученици и обидете се да изнајдете начин како правата на секој ученик да бидат почитувани, тој

- да биде заштитени почитуван во училницата.
- » Задолжете ги учениците да ги постават правилата и одговорностите во училницата. Замолете го класот да напише кодекс на однесување заедно со вас за тоа кои дејства се во ред, кои дејства ќе ги повредат другите или ќе го нарушат редот во паралелката и кои активности се битни да можете да предавате, а учениците да можат да учат во мирна средина. Заедничкото пишување на кодексот на однесување ги става во јасна позиција правата и одговорностите на сите и го зголемува учеството на сите и го зголемува учеството на поединецот.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ацевски И, Социологија, Филозофски факултет, Скопје 2013.
2. Јовиќ Б, Современо училиште, Просветен работник, Скопје, 2005.
3. Костова М, Оптовареност на учениците, Просветно дело, Скопје 2005.
4. Керамитчиева Р, Психологија на воспитанието и образованието, Просветно дело, Скопје 1995.
5. Лазаровски Ј, Алтруистичко и агресивно однесување, Матица македонска, Скопје & Мелбурн 1997.
6. Стојановски Н, Сулејманов З, Социјална патологија, Југореклам, Скопје, 2002.
7. www.vmacedonia.com/archives/11227.htm

364.636:373.5-054(497.7)

Билјана Илиев
 Димитар Боневски
 Антони Новотни
 Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ - Скопје, Р. Македонија

Емилија Бошковска
 Александар Илиевски
 Меѓународен Славјански Универзитет „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

БУЛИНГОТ ВО СРЕДИНИ СО РАЗЛИЧНА ЕТНИЧКА СТРУКТУРА

Апстракт: Булингот како форма на насилно однесување меѓу врсниците е застапен во средните училишта во Македонија. Во средните училишта во градовите со хетерогена етничка структура е застапен во поголем степен отколку во градовите со хомогена етничка структура. Искуството со Булинг е во корелација со – социјалната интегрираност во местото на живеење, училишниот успех, семејното насилство, изложеноста на насилно однесување, перцепцијата за достапност на оружје, стабилност на социјална поддршка, употребата на супстанции кои создаваат зависност, манифестираното насилно однесување. Булинг е агресивно однесување помеѓу ученици кое вклучува реална или перцепирана небалансирана моќ. Булингот се повторува и може да остави трајни психички последици кај лицето кое е жртва на Булинг како и кај лицето кое го извршува Булингот.

Клучни зборови: Булинг, насилно однесување, жртва на насилство.

BULLYING IN AREAS WITH MULTIETHNICAL STRUCTURE

Abstract: Bullying as a form of violent behavior among peers is present in secondary schools in Macedonia. In secondary schools in cities with a heterogeneous ethnic structure is more present than in cities with a homogeneous ethnic structure. The experience with Bullying is correlated with - social integration in the place of residence, school success, domestic violence, exposure to violent behavior, the perception of availability of weapons, the stability of social support, the use of substances that create addiction, manifested violent behavior. Bullying is aggressive behavior among students that includes real or perceived unbalanced power. The bullying is repeated and can provide lasting psychological consequences for the person who is Bullying victim as well as for the person who performs the Bullying.

Key words: Bullying, violent behavior, victim of violence

ВОВЕД

Бихејвиорален сегмент и фундаментален дел на човековото функционирање кое се забележува уште од самиот почеток на неговото постоење претставува насилното однесување. Со развојот на општеството, моделите се менувале според контекстот и факторите на случувањата во општеството. За да се разбере оваа појава потребно е да се анализира замајќи ги во предвид улогата на контекстот

и популацијата која го манифестира ова однесување, а тоа се пред се младите средношколци.

Насилното однесување денес има тенденција на фатално однесување и да се јавува во училиште, установа која во минатото се сметаше за безбедна и која има цел да ги образува учениците, да ги унапреди знаењата и вештините на учениците и да помогне во воспитниот процес на учениците се со цел да се постигне виталното значење на учениците во модерното општество. Булингот во средини каде младите поминуваат значаен дел од денот може да ги зголеми последиците од оваа појава и да ја зголеми анксиозноста и ранливоста на субјектите изложени на оваа појава.. Овој вид на насилство произведува повеќе насилство со што неговите жртви стануваат негови применувачи. Спектарот на мотиви и причини кои влијаат за негова појава е широк и варираат по влијание на општествениот контекст. Карактеристика на Македонското општество е што е често нотирање на насилство во меѓуетничките средини и иницираност на насилството од мотиви поврзани со припадност на различни етнички групи.

За таа цел потребно е да се креираат превенција на Булинг меѓу младите, изработувајќи анализи за разбирање на преваленцата на Булинг и контекстот на појава на истиот. Анализата претставува основа за креирање мерки кои ќе бидат основа за успешно третирање.

Според Светската Здравствена Организација булинг е дефиниран како намерна употреба на физичка сила или моќ против себе или некое друго лице, или против група или заедница, која резултира или може да резултира со повреда, смрт или психичка повреда.

Во Кривичниот закон на Македонија под Булинг се подразбира – малтретирање, грубо навредување, загрозување сигурност или вршење грубо насилство и со тоа во јавноста предизвикување чувство на несигурност, загрозување или страв (член 386).

Во Законот за средно образование (член 51 и 58-а)се забранува телесно и психичко малтретирање и предвидува советување на родителите во случај кога ученикот учествува во тепачки, упатува навреди или е вклучен во други форми на насилно однесување.

МЕТОДОЛОГИЈА

1. Истражувачко прашање – во колкава мера булингот е застапен меѓу средношколците во Македонија, форма во која се манифестира и постои ли разлика на насилно манифестирање во средини со хомогена и хетерогена етничка структура.
2. Хипотеза – Булингот меѓу учениците во градовите со хетерогена етничка структура е во поголем степен во споредба со градовите со хомогена етничка структура.
3. Инструмент – е прашалникот „ Boston Youth Survey Highlights “ кој за потребите на истражувањето е адаптиран според контекстот на нашето општество, поточно некои прашања кои не се соодветни со ситуацијата во Македонија се реформулирани и отфрлени. Прашалникот употребен содржи прашања поделени во неколку делови : искуство со Булинг, перцепција за достапност на оружје, манифестирано насилно однесување, изложеност на насилно однесување, училишен успех стабилност на социјална поддршка, семејно насилство, интегрираност

во местото на живеење, демографски карактеристики.

4. Популација и примерок – земени се редовни средни училишта со мешаност (македонски, албански, турски и англиски) на изведувачето на наставата.
5. Варијабли – Булинг - искуство на испитаникот како жртва на насилство т.е. несакано, агресивно однесување помеѓу ученици кое вклучува реална или перцепирана небалансирана моќ помеѓу учениците. Ваквото однесување се повторува или има тенденција да биде повторено и може да остави трајни последици кај лицето кое е жртва на на Булинг како и кај лицето кое го извршува Булингот.

Контролни варијабли – возраст, пол, училишен успех, етничка припадност, место на живеење.

РЕЗУЛТАТИ

Жртви на насилно однесување – Булинг

Покрај манифестација на насилно однесување, истражено е и искуство како жртва на насилство, кое резултираше со : 23% биле задевани или исмејувани, 7 % заплашени со пиштол и принудени да сторат нешто што не сакаат, 7,1 % нападнати со палка, шише, нож, боксирач или друг вид на огнено оружје, 13 % биле удрени со клоца, тупаница, давени или претепани.

Под булинг се подразбираат моделите на однесување кои не вклучуваат со физички контакт, но можат да резултираат со психички последици кај повредениот со – 11% добиле навредлива или исмејувачка порака или навредувачки коментар на социјални мрежи и веб портали, 17 % изјавиле дека некој од нивните врсници крадел од нив, 10% биле жртва на сексистички коментари или гестикации, 35 % биле жртви на ширење на невистини за нив.

Разлики во искуството со Булинг помеѓу ученици кои живеат во етнички хомоген и етнички хетероген град

Се покажа дека има значителна разлика помеѓу учениците кои живеат во етнички хомогени – 9,05% и етнички хетерогени градови-9,40 % во однос на искуството со Булинг.

Социјална интегрираност во местото на живеење

Добиена е негативна корелација помеѓу тестираните варијабли, т.е. со зголемување на социјалната интегрираност на местото на живеење се намалува искуството со Булинг, односно со зголемување на социјалната интегрираност во местото на живеење се намалува манифестирањето на насилно однесување.

Стабилна социјална поддршка

Од добиените резултати стабилноста на социјалната поддршка е статистички значително поврзана на ниво 0,01 со степенот на манифестирано однесување ($r = -0,155$)

Стабилната социјална поддршка е статистички значително поврзана на ниво 0,01 со Булинг ($r = -0,0113$). Добиените корелации се негативни што води до заклучок дека со зголемување на социјалната поддршка се намалува манифестирањето на насилно однесување и со зголемување на социјалната

подршка се намалува појавата на Булинг.Анализирајќи ги фреквенциите на одговорите на оваа тема, учениците сметаат дека имаат подршка од семејството, други возрасни или пријатели, но 12,5% воопшто или делумно не се согласуваат со тврдењето дека познаваат возрасни кои ги подржуваат, 26% воопшто или делумно не се согласуваат со тврдењето дека има барем еден возрасен во училиште кој би им помогнал ако имаат проблем или ако се вознемирени, 16% воопшто или делумно не се согласуваат дека познаваат најмалку еден возрасен со кој можат да зборуваат за нивните лични проблеми, 16% воопшто или делумно не се согласуваат со тврдењето дека барем еден возрасен во домот се обидува да ја разбере нивната перспектива на работите, 6% воопшто или делумно не се согласуваат дека барем еден возрасен од домот споделува љубов и им посакува убави работи во животот.

Злоупотреба на супстанции кои создаваат зависност

Од добиените резултати цигарите и алкохолот се најчесто консумирани помеѓу испитаната популација. 66% никогаш не пробале цигара, 16% пушат цигара еднаш неделно, 19% еднаш месечно, 17% пијат алкохол еднаш неделно, 19% еднаш месечно.Од добиените резултати постои значајна поврзаност помеѓу употребата на супстанции кои создаваат зависност и искуството со Булинг.

Семејно насилство

Со истражувањето се потврди дека семејното насилство претставува фактор поврзан со искуството на насилство надвор од домот. Постои статистички значајна корелација 0,01 меѓу степенот на семејно насилство и манифестирањето на насилно однесување ($r = 0,640$), поточно со зголемувањето на семејно насилство се зголемува и манифестираното насилно однесување кај учениците од средно училиште. Постои и статистички значајна поврзаност ($r = 0,380$) на ниво 0,01 помеѓу семејно насилство и искуство со Булинг. Со зголемување на семејното насилство зачестено е искуството со Булинг кај средношколците. Од добините резултати утврдено е дека не постои статистички значајна разлика меѓу манифестирано семејно насилство и Булинг меѓу средношколците кои живеат во етнички хетерогени средини и оние кои живеат во етнички хомогени средини.

ДИСКУСИЈА

Главната хипотеза на ова истражување е со цел да ја тестира разликата во искуството со насилно однесување меѓу учениците од етнички хомогени и етнички хетерогени градови. Од добиените резултати утврдивме дека не постои статистички значајна разлика во искуството на насилство меѓу средношколците од етнички хомогена и етнички хетерогена средина, но постои статистички значајна разлика во искуството кое го имаат учениците со Булинг. Оваа разлика се должи на фактот што Булингот е поширока дефиниција на насилство која опфаќа модели на однесување кои не се поврзани со физичкото однесување.

Истражувањето ја тестираше и корелацијата меѓу: искуството со Булинг и интегрираност во местото на живеење, искуството со Булинг и стабилност на социјалната подршка, искуство со Булинг и изложеност на семејно насилство, искуство со Булинг и супстанции кои создаваат зависност, искуство со Булинг и семејно насилство. Од добиените резултати утврдено е дека постои статистички значајна поврзаност меѓу сите испитани корелации.

Учениците кои манифестираат повисок степен на насилство и имаат почесто искуство со Булинг живеат во помалку социјално интегрирана населба и имаат пониско ниво на социјална поддршка. Манифестирањето на насилство и искуството со Булинг кај средношколците е поврзана со- консумирањето на психоактивни супстанции со искуство со семејно насилство и изложеност на насилно однесување.

Овие резултати можат да послужат како индикатор за креирање идни планови со цел – превенција на Булинг меѓу средношколците.

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. <https://www.stopbullying.gov/get-help-now/index.html>
2. <https://www.stopbullying.gov/what-is-bullying/index.html>
3. <https://www.stopbullying.gov/media/facts/index.html>

159.923.3:316.46

Проф. д-р Марија Котевска Димовска
Меѓународен Славјански Универзитет „Г.Р.Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

Проф. д-р Таип Јакупи
Бизнис академија Смилевски

Проф. д-р Менде Солунчевски
Меѓународен Славјански Универзитет „Г.Р.Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

ПСИХОЛОШКИ ПЕРСПЕКТИВИ НА ЛИДЕРСТВОТО - СОЦИЈАЛЕН ИДЕНТИТЕТ

Апстракт: Лидерството има универзално значење и важност за секое општество, сепак релативно мало внимание темата добива во психологијата како наука. Овој труд ги проучува современите психолошки перспективи на лидерството, со претензии да ја демонстрира поврзаноста на персоналните аспекти на лидерот со влијанието врз социјалниот идентитет на следбениците. Лидерите создаваат чувство на заеднички социјален идентитет преку способноста да практикуваат современи мотивациски лидерски стилови засновани на праведност, почит и инспирирање на визија. Додека класичните стилови се темелат на заеднички социјален идентитет, современите помагаат во создавање на тој идентитет. Емпириските наоди покажуваат кои персонални особини го прават еден лидер успешен и како тие флукутираат со промените во меѓу групниот контекст. Приближувањето на анализата на персоналната структура на лидерот во контекст на социјалниот идентитет и групната динамика, овозможува да се разбере лидерството како интегративен творечки процес.

Клучни зборови: лидерство, персонална структура, социјален идентитет

PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVES OF LEADERSHIP - SOCIAL IDENTITY

Abstract: The leadership has universal significance and relevance for every society, however relatively little attention is given to the subject in psychology as a science. This paper examines the contemporary psychological perspectives of leadership, with the claim to demonstrate the connection of the personal aspects of the leader with the impact on the social identity of the followers. The leaders create a sense of common social identity through the ability to practice modern, motivating leadership styles based on fairness, respect and inspire vision. While classical styles are based on a common social identity, modern ones help to create that identity. Empirical findings show which personality traits make one leader successful and how they fluctuate with the changes in the group context. Approaching the analysis of the personal structure of the leader in the context of social identity and group dynamics, allows to understand leadership as an integrative creative process.

Key words: leadership, personal structure, social identity

ВОВЕД

Овој труд е посветен на психологијата на лидерството и има за цел да даде увид во комплексноста на феноменот лидерство. Со цел правилно да се разбере лидерството, најпрво треба да се дефинираат суштинските компоненти. Она што ги обединува бројните дефиниции за лидерство е неговата основна карактеристика: дека тоа е процес, а не дестинација. Лидерството не е езотеричен концепт, туку вештина која треба да се практикува и развива со текот на времето.

Трудот вклучува испитување на автентичното лидерство и неговиот развој, разгледуван од психолошки аспект. Се испитуваат психолошките аспекти на современото лидерство од аспект на персоналната структура на лидерот во контекст на социјалниот идентитет на следбениците. Оваа структура има корист од создавање на иден фокус, како и обезбедување на интересен начин да се испита развојот на оваа област. Покрај интеграцијата на психолошката литература и теориската елаборација на лидерството, трудот идентификува прашања и нуди предлог решенија за развој на лидерството во нашата земја.

РАЗВОЈ НА ПСИХОЛОГИЈАТА НА ЛИДЕРСТВОТО

Временската и историската констелација има влијание врз психологијата на лидерството, и додека класичните теории се фокусираа на лидерот и неговата способност да наметнат визија за следбениците, современите истражувачи ја истакнаа важноста на интеракцијата помеѓу лидерот и следбеникот, заклучувајќи дека „без доброволно учество на следбениците нема да има лидерство“, (Rejai, & Phillips, 2002).

Историјата на психологијата на водството датира од античко време, уште Платон ги истражувал карактеристиките на лидерство. Во поново време користени се сознанијата од делата на класиците во психологијата, како С. Фројд и други кои креирале теории за однесувањето. Сепак, клучна улога во развивањето на психологијата на лидерството имаат Бас и Стогил (Bass & Stogdill, 1990) во време кога зголеменото ниво на конкуренција предизвика интерес кај менаџерите во истражувањето на начините за подобрување на нивните организации.

Главен фокус на истражувањето во класичната психологија на лидерството биле теориите на „големиот човек“ и „култот на личноста“, односно карактеристиките на личноста на лидерите. Истражувањата за лидерството спроведени од страна на Стогдил (1948), укажуваа на одредени персонални особини кои се позитивно поврзани со ефективното лидерство. Моделот одобрен од Стогдил во 1974 г. се вклопува во моделот на „големите пет“ на личноста што во моментот го потврдуваат многу психолози и теоретичари за личноста, кој смета дека личноста може да се опише во смисла на пет широки димензии. Голем е бројот фактори кои се неопходни за лидерство во „новата ера“, вклучувајќи визија, способност да се справи со промени, самосвест, јасен сет на вредности, отвореност, доверба и интелигенција. Овие карактеристики на лидерот се мешаат и се манифестираат во поединецот кој преку директива и овластување поттикнува споделено лидерско искуство (Marfi i Rigxo, 2003).

За современите модели на лидерство својствени се и теориите на повеќекратната интелигенција. Според Чин: „Лидерството е мултидимензионален феномен за кој покрај социјалната интелигенција (SQ), значајни се и емоционалната (EQ) и академска интелигенција (IQ)“, Chin, 2006). Социјалната интелигенција бара лидерите да имаат „глобална лидерска компетентност“ со јасен фокус на

културата. Иако значајна, личноста не е единствениот или доволен показател за лидерството, зашто следбениците не се дел од лидерската равенка. Следни фактори на успешно лидерство се способноста да се разберат следбениците во споделеното лидерско искуство. Ова подразбира стекнување на способноста за практикување мотивациски лидерски стилови. Од бројните истражувања за развој на лидерството, можеби најмоќниот цитат кој ги сумира овие парадигми е: “Ефективното лидерство е во тоа што вистинските луѓе кои се на вистинските работни места, ги прават вистинските работи со вистинските луѓе во вистинско време за вистински цели и цели на компанијата” (Bass, 1990).

Што точно треба лидерите да направат за да бидат ефективни?

Познати се пет различни теории на лидерство. Тие го вклучуваат моделот на лидерска ефективност во вонредни ситуации, на врвниот истражувач во индустриската психологија Фред Фидлер, 1960 кој се концентрирал на индивидуалното лидерство и на особините на лидерите. Потоа е теоријата “пат до целта” на Роберт Хаус, според која однесувањето на лидерот зависи од активностите на неговите соработници. Конечно, теоријата за контингенција на канадскиот професор Виктор Врум, кој ја акцентира мотивацијата на вработените во контекст на психологијата на водството. После тоа следува теоријата на размена, изградена врз принципите на бихевиористичка психологија прилагодена на социјалните интеракции, од која произлезе трансакциското лидерство. Ова лидерство се концентрира на односот помеѓу лидерот и следбениците и заедничкото задоволување на целите и потребите на секоја од страните. Како најсовремена е теоријата на трансформациско лидерство, за кое Бас изјавил: “Иако теоретичарите признаваат дека водството се јавува на сите нивоа на организацијата и дека влијанието на сите лидери придонесува за организациските перформанси, фасцинацијата отсекогаш постоела со харизматичните лидери кои прават повеќе од справување со трансакција на секојдневните активности. Тоа се лидерите кои ги поттикнуваат револуциите во политиката или трговијата и ги пренасочуваат историските текови” (Bass, 1990).

СОЦИЈАЛЕН ИДЕНТИТЕТ - СОВРЕМЕНА ТЕОРИЈА ЗА ЛИДЕРСТВОТО

Теоријата на социјален идентитет, поставена од Тајфел и Тарнер (Tajfel & Turner, 1979), е прва теорија која систематски го проучува концептот социјалниот идентитет и го стави во центарот на интересите на лидерството. Теоријата се бави со припадноста во група, групните процеси и меѓу групни односи. Основна претпоставка е дека веќе самото членство во некоја група е доволен услов да се развие чувство на припадност кај индивидуата. Според Тајфел и Тарнеру, социјалниот идентитет е дефиниран како дел од концептот за себе кој произлегува од неговата свест за тоа дека е член одделени групи, но и од емоционална важност за која ја има членството (Тајфел Tajfel & Turner, 1979). Теоријата на социјалниот идентитет вели дека социјалниот идентитетот се одвива врз основа на припадност на одредени групи, и се состои од оние аспекти на сопствените слики за себе, кои произлегуваат од оние групи на кои припаѓа. Значи, кога лицето за себе си почне да мисли како за член на одредена социјална категорија може да се каже дека кај него е пробуден социјалниот идентитет (Brown, R. 2006).

Различни автори се согласуваат дека социјалниот идентитет на личноста зависи од два процеси: препознавање на сопствената сличност со членовите на

својата група и со перцепцијата на различностите во однос на припадниците на другите групи. Важно е да се истакне дека едно лице може да има толку многу социјални идентитети колку што има групи со кои се идентификува.

Постои разлика помеѓу личниот и социјалниот идентитет. Личниот идентитет е базиран на идејата за единственост на секој поединец и на неговата различност од сите други луѓе. Личниот идентитет е заснован на поединечни вредности, идеи, емоции, цели и на тоа како да се гледа себеси. Меѓутоа, за личен идентитет е потребно и споредба со другите, т.е. фактот дека секој се гледа себе различно од другите луѓе (Worchel, 1998). Социјалниот идентитет, како што е споменато, се однесува на тоа како поединецот се гледа себеси како член на групата во која припаѓа. На личниот и социјалниот идентитет се гледа како на спротивности, бидејќи е тешко да сфатиме како еден човек може истовремено да се чувствува различен од другите и сличен со нив. Но, истражувањата на социјални групи покажаа дека личниот и социјален идентитет се поврзани (Worchel, 1998). Според Тајфелу и Турнеру (1986), социјалниот идентитет може да биде позитивен или негативно зависно од тоа како еден поединец проценува своја социјална група, независно од особините или постигнувањата во групата. Социјалниот идентитет на поединецот зависи од неговата евалуација на сопствената група и перцепцијата како другите ја оценуваат таа група (Brown, R. 2006). Основна претпоставка на теоријата на социјалниот идентитет е дека членството во групата и чувството на припадност придонесува за позитивната слика за себе. Позитивниот социјален идентитет им дава на луѓето чувство на сигурност, самопочит, сопствени вредности и припадност. Бидејќи индивидуалната слика за себе се базира врз основа на сопствените карактеристики и врз основа на карактеристиката на групата на која се припаѓа, се настојува групата на која се припаѓа да се оцени позитивно, првенствено преку процесот на социјална компарација со друга група.

Важноста на социјалните идентитети за лидерство е потврдено со бројни експерименти и примери од пракса, кои се спротивставуваат на идејата дека водството се базира исклучиво на одреден сет на особини на личноста или дека лидерите треба да се однесуваат на фиксен начин. Всушност, најпосакуваните особини и постапки треба да се совпаднаат со културата на групата која се води и на тој начин варира од група до група. Дури и некои од најпопуларните лидерски особини, како што е интелигенцијата, може да бидат доведени во прашање во некои услови. Ако се анализира што е важно за стекнување на влијание и контрола, тогаш сè што ги прави лидерите различни од групата може да ја компромитира нивната ефикасност.

ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ЛИДЕРСТВО ВО НАШАТА ЗЕМЈА

Имајќи го во предвид фактот што лидерството е тема од најголема важност и интерес за секое општество од политички, организациски, економски, едукативен и социјален интерес, се наметнува прашањето: Како да го унапредиме нашето разбирање за лидерството во нашата земја?

Еден од одговорите лежи во развој на студии во рамките на психологијата, која ја вклучува академската дисциплина лидерство. Спроведувањето на психолошката наука за лидерството може да резултира со по кохерентно и емпириско базирано разбирање на феноменот, без да ги отфрли постојните истражувања во оваа област. Тоа имплицира дека, и покрај одредени резерви, психологијата е природниот дом за формалното проучување на лидерството.

Многу малку додипломски програми за психологија нудат насока за лидерство, таа е покриена со насоки за индустриска / организациска психологија, но не и како главен предмет.

Во современите земји, особено во САД, академските програми за лидерство постојат во бизнис или менаџмент академии, но и како оддели за лидерството во институти за психологијата. Во нив теориските аспекти се поткрепени со искуствата на искусни ефективни лидери, што битно влијае и го надополнува формалното изучување на лидерството. Некои од факултетите за лидерство, како на пример Одделот за науки за однесување и лидерство на Вест Поинт, имаат разновиден дисциплинарен фокус, со академски степени понудени во различни програми: инженерска психологија, лидерство, менаџмент, психологија и социологија. На овој начин високо интеллигентните и мотивирани студенти прераснуваат во талентиран и кохезивен факултетски тим. Академската разновидност дава можности за мултидисциплинарна настава и дава идеи за размислување за примена и во академскиот простор во нашата земја.

Дизајнирањето на психолошки студии за лидерство во нашата земја ќе има за цел идните лидери поефективно да се соочат со предизвиците во својата кариера. Психологијата на лидерството има две сеопфатни цели: прва цел е лидерите да применуваат научни методи за да ги испитаат причините или корелатите на човековото однесување во одредена ситуација; втора цел е дека ја изучуваат психологијата за да бидат ефективни лидери користејќи ги научните сознанија за човечкото однесување за да можат да го објаснат, предвидуваат и менуваат однесувањето во одредена ситуација.

Академската програма на едукацијата за лидери треба да е поткрепена со искуствата во современите земји, прилагодена на нашите автентични услови, поставена од перспектива за тоа како психологијата може да им обезбеди на идните лидери потребни алатки да ги водат и да влијаат на другите во предизвикувачки контексти. За да им помогне на идните лидери да развијат подлабоко познавање на психологијата и нејзината важност за разбирање на сопственото однесување и на другите, едукацијата треба да вклучува две задачи:

- » Првата е интегративна рефлексивна каде идните лидери го анализираат своето чувство за себе, нивните конфликти и како тие можат да ги решат, етичкиот и моралниот развој и како се преоѓа во зрелоста со примена на теориите за развој на личноста. Со оглед на предизвиците да се биде успешен лидер, едукацијата треба да ја нагласи практичната важност на психологијата во животот како иден лидер или менаџер кои треба да научат да ги користат своите јаки страни и да развијат само свесност и само процена.
- » Вториот услов за успешна едукација е развој на ефективно критичко мислење и преку изучување на научните методи за истражување. Во светот кој е сè побогат со податоци и кој управува со податоци, лидерите треба ефективно и ефикасно да го разберат својот свет и нивната околина, за да можат брзо да донесат информирани одлуки. Во услови кога се повеќе доминираат алтернативни факти и лажни вести, усовршување на вештините за критичко размислување е можеби најважната придобивка од општата психологија.

Психологијата е доминантна наука во одредувањето на успехот или неуспехот во стратешките операции на 21-от век. Концептите научени во психологијата се меѓу најважните работи што идните лидери можат да ги научат во својата

едукација со кои ќе се подготвуваат успешно да ги извршуваат сите мисии со кои ќе се соочат еден ден. Во Р. Македонија многу малку академски одделенија нудат додипломски програми за лидерство и психологија на лидерството. Лидерството е тема од универзален интерес за нашето општество, и затоа е неопходно што поскоро да се имплементираат теориските и практични искуства од современите земји во нашиот образовен процес.

ЗАКЛУЧОК

Овој труд ги проучува современите психолошки перспективи на лидерството, со претензии да ја демонстрира контекстуална варијабилност на персоналните особини со успешното влијание врз следбениците, сугерирајќи дека ситуационите параметри вршат влијание врз лидерската ефективност.

Психологијата на лидерството има цел лидерите да применуваат научни методи и сознанија за да ги испитаат причините или корелатите на човековото однесување, за да можат да го објаснат, предвидуваат и менуваат однесувањето во одредена ситуација. Низ теориска и емпириска елобарација трудот покажува како персоналните особини на успешниот лидер флукутираат со промените во меѓугрупниот контекст. Приближувањето на анализата на персоналната структура на лидерот во контекст на социјалниот идентитет, овозможува да се согледа лидерството од современ аспект.

Современите земји нудат усовршени практики претставени како комплементарна еволуција на теорија, пракса и едукација, истакнувајќи го значењето на учењето и лидерството. Во трудот се нудат предлози за креирањето на новини во едукацијата со воведување на психологијата како една од најдобрите точки на потпора за истовремено да се изнесе најдоброто во луѓето и организациите. Се надеваме дека со дефинирање на оваа парадигма на размислување ќе го подобриме нашето колективно разбирање и ќе обезбедиме психолошка видливост за тоа како нашите секојдневни лидери создаваат длабоки и лични промени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R. M. (2005) *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate Poglavlje: 13 (Predrasude, 455-503)
2. Bass, B. M., Stogdill, R. M. (1990). *Bass Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications* (3rd ed.). New York: Free Press.
3. Brown, R. (2006) *Grupni procesi*. Jastrebarsko: Naklada Slap. Poglavlja: 6 (Međugrupni sukob i suradnja, 226-261), 7 (Razmišljanje o grupama, 264-307), 8 (Socijalni identitet i međugrupni odnosi, 310-360)
4. Chin, C Q., (2006). *Global Leadership Competence: A Cultural Intelligence Perspective*, Presented at the 2006 MBAA Conference.
5. Hewstone, M. i Stroebe, W. (2002.) *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
6. Murphy, S. E., Riggio, R. E. (2003). *The Future of Leadership Development*. (1st. ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. Nawab, A. (2011). *Exploring Leadership Practices in Rural Context of a Developing Country*. *International Journal Of Academic Research In Business & Social Sciences*, 1(3), 181-189.

7. Jetten, J., Hogg, M. A., & Mullin, B.-A. (2000). Ingroup variability and motivation to reduce subjective uncertainty. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 4, 184–198
8. Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1–2
9. Котевска-Димовска, М., Кеверески, Љ. (2017) Емоционална интелигенција нова визија во лидерството, Битола: Графопром
10. Rejai, M. & Phillips, K. (2002). Concepts of leadership in Western political
11. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
12. Worchel, S., Morales, J. F., Páez, D., & Deschamps, J.-C. (Eds.). (1998). *Social identity: International perspectives*. London: Sage

159.922.8(470+571)

Дорожкина О.А.

Гузенина Е.О.

Педагогический институт, ФГБОУ ВО Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ В ТРУДАХ РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Аннотация: настоящая статья посвящена осмыслению отечественных исследований психолого-педагогических особенностей подростков. Авторы отмечают, что подростковый возраст занимает важное место в развитии и становлении личности человека, в то же время, современное широкое распространение масс-медиа имеет неизбежные последствия для детей и юношества. Перед педагогическим сообществом стоит глобальная задача – подготовить молодых людей к новым условиям жизни и профессиональной деятельности. Исследования российских ученых XX столетия, таким образом, служат актуальным психолого-педагогическим задачам, являясь надежной теоретической и эмпирической базой, ориентированной на создание новых психолого-педагогических методик и разработку современных программ для работы с подрастающим поколением.

Ключевые слова: подростки, юношество, молодежь, исследования, подростковый возраст, поколение.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENTS IN THE WORKS OF RUSSIAN RESEARCHERS

Abstract: this article is devoted to the understanding of Russian studies of psychological and pedagogical features of adolescents. The authors point out that adolescence occupies an important place in the development and formation of the human personality, at the same time, modern wide-spread media has inevitable consequences for children and youth. The teaching community there is a global task – to prepare young people for the new conditions of life and professional activities. Studies by Russian scientists of the twentieth century, thus, serve as a topical psychological and pedagogical tasks, being reliable theoretical and empirical base, focused on creating a new psycho-pedagogical techniques and development of modern programs to work with the younger generation.

Key words: teenagers, youth, youth, research, adolescence, generation.

Подростковый возраст занимает важное место в развитии и становлении личности человека. В этот период значительно расширяется объем деятельности ребенка, качественно меняется его характер, в структуре личности происходят ощутимые перемены, обусловленные перестройкой ранее сложившихся структур и возникновением новых образований, закладываются основы сознательного

поведения, вырисовывается общая направленность в формировании нравственных представлений и установок.

Этот процесс протекает на фоне противоречий физиологического и психического развития подростка, его духовного становления. Б. Г. Ананьев выделял в юности две фазы, одна из которых находится на границе с детством, а другая - на границе со зрелостью[1].

Актуализация интереса к юношескому возрасту обусловлена тем, что его фазы протекают в реальных жизненных условиях. Первая фаза протекает в условиях подготовки к самостоятельной жизни, а вторая - в условиях начала самостоятельной общественно-практической деятельности и создания нового образа жизни. Выделенные фазы юности отличаются между собой и физиологическими, и психическими закономерностями личностного развития, и особенностями формирования личности.

Ранняя юность (15-17 лет) отличается неопределенностью положения молодого человека в социуме, так как он уже не ребенок, но еще и не взрослый. Расхождение личностных возможностей и реальных жизненных условий в данный возрастной период приводит к возникновению внутриличностных противоречий у молодых людей.

Вторую фазу юности (18-25 лет) Л.С. Выготский склонен был относить к системе возрастов зрелости. Он отмечает: «По общему смыслу и основным закономерностям период с 18 до 25 лет скорее составляет начальное звено в цепи зрелых возрастов, чем значительное звено в цепи детского развития»[2].

Впервые попытки определить подростков как особую группу, изучить ее проблемы и ценностные ориентации, стали предприниматься в России во второй половине 20-х гг. XX в. Психологи и педагоги И. Армяннов, А. Залкинд, В. Игнатъев, В. Мясищев, М. Рубинштейн, В. Смирнов, Н. Рыбников и другие исследовали проблемы молодого поколения [10]. В это время по их инициативе и непосредственном участии проводились массовые исследования молодежи и подростков. Таким образом, в 1927 г. было опрошено 120 тыс. подростков в возрастной категории 10-16 лет, в результате массового опроса было получено более 1,5 млн. различных высказываний учащихся.

Изучение ценностных ориентаций и идеалов молодого поколения далее прослеживается в разработках 1950-х-60х гг.: статья В.Сыркиной «Мечты и идеалы детей» явилась первой работой, опубликованной в послевоенное время; как её продолжение – работа Л. Раскина «О направленности личных идеалов учащихся», в которой даны характеристики старшеклассников и их классификация [9]. Далее следуют защиты диссертаций С. Крантовского «Военные идеалы суворовцев старших классов» в 1951 году [6], «Развитие интереса к героическому у учащихся средней школы» В. Пермяковой в 1954 году [8] и Л. Дукат «Психологический анализ содержания, строения и функции идеалов школьников (по материалам исследования динамики развития идеалов учащихся 4-7 классов)» в 1964 году [5].

В конце 1990-х годов в научных исследованиях сформировались основные и взаимоисключающие подходы в оценке молодежи и подростков. Была проведена их условная дифференциация на «спокойно-объективистский», «критически-осуждающий» и «восторженно-оптимистический». Появившиеся мифы, с одной стороны, идеализировали, а с другой - негативно оценивали сознание и поведение молодежи.

Современные научные исследования молодежи и подростков характеризуются наличием нескольких основных подходов: социологический, психолого-педагогический, биогенетический, психогенетический, социогенетический. Однако всеми специалистами подростковый возраст характеризуется как переходный, сложный, трудный, критический. Отсюда выделяются: неадекватность реакций во взаимоотношениях с окружающими, противоречивость в действиях и поступках, которые воспринимаются взрослыми как аномалия, отклонения от общепринятых правил. Такое поведение и отношение к тому, что подростка окружает, усиливается, а в некоторых случаях и обостряется рядом психофизиологических причин, обусловленных возрастными изменениями.

На основе анализа работ Д.Б.Эльконина, Т.В.Драгу, А.П.Краковского, В.А.Крутецкого, Н.С.Лукина, С.А.Беличевой о подростковом возрасте, к возрастным психофизиологическим предпосылкам трудновоспитуемости и асоциального поведения несовершеннолетних можно отнести следующие кризисные явления в организме, психике и взаимоотношениях подростка:

1. Ускоренное и неравномерное развитие организма подростка в период полового созревания:
 - » неравномерность развития сердечно-сосудистой и костно-мышечной систем, отягощающая физическое и психическое самочувствие подростка;
 - » повышенная активность эндокринной системы в период полового созревания, проявляющаяся в повышенной возбудимости, эмоциональной неустойчивости, в неадекватных эмоциональных реакциях, непредсказуемости настроений подростка.
2. Изменения в характере взаимоотношений со взрослыми, родителями, учителями, выражающиеся в повышенной конфликтности подростка, что, в свою очередь, объясняется следующими причинами:
 - » так называемый «конфликт моралей», когда мораль подчинения, характеризующая до сих пор отношения ребенка и взрослого, заменяется «моралью равенства»;
 - » чувство взрослости, реакция эмансипации, высвобождения от влияния взрослого;
 - » повышенная критичность по отношению к взрослым при одновременном повышении внимания к мнению сверстников.
3. Изменения в характере взаимоотношений со сверстниками, как с представителями своего, так и противоположного пола:
 - » активное формирование потребности общения со сверстниками обостряет стремление к самоутверждению что в определенных неблагоприятных условиях может проявляться в различных уродливых формах асоциального поведения;
 - » оловое созревание, протекающее в подростковом возрасте, вызывает весьма серьезные проблемы в сфере взаимоотношения полов в этот период (первая влюбленность, повышенный интерес к вопросам интимной жизни человека, в ряде случаев - юношеская гиперсексуальность), что также может служить толчком к асоциальным проявлениям в сфере сексуальной жизни подростка.

В самооценке и самоопределении подростка важную роль играют друзья, сверстники, их мнения и оценки, которые проявляются в отношении к событиям, явлениям, фактам или в общении. Потребность в общении является одной из

ведущих, определяющих в подростковом возрасте. Только в общении происходит обмен информацией, мыслями, идеями, идеалами, ценностями. Наряду с общением в процессе социализации у подростков-школьников главным видом деятельности остается учеба. От того, как учится подросток, во многом зависят его интеллектуальное развитие, формирование мировоззрения.

На основании рассмотренных примеров исследования особенностей подросткового периода можно сделать определенные выводы.

Во-первых, большинство исследователей характеризуют данный этап, как переходный период.

Также вовремя этого переходного периода наблюдаются такие явления, как взрывы характера, буйство страстей и т.д., что делает подростковый период сложным и неоднозначным.

И, наконец, подростковый возраст необходимо рассматривать не как отдельно взятый этап, а в динамике развития, поскольку без знания закономерностей развития ребенка в онтогенезе, противоречий, составляющих силу этого развития, невозможно выявить психические особенности подростка.

Сегодня становится всё более очевидным, что широкое распространение масс-медиа имеет неизбежные последствия для детей и юношества. По утверждению Н.И. Гендиной, «вероятны многочисленные риски и опасности: при доступности неизмеримо больших объемов информации всё труднее становится ориентироваться, получать и перерабатывать действительно необходимые сведения» [3].

Мощь современной информационной техники и технологии может быть использована для манипулирования сознанием и поведением молодого человека, что в целом угрожает дегуманизацией. Хотя в этот непростой период у подростка развиваются также и критичность мышления, стремление дать собственную оценку разным явлениям, поиск аргументации, оригинального мышления, вместе с тем, ещё сохраняются некоторые установки и стереотипы, свойственные предшествующему поколению.

Как указывают российские социологи, период активной деятельности сталкивается у молодого человека с ограниченным характером практической, созидательной деятельности, неполной включенности молодого человека в систему общественных отношений. Отсюда в поведении молодёжи и подростков удивительно сочетаются противоречивые качества и черты: стремление к идентификации и обособление, конформизм и негативизм, подражание и отрицание общепринятых норм, стремление к общению и уход, отрешённость от внешнего мира[4].

В связи с этим на сегодняшний день перед педагогическим сообществом стоит глобальная задача – подготовить молодых людей к новым условиям жизни и профессиональной деятельности в высокоавтоматизированной информационной среде, научить их эффективно использовать ее возможности и защищаться от негативных воздействий[3]. Исследования российских ученых XX столетия, в этом смысле, служат актуальным психолого-педагогическим задачам и являются надежной теоретической и эмпирической базой, ориентированной на создание новых психолого-педагогических методик и разработку современных программ для работы с подрастающим поколением.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. М.: Директмедиа Паблишинг, 2008.134 с.
2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования [Текст] / Л.С. Выготский. – Ярославль: Академия, 2013. -257с.
3. Гендина Н.И. Формирование информационной и медиа-грамотности в условиях информационного общества: новая инициатива ЮНЕСКО и проблемы российского информационного образования // Научный диалог. 2012. № 1. С.140-141.
4. Гузенина, С.В., Слетков, И.А., Иванишин, А.А., Ежов, С.Ю. Легко ли быть молодым: к вопросу о значимых факторах молодёжного сознания / С.В. Гузенина, И.А.Слетков, А.А. Иванишин, С.Ю. Ежов // В мире научных открытий (Серия Социально-гуманитарные науки). - 2015-. № 7.9. С. 3400- 3409. <http://journal-s.org/index.php/vmno/article/view/7120>.
5. Дукат Л. Ю.Психологический анализ содержания, строения и функций идеалов школьников [Текст]: Автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата педагогических наук (по психологии) / АПН РСФСР. Науч.-исслед. ин-т психологии. - Орск: [б. и.], 1964. - 22 с.
6. Крантовский Г. Военные идеалы суворовцев старших классов [Текст]: дис. канд. пед. наук/ Г. Крантовский. М., 1951. 162 с.
7. Лисовский В. Т. Духовный мир и ценностные ориентации молодежи России: Уч.пособие для вузов / Лисовский В.Т. - Санкт-Петербург : СПбГУП, 2000. - 519с.
8. Пермьякова В. А. Развитие интереса к героическому у учащихся средней школы [Текст]: Автореферат дис. на соискание учен. степени кандидата пед. наук (по психологии) / Иркут. гос. ун-т им. А. А. Жданова. - Иркутск: [б. и.], 1954. - 15 с.
9. Раскин Л.Е. О направленности личных идеалов учащихся // Советская педагогика.-1948.-№2.-С.19-31.
10. Рубинштейн М. М. Проблема учителя. — М.: Моск. акционер. изд. о-во, 1927.- 173с.

159.925.8:316.772.2

Здравко Ставров, студент

Факултет за психологија, Меѓународен Славјански Универзитет „Г.Р. Державин“

ГОВОРТ НА ТЕЛОТО И НЕГОВОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО РАЗЛИЧНИ КУЛТУРИ

Апстракт: Комуникацијата е важен сегмент од социјалниот живот на секој човек. Значаен дел од неа завзема и невербалната комуникација која се смета дека има околу две-третини од вкупната комуникација помеѓу двајца луѓе или пак еден говорник и група на слушатели (Gupta, 2013).

Но, дали сите наши гестови, движења и фацијална експресија насекаде низ светот се толкува исто? Апсолутно не, секоја култура има свои традиционални и општествени прашања кои што доколку недоволно ги познаваме во одредена ситуација може да ни донесат многу непријатности.

Клучни зборови: невербална комуникација, култура, говор на телото, ракување.

BODY LANGUAGE AND HIS MEANING IN DIFFERENT CULTURES

Abstract: Communication is important part of social life of every human being. A significant part of it takes nonverbal communication, which is considered that have two-thirds of overall communication between two individuals or one speaker and group of listeners (Gupta, 2013).

But, did all our gestures, moves and facial expression all around the world is interpret the same? Absolutely not, every culture have different traditions and society questions and if we do not know well in some situation they can bring us many unpleasant situation.

Key words: nonverbal communication, culture, body language, handshake.

ВОВЕД

Најважната работа во текот на самата комуникација е да го слушаме тоа што не е кажано (Peter F Drucker), Според Knapp and Hell, (2002) вербалната комуникација покажува многу работи кои што не можат да бидат покажани со зборови како на пример, говорот на телото, контактот со очите, висината на гласот итн. По одредени направени истражувања помеѓу 70 до 90% од целиот комуникациски спектрум се сведува на невербалната комуникација (Gupta, 2013). Самата невербална комуникација опфаќа повеќе сегменти за кои што постојат многу истражувања. Постојат различни поделби кои што ја карактеризираат невербалната комуникација. Во нејзината истражувачка работа, Effective body language in organization (Gupta, 2013) прави неколку групи како што се: Говорот на телото, ракувањето, висината на гласот итн. Со ова се отвара еден широк спектар на можни истражувања и практични примери од општествениот и политичкиот живот кои што може детално да ги анализираме и скриените знаци кои што истите ги прикажуваат.

Културата е богатство на секоја нација. Различните начини на живеење и традиционални обичаи го прават светот место за проучување и откривање на нови работи кои што не се соодвестуваат со нашата национална култура и обичаи.

Но, не е секаде така. Во политиката се одвива под строги правила и прописи и неретко културните различности им прават проблем на протокол-мајсторите, но и на самите политичари. Тоа најчесто се случува при средба на политичари од Истокот и Западот кога разликите во обичаите се толку големи што е причина за честите грешки во текот на самата средба.

При средбата помеѓу Бил Клинтон (Американски претседател), Ехуд Барак (Израелски премиер) и Јасер Арафат (Палестински лидер) поради овие културни обичаи буквално доаѓа и до мала физичка пресметка помеѓу Арафат и Барак затоа кој последен да помине низ вратата.

На Запад давањето на предност на вратата можеби претставува гест на љубезност, но на истокот тоа има значајно културно значење. Според Petti Wood (2010) тоа на истокот значи дека кој последен ќе помине низ вратата е помоќен, ја има контролата и е тој што ќе им го покаже правецот на другите по кој што треба да се движат.

По овој несекојдневен пример може да заклучиме дека на западот ова нема значење, но на истокот кој што ќе помине последен низ вратата е победник.

Во говорот на телото исто така важен дел е и ракувањето со друга личност. Ова може да се елаборира и толкува и во секојдневниот живот, но е посебно изразено во политиката, каде што игра голема улога и индиректно ни посочува кој е всушност главниот на средбата.

Посебно важен дел во ракувањето особено во политиката е "upper hand" ракувањето кое што уште на почетокот на самата средба ни кажува кој ја има предноста на истата.

Според Janine Driver (2010) политичарите посебно внимаваат на овој сегмент при одредена средба.

На една средба каде што домаќин на светските лидери им бил рускиот претседател Владимир Путин, во сите случаи на фотографирање тој би ја има така наречената "горна рака" со што и ја покажува неговата доминација уште од почетокот од самата средба (Janine Driver, 2010).

Сепак одредени политичари како Тони Блер и Џорџ Буш при самото фотографирање ја прикриваат "горната рака" на Путин и со тоа на еден начин ја "неутрализираат" неговата доминација при самиот чин на поздравување.

Според Harris (2002) допирот со соговорникот може да има различно значење, на пример изразување на поддршка, честитување но и негативно значење, во зависност од односите на самите соговорници. Но, во политиката и големите организации ова е соодветно регулирано.

По протоколот на политичките средби домаќинот е тој што влегува последен. Но неретко одредени ситуации и говорот на телото покажуваат нешто сосема друго.

Во една средба во 2003 во куќата на тогашниот премиер на Велика Британија, Тони Блер со Американскиот претседател Џорџ Буш се случува спротивното од напишаните протоколарни правила.

По фотографирањето, наместо домаќинот, гостинот во овој случај дава знак дека можат сите заедно на влезат внатре. Но за да биде уште повпечатлива доминацијата Џорџ Буш е и тој што влегува последен нежно помагајќи му на Тони

Блер на помине низ вратата и притоа три пати поттапувајќи го во пределот на половината.

Според правилата на говорот на телото ова ја покажува доминацијата на Џорџ Буш па дури и кога не е на свој терен покажувајќи му го правецот на својот домаќин. Додека со трите тапкања сака да му покаже дека каде и да оди тој секаде ќе биде главен.

ЗАКЛУЧОК

Познавањето на говорот на телото може да ни каже значително многу информации за моменталната состојба за одредена личност, неговите скриени намери, па и работите кои што ги мисли и чувствува за нас а неможе вербално да ги искаже. Добрите познавачи најчесто ги користат своите познавања за да ги откријат позадинските работи кои што всушност ги мислат политичарите. Но истите тие гестови и движења всушност се прават и во секојдневниот живот, а со познавањето на нивното значење ние во секој разговор би биле чекор понапред пред нашиот соговорник.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Gupta. N. (2013) Effective Body Language in Organization. The IUP Journal of Soft Skills, March 2013, 7(1), p. 35-44.
2. Koppensteiner, Siegfried (2017), Speaking through the body, Politics and the Life Sciences, 2017, 36(2), p.104-113.
3. Secrets of body language part 1 (2010)
4. Available at:
5. <https://www.youtube.com/watch?v=1uMXV0mfDv4> [Accessed at: 10.03.2018]
6. Secrets of body language part 3 (2010)
7. Available at:
8. <https://www.youtube.com/watch?v=wGd-nfID6bE> [Accessed at: 09.03.2018]
9. Secrets of body language part 4 (2010)
10. Available at:
11. <https://www.youtube.com/watch?v=h4-r-crPYmc> [Accessed at: 10.03.2018]
- 12.
13. Secrets of body language part 6 (2010)
14. Available at:
15. <https://www.youtube.com/watch?v=yCB3ebJjI1Q> [Accessed at: 11.03.2018]

Славица Наумовка
СОУ „Таки Даскало“ – Битола

РЕСУРСНИ ЧИНТЕЛИ ЗА ИНКЛУЗИВНОСТ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Апстракт: Инклузијата во образованието претставува процес на меѓусебно почитување на различноста на секој ученик и на неговите потреби, каде ученикот е во центарот на вниманието, а образовниот систем треба да се справи со предизвиците исправени пред сите ученици, во овој контекст и пред учениците со посебни образовни потреби. Инклузивното образование како реформаторско начело ќе ја почитува и негува различноста кај сите ученици, со посебен акцент на оние кои се соочени со поголем ризик од маргинализација и исклучување. Инклузијата може да биде придобивка за сите ученици, каде се поттикнува чувството на толеранција, емпатија помеѓу учениците, заедничката работа, елиминирање на дискриминацијата и промовирање на еднаквост. Инклузијата е можност за поддршка и напредување на сите форми на различности во образованието. Вклучувањето на сите ученици и минимизирањето на пречките за учење подразбира мобилизирање ресурси од училиштето и пошироката средина.

Клучни зборови: инклузија, образование, различности, ресурси.

RESOURCES FOR INCLUSION IN EDUCATION

Abstract: Inclusion in education is a process of mutual respect for the diversity of each student and his / her needs, where the student is in the center of attention, and the education system has to deal with the challenges that all students are facing, in this context and in students with special educational needs. Inclusive education as a reforming principle will respect and nurture diversity among all students, with particular emphasis on those who are at greater risk of marginalization and exclusion. Inclusion can be a benefit for all students, where the sense of tolerance, empathy among students, joint work, elimination of discrimination and promotion of equality are encouraged. Inclusion is an opportunity to support and advance all forms of diversity in education. Involving all students and minimizing learning barriers involves mobilizing resources from the school and the wider environment.

Key words: inclusion, education, diversity, resources.

РЕСУРСИИ ЧИНТЕЛИ ЗА ИНКЛУЗИВНОСТ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Училиштето како комплексен организационен систем, со инклузијата добива нови димензии кои директно се спротиставуваат на традиционалните карактеристики на училиштето и ќе демонстрираат способност да ја прифатат различноста преку постоење на политики и практики на инклузивно образование.

Високите политики преку дизајнирани програми за рано откривање и работа со формите на различности воспоставува механизми и процедури за стимулирање и напредување и грижа во зависност од потребите на учениците.

Современиот систем на живеење овозможува демократски пристап и прифаќање на компонентите: инклузивно училиште, инклузивно образование и

инклузино општество во кои сите ќе можат да водат датостоинствен живот.

Инклузивното училиште ќе демонстрира способност да ја прифати различноста преку постоење на политики и практики на инклузивно образование. Сите ученици, учествуваат во училишниот живот, сите постигнуваат резултати во рамките на своите потенцијали и обем и сите се вреднуваат. Во инклузивното училиште, најдобро се учи кога наставникот го разбира детскиот развој, интелектуалните особености, различните потешкотии во учењето и попречености што влијаат врз напредокот на ученикот. Темелно и детално ги познаваат потребите на ученикот. Инклузивното образование како реформаторско начело ќе биде имплементирана практика, интуиција, желба, потреба, навика, култура, секојдневие во училиштето, каде сите ученици ќе добијат соодветна настава, ќе го остваруваат својот целосен потенцијал со посебен акцент на оние кои се соочени со поголем ризик од маргинализација и исклучување. Многуге различности - етнички, родови, културно потекло, социјални, здравствени, интелектуални, посебни попречености и потешкотии во развојот, со инклузивното образование ќе бидат срушени. и ќе се поттикнува чувството на: толеранција, емпатија, заедничката работа, елиминирање на дискриминацијата и промовирање на еднаквост.

Појдовни основи за инклузија и инклузивно образование се: Уставот на Р. Македонија, Законот за основно и средно образование, Националната програма за развој на образованието 2005-2015, Конвенција за правата на лицата со инвалидност (2007 год, ратификувана 2011 година), Стратегија за стручно образование и обука во контекст на доживотно учење (2013-2020). Ресурсите за поддршка треба да бидат препознаени и промовирани во политиките и практиките, општините, родителите, наставниците и учениците. Вклучувањето на сите ученици и минимизирањето на пречките за учење подразбира мобилизирање ресурси од училиштето и околната средина.

1. Наставната програма е основен документ на кој се базира реализацијата на воспитно образовниот проце по еден наставен предмет. Наставната програма за да ги постигне одредените цели, наставникот потребно е да ги прилагоди обемот на содржините, методите и формите на наставата според можностите, потребите и заентересираноста на ученикот. Прилагодувањето на наставната програма за учениците со посебни потреби, според специфичноста може да се реализира преку:
 - » индивидуален пристап, без посебно прилагодување
 - » прилагодување на содржините
 - » прилагодување на содржините преку користење посебни дидактички средства, помош на стручен соработник
 - » прилагодување на содржината преку користење специфични методски пристап, користејќи асистивна технологија со поддршка на дефектолог.
 - » работа со ученикот со програма за рехалибитација и програма за дополнителна настава/помош преку која се поттикнува развојот на способностите. Опфатот на наставната програма која треба да биде прилагодена на способностите на ученикот е потребен ресурс со цел и тоа: за подобрување на самостојноста на ученикот, зголемување на можноста за вклучување во заедницата, подготвување на ученикот за идна работа и помош на транзиција за живот како возрасен.
2. Индивидуалниот образовен план (ИОП) е основен ресурсен инструмент и документ со кој се регулира и се обезбедува прилагодена наставна

програма на учениците кои не можат да се вклопат во постоечкиот образовен процес од било кои причини. Односно ИОП претставува пишан документ на установата која ги дефинира и содржи сите компоненти кои се потребни за квалитетно образование на конкретен ученик со посебно образовни потреби, со кој ќе му се овозможи подобро и полесно учење и побрзо напредување.

3. Наставникот како ресурс без сомнение има најзначајна улога кој го организира и недирективно го води наставниот процес односно процесот на учење на учениците и при тоа: дидактички ги структурира процесот и содржините, ги поттикнува и насочува интересот и внатрешната мотивација кај учениците, го определува темпото на работа во паралелката, групата или поединците, го насочува вниманието на учениците, ја поддржува и потхранува лјубопитноста кај нив, создава демократска атмосфера во училницата, ги поттикнува и охрабрува да соработуваат меѓу себе, ги слуша и прифаќа идеите на учениците, ја почитува личноста на секој ученик, им помага да формираат позитивна слика за себе. Наставникот го следи, проверува и оценува развојот и напредокот на секој ученик на патаот кон постигнувањето на целите на наставата. Наставникот исто така соработува со родителите на учениците поради нивно подобро запознавање и меѓусебно информирање и координирање на активностите за развојот на учениците. Наставникот треба да добива професионална надоградба, базична обука за да ги спознава односно дијагностицира индивидуалните способности и потенцијални можности на секој ученик, неговиот стил на учење, предзнаења, интересите, мотивираноста и ставот кон учењето како и социо економските услови во кои живее и работи ученикот, а сето тоа како основа за планирање и индивидуализација на наставата. Ја планира и подготвува наставата и при тоа, особено води сметка барањата на програмата да ги согласи со можностите на секој ученик, ги определува целите и ги планира активностите (свои и на учениците) со кои тие ќе се постигнат, ги планира формите и методите на работа, изворите на учење, времето и средствата за работа, како и начинот на проверка степенот на постигнатост на целите.
4. Училишниот и училничкиот простор како ресурси треба да бидат стимулативна средина за учење а сето тоа овозможува повеќе непосредно искуство: перцептивно, мисловно, емоционално и социјално, што учењето го прави полесно и потрајно. Училиштето како воспитно образовна установа треба да се залага за пристапност и прилагодување на просторните услови, кое се однесува на обезбедување просторни услови за индивидуалните потреби, според видот на попреченост на ученикот (поставување рампи, повеќе простор за движење на колички, лифт,). Потребни се дидактички и рехабилитациски средства и помагала, набавка на асистивна технологија како ресурси во инклузивна училница кои ќе му помогнат на ученикот да се оспособи за учење од различни извори на знаења. Инклузивната училница треба да ги задоволи физичките, емоционалните и мотивационите потреби каде креативните идеи и творечките продукти ќе се реализираат. Адаптираната училница треба да им овозможува на учениците со физички потешкотии и психомоторни нарушувања да работат и седат без било како мускулен напор. Асистивната технологија исто така треба да им помогне на учениците со физички потешкотии и психомоторни

нарушувања да останат концентрирани и фокусирани во активностите. Исто така може да биде простор за реализирање на индивидуална настава за оние ученици кои имаат потешкотии во учењето. Ограниченоста на средствата со кои располагаат училиштата постојано треба да се надградува и со човечки и со материјални ресурси кои ќе придонесат развивање и одржливост на инклузивната практика.

5. Колаборативен процес со родителите и соработката со нив е многу важна составка за училиниот живот. Родителите е секогаш добредојдени во училиштето за да бидат навремено информирани за развојот на учениците, активностите во училиштето и учеството во координирањето на истите. Инклузивниот образовен тим на ниво на училиште согласно правилата во инклузивното образование секогаш треба да е во согласност со образовната регулатива и индивидуалните потреби во редовните училишта со цел да им се помогне на учениците со посебни образовни потреби. Инклузивниот образовен тим на училиштето како носител на инклузијата во училиштето, треба да гради партнерски односи со родителите во инклузивните училишта.
6. Колаборативен процес со локалната самоуправа односно Општината. Процесите на децентрализација предвидуваат поголем степен на активно вклучување на локалната самоуправа во планирањето, реализацијата и финансирањето на образованието на учениците со посебни образовни потреби, како и обезбедување различни облици на поддршка.

Со инклузирањето/вклучувањето на лицата со попреченост во развојот се застапува социјалниот модел за разбирање на инвалидноста/хендикеп/попреченоста каде лицето ќе биде корисник (а не пациент по медицинскиот модел), ќе има свои права, ќе биде вклучен а не рехабилитиран, ќе учествува а не сепариран, интегриран во општеството а не изолиран, активен а не зависен односно лица на кои им е потребна асистенција а не болни луѓе за кои се грижи некој.

Лица со хендикеп според (Ајдински, Киктањ, & Ајдински 2007) се оние лица, кои поради болест, оштетување, инвалидитет или пречки во развојот имаат тешкотии во вклучување во општествената средина. Инвалидност по (Ајдински, Киктањ, & Ајдински 2007) е состојба на организмот кај едно лице, кое поради болест, повреда или вродена мана, има трајно, делумно или целосно намалување на способностите на организмот за нормално функционирање, социјален живот и стопанисување. Во групата на ученици со посебни образовни потреби влегуваат се:

1. Лице со телесен хендикеп/инвалидност каде моторните потешкотии може да бидат изразени како големи или мали моторни потешкотии кои може да влијаат на способноста на лицето да оди, игра, скока или да ги движи прстите, да ги користи дланките или има одземеност на рака и овие лица може да користат асистивни уреди за олеснување на нивното движење и манипулирање со горните екстремитети и прсти.

2. Лице со интелектуална попреченост (лесна, умерена, тешка); Според (Чадловски, Филиповска & Белевска 2004), менталната ретардација е состојба на запрен или нецелосен психички развој, особено на оние способности кои се јавуваат во текот на развојниот период и кои придонесуваат за општото ниво на интелигенција, како што се когнитивните, говорните, моторните и социјалните

способности. Нејзино битно обележје е потпросечното интелектуално функционирање, дефинирано со коефициентот на интелигенција (IQ), кое е проследено со значајни ограничувања на адаптивното функционирање на следните вештини: комуницирање, грижа за себе си, социјални /интерперсонални вештини, употреба на заденички вештини и средства, самонасоченост, способност за работа, способност за организација. Причини за настанување и за развој на менталната ретардираност по (Чадловски, Филиповска & Белевска, 2004), глобално, тие можат да бидат примарни и стекнати, биолошки, психосоцијални или комбинација меѓу нив. Менталната ретардација по (Чадловски, Филиповска & Белевска, 2004) е класифицирана на: Лесна ментална ретардација- најлесен степен на интелектуален дефицит со количник IQ од 50 до 70 и ментална возраст на 11- годишно здраво дете. Овие лица „можат да научат“ (едукативна категорија). Пројавуваат дефицит при снаоѓање во ситуации што се карактеристични за определен степен на развојот на личноста како резултат на ментален дефицит, односно заостанување во развојот на визуелната перцепција, ограниченост и недиференцираност во реалното перцепирање на ставовите во средината, посложените односи на средината, отежнато апстрактно мислење, осиромашено сфаќање на значението на појавите и настаните, проблеми во организирањето на вниманието, помнењето е сиромашно, постои брзо и лесно заборување на содржините, со сиромашен и стереотипен говор, емоционална лабилност, несигурност, раздразливост и зголемена сугестибилност. Умерена ментална ретардација се карактеризира со задоцнет психомоторен развој, сиромаштво во говорот, неспособност за апстракција и генерализација, физички стигмати (моторна инсуфициентност, телесна абнормалност и конгенитални малформации), безволево, апатичност, агресивност. Имаат интелектуален дефицит со количник IQ од 35 до 49 и ментална возраст на 8 годишно здраво дете. Едукативниот процес на овие лица е долготраен, напорен и систематичен и одговара на едукативната категорија „може да извежба“.

3. Лице со оштетување на слухот и во зависност од степенот на оштетувањето се делат на наглуви кои имаат остатоци на слух и тие потполно или целосно го разбираат вербалниот говор и глуви лица се оние кои не можат целосно да го перцепираат вербалниот говор и носат слушен амплификатор.

4. Лица со пореметувања во говорот (дислалија, пелтечење) Говорните нарушувања се нарушувања на способностите за продукција, разбирање и усвојување на системи на знаци кои пренесуваат значење. Односно, се подразбира нарушување на способности на ниво на говорење, слушање, пишување, читање и разбирање на јазикот. Предуслови за јазични/говорни нарушувања можат да бидат: органски (биолошки), психолошки и социјални.

5. Лице со оштетен вид; Потешкотиите во развојот на видот се манифестираат како намалено или потполно отсуство на осетливоста на светлосни дразби, што значително ја отежнува визуелната комуникација.

6. Лица со потешкотии во учењето односно нарушување на еден или повеќе психолошки процеси кои се вклучени во разбирањето и употребата на пишуваниот јазик и говорот. Во оваа група влегуваат и лицата со повреда на мозокот, со минимална дисфункција на мозокот, со дисграфија, дискалкулија, дислексија и со разградување на веќе постоечкиот говор.

7. Лица со аутизам и аутистичен спектар на нарушувања; Лицата со аутизам покажуваат значителни потешкотии во три специфични области од нивниот

развој и тоа: комуникација, социјални вештини и ригидно однесување и многу ограничен круг на интереси и активности.

8. Лицасо комбинирани потешкотии каде пристапна комбинација на различни потешкотии кои може да вклучуваат говор, телесна попреченост, потешкотии во читањето, интелектуална попреченост, оштетување на видот, оштетување на слухот, повреда на мозокот и некои други. Заедно со комбинираните потешкотии, тие исто така може да имаат сензорна попреченост, неприлагодено однесување и/или социјални проблеми.

Инклузивното образование како реформаторско начело ќе биде имплементирана практика, интуиција, желба, потреба, навика, култура, секојдневие во училиштето, каде сите ученици ќе добијат соодветна настава, ќе го остваруваат својот целосен потенцијал со посебен акцент на оние кои се соочени со поголем ризик од маргинализација и исклучување. Многуге различности: интелектуални, посебни попречености и потешкотии во развојот, здравствени етнички, родови, културно потекло, социјални, со инклузивното образование ќе бидат срушени. Ресурсите за поддршка треба да бидат препознаени и промовирани во политиките и практиките, општините, родителите, наставниците и учениците. Вклучувањето на сите ученици и минимизирањето на пречките за учење подразбира мобилизирање ресурси од училиштето и околната средина.

РЕФЕРЕНЦИ

1. Ајдински, Г. Киктањ, З. Ајдински, Љ. (2007). Основи на дефектологијата, Скопје:
2. Јанаков, Б. (2003). Современа психологија на личноста, ЦРСП:
3. Јачова, З. Самарџиска, Лј. Лешковски, И. Ивановска, М. (2002). Инклузија на децата со посебни потреби во редовните училишта во Република Македонија, Скопје, Биро за развој на образованието
4. Керамитчиева, Р. (2002). Психологија во образованието и воспитанието, Скопје: Просветно дело,
5. Pijaze, Z. Inhelder, B. (1978) Intelektalni razvoj deteta, Beograd: Zavod za udzbenike,
6. Прирачник за работа со ученици со посебни образовни потреби, (2014), Скопје, Британски совет во Македонија
7. Рот, Н. (1980). Психологија личности, Београд: Завод за учебници и наставна средства,
8. Тодорова, И. (2002) Психологија, Скопје: Просветно дело,
9. Чадловски, Г., Филиповска, А., Белевска, Д. (2004). Медицинска психологија, Скопје: Просветно дело,

ЛИНКОВИ.

1. Regional Support for Inclusive Education in South and East Europe <http://pipu.coe.int/web/inclusive-education/home>
2. Светска Здравствена Организација <http://www.wxo.int/topics/destabilities/en/>
3. Assistive Technology (AT) for TBI <http://brainandspinalcord.org/brain-injury/assistivetechnology.html>

Доц. д-р Даниел Павловски

Меѓународен Славјански Универзитет – „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

АСЕРТИВНОСТ

Апстракт: Асертивноста претставува една од основните комуникациски и социјални вештини која влијае врз ефикасноста на интерперсоналното функционирање. Тоа всушност е збир од вештини кои овозможуваат соодветно артикулирање на желбите, интересите и потребите на поединецот, притоа почитувајќи ги и интересите и правата на другите. Исто така, претставува искрена и здрава форма на комуникација која влијае врз намалување на стресот и зголемување на шансите за позитивен исход за сите инволвирани субјекти во процесот на комуникација.

Клучни зборови: асертивност, однесување и комуникација

ASSERTIVENESS

Abstract: Assertiveness is one of the basic communication and social skills that influences the efficiency of the interpersonal functioning. It is actually a set of skills that enable the appropriate articulation of the wishes, interests and needs of the individual, while respecting the interests and rights of others. It also represents a sincere and healthy form of communication that affects stress reduction and increases the chances of a positive outcome for all involved subjects in the communication process.

Keywords: assertiveness, behavior and communication

Асертивноста претставува способност да се изразат сопствените ставови без да се повредат или навредат другите, односно чесно, директно и соодветно изразување на сопствените чувства, мисли и верувања.

Меѓутоа, треба да се има во предвид дека асертивноста не е:

- » Гарантиран начин да се добие секој аргумент
- » Гарантиран начин да се добие тоа што се сака
- » Начин на кој ќе влијаеме другите да се чувствуваат како ние што се чувствуваме
- » Начин на кој ќе ги натераме другите да размислуваат на начин на кој ние размислуваме
- » Начин на кој ќе комуницираме со сите цело време

Во Chambers Dictionary асертивноста се дефинира како потврдување уверливо и позитивно бранење на сопствените права или мислења. Додека во Oxford Advanced Learners Dictionary како изразување на мислења или желби цврсто и уверливо така што другите луѓе ќе го забележат тоа.

Асертивните луѓе лесно можат да ги препознаат и да им дадат пофалба (комплимент) на достигнувањата на другите и имаат самодоверба да се борат за она што навистина и припаѓа. Тие се чувствуваат пријатно кога добиваат комплименти (пофалби), но исто така можат да прифатат критика без да се бранат. Ги практикуваат и изразуваат своите силни страни, но способни се да ги изразуваат негативните чувства за другите луѓе и нивното однесување без да користат навредливи зборови. Се борат за сопствените права и можат да ги

одбијат неразумните барања од пријателите, членовите на семејството, колеги.

Личноста може да избере да биде асертивен по сопствена волја, односно асертивноста претставува вештина која може да се научи. Асертивноста вклучува сет од карактеристики и однесувања, како на пример:

- » Да се каже ДА кога сакаме и да се каже НЕ кога мислиме не
- » Поставување и цврсто држење до поставените граници
- » Да се брани сопствената позиција, дури и ако тоа предизвикува одреден конфликт
- » Соодветно справување со конфликт
- » Да се знае како да се преговара кога двајца сакаат различни резултати
- » Да се има позитивен и оптимистички пристап

Да се биде асертивен не значи дека треба да се биде агресивен и да се навредуваат и повредуваат правата на другите. Асертивноста не е исто што и себичност и да се биде асертивен не значи дека треба да се злоупотребуваат другите.

Карактерично за неасертивната личност е што се чувствува одговорен кога работите ќе тргнат на лошо, дури и кога тоа не е негова вина. Неасертивната личност најчесто избегнува да поставува прашања дури и кога нешто не разбира, избегнува контакт со очи и директно гледање во соговорникот. Полесно му е да испрати смс или емаил отколку да зборува лице во лице и чувствува страв од авторитети. Често се чувствува разлутено, но не е способен да ја изрази лутината на соодветен начин

Недостаток на асертивност води до:

- » Депресија: чувство на беспомошност и контрола на сопствениот живот
- » Незадоволство: Лутина кон другите, мислат дека ги искористуваат
- » Фрустрација: Чувство на фрустрација кога ќе се запрашаат – Што дозволув да ми се случи
- » Темперамент: Кога не е во можност на соодветен начин да ја изрази лутината има “испади” во однесувањето
- » Односи: Односите со другите нема да бидат соодветни кога не се во можност да си кажат искрено што сакаат едни од други и што очекуваат од меѓусебниот однос
- » Анксиозност: Може да се избегнат одредени ситуации кои прават да се чувствувате непријатно и вознемирено во ситуации кои не може да се избегнат
- » Стрес: Стресот може да има негативно влијание врз телото и умот

Асертивноста ги намалува непријатностите со другите луѓе и овозможува создавање подобри односи. Го подобрува чувството за самиот себе, го намалува стресот и грижата на совест. Таа помага во професионалното изградување и напредување, превземањето на лидерска позиција како и на прилагодувањето на новите општествени и професионални услови.

Графички приказ бр.1 Круг на асертивноста

Постојат три основни модели на однесување:

1. Агресивно однесување

Симптоми:

- » Често се разлутува (лути)
- » Лесно и често се кара со другите
- » Често ги обвинува другите
- » Лесно приговараат кога не се задоволни од тоа што го добиваат
- » Очекуваат другите да се прилагодат на нив
- » Континуирано работат за себе но на сметка на другите
- » Ретко се свесни за потребите и чувствата на другите

Причини:

- » Задоволување на сопствените потреби
- » Непочитување на потребите на другите
- » Мислат дека тие се супериорни суштества
- » Се соочиле со трауми во детството
- » Несоодветна корекција на препасивното однесување во минатото
- » Несоодветно справување со лутината и стресот

2. Асертивно однесување

Симптоми:

- » Способни да ги изразат сопствените желби и чувства
- » Способни ефикасно да комуницираат и работат со други луѓе
- » Да не се согласуваат со другите, но на соодветен начин да го изразат истото
- » Свесни за желбите и потребите на другите

- » Кога е потребно прават отстапки во корист на другите
- » Способни да ги изразат своите грижи
- » Способни да одбијат барање без да чувствуваат вина

Причини:

- » Задоволување на сопствените потреби имајќи ги на ум другите
- » Имаат самодоверба и сметаат дека се исправни
- » Немаат страв од одбивање
- » Имаат соодветен внатрешен глас (совест)
- » Сметаат дека нетреба да се биде премногу пасивен или агресивен
- » Соодвено справување со лутината

3. Пасивно однесување

Симптоми:

- » Не сакаат да ги искажат сопственото мислење и чувства (многу често неможат да ги искажат)
- » Често се чувствуваат искористени од другите
- » Се воздржуваат од тоа да се жалат
- » Тешко ги одбиваат барањата на другите
- » Ги прифаќаат (се стопуваат) со ставовите и желбите на мнозинството
- » Кога има агресивно однесување тие најчесто се во улога на жртва
- » Често прават компромиси за постигнување хармонија

Причини:

- » Страв од одбивање
- » Страв од вознемирување на другите
- » Се чувствуваат одговорни
- » Несоодветни внатрешни гласови

Графички приказ бр. 2 Модели на однесување

	Пасивно	Асертивно	Агресивно
Стил	• Неизразување на потребите • Самодевалвирање • Очекуваат да бидат водени	• Отворен, искрен, чесен, директен • Свесен за сопствените права • Ги слуша (зема во предвид) тугите потреби	• Надмојно, инсистирачко • Победа/пораз • Не слушаат
Невербално однесување	• Наведнато држење на телото • Тивок глас • Ретко користат контакт со очи	• Исправено и избалансирано држење на телото • Чист и јасен глас • Одржува контакт со очи	• Прекинуваат • Гласни • Вжопане, посочување
Изразување (јазично)	• Извини што ти сметам... • Јас изгледа немам да ... • Тоа е само мое мислење	• Верувам дека • Сакам да кажам • НЕ (кога тоа е потребно) • Отворени прашања	• Тоа нема да успее • Сигурно не си сериозен • Твој проблем/вина

Асертивноста претставува вештина од областа на социјалните и комуникациски вештини која е неопходна за успешно функционирање и задоволување на потребите на поединецот во секојдневниот живот. Особено е важна професионалците кои работат во областа на психосоцијални интервенции да работат со своите клиенти на развојот на асертивните вештини со цел зајакнување на капацитетите на клиентите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alberti, R.E., Emmons, M.L. (2008). *Your Perfect Right: Assertiveness and Equality in Your Life and Relationships* (9th Edition). Atascadero, CA: Impact Publishing.
2. Ames, D., Lee, A., Wazlawek, A. (2017). Interpersonal assertiveness: Inside the balancing act. *Social and Personality Psychology Compass*.
3. Assertiveness. (n.d.). Oxford Living Dictionaries. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/assertiveness>
4. Kammrath, L.K., McCarthy, M.H., Cortes, K., Friesen, C. (2015). Picking One's Battles: How Assertiveness and Unassertiveness Abilities Are Associated With Extraversion and Agreeableness. *Social Psychological and Personality Science*, 6(6), 622-629.
5. Nakamura, Y., Yoshinaga, N., Tanoue, H., Kato, S., Nakamura, S., Aoishi, K., Shiraishi, Y. (2017). Development and evaluation of a modified brief assertiveness training for nurses in the workplace: a single-group feasibility study. *BMC Nursing*, 16(1), 29.
6. Skowron, A., Fingerhut, R., Hess, B. (2014). The role of assertiveness and cognitive flexibility in the development of postpartum depressive symptoms. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 32(4), 388-399.
7. Thompson, R.J., Berenbaum, H. (2011). Adaptive and Aggressive Assertiveness Scales (AAA-S). *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 33(3), 323-334.
8. Vagos, P., Pereira, A. (2016). A Cognitive Perspective for Understanding and Training Assertiveness. *European Psychologist*, 21(2), 109-121.

Елена Яковлева
КИУ им. В.Г. Тимирязова (г. Казань)

МНОГОМЕРНОСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: Объектом исследования стала инклюзивная среда и система инклюзивного образования, в которых во всем разнообразии проявляются многомерности бытия. Одним из аспектов, способствующих выявлению многомерности, можно назвать понимание инклюзивной образовательной среды как синергического поля. Обнаруживающая себя в инклюзивном пространстве разнородность и неоднородность выступают показателями разнообразия, стимулируя развитие, потребность к спонтанности, проявление креативности и самовыражение личности. Особую миссию в инклюзивной среде выполняет преподаватель, который должен обладать пассионарной энергией, способствующей позитивным преобразованиям своих подопечных.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивный человек, синергическое поле, микротопии, пассионарность.

INTEGRITY OF INCLUSIVE EDUCATION

Abstract: The study was the inclusive environment, and the system of inclusive education, which manifest themselves in a variety of multidimensionality of existence. One of the aspects that contribute to the identification of multi-dimensional, can be called an understanding of inclusive educational environment as a synergetic fields. Finds himself in the inclusive space diversity and heterogeneity are the indicators of diversity, promoting development, the need for spontaneity, expression of creativity and self-expression of the individual. Special mission in an inclusive environment performs a teacher who should have passionate energy that promotes positive change of their wards.

Keywords: inclusive education, inclusive person, synergetic field, mikrotopii, passionarnost.

В современном пространстве актуализируется система инклюзивного образования, связанная с включенностью в пространство, в том числе учебное, всех людей, независимо от возраста, национальности, конфессиональной принадлежности, личных способностей и возможностей. Но существующая практика российского образования во многом препятствует допуску особых людей в свое пространство. Сложившаяся ситуация требует прояснений.

Сегодня мы все чаще слышим понятие «инклюзивный человек», понимая под ним людей с ограниченными возможностями здоровья. Как считает автор этих строк, подобная интерпретация феномена несколько ограничена. Во-первых, инклюзия не имеет возраста, пола, национальности, сексуальной ориентации, параметров психофизиологического состояния и других качеств. Исключение составляют люди, у которых полностью отсутствует зрение, слух и сохранный интеллект. Хотя, если со временем благодаря высоким технологиям появятся мощные зрительные и слуховые аппараты, то и эти категории людей смогут учиться в средней образовательной, а не специализированной школе.

Во-вторых, инклюзия как включенность подразумевает человека-в-бытии/человека бытийствующего, тем самым охватывая все многообразие сфер окружающего мира, в том числе, систему воспитания и образования, трудовую деятельность, коммуникацию, повседневность, сферу быта и досуга. Главное во всех перечисленных сферах – это состояние включенности в процесс/действие, предполагающее заинтересованность, активное участие/соучастие, отклик на происходящее и желание достичь определенного результата. Другое дело, что включенность в бытийный процесс имеет разные степени интенсивности. В связи с этим, мы даем расширенное понимание инклюзивного человека. Им может быть каждый, имеющий сохранный интеллект, кто активно включается в формат текущей современности, проявляя озабоченность ею и интенциональность, событийствует/со-бытийствует, рефлексирова и соучаствуя/со-участвуя, слыша отзвук и находя отклик в ней. Неслучайно главный акцент в современной системе воспитания и образования связан с формированием инклюзивности как воли к включенной жизни и желания быть-в-бытии. Подчеркнем, для осуществления этого есть все предпосылки, связанные с громадным потенциалом, заложенным в инклюзивной среде.

Инклюзия представляет собой синергичное поле, не замыкающееся только в своей среде. Это – открытая социальная система, встроенная в общество и расширяющаяся в нем, в том числе благодаря росту числа Других (нетипичных и/или особых) людей. Инклюзивная система связана не только с процессом получения знаний, но и помогает в процессе социализации, адаптации и практической жизнедеятельности личности, оказывая реальное содействие/со-действие в затруднительных ситуациях. Более того, в связи с отсутствием возрастных границ здесь формируется установка на получение образования в течение всей жизни, проходящей под девизом Life Long Learning (система LLL).

Синергичность инклюзии проявляется в том, что в ней взаимодействуют различные люди: обучаемые и их родители/опекуны, обладающие противоположными психологическими/конфессиональными/национальными/культурными/интеллектуальными и другими особенностями, высококвалифицированные преподаватели как специалисты многообразных наук, психологи и врачи, осуществляющие контроль за динамикой процесса и корректирующие негативные моменты взаимодействия, а также органы власти (в том числе, министерство образования, органы управления и др.). Присутствующая в инклюзивном пространстве разнородность и неоднородность выступают как показатели разнообразия, стимулирующего множество процессов, в том числе неравновесных состояний и процессов, потребность к спонтанности и проявлению креативности. Все перечисленное создает предпосылки к развитию, что важно не только в образовании, но и самовыражении личности.

Суммирующий вклад всех участников, их знания, компетенции, умения, усилия и желание помочь в геометрической прогрессии увеличивают положительную динамику инклюзивного процесса: она значительно превосходит эффект отдельных компонентов, очередной раз доказывая народную мудрость «один в поле не воин». Взаимопомощь внутри инклюзивного пространства является обязательным условием, содействуя всем участникам в проявлении себя как искусстве Быть и осуществлении дальнейшего развития/саморазвития.

Перечисленное актуализирует междисциплинарность подхода к сложному феномену и процессу инклюзивного образования/инклюзивной

среды/инклюзивной системы, изучать который должны совместно философы, культурологи, социологи, педагоги, психологи, медики и другие. Только благодаря этому в России, отставшей от мирового опыта в области инклюзии, можно построить системогенез инклюзивной среды, подразумевающий системный подход к процессу и развитию инклюзивного пространства, включающего в себя, в том числе, и инклюзивное образование. В рамках этого подхода необходимо выработать множество концепций и теорий со своими методами, приемами и принципами обучения/социализации/адаптации инклюзивных/Других/ нетипичных людей, учитывающих их своеобразность/особость и закрепленных на государственном уровне в виде политики в системе образования, воспитания и трудоустройства. Как мы считаем, именно гибкое и лояльное законодательство, связанное с инклюзивным пространством и учитывающее особые потребности людей, поможет преодолеть многие бюрократические препятствия, существующие сегодня в российском обществе и связанные, например, с получением инвалидности или его ежегодным подтверждением, сопровождаемым собиранием огромного количества документов в структурах, не согласованных между собой.

В рамках инклюзивного образовательного пространства осуществляется сложный процесс формирования инклюзивного мировоззрения, в котором доминирующую роль играют принципы гуманизма, толерантного отношения ко всему окружающему, нравственности, культуры соучастия, подразумевающей коллективизм, сотрудничество и содействие. Подчеркнем, соучастность, сотрудничество и содействие являются неперенными атрибутами самой синергетики, которая буквально переводится как «совместная деятельность».

Внутри инклюзии происходят сложные и противоречивые процессы структурирования обучаемых из хаотичного состояния к гармоничности и порядку. Здесь не последнюю роль играет организация и самоорганизация внутри неравновесной социальной структуры, собирающей людей с разными потенциалами и возможностями, которые начинают взаимодействовать между собой, обмениваясь энергией/информацией/идеями и др. Именно неоднородность инклюзивной среды, вбирающей в себя людей с различными потребностями и энергиями, рождает динамичные процессы развития, которые носят нелинейный характер. Поэтому присутствующий со стороны педагогов/психологов/врачей прогностический анализ в рамках инклюзии как неравновесной системы становится неэффективным: прогноз может не осуществиться ввиду непредвиденных обстоятельств и неожиданных комбинаций в виде союзов/противодействующих групп, являющих собой бифуркационные сдвиги. Эти новообразования – микротопии, возникшие в точке бифуркации, требуют корректировки либо перестройки в образовательном процессе в силу их флуктуации. Дело в том, что в них могут протекать как положительные, так и отрицательные процессы, приводящие, в том числе, к каскаду бифуркаций и в конечном итоге к хаосу, что осложняет образовательный процесс. Ввиду этого необходим многогранный (педагогический/психологический/медицинский) контроль/наблюдение со стороны, влекущий за собой поправки в зависимости от обстоятельств. Всем специалистам, связанным с инклюзивным образованием и воспитанием, осуществляющим подобный контроль, необходимо помнить о деликатности, чуткости и этичности в работе с людьми, особенно если они Другие/нетипичные.

Микротопии, образовавшие в результате бифуркаций, подтверждают одно из свойств человека, связанное с его тягой к коллективу и коллективизму (вспомним, одно из классических определений «человек – общественное животное»). С одной стороны, внутри микротопии образуется определенная однородность, объединяющая людей по общим чертам характера/симпатиям/интересам/метафизическим ценностям и др., тем самым осуществляется взаимная корреляция. Благодаря этому, как справедливо считает Н.М. Солодухо, реализуется сохранность системы и преемственность в развитии, что придает ей внешнюю равновесность и пусть даже временную стабильность. Заметим, что на протяжении обучения микротопии нестабильны: ее составы подвижны, образуются и распадаются в виду постоянного развития/саморазвития членов, изменения их жизненных позиций (1, с. 13). С другой стороны, согласно диалектическому закону, притягиваются противоположности как неоднородности, что придает микротопии своеобразное напряжение как импульс к развитию/саморазвитию. Благодаря взаимодействию разнородного происходит приобщение к Другому/иному, что способствует развитию толерантности, эмпативности и конгруэнтности, приводящих к уменьшению и даже нивелированию различий.

Неоднородности в микротопии способствуют появлению изменений/неравновесных состояний/спонтанных или диссипативных процессов, приводящих к ускорению процесса самоорганизации. Это служит динамичности инклюзивной группы как открытой социальной системы, высвечивая в ней иерархичность и разнообразие. В этом отношении очередной раз подчеркивается нестабильность микротопии, обладающей потенциальностью к переходу в новое, непредсказуемое качество, что подчеркивает ее творческий характер и необходимость контроля за ситуацией. Неоднородность внутри микротопии выступает в качестве своеобразного центра, внутри которого осуществляется концентрация энергии, требующей своей реализации (1, с. 14). В итоге микротопия является диалектическим единством однородно-неоднородного, что является типичным, в том числе для открытой социальной системы: «динамически устойчивая система имеет оптимальное соотношение однородных и неоднородных компонентов», где «единство однородности и неоднородности является фактором целостности системы» (1, с. 14-15), то есть внутри микротопии действуют силы притяжения и отталкивания, способствующие ее целостности.

Чтобы осуществлять образовательный процесс, контроль и корректировку внутри инклюзивного пространства необходимо, чтобы личность преподавателя обладала особым набором качеств. Безусловно, он должен быть не только профессионалом, но и психологом, чувствующим, иногда на интуитивном уровне, любые изменения внутри микротопий. Это должен быть харизматический лидер, обладающий психологической и нравственной устойчивостью, выносливостью, терпением, умением донести информации, предотвращать конфликты и деликатно интерпретировать сложную ситуацию внутри группы, поддерживать у обучаемых тягу к знаниям и творческий подход к ситуациям. При этом преподаватель инклюзивной среды должен рефлексировать и над своим состоянием, осуществляя разного рода практики релаксации.

Как мы считаем, чтобы процесс обучения был насыщенно-продуктивным личность преподавателя должна относиться к типу гумилевских пассионариев, а значит – обладать пассионарной энергией. К сожалению, в наследии Л.Н. Гумилева не осталось точных дефиниций пассионарности. Скорее, пассионарность – это

метафора, именувајќа «фактор икс» како определен енергетички потенцијал, заложен во личности, благодарно чему она остварува активни дејствија и напраща свои свехулија на преобразовање во општество, во наш контекст, на преобразовање во инклузивна средина. Пассионаријот отличава стремление к Абсолюту/идеалу/цели, на достижние чего он сконцентрирован. Более того, пассионарность представляет собой феномен довольно заразительный: своей энергией подобный человек может зарядить огромное число людей, другое дело, что эта энергия должна быть позитивной по своей природе. Неслучайно, мы обратили внимание на нравственной компоненте личности преподавателя.

Пассионарность преподавателя, благодаря присущего ей «пассионарного толчка» как избыточной энергии и жизненной силы, приводит к изменению существующего состояния среды. Подчеркнем, наличие множества пассионариев внутри образовательного пространства, в виду их вирулентности, рождает пассионарное напряжение, приводящее к видимым изменениям, оставляя след в истории. Вследствие позитивного вмешательства преподавателя-пассионария в процесс образования и бытие микротопии осуществляется обучение и развитие, а значит – изменение в метафизике обучаемых.

В современности наблюдается рост числа нетипичных людей, что приводит общество в состояние инклузивности. Это актуализирует процесс становления и развития инклузивной системы воспитания и образования, где главный акцент необходимо сделать на формирование воли к включенной жизни и желания быть-в-бытии. Для поддержания подобного состояния включенности в бытие инклузивное образование должно стать доступным и непрерывным в течение всей жизни, осуществляясь под девизом Life Long Learning (система LLL). В этом случае оно окажется не только важным и необходимым элементом конституирования человеческого бытия, но и поддерживающей, структурирующей и вдохновляющей системой.

Инклузивная среда представляет собой сложную открытую социальную систему, синергичную по своей природе, что накладывает на нее отпечаток нелинейности и непредсказуемости ситуаций внутри нее, определенную импровизационность и креативность. Здесь осуществляется диалектический процесс взаимовлияний/взаимодействий однородного и неоднородного, тем самым способствуя ее нормальному функционированию и стимулируя процесс образования, воспитания и адаптации к окружающему миру. Благодаря этому, инклузивная среда всегда будет избегать стадии стагнации: в ней все, несмотря на преемственность, динамично и подвижно, что отвечает тенденциям времени.

Синергичность инклузии приводит к идее системогенеза инклузивной среды, в результате развития и распространения которого станет возможным обучения все большего количества людей, в том числе с особыми образовательными потребностями. Благодаря системогенезу произойдет перестройка системы образования и появится множество концепций, связанных с индивидуализацией в процессе получения знаний.

Особый акцент необходимо сделать на преподавателе инклузивного пространства, представляющего собой харизматическую личность с чертами пассионарности. Он, обладая пассионарной энергией, способен на преобразования/пре-образования в образовании, связанные, в том числе, с продуктивными процессами в микротопиях, стимулируя личностный рост обучаемых. Чтобы непредсказуемая пассионарная энергия была направлена в

позитивное русло и осуществляла правило «не навреди», преподаватель должен быть нравственно устойчивым, имея в себя духовно-нравственный иммунитет, помогающий ему выстоять в непростых условиях российской действительности.

В заключении, хотелось бы обратить внимание и на определенный идеализм автора. Безусловно, в нашем проекте, затрагивающем проблемы инклюзивной среды/инклюзивного образования, некоторые моменты являются утопичными. Но наличие утопии в обществе стимулирует его прогрессивное развитие в сторону улучшения ситуации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Солодухо, Н.М. (2006). Общая теория неоднородности и синергетика об организации систем. Казань: Издательство Казанского государственного технического университета, 2006. 183 с.

Проф. д-р Анита Ристеска

Меѓународен Славјански Универзитет „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

ПСИХОМОТОРНИОТ РАЗВОЈ КАКО ФАКТОР КОЈ ВЛИЈАЕ НА УСПЕШНОТО СОВЛАДУВАЊЕ НА УСНОТО И ПИСМЕНО ИЗРАЗУВАЊЕ КАЈ УЧЕНИЦИ СО ПРЕЧКИ ВО ПСИХИЧКИОТ РАЗВОЈ

Апстракт: Современото општество става акцент на интелектуалните можности без кои денес, во ерата на нови научни достигнувања не би можеле соодветно да напредуваме. Поради тоа современото општество поинтензивно се интересира за лицата со пречки во психичкиот развој кои во минатото биле запоставувани. Психичката попреченост претставува сериозен научен и општествен проблем на кој што интензивно работат голем број научни работници и стручњаци за да се обезбедат услови за враќање на интегритетот на лицата со психичка попреченост во општеството. Нееднаквиот тек на развојот на личноста на децата со психичка попреченост се манифестира низ говорот, однесувањето, вниманието, мислењето, намалениот интерес и слично што се одразува врз способноста на учење и совладување на наставниот материјал. Учениците со пречки во психичкиот развој како последица на интелектуалниот дефицит, развојот на говорот, социјалната средина, ненавременит ран третман, имаат потешкотии во совладувањето на одредени наставни содржи по мајчин јазик. За утврдување на нивото на усвоеност на усното и писмено изразување извршени се критериумски тестови на знаење. Резултатите од овие тестови беа споредени со резултатите од тест на говор и тест за организација на психомоториката за да се потврдат како важни фактори за успешно совладување на усното и писмено изразување на учениците со пречки во психичкиот развој.

Клучни зборови: психичка попреченост, критериумски тестови, ученици со психичка попреченост, усно изразување, писмено изразување, артикулација, графомоторен низ, познавање на делови на телото, линеација.

PSYCHOMOTOR DEVELOPMENT AS A FACTOR THAT IN- FLUENCES THE SUCCESSFUL OVERCOMING OF ORAL AND WRITTEN EXPRESSION IN STUDENTS WITH INTE- LECTUAL DISABILITIES

Abstract: Modern society puts emphasis on the intellectual abilities without which, in the era of new scientific achievements, we could not progress properly. Therefore, modern society is more intensely interested in people with disabilities in psychic development who have been neglected in the past. Psychic disability is a serious scientific and social problem in which many scientists and experts work intensely to provide conditions for restoring the integrity of persons with mental disabilities in society. The uneven course of development of the personality of children with mental disabilities manifests itself through speech, behavior, attention, opinion, reduced interest, etc. reflecting on the ability to learn and master the teaching material. Students

with intellectual disabilities as a consequence of: intellectual deficit, speech development, social environment, untimely early treatment, have difficulties in mastering certain curriculum content in the mother tongue. To determine their level of comprehensiveness of oral and written expression, criteria knowledge tests were performed. The results of these tests were compared with the results of a test of speech and a test for the organization of psychomotorics in order to confirm them as important factors for successful mastering of the oral and written expression of students with intellectual disabilities.

Key words: psychic disability, criteria tests, students with psychic disability, oral expression, written expression, articulation, graphometer, knowledge of body parts, lineage.

ВОВЕД

Психичката попреченост претставува мошне сложен проблем и траен придружник на општеството. Односот на општеството кон лицата со психичка попреченост се менувал во зависност од општествено-историските и социоекономските прилики. Постојат голем број дефиниции кои ја објаснуваат психичката попреченост од: социјален, психолошки, медицински, дефектолошки аспект. Според Правилникот за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во психичкиот и физичкиот развој на Република Македонија под психичка попреченост се подразбира: „Ментален хендикеп е состојба на забавен или непотполн психички развој што особено се карактеризира со нарушување на оние способности кои се појавуваат во текот на развојниот период и кои придонесуваат за општото ниво на интелигенција како што се: когнитивните, говорните, моторните и социјалните способности,„.

Се смета дека говорот кај учениците со пречки во психичкиот развој е недоволно развиен или оштетен во развојот. Предговорниот период кај овие деца трае доста подолго затоа што постојат препреки кои му оневозможуваат на детето да го прифати зборот, а треба да помине уште подолг период тоа да почне активно да го употребува.

Развивање на усното изразување има големо значење затоа што треба да помогне во развојот на психичките способности и тоа на способноста за забележување, самостојно и критичко мислење и да помогне во развојот на формирање на работните навики. Со изградување на културата на усното изразување преку конкретни вежби се има за цел говорот на ученикот да се приближи на литературниот книжевен изговор. Нормалните деца во училиште поаѓаат со одредена култура на говор во зависност од условите на средината од која доаѓаат. Децата со пречки во психичкиот развој во тој поглед во училиште доаѓаат говорно ускратени и осиромашени, со неразвиена артикулација, неправилни акценти и рецении со тивок и плачлив изговор. Со исправување и увежбување на правилниот изговор на гласовите се создава добра основа за учење на читање и пишување.

Писменото изразување се заснова на правилно согледување на обликот на буквите на нивната акустична идентификација преведување на печатни зборови во ракописна форма, пратење на движењето на раката при обликување на буквите запамтување на редоследот и одржување на внатрешна концентрација на вниманието. Кај учениците со пречки во психичкиот развој пишувањето претставува голем проблем затоа што долго остануваат потешкотиите при

пренесувањето на акустичниот редослед на гласови во соодветен редослед на пишани знакови. Често се изостануваат букви, постои несигурност во одредување на положбата во просторот која се манифестира како огледалско писмо. Најголем проблем во писменото изразување кај овие ученици претставува диктатот и самостојното пишување на текст

Организираноста на психомоториката е условена со специфична мотивација, способноста на интелигенција и мислењето. Активноста на психомоториката секогаш е вољна, организирана и усмерена. Се врши со екстремитетите, со телото, делови на телото, говор и мимичната мускулатура. Низ неа се согледуваат намерите, чувствата, ставовите, способностите па и нивото на информираност на субјектот кој ја врши та активност. Процената на квалитетот на организираноста на психомоториката овозможува увид во можноста на личноста во развојниот процес да се прилагоди на условите на објективниот простор. Доживувањето на телесната целост е прв слој на доживувања и создавања за самиот себе си во светот кој го опкружува. Со непосредниот однос тело и околина се откриваат сензомоторните целини на деловите на телото како интегрални делови на телесноста а поединечни по сензација, облик, функција, значење за нас самите за другите. Откривање и дефинирање на појмовите за сопственото тело зависи секогаш од возраста, интелигенцијата и чувствата. Чувствата се вткаени во искуствата и се извор на мотиви со кои детето се вклучува во светот. Познавањето на деловите на телото се развива со оној ритам со кој се развива кинестезијата. Најкасно се развиваат појмови за оние делови на телото чија максимална слобода на подвижност најкасно се достигнува. Откривањето на латерализираноста е следен слој во процесот на самопознавање на себе самиот во светот. Со градење на нервните и психичките функции одеднаш согледуваме дека телото е поделено на десна и лева страна, а исто така и просторот во кој се наоѓаме е поделен на десна и лева страна. Откриваме дека латерализираноста е доминантна за една цстрана на телото, а субдоминантна за другата страна на нашето тело.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

За да се утврди влијанието на организираноста на психомоториката врз усвојувањето на усното и писменото изразување кај ученици со пречки во психичкиот развој спроведено е истражување со кое се опфатени 100 ученици од прво до трето одделение. Употребени се следниве инструменти на испитување: тријажен артикулативен тест и психомоторниот статус (познавање на делови на телото, тест за манипулативна спретност, линеација, графомоторен низ) и критериумски тестови за процена на совладаноста на усното и писмено изразување, статистички методи: табели, проценти X2 тест, корелација r .

Од вкупниот број ученици 27 ученици се во прво одделение, 31 во второ одделение и 42 во трето одделение. Според календарска возраст во прво одделение се од 7-9 години, во второ одделение од 8-10 и во трето од 9-12 години. Според интелектуалниот статус сите ученици се со наод и мислење лесни пречки во психичкиот развој издадено од соодветна комисија за категоризација, Тријажниот артикулативен тест- (X. Kostic i S. Vladislavljevic) покажа дека 75% од учениците позитивно го решиле овој тест. Испитаните ученици се доста успешни во изговорот на поедини гласови, а потешкотии се јавуваат кога гласовите ќе се најдат во зборови со кои се искажува одредена мисловна целина. Скалата за процена на познавањето на деловите на телото (O. Stefanovic i S. Bojanin) покажува

дека испитаните ученици не ги познаваат деловите на телото према својата календарска возраст и е за две до три години под нивната возраст. Тестот за манипулативна спретност на рацете (Lafae) покажа дека најуспешни се учениците од трето одделение а најнеуспешни учениците од прво одделение. Овие резултати се очекувани затоа што организираноста на психомоториката зависи од календарската возраст. Самиот тест ја зголемува анксиозноста на ученикот која ги разградува најнедоградените делови на функционалните целини. Најважно е дека со увежбување овој дел од моториката може да се обогатува а тоа се постигнува со вежбите за реедукација. Квалитетот на линеација кај учениците е лош затоа што на тестот позитивно одговорија само 5,23% ученици. Најуспешни беа учениците од трето одделение затоа што позитивно одговорија 9,52% . што покажува дека постои одредена сумација на одредени искуства кои овозможуваат остварување на чинот на пишување. Исто така учениците од прво до трето одделение во целина лошо го изведуваат графомоторниот низ, успешно одговорија 14,15% а неуспешни 63,93%. При изведувањето на овој тест можеше да се види несигурност, спорост, откажување и повторно продолжување на активноста.

Усното и писмено изразување на учениците беше испитувано со помош на критериумски тестови на знаење со одреден број на задачи чие решавање го покажува нивото на остареност на поставени цели и задачи. За секоја задача се дадени критериуми за оценување. оценувањето е на три нивоа:

- » Потполно совладани програмски задачи (+)
- » Делимично совладани програмски задачи (-)
- » Не ги совладал програмските задачи (-)

Тестот за испитување на усното изразување ги покажа дека само 42,61% од учениците успешно одговориле, а 29% неуспешно одговориле. Според резултатите најуспешни се учениците од прво одделение 53,69% а најнеуспешни учениците од трето одделение. Писменото изразување не го совладале ни во најмалата можна граница. Успешно одговорија 47% а неуспешно 30% ученици. И на овој тест поуспешни се учениците од прво одделение во однос на другите одделенија. Резултатите кои учениците ги постигнаа на тестот за усно и писмено изразување и нормативно се оценети. (усно изразување 57,85% писмено изразување 62,9% и е поголем од критериумскиот тест).

АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ И ЗАКЛУЧОК

Резултатите од статистичката анализа покажуваат дека артикулацијата е доста важен фактор во совладување на програмата на усно изразување. Покажува висок коефициент на корелација која изнесува $r = 0,98$ и е значаен на ниво 0,01. Тоа е очекувано затоа што од правилниот изговор на одделни гласови зависи и правилното усно изразување на ученикот. Не само артикулацијата, туку и вербалното памтење, способноста за сваќање на говорот како и јазичката способност се фактори кои влијаат на усното изразување. Резултатите од статистичката анализа покажуваат дека познавањето на деловите на телото како фактор значајно влијае на совладувањето на 0,05. Познавањето на деловите на телото е значаен фактор и за усното изразување. Добиениот χ^2 е значително помал од граничната вредност 3,84 на ниво од совладување на програмата на писмено изразување кој го покажува и високиот коефициент на корелација која изнесува 0,62 и е значаен на ниво 0,01. Овој резултат се очекуваше затоа што испитаните ученици ги познаваат деловите на своето тело за 3-4 години под

нивната календарска возраст. Ова ни покажува дека е неопходна психомоторната реедукација како метода која значително ќе ги подобри резултатите на тестовите на познавање на делови на телото како и на успешноста на писменото изразување. Постои поврзаност меѓу артикулацијата и писменото изразување што го потврдува и високиот коефициент на корелација кој изнесува 0,97 и е значаен на ниво 0,01. Тесна поврзаност постои и меѓу манипулативната спретност на рацете и писменото изразување (висок коефициент на корелација 0,76 на ниво 0,01). Овие резултати покажуваат дека наставниците во одделенска настава треба да посветат поголемо внимание на вежби со кои ќе се подобри манипулативната спретност, а тоа секако позитивно ќе влијае врз успешноста во совладувањето на писменото изразување.

Линеацијата значајно влијае на успешноста на писменото изразување кој покажува и висок коефициент на корелација кој изнесува 0,98 и е значаен на ниво 0,01. Овие резултати покажуваат дека повеќе време треба да се посвети на вежби за почетно пишување со што ќе се подобри квалитетот на линеација а со тоа и квалитетот на пишување. Успешноста на совладувањето на писменото изразување зависи од успешноста на изведувањето на графомоторниот низ. Тоа го потврдува високиот коефициент на корелација $r = 0,41$ добиен со статистичка анализа. Резултатите од статистичката анализа покажуваат дека постои поврзаност помеѓу успешноста во совладување на усното и писменото изразување со коефициент на корелација 0,63 и е значаен на ниво 0,01.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ајдински, Г. Киткањ, З. Ајдински, Љ. Основи на дефектологијата-специјална едукација и рехабилитација, Скопје, 2007.
2. Ајдински, Г. Карактеристики во развојот кај лесно ментално ретардираните ученици, Куманово, 2000.
3. Gligorovic, M. Auditivno pamcenje i jezikka kompetencija dece mlađeg skolskog uzrasta. Nastava i vaspitanje, 4, (2012)
4. Пијаже, Ж. Интелектуални развој детета, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1978.
5. Ристеска, А. Евалуација плана и програма матерњег језика од I до III разреда, магистерски рад, Београд, 2000.
6. Чордиќ, А. Бојанин С. Општа дефектолошка дијагностика, Београд, 1997.

д-р Аница Златевска
Симона Златевска

ПРЕВЕНЦИЈА ОД НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ КАЈ ДЕЦАТА ВО ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ

Апстракт: Клучевите за превенцијата од насилното однесување кај децата во предучилишна возраст се во нас возрасните, а тоа се: какви воспитни стратегии се употребуваат во семејството и предучилишните установи, како децата се воспитувани да реагираат во конфликтни дилеми, колку децата користат насилни видео игри, колку ние возрасните им овозможуваме на децата да ги задоволуваат нивните пореби, колку ги воспитуваме и им нудиме праведна и демократска средина. И уште многу други фактори кои влијаат врз превенцијата кај децата од насилно однесување за кои можеби ние возрасните не сме ни доволно свесни.

Клучни зборови: превенција, насилно однесување, деца, предучилишна возраст.

PREVENTION OF CHILDREN VIOLENT BEHAVIOR IN PRESCHOOL AGE

Abstract: The keys to the prevention of violent behavior in preschool children are in us adults, which are: what kind of educational strategies are used in the family and pre-school institutions, how children are educated to react in conflicting situations, how children use violent video games, how much we adults allow children to satisfy their needs, how much we educate them, and offer them a just and democratic environment. And many other factors that influence the prevention of children violent behavior that we may not even be aware of adults.

Keywords: prevention, violent behavior, children, preschool age.

Предучилишниот период е многу важен за психо-физичкиот и афективно-социјалниот развој на детето, за детето понатаму да чекори сигурно, со изградена самоверба, позитивна слика за себе, но и во здрава семејно-социјална средина. Од денот на своето раѓање до денот на тргнување на училиште, секое дете поминува низ неколку развојни периоди и тоа: новороденче (првите две недели од животот), доенче (првите две години од животот) и рано детство или предучилиштен период (од 2-3 години до 5-6 години). Во текот на овие периоди кај детето се случуваат промени во физичко-биолошки аспект, социјално-афективен аспект и когнитивно-интелектуален аспект. Но, многу важно во овие периоди е начинот на прифаќање на детето искажување на љубов и прифаќање, чувство на сигурност и грижа, како и начините на воспитување од страна на родителите, другите возрасни во семејството и предучилишните институции. Во овај период детето го гради својот темел на личноста, но во тоа градење учествуваат голем број на чинители (родителите, воспитувачите другарчињата, медиумите и многу други за кои можеби и не сме свесни дека моќно влијаат брз воспитувањето на детето).

Секое дете како личност е единствено и посебно. На овај свет доаѓа со своја

одредена психо-физичка состојба, но не со своето воспиание, однесување и социјализација. Но, светот во кој се раѓаат, растат и се развиваат децата за едни значи сигурност, грижа, љубов и прифаќање, додека за други неизвесност, закана, страв и грубост.

Семејството е најважен сегмент во превенцијата на насилното однесување кај децата. Позитивниот стил на воспитување придонесува кон развој на среќно и успешно дете. А, тоа содржи почитување, соработка, грижа, љубов, поттикнување на самодовербата, создавање позитивна слика кај детето кај себе, негување на самоконтрола, социјални вештини, просоцијално однесување, конструктивни интерперсонални стратегии при наидување на конфликти и слично.

Стилот на семејното воспитување многу влијае на развивањето на самодовербата кај децата. Постојат четири стила на семејно воспитување: авторитарно, попустливо, незаинтересирано и авторитативно. Секој од овие стилови има различно влијание на особините на детето и развивањето на самодовербата.

Слика 1. Семејството е најважен фактор за ненасилство

Социјализацијата кај децата во предучилишна возраст се одвива по пат на идентификација, имитација, учење на улоги и други процеси на социјализација.

Идентификација - Социјализација со идентификација подразбира присвојување на нормите, принципите, вредностите, ставовите од моделите кои се сакаат и спрема кои децата немаат критички став. Тоа се родителите и воспитувачите. Усвојувањето е спонтано, без непосредно вежбање и без свесна намера. Не е чудно според психолозите што по смирувањето на младешкиот бунд почнува медаличина на своите родители. Поимот идентификација во психологијата го вовеле Фројд кој со него го објаснил изградувањето на највисоката структура на личноста наречена супер его. Спред него детето се идентификува со своите родители и така ги усвојува социјалните норми и го гради своето супер его.

Имитација - Имитација подразбира усвојување некои видови однесување од моделот, кои дури и недоволно се познава, што не пречи да се имитира неговото облекување, однесување, стил на живеење и сл. Така што модели за имитација се естрадни или спортски ѕвезди, но и ѕвезди од непосредната социјална средина. За ова социјално учење не е потребно никакво предходно искуство или некакво посебно учење.

Учење на улоги - Модел може да биде и улогата која ја има единката во сегашноста, улогата која ја имала во минатото и улогата која ќе ја има во иднина. Со влегувањето во секоја нова улога единката се здобива со нови однесувања кои често се во количија и значат непрекинат процес на социјализацијата на личноста. Во предучилишниот период децата преку играњето на игри со улоги влегуваат во светот на возрасните и ги преферираат улогите кои што се блиски до нивните мотиви и интереси.

Во социјалниот свет на предучилишното дете, врсниците добиваат сè поголемо значење, иако во текот на овој период односите со семејството остануваат најважни. Социјалните интеракции на предучилишното дете стануваат се посложени. Во овој период, постепено физичкото однесување се заменува со симболично. Детето научува дека цел што порано ја остварувало со влечење или туркање, сега може да ја оствари со вербално барање. Предучилишното дете воспоставува различни односи со другарчињата и да ја приспособи комуникацијата според потребите. Оваа вештина овозможува предучилишните деца меѓусебните проблеми да почнат соработливо да ги решаваат. Истражувањата покажуваат дека односите со врсниците се воспоставуваат со два процеси имитирање и поткрепување. Децата многу често го користат имитирањето на другарчињата како средство за воспоставување односи со врсниците. Разни видови однесувања, како на пример почитување на инструкциите на возрасните, споделување со другарите, решавање проблеми, учество во социјални активности можат да се научат преку имитирање на врсниците (учење според модел).

Вториот процес преку кој се воспоставуваат односите со врсниците во предучилишниот период е учењето со поткрепување. Предучилишните деца во меѓусебните интеракции одредени однесувања поткрепуваат, а одредени казнуваат. Најчести облици на поткрепување се: помагање, пофалба, насмевка и уgodување. Најчести облици на казнување се: непочитување, неодобрување, физички напад, и игнорирање. Поткрепувањето главно доведува до позитивни реакции кај врсниците, додека казнувањето негативни реакции. Поткрепувањето и имитирањето на врсниците главно е ненамерно. Но, предучилишните деца можат многу успешно и намерно да го користат имитирањето за да стекнат некој другар или за да станат член на некоја група врсници. Многу е важно во овој период децата да не вршат имитирање и поткрепување на агресивни однесувања. Доколку возрасните увидат дека децата прават имитирање и поткрепување на агресивни однесувања потребно е да изреагираат навремено и со позитивни воспитни стратегии.

Слика 2. Социјализација во предучилишна установа

Воспитната работа во предучилишните установи е детерминирана од стиловите на раководење на воспитувачите. Во педагошката и психолошката литература среќаваме различни квалификации на стилови на раководење на воспитувачите во предучилишните установи. Класична класификација е онаа која ја направија Левин и Липид, според која се прикажани три стилови на раководење.

Автократски стил на раководење е карактеристичен вид по тоа што воспитувачот е апсолутен и единствен двигател на активностите на кој што сите деца од групата мораат без приговор да се покоруваат и до крај да ги извршуваат неговите зададени наредби и задолженија. При автократското воспитување главно се користат методите на апсолутно почитување, присилување, казнување и укорување во текот на воспитниот процес.

Демократски стил на раководење е карактеристичен по тоа што воспитувачот е двигател на активностите кој настојува сите деца во групата да ги сослуша, да соработува со нив и да донесуваат заеднички договори. Сите деца во групата имаат можност да предлагаат, да дискутираат и да учествуваат во заедничко донесување на одлуки. Воспитувачот заедно со децата од својата група без наметнување и присилба заеднички учествуваат во реализација на сите активности и нивно завршување.

Анархичен стил на раководење е карактеристичен по тоа што раководителот во суштина и не е раководител во правата смисла на зборот, затоа што неговата улога е сведена на минимум. Во овој стил на раководење воспитувачот главно им ги пренесува задолженијата и обврските на децата во групата а тие самостојно работаат. Воспитувачот ги регистрира успехите или неуспехите во работата на децата во групата, а секое дете од групата работи по сопствена волја и на сопствена одговорност. Воспитувачот кој го користи овој стил на раководење создава прелиберална клима во занималната и надвор од неа, не ги користи строго правилата и принципите во воспитната дејност, а на децата во својата група им дозволува да се однесуваат многу слободно дури понекогаш и да го нарушат воспитниот процес.

ЗАКЛУЧОК

Доколку сакаме во нашето општество да владее мирот и ненасилството, треба нашите деца од најрана возраст да ги воспитуваме за просоцијално однесување, најважен сегмент да биде превенција од секаков вид на насилно однесување. Доколку кај детето се манифестира насилно однесување, веднаш треба да му се даде целосна психо-социјална поддршка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ayalon, O. (1995). Spasimo djecu. Zageb: Skolska knjiga.
2. Grej, Dz. (2001). Deca su iz raja-Vestine pztivnog vaspitanja koje ce vam pomoci da podignite zdravo, pristojno i srecno dete. Beograd: Esotheria.
3. Pomoc deci u teskim okolnostima. (1993). Beograd: Institut za socijalnu politiku.
4. Забрана за физичко казнување на децата. (2007) Париз: Совет на Европа (превод од француски).
5. http://www.unicef.org/protection/index_violence.html.

159.944.4.019.4

PhD Emilia Boshkovska

Faculty of Psychology, ISU "G.R.Derzhavin" Sveti Nikole-Bitola, RM

Prof. Daniela Hristova Tasevska, PhD

Faculty of Philosophy, University of Veliko Tarnovo "St. St. Cyril and Methodius"

ОБЛЕКЧАВАНЕ НА СИПТОМИТЕ ОТ ПОСТТРАВМАТИЧНОСТРЕСОВО РАЗСТРОЙСТВО ЧРЕЗ БАЗИРАНИ НА ВНИМАНИЕ ИНТЕРВЕНЦИИ

Абстракт: От позицијата на психологијата, стресот може да биде како добар, така и лош за човекот. С други думи, има два вида стрес: еустрес и стрес. Термините се користат, за да опишат ситуации, кога стресорите се восприемат како добри или лоши. Високите нивоа на стрес дори можат да причинат физичка или психологиска штета. Посттравматичното стресово разстройство се класифицира како разстройство од типот на треморите и може да възникне след като човек е преживеал травматично събитие или е бил изложен на нешто, което се счита за заплаха. Симптомите на пост-травматичното стресово разстройство се појавуваат дори след като е постигнато пълно физичко възстановување. Те можат да бидат како физички, така и психологически, вклучително: смущаващи мисли и сонища, повишена възбуда, промена во начинот, по кој човек мисли и повеќе. Миндфулнес-базираните интервенции се техники за намалување на симптомите од пост-травматичното стресово разстройство и вклучуваат йога, медитација и осведоменост, за да помогне на хората да се справат како психологически, така и физически.

Клучови думи: посттравматично стресово разстройство (ПТСР), базирани на внимание интервенции

RELIEVE THE SYMPTOMS OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER BY INTERVENTIONS BASED ON ATTENTION (MINDFULNESS-BASED)

Abstract: From the point of psychology, stress can be both good and bad for a person. In other words, there are two types of stress: eustress and stress. Terms are used to describe situations where stressors are perceived as good or bad. High levels of stress can even cause physical or psychological harm. Post-traumatic stress disorder is classified as a tremor-like disorder and may occur after a person has experienced a traumatic event or has been exposed to something that is considered a threat. Symptoms of post-traumatic stress disorder appear even after complete physical recovery has been achieved. They can be both physical and psychological, including: disturbing thoughts and dreams, increased excitement, changes in the way one thinks and more. Mindfulness-based interventions are techniques to reduce the symptoms of post-traumatic stress disorder and include yoga, meditation, and awareness to help people cope both psychologically and physically.

Keywords: Post-traumatic stress disorder (PTSD), Mindfulness-based stress reduction (MBSR)

When related to psychology stress can be both good and bad for a person. In other words there are two types of stress: eustress and distress. The terms are used to describe situations when stressors are perceived as good or bad. The good type of stress is when a stressor is perceived as positive. In fact it can be beneficial to some people. It can enhance the performance of an athlete, increase motivation or fasten the adaptation towards a specific environment. The feeling of distress is usually experienced when a people have to do something which they know is far beyond their capabilities. High levels of stress can even cause physical or psychological harm. Being a victim of distress can increase the risk of a stroke, heart attack and can even cause depression and increase social anxiety.

PTSD or more widely known as post-traumatic stress disorder which is classified as an anxiety type disorder and can occur after a person has experienced a traumatic event or been exposed to something that is considered a threat. The symptoms of the post-traumatic stress disorder occur even after full physical recovery has been achieved. They may be both physical and psychological including: disturbing thoughts and dreams, increased arousal, alterations in the way the person thinks and more. Those diagnosed with PTSD have the risk of committing suicide increased. Children are less likely to be diagnosed with post-traumatic stress disorder than adults, especially the ones who have not reached the age of 10. This kind of disorder is more likely to develop in patients who have experienced some type of assault rather than people experienced an accident or some kind of a natural disaster.

During the 1970's in the University of Massachusetts Medical Centre professor Jon Kabat-Zinn developed a technique to help reduce levels of excessive stress. MBSR or Mindfulness-based stress reduction is a technique which incorporates yoga, meditation and awareness in order to help people cope both psychological and physical programs. Jon Kabat-Zinn defines mindfulness as "The awareness that emerges through paying attention on purpose, in the present moment, and nonjudgmentally to the unfolding of experience moment by moment." The Mindfulness-based stress reduction technique has been described as "a group program that focuses upon the progressive acquisition of mindfulness awareness". MBSR practices have been subject to many studies with patients suffering from different disorders. It has shown to significantly improve the wellbeing of patients with chronic pain, social anxiety, depression, chronic fatigue syndrome and others. Studies have also reported that mindfulness can induce positive thoughts in cancer patients and improve the condition of people who suffer from post-traumatic stress and even delay Alzheimer's disease.

A lot of post-traumatic stress disorder studies are conducted with the help of war veterans. Soldiers are victims of high levels of stress from their environment when at war. They have been put through extreme conditions and often suffer from combat or assault related post-traumatic stress which is more severe and more lasting.

In a recent study conducted by Niles et al. in the year 2012, war veterans were randomly allocated to one of two telehealth (consultation with a specialist over the phone) programs. One of them was mindfulness-based stress reduction and the other was based on psychoeducation materials for post-traumatic stress disorder treatment. The study lasted for 8 weeks and the veterans were subjects to regular teletreatment which included 2 hours of face to face therapy and 6 hours over the phone. They were assessed 3 times. The first time was before the treatment started, the second one was during the 6th week and the last one was after the study had concluded. The results

showed that veterans enjoy the mindfulness-based stress reduction and report their results with greater satisfaction. Also, participants in the mindfulness group showed a temporary reduction of the symptoms of the post-traumatic stress disorder, however such short therapy is unable to sustain PTSD symptoms for a more extended period of time.

In another experiment by Owens et al. (2012), explored and assessed the relationship between mindfulness skills and patients with PTSD. The 149 veterans reported improvement on acting with awareness throughout the treatment and had lower levels of clinician-rated post-traumatic stress after the treatment.

In 2015, Polusny et al. conducted an experiment with the help of 116 veterans with post-traumatic stress disorder. They were recruited in the Minneapolis Veterans Affairs Medical Center and their results were assessed before, during and for up to two months after the treatment. The 116 veterans were randomly allocated to two groups with 56 participants each. The first group was able to receive mindfulness based stress reduction therapy over 9 sessions. The therapy was based on the words of Jon Kabat-Zinn and it aimed to teach patients to be aware in the present moment in a nonjudgmental way. The second group was based on present-centered therapy and focused on different life problems which currently concerned the participants. The outcome of the study showed that among veterans diagnosed with post-traumatic stress disorder mindfulness-based stress reduction came out to be more effective in reducing the symptom severity as compared to the present-centered type therapy.

There are three main post-traumatic stress disorder symptoms. One of them is re-experiencing. It causes the patient to relive moments of the whole traumatic event. It can consist of nightmares or unpleasant dreams, increased levels of distress, flashbacks and even some physical reactions such as: increased heart rate, sweating and nausea. The second symptom is avoidance. On the surface avoidance seems quite an unharmed but in its core it can be quite dangerous. This symptom makes people diagnosed with post-traumatic stress disorder avoid or escape certain unpleasant situations or events which they associate with the traumatic event they were part of. This can also be interpreted in the light of the sacrifices people are willing to make to avoid certain distressing experiences, for example, alcohol or drug consumption. The third syndrome is hyperarousal. This symptom is associated with difficulty sleeping and focusing, irritability, anger, panic, being easily startled and hypervigilance (being highly-alert to danger). This can greatly affect a person's life and can increase social anxiety. Mindfulness-based stress reduction can aid in the battle with these symptoms. Jon Kabat-Zinn's practice teaches awareness and nonjudgmental acceptance and that can help patients suffering from re-experiencing by reducing the levels of distress from trauma related flashbacks. MBSR does promote approaching rather than avoiding or escaping problematic situations or distressing feelings and unpleasant thoughts. Mindfulness-based stress reduction therapy can reduce the levels of physiological arousal and help with the patient's reaction to stressors.

Even though many studies support the mindfulness-based stress reduction practice when associated with post-traumatic stress disorder and even other psychological problems such as social anxiety and depression, it is known to have some limitations.

One of them, particularly concerning PTSD is that the effect it has on the patients in reducing their symptom severity is quite short-lasting. This is considered a limitation because practicing mindfulness takes time, a lot of people do not have. And since one

therapy shows results which are not temporary a lot of people will consider other ways of coping with post-traumatic stress rather than keep practicing MBSR.

Another limitation considering patients with post-traumatic stress disorder is the practice itself. As it involves exercises such as full body scan which not only require silence and concentration but sometimes also lying with closed eyes. Patients who are hyper-vigilant can find closing their eyes quite unpleasant, or in other words the patient may see mindfulness as just one more thing that has failed to address the trauma. Closing the eyes can also be a trigger to re-experiencing the traumatic event. Some therapists who use mindfulness-based stress reduction solve this problem with having some one-on-one sessions with the patient first, so they can get used to doing the exercises with their eyes open and learn to them with the eyes closed at a comfortable pace. They later proceed to group therapy.

One more limitation to the studies which have the purpose to explore how mindfulness-based stress reduction can help to improve the symptoms of post-traumatic stress disorder is that most of the recently done experiments are done on war veterans. This can be an issue considering the generalization of the results. In other words, the fact that the therapy has shown improvement in veterans who were diagnosed with PTSD does not necessary mean that it will have the same results for patients who have not taken part in wars. Accordingly mindfulness-base stress reduction therapy may not have the same effect on patients diagnosed with PTSD after being victims of an assault or a natural disaster.

Another one of the limitations is certainly attitude towards this type of practice. Even nowadays a large mass of people still consider taking medication or having an operation the only clinically accurate way of recovering. Mindfulness is greatly influenced by the willingness of a patient to really try and be more aware of the present, accept his environment and those around him without judgment. Since most of the studies are using a self-report method, a person's attitude can be crucial to the findings and results of the experiment. Mindfulness requires focus and attention even though it consists of yoga it is not all about relaxation. If a person goes into therapy with the attitude that it will not help with his problems because it is not the traditional way of treatment, his condition may not even change, thus biasing the findings of the whole study.

In conclusion the practice developed by Jon Kabat-Zin has helped many people cope with their psychological and even physical problems. It has helped them become more aware of the present moment and be less judgmental. Nowadays more and more studies aim to explore to what extent mindfulness-based stress reduction can be used as treatment for disorders such as post-traumatic stress disorder, social anxiety, depression and many others. Many studies which have already been done support this type of therapy as the results clearly show improvements in the symptoms. Although there are some limitations to this kind of therapy, the results of a study should be easy to replicate. The limitations can also be avoided if the therapist is willing to compromise. Overall there is still a lot to be learned about how mindfulness-base stress reduction can be beneficial to patients with post-traumatic stress disorder. More experiments need to be done with the help of participants diagnosed with PTSD who are not war veterans in order to be able to be more general with the effects of MBSR when associated with PTSD.

REFERENCES

1. Association, A.P. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 5th edition (DSM-5) (5th edn). Washington, DC, United States: American Psychiatric Publishing.
2. Bisson, J.I., Cosgrove, S., Lewis, C. & Roberts, N.P. (2015, 26 November). Post-traumatic stress disorder. *BMJ*, h6161.
3. Kabat-Zinn, J. (2013). Full catastrophe living (revised edition): Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness. New York: Random House Publishing Group.
4. Ludwig, D.S. (2008, 17 September). Mindfulness in medicine. *JAMA*, 300(11), 1350.
5. Niles, B.L., Klunk-Gillis, J., Ryngala, D.J., Silberbogen, A.K., Paysnick, A. & Wolf, E.J. (2012). Comparing mindfulness and psychoeducation treatments for combat-related PTSD using a telehealth approach. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4(5), 538–547.
6. Owens, G.P., Walter, K.H., Chard, K.M. & Davis, P.A. (2012). Changes in mindfulness skills and treatment response among veterans in residential PTSD treatment. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4(2), 221–228.
7. Polusny, M.A., Erbes, C.R., Thuras, P., Moran, A., Lamberty, G.J., Collins, R.C., Rodman, J.L. & Lim, K.O. (2015, 4 August). Mindfulness-Based stress reduction for Posttraumatic stress disorder among veterans. *JAMA*, 314(5), 456.
8. Sapolsky, R.M. (2004). Why zebras don't get ulcers / Robert M. Sapolsky (3rd edn). New York: Henry Hold and Co./Owl Books.
9. Citations, Quotes & Annotations
10. Association, A.P. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 5th edition (DSM-5) (5th edn). Washington, DC, United States: American Psychiatric Publishing.
11. (Association, 2013)
12. Bisson, J.I., Cosgrove, S., Lewis, C. & Roberts, N.P. (2015, 26 November). Post-traumatic stress disorder. *BMJ*, h6161.
13. (Bisson et al., 2015)
14. Kabat-Zinn, J. (2013). Full catastrophe living (revised edition): Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness. New York: Random House Publishing Group.
15. (Kabat-Zinn, 2013)
16. Ludwig, D.S. (2008, 17 September). Mindfulness in medicine. *JAMA*, 300(11), 1350.
17. (Ludwig, 2008)
18. Niles, B.L., Klunk-Gillis, J., Ryngala, D.J., Silberbogen, A.K., Paysnick, A. & Wolf, E.J. (2012). Comparing mindfulness and psychoeducation treatments for combat-related PTSD using a telehealth approach. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4(5), 538–547.
19. (Niles et al., 2012)
20. Owens, G.P., Walter, K.H., Chard, K.M. & Davis, P.A. (2012). Changes in mindfulness skills and treatment response among veterans in residential PTSD treatment. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4(2), 221–228.
21. (Owens et al., 2012)

22. Polusny, M.A., Erbes, C.R., Thuras, P., Moran, A., Lamberty, G.J., Collins, R.C., Rodman, J.L. & Lim, K.O. (2015, 4 August). Mindfulness-Based stress reduction for Posttraumatic stress disorder among veterans. *JAMA*, 314(5), 456.
23. (Polusny et al., 2015)
24. Sapolsky, R.M. (2004). *Why zebras don't get ulcers* / Robert M. Sapolsky (3rd edn). New York: Henry Hold and Co./Owl Books.
25. (Sapolsky, 2004)

364.634:37.011.3-051

М-р Марија Младеновска – Димитровска
 СОУ “Таки Даскало” – Битола

Александар Димитровски
 ОУ “Крсте П. Мисирков” – Битола

ЗАСТАПЕНОСТА НА МОБИНГОТ КАЈ НАСТАВНИОТ КАДАР

Абстракт: Целта на ова истражување е да се испита изложеноста на мобинг кај наставниот кадар, како и да се испитаат кои форми на мобинг се најзастапени, како и да се утврдат разликите во изложеноста на мобинг помеѓу наставниците со оглед на возраста, половата припадност и должината на работниот стаж. Резултатите од истражувањето покажаа присутност на различни форми на мобинг помеѓу наставниците, од кои најзастапени се дискредитација на работно место, потоа блокирање на комуникацијата и манифестиран мобинг. Нема значајни разлики во изложеноста на мобинг со оглед на половата припадност, додека во однос на возраста најмногу биле изложени на мобинг повозрасните и оние испитаници кои имаат подолг работен стаж.

Клучни зборови: мобинг, психолошки стрес, наставен кадар, работно место

WORKPLACE MOBBING AMONG TEACHERS

Abstract: The aim of the research is to determine the exposure to mobbing at workplace of the teachers, which forms of mobbing are the most prevalent and to determine the differences in exposure to mobbing among the respondents of different gender, age and length of service. The results of the study have shown that the most apparent form of mobbing among teachers is discrediting at the workplace, than blocking of communication and manifested mobbing. There were no significant differences among the respondents of different gender, while in terms of the age differences, the older respondents reported that they were more exposed to mobbing than younger, while in terms of length of service the respondents who have a length of service of 21-25 years were mostly exposed to mobbing.

Keywords: mobbing, psychological harassment, teachers, workplace,

ВОВЕД

Под мобинг се подразбира специфичен начин на однесување на работно место, со кое систематски во подолг временски период психички се малтретира или понижува друго лице, со цел да се загрози неговиот углед, чест, достоинство и интегритет. Мобингот на работното место е рангиран на врвот на најзастапените форми на стрес на работа (Wilson, 1991). Изложеноста на мобинг на работа е класифицирана како значаен извор на социјален стрес на работа (Zapf, 1999). Мобингот или психолошкото малтретирање на работното место претставува неетичка или непријателска комуникација која е насочена кон систематично малтретирање на еден или повеќе поединци, од страна на еден или повеќе поединци, но главно кон еден поединец, кој е ставен во позиција на беспомошност

или не е во можност да се брани од постојаните непријателски активности (Laymann, 1990). За одредено непријателско однесување кон некој поединец или група луѓе да се карактеризира како мобинг, потребно е таквото однесување да трае одреден временски период. Сето тоа доведува до сериозни последици кои можат да доведат до долготрајна изложеност на хроничен стрес на работното место, незадоволство од работата, од работната атмосфера, работното опкружување, неможност за успешно справување со предизвиците на работното место, што може да има сериозни импликации на сеопштото функционирање на поединецот на работното место и во приватниот живот, преку намалување на неговата работна способност, елан за работа, неефикасност, појава на психосоматски симптоми, симптоми на депресија, анксиозност, што може да има далекусежни последици и по менталното и по физичкото здравје.

ВИДОВИ МОБИНГ

Мобингот може да биде вертикален помеѓу надредени и подредени и хоризонтален помеѓу колеги; може да биде насочен и кон машки и кон женски работници (Branch et al., 2004). Потоа може да биде стратешки што значи потреба за намалување на бројот на вработените поради интерес на организацијата и емоционален или афективен мобинг, кој се одвива на лично ниво и зависи од особините на личноста на моберот или жртвата.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Цел на истражувањето

Целта на ова истражување е испитување на застапеноста на мобингот на работно место кај наставниот кадар и присутноста на различните форми на мобинг, како и утврдување на разликите во изложеноста на мобинг со оглед на полот, возраста и должината на работниот стаж.

Примерок

Испитувањето беше спроведено на примерок од 120 испитаници, наставници во основно и средно образование од Битола.

Инструменти

За испитување на присутноста на мобинг и за испитување на тоа кои видови мобинг се најзастапени користен е Leymann Inventory for Psychological terror – LIPT – 60 (Heinz Leymann). Прашалникот се состои од 60 тврдења и 6 супскали: дискредитација на работа, опструкција (попречување) на напредокот, изолација или блокирање на комуникацијата, прикриено заплашување (малтретирање), манифестно малтретирање (мобинг) и лично дискредитирање.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Резултатите од истражувањето покажаа присутност на мобинг, повеќе од половина од испитаниците пријавиле дека биле изложени на некоја форма на мобинг. Повеќе застапен е хоризонталниот мобинг помеѓу колегите, отколку вертикалниот мобинг од менаџерскиот ешалон. Најзастапена форма на мобинг е дискредитација на работно место ($M=25.05; SD=11.47$), што опфаќа навредување, критикување на работата на наставникот, погрешно неоправедно и злонамерно проценување на перформансите на работното место, клеветене, озборување, ширење гласини, доведување во прашање на неговите одлуки, поставување на деградирачки задачи, минимизирање на успехите на наставникот, преувеличување

на неговите маани, неуспеси и грешки, криење на компетенциите и способностите на наставникот. На второ место по застапеност е блокирање на комуникацијата ($M=10.35$; $SD=3.23$), која е изразена како попречување на информациите да стигнат до работникот, попречување тој да се изрази себе си, спречување на другите да комуницираат со него, непроследување на информации и ширење на лажни информации итн. На трето место по изразеност е манифестиран мобинг ($M=10.15$; $SD=6.87$) што се однесува на упатување на вербални закани, недозволување на индивидуата да се изрази себе си, прекинување додека зборува, обраќање на висок тон, исмевање, задирање, спречување или доведување во прашање на одлуките на индивидуата итн. На четврто место по застапеност е супскалата попречување на напредокот ($M=6.85$; $SD=2.33$), каде мобингот е изразен преку ангажирање да извршуваат работи под нивото на нивните компетенции, попречување на иницијативата на поединецот, на неговите идеи, попречување на можноста за напредување во кариерата. На петто место е супскалата лична дискредитација ($M=4.69$; $SD=3.90$), која се однесува на коментари и критики поврзани со личниот приватен живот на поединецот, исмевање на личниот живот, верските или политички убедувања на поединецот. И на последно место е супскалата прикриен мобинг ($M=3.40$; $SD=1.61$), која се однесува на заканувачки повици, направена штета на работното место или дома, оштетување на алатки за работа, документи итн. (Прилог Табела 1.)

Табела 1. Дескриптивни показатели на супскалите на Leymann Inventory of Psychological terror (LIPT – 60)

LIPT – 60 супскали	Број на ајтеми	M	SD	Опсег	α
I. Дискредитација на работа	14	25.05	11.47	0 – 56	.972
II. Попречување на напредокот	7	6.85	2.33	0 – 28	.845
III. Блокирање на комуникацијата	9	10.35	3.23	0 – 36	.978
IV. Прикриен мобинг	7	3.40	1.61	0 – 28	.795
V. Манифестиран мобинг	6	10.15	6.87	0 – 24	.927
VI. Лична дискредитација	7	4.69	3.90	0 – 28	.987

Cronbach alfa коефициентот на внатрешна конзистентност на скалата за мерење на присутност на мобинг изнесува $\alpha=.989$, што ни укажува на висока внатрешна конзистентност на скалата за мерење на мобинг. Пресметани се интеркорелации помеѓу супскалите и добиени се високи, статистички значајни интеркорелации помеѓу супскалите, што значи дека испитаниците кои изложени на одреден вид мобинг, најчесто се изложени и на останатите облици на мобинг. Тоа значи дека поединците кои се изложени на мобинг на работното место, најчесто се жртви на повеќе различни облици на мобинг. (Прилог Табела 2.)

Табела 2. Интеркорелации на супскалите на LIPT – 60

LIPT – 60 супскали	I	II	III	IV	V	VI
I. Дискредитација на работа	1					
II. Попречување на напредокот	.897**	1				
III. Блокирање на комуникацијата	.922**	.811**	1			
IV. Прикриен мобинг	.933**	.815**	.938**	1		
V. Манифестиран мобинг	.885**	.849**	.935**	.864**	1	
VI. Лична дискредитација	.921**	.799**	.976**	.953**	.900**	1

Што се однесува до постоењето на разлики во изложеноста на мобинг во однос на половата припадност, претпоставивме дека ќе постојат статистички значајни разлики помеѓу испитаниците од машки и женски пол во однос на изложеноста на мобинг и согласно тоа ја поставивме првата потхипотеза и очекувавме дека жените се повеќе изложени на мобинг од мажите, но со t – тестот на значајност на разлики меѓу аритметички средини ($t(118) = -0.06, p > .01$) не се утврдени статистички значајни разлики помеѓу испитаниците од различен пол, што значи дека на мобинг подеднакво се изложени и мажите и жените.

За утврдување на разликите во изложеноста на мобинг кај испитаниците од различна возраст, пресметавме ANOVA – анализа на варијанса, ($F(4)=12.970, p < .01$), која покажа значајни разлики во изложеноста на мобинг кај испитаниците од различна возраст, а за да утврдиме која возрасна група испитаници се најповеќе изложени на мобинг на работното место, направивме Post hoc анализа, односно Scheffe тест, кој покажа дека повозрасните испитаници се повеќе изложени на мобинг, а најмногу на мобинг се изложени испитаниците од возрасната група 51-60 години.

Во однос на варијаблата должина на работниот стаж, ANOVA-анализата на варијансата ($F(5)=8.264, p < .01$), покажа статистички значајни разлики помеѓу испитаниците со оглед на должината на работниот стаж и на целата скала и на сите супскали, а Post Hoc анализата за поединечните категории испитаници според должината на работниот стаж, покажа дека возрасната група која има должина на работен стаж од 21 до 25 години во однос на сите останати групи е повеќе изложена на мобинг на работно место. Иако очекувавме дека и помладите, односно оние кои имаат работен стаж до пет години, ќе бидат повеќе изложени на мобинг, анализата тоа не го потврди.

Истражувањето покажа дека најчесто мобингот на работно место кај наставниот кадар се изразува како вербална агресија, дискредитација на работно место, критикување на работата на наставникот, критикување на перформанците на наставниците, ширење гласини итн. Во студијата на де Верт, Џ и Јакопс (De Wet, C & Jacobs, 2013) која е направена во образовниот сектор, се покажало дека 90.8% од наставниците, кои учествувале во студијата, биле жртви на мобинг во последните

12 месеци. Во истражувањето на Ѓукче (Gökçe A., 2012) за присутноста на мобинг меѓу наставниците во Турција се покажа дека наставниците се поизложени на мобинг во училиштата и дека се подложени и од страна на директорите и од страна на колегите, а дека сторителите на мобинг најчесто вршеле атак на професионалните квалификации на наставниците-жртви и покажувале вербална агресија. Хоел, Фарагер и Купер (Hoel, Faragher & Cooper, 2004) ги опишале негативните акти на кои наставниците биле подложени на училиште. Овие студии покажаа дека наставниците биле подложени на мобинг преку негативни акти како игнорирање, неправеден критицизам, гласини, лична злоупотреба и изолација и од страна на претпоставените и нивните колеги во училиштата (Dick and Wagner, 2001; Waggoner, 2003; Hoel, Faragher, and Cooper, 2004; O'Conner, 2004).

Во студиите на Заф (Zapf, 1999 и Zapf et al., 1996), се покажало дека колегите односно соработниците повеќе како стратегија на малтретирање ја користат социјалната изолација и напад на приватната сфера, отколку супервизорите или менаџерите. И во нашето истражување се покажа дека повеќе е застапен т.н. хоризонтален мобинг од колегите, отколку вертикалниот од менаџерите кон подредените.

ЗАКЛУЧОК

Испитувањето на појавата на мобинг е доста актуелна тема и во денешно време мобингот е доста застапен и добива загрижувачки размери. Но, за жал, овој проблем во нашата држава не е многу истражен, за разлика од светот каде во последните 2-3 децении се истражува појавата на мобинг и последиците од мобингот на работното место. Иако речиси секојдневно сме сведоци на некаков облик на мобинг или психолошко малтретирање на работно место, сепак, кај нас до сега на овој проблем не му се пристапува сериозно од научен аспект.

Бројни истражувања кои се правени за испитување на ефектите од злоставување на работа, покажале дека мобингот значајно го загрозува здравјето на вработените и негативно влијае на нивното однесување на работа (Hogh, Mikkelsen & Hansen, 2011; Hogh, Mikkelsen & Hansen, 2012). Индивидуите изложени на мобинг ја губат контролата на работа и тие обично не се способни да се справат со стресорите (Leymann, 1990; Zapf and Einarsen, 2005).

Овој труд, кој е мал придонес за натамошно истражување на оваа појава, покажа дека имаме присутност на појавата на мобинг на работното место. Со оглед на тоа што последиците од мобингот се бројни и можат да бидат изразени на различен начин, на психолошки и физички план како анксиозност, депресивност, појава на психосоматски проблеми, несоница, замор, губење на мотивацијата, губење на задоволството, психосоматски болести, зголемен крвен притисок, палпитации итн., кои имаат не само лични импликации по психофизичкото здравје на индивидуата, туку и пошироки општествено-економски импликации, како чести отсуства од работа, напуштање на работното место, користење на боледувања, користење на услугите на здравствениот систем, нарушување на односите во работната и семејната средина, потребно е сериозен пристап во испитувањето на овој комплексен проблем.

Ова е особено важно во образовниот сектор, зашто доколку имаме наставен кадар којшто е изложен на мобинг, покрај тоа што последиците од него се одразуваат на психолошкото и физичкото здравје на наставникот, тоа неминовно се одразува и на планот на изведување на наставата и на квалитетот на наставниот

и севкупниот воспитно-образовен процес. Доколку сакаме квалитетен образовен систем, потребно е да имаме и наставен кадар кој ќе биде ослободен од стрес на работното место, кадар кој нема да биде изложен на мобинг на работното место.

Иако сме свесни дека појавата на мобинг не може целосно да се искорени, и дека тоа е проблем од глобални рамки, сепак треба колку што можеме како општество да придонесеме да ја превенираме и да креираме успешни стратегии и интервенции за нејзино препознавање и сузбивање, и да креираме политики кои ќе придонесат за подигање на свеста за детектирање на сите обрасци на однесување кои претставуваат мобинг, како и подигање на свеста за штетните последици од мобингот на работно место.

РЕФЕРЕНЦИ

1. De Wet C & Jacobs L 2013. South African teachers' exposure to workplace bullying. *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 9(3):446-464. Available at <http://dspace.nwu.ac.za/bitstream/handle/10394/10139/06%20De%20Wet%20and%20Jacobs.pdf?sequence=1>. Accessed 18 August 2015.
2. Einarsen, S. (2005). The nature, causes and consequences of bullying at work: The Norwegian experience. *Perspectives interdisciplinaires sur le travail et la santé*, (7-3).
3. Hoel, H., Glasø, L., Hetland, J., Cooper, C. L., & Einarsen, S. (2010). Leadership styles as predictors of self-reported and observed workplace bullying. *British Journal of Management*, 21(2), 453-468.
4. Hogh, A., Mikkelsen, E. G., & Hansen, A. M. (2011). Individual consequences of workplace bullying / mobbing. In S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf & C. L. Cooper (Eds.), *Workplace bullying: Developments in theory, research and practice* (2nd ed., pp. 107-128). London: Taylor Francis.
5. Leymann, H. (1990a). Mobbing and psychological terror at workplaces, *Violence an Victims*. <<http://www.leymann.se>>, 2014.
6. LEYMAN H. (ur.): Mobbing and Victimization at Work. - A Special Issue of *The European Journal of Work and Organizational Psychology*, 1996.
7. Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. *The European Journal of Work and Organizational Psychology* 5(2): 230-250; Leymann, H.(1998) *The Mobbing Encyclopedia*. www.leymann.se
8. Wilson, C.B. (1991), "US businesses suffer from workplace trauma", *Personnel Journal*, July, pp. 47-50.
9. Zapf D, Knorz C, Kulla M. On the relationship between mobbing factors, and job content, social work environment, and health outcomes. *Eur J Work Organ Psychol* 1996; 2:215—37.
10. Zapf.D. (1999). Organizational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. *International Journal of Manpower*, vol.20 ½. 70-85. MSB University Press
11. Zapf, D. & Einarsen, S. (2001). Bullying in the workplace: Recent trend in research and practice – an introduction. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(4), 369–373

Мирјана Гичевска
СОУ „Таки Даскало“ Битола

НОВИТЕ ВРЕДНОСТИ НА АКТИВНИТЕ МОДЕЛИ НА НАСТАВА

Апстракт: Активна настава претставува интеракциски процес на учење, кој опфаќа интеграција на наставните содржини и персонална интеграција. Вредностите ги претставуваат стремежите на човекот, тоа се претстави за нешто што се посакува. Работните вредности за време на наставниот процес кој се реализира низ активни форми и методи произлегуваат од индивидуалните потреби на учениците од една страна, вредностите интегрирани во наставните програми од друга страна и вредностите на наставникот како личност. Како нови вредности низ процесот на активна настава претставуваат постигањата на учениците, употребната вредност на наученото, вредноста на парите, признанието во средината, лидерството, алтруизмот, толеранцијата и почитта.

Клучни зборови: Активна настава, вредности, процес

WORKPLACE MOBBING AMONG TEACHERS

Abstract: Active teaching is an interactive learning process that includes the integration of teaching content and personal integration. Values represent the aspirations of a person, and they represent something that is desirable for a person. The working values during the teaching process that are realized through active forms and methods derive from the individual needs of the students on the one hand, the values integrated into the curricula on the other, and the values of the teacher as a person. The new values through the process of active teaching are the achievements of students, the value of the learning process, the value of money, the recognition in the environment, the leadership, the altruism, tolerance and respect.

Key words: active teaching, values, process

Во активната настава станува збор за интеракциски процес на учење, активната настава претставува процес на интеграција, кој опфаќа интеграција на наставните содржини (програмска интеграција) и персонална интеграција (вклучување на родителите, претставници од локалната средина, експерти од одредени области).

Низ активната настава секој ученик може да се најде себе си во сегменти сегменти, секој може да изнајде свој сопствен пат на учење, да избере сопствена стратегија за решавање на поставените задачи т.е. постои индивидуализација на наставата или од секој ученик се бара исполнување на одредена обврска и секој партиципира во работата на свој единствен начин.

Во активната настава ученикот има повеќе можности за меѓусебно запознавање, откривање на елементи од својата култура, споделување на традицијата, верувањата, убедувањата. Едноставно, тоа е процес на кооперативно учење во кој ученикот постигнува висок степен на социјализација.

Корените за активната настава ги среќаваме во теоријата на Жан Пијаже

(Зборник 25 год. на институтот за психологија, Керамичиева, Р., 2004, стр. 94) кој смета дека во текот на својот развој единката постепено го осознава светот, напоредно развивајќи се себе си на когнитивен план. Развојот тече така што единката е во постојана интеракција со објектите од својата околина. Во оваа интеракција единката манипулира со објектите од својата околина и ги трансформира со помош на акции кои стануваат сè посложени, во зависност од возраста и овозможуваат подобро запознавање на светот во кој живее. Споменатите акции на почетокот се шеми, потоа навики, симболи и операции. Пијаже вели : „За да ги спознае објектите, субјектот треба да дејствува на нив, да ги трансформира, почнувајќи од најелементарните сензомоторни акции до најсложените интелектуални операции, кои сè уште се акции, но интериоризирани и изведувани во мислите. Сознавањето е постојано поврзано со акциите или со операциите, значи со трансформациите“ (Пијаже, 1972, Зборник 30 год. на Институтот за психологија, Керамичиева Р., 2004 стр. 94). Интеракцијата и трансформацијата го водат субјектот до конструкции, што значи дека знаењето за надворешниот свет ја создава детето во своите акции. Конструктивизмот станува теорија на учење која ја наведува активната улога на детето во креирање на конструкти по пат на сопствено истражување, откривање и размислување.

За разлика од Пијаже, Виготски, (Керамичиева Р., Зборник 30 год. на Институтот за психологија, 2004 стр. 94) размислува малку поинаку. Тој ја нагласува интеракцијата како процес преку кој детето го запознава светот околу себе и повратно се развива самото, благодарение на тој процес. Виготски во интеракцијата меѓу детето и околината ги вметнува возрасните кои преку говорот му ја посредуваат објективната стварност, при што детето ги развива и усовршува своите високи психички функции (логичко помнење, мислење, намерно внимание, говор, говорно мислење и сложени чувства) во кој е вграден знакот.

Брунер е претставник на интеракционизмот и на активното учење, тој е следбеник на Виготски и го почитува творештвото на Пијаже. Според Брунер учењето со откривање е многу важно и значајно како процес, а не како продукт. Според него таквото учење го води ученикот кон „самостојно истражување и активно заклучување, ставајќи го во втор план пасивното усвојување на знаења“. За Брунер „усвојувањето на знаења претставува активност во текот на која поединецот го структурира материјалот на себе си својствен начин, наместо да го прифати така како што е изнесено во учебникот“ (Керамичиева Р., Зборник 30 год. на Институтот за психологија, 2004 стр. 96) Брунер предупредува дека таму каде што материјалот може да се помине на пократок и на поедноставен начин не мора по секоја цена да се поминува со метод на откривање кој е потежок, бидејќи бара повеќе труд.

Вредностите претставуваат стремежите на човекот, тоа се претстави за нешто што се посакува во смисла на некакви водечки културни, религиозни, етички или социјални парадигми, но исто така тие може да значат и некакви добра или состојби од секаков вид за кои постои стремеж тие да се постигнат.

Вредностите сфатени на ваков начин се нешто друго и нешто сосема поинакво од обични желби. Додека желбите го содржат тоа што едноставно фактички се посакува, вредностите ги изразуваат нашите претстави за тоа што е вредно да биде желба. Овие наредени вредносни ориентири се конститутивни во создавањето општествени рамковни услови за дејствување во двократна смисла: тие создаваат идентитет и можности за социјална интеграција.

Вредноста е она што има значајност, она што го изразува духот на етичката определба на личноста. Вредноста се замисли или цели за кои човекот мисли дека се правилни, дека му се допаѓаат, дека му се потребни и сака да ги следи во животот низ секјдневната дејност. Вредноста е човековиот избор за она што смета дека е добро и претставува оградување од она што смета дека е непријатно, дека го прави да се чувствува нелагодно или го чувствува како зло и закана за неговиот интегритет, значивредностите претставуваат извор на нашата свест за животот, за односите меѓу луѓето и за нашето постапување.

Работните вредности за време на наставниот процес кој се реализира низ активни форми и методи произлегуваат од индивидуалните потреби на учениците од една страна, вредностите интегрирани во наставните програми од друга страна и вредностите на наставникот како личност. Во традиционалната настава доминираа идеалистичките вредност додека во современата активна настава доминираат материјалните вредности произлезени од потребата за повисок стандард и подобар живот

Според Основните професионални компетенции и стандарди за стручните соработници и наставниците во Училиштата, во делот професионални вредности најважен е ученикот: „Стручните соработници и наставниците се посветени да работат во интерес на учениците и во прв план ги ставаат нивното учење, однесувањето и менталното здравје. Тие веруваат дека со својата работа во училиштето можат да придонесат максимално да се развијат потенцијалите на учениците и посветено работаат на постигнувањето на таа цел“.

Ефективна и ефикасна активна настава имаме кога ученикот има можност за време на наставниот час да ги извршува активностите кои сака да ги работи, значи има право да избира која улога ќе ја има низ наставниот процес, да ги реализира сопствените етички цели и приоритети во текот на активноста на часот.

Хоманс вели: „Доколку две личности имаат повеќе можности за интеракција, дотолку повеќе ќе влијаат една на друга“ (Адамчевска С., Активна настава, 1996, стр. 213). За да се организира интеракција во паралелката наставникот треба да ги подели учениците во парови или мали групи, неколку мали групи во големи групи или во целина. При формирањето на групите се почитуваат определени правила кои овозможуваат сите ученици да припаѓаат во одредена група, во групите да се менуваат членовите и сите членови да дадат свој придонес во работата на групата. Секоја група избира свој претставник кој ќе ги презентира постигнатите резултати од интеракцијата помеѓу учениците и се воспоставува интеракција со наставникот кој и претходно се вклучува во работата на групите а сега резимира, дополнува и констатира. Патот до сознанијата низ групната работа е макотрпен, учениците се напругнуваат и мислат, смислуваат решенија, се борат со свои идеи, аргументи и со силата на своите способности.

Во текот на реализацијата на наставата при работа на проекти, во процес на самостојно истражување или при симулација, игра на улоги и низ активности надвор од училница во социјалната средина ученикот постигнува успех и како значајна вредност претставува постигањата на учениците. Во процесот на учењето доколку наставникот добро ги познава учениците и изврши правилна распределба на задачите за реализација на поставените цели секој ученик во зависност од сопствените можности и способности дадена му е можност да доживее успех и тоа за улогата која му е дадена во групата.

Една од најзначајните вредности во текот на реализацијата на активна настава

како претставува употребната вредност на наученото, ученикот низ активностите во текот на часот станува свесен за нивната применливост во животот, ја гради сопствената компетенција за одредено занимање и секогаш во преден план е применливоста на знаењата во праксата. Ученикот едноставно знае зошто учи, во позадина на процесот стои нивната визија за работата која во иднина сакаат да ја работаат и парите кои ќе можат да ги заработуваат, значи парите претставуваат нова вредност на активната настава. Низ секојдневната практика забележано е дека учениците за кои парите имаат повисока вредност во процесот на учењето сакаат да им се одаде признание за нивните постигања и од таа нивна желба сакаат да имаат поодговорни позиции и функции во паралелката а највисока вредност за нив има позицијата на лидер. Тежнејќи да ја достигнуаат лидерската вредност учениците уживаат во воспоставување контакти со локалната средина, организирање на истражувачки процеси, најчесто се презентери на проекти, учесници во јавни манифестации, тоа се екстравертни типови на личност полни со ентузијазам, постојано активни и обично со развиени економски интереси и.

За дел од учениците највисока вредност за време на часовиет има креативноста, себеизразувањето преку зборовите, боите, нотите, движењата, создавањето на креативни производи од жици, метал, хартија или текстил ја даваат можноста за доживување на вредност на разновидност и достигнување кај учениците. Само оној што не направил ништо конкретно не го знае задоволството кое се доживува низ работата, достигнувањето на успех и задоволство низ процесот на учењето и работата придонесува за развој на алтруизмот, а дел од учениците како највисока вредност на наставата ја доживуваат можноста за несебично помагање поготово во процесот на инклузија.

Хармонична, средина претставува значајна вредност за секој наставник-ученик и родител, а активната настава во која преовладува толеранција и разбирање придонесува за висок степен на сигурност. Да се биде толерантен не значи постојано да се согласуваме со останатите, туку да умееме да ги разбереме нивните гледишта и да бидеме неагресивни. Кога сме задоволни од самите себе, кога се почитуваме, вреднуваме и имаме доволно информации за проблемот на кој работиме а и за можностите, способностите, тогаш лесно ни оди да бидеме и толерантни. Основата на толерантниот однос помеѓу учениците се наоѓа во процесот на активното слушање, тоа е процес низ кој ученикот е спремен да може да прифати туѓо мислење, тоа е процес кој од ученикот бара целосно мисловно да се вклучи и да го процесира тоа што го слуша. Само на тој начин покажуваме подготвеност за добро решение на поставената заедничка цел и достоинствена почит кон мислењето на соученикот. Низ процесот на соработка и комуникација со активно слушање учениците имаат можност да ги разгледаат аргументите за кажаното и да можат да ги разберат разликите во меѓусебните ставови, да ги прошират или променат сопствените гледишта.

Низ процесот на активната настава учениците стануваат свесни дека прифаќањето на туѓото мислење не значи дека се согласуваат и со ствовите на другиот туку дека го прифасаат како човек со кој заедно соработуваат и соученик кој има право на свое мислење. Вистинска доблест претставува ученикот да може да прифати некој со чие мислење не се согласува, тој процес придонесува за јакнење на самоувереноста и задоволството од животот затоа што низ процесот на тимска работа со конкретизирани улоги и задачи учениците можеат да размислуваме прецизно, трезвено и свесно во правец на фактите. Како вредност

произлезена низ активната настава представува почитта кон туѓото мислење и покрај тоа што истото не ни се допаѓа и воздржувањето од осудување на оној што не мисли како нас.

Негувањето и прифаќање на нови вредности, придонесува за надминување на стравовите од неуспех, меѓусебното разбирањето може да ни помогне да го прошириме и сопственото гледиште, да го оствариме предизвикот како наставници за менување на самите себе, сопствените навики, подигнување на сопствеото образовно ниво, негување и прифаќање на нови вредности со што би го подобриле квалитетот на образованието и моќта како наставници кои придонесуваат за интелектуалниот раст и учење.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Адамчевска, С., 1996, Активна настава, Легис, Скопје.
2. Ампов, Б., Поповски, К., 1975, Планирање и подготовка на наставата, Скопје, Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието
3. Керамичиева Р, 1999, Развојно- когнитивните и хуманистичките теории во усовршување на наставата, Зборник 25 год. на институтот за психологија, Скопје.
4. Керамичиева Р, 1996, Психологија во образованието и воспитувањето, Просветно дело, Скопје.
5. Петровска В.Бешка, Кенинг Н., Стоиловска Б., 2015, Прирачник, Батерија инструменти за професионална ориентација (БИПО), ЕДЦ, Скопје
6. Темков К., 2005, Етика за III година гимназиско образование, просветно дело, Скопје
7. Терхарт, Е, 2002, Методи поуцаванја и уценја, Загреб, ЕДУЦА.
8. Џејн Пау, 2005, Низ детските очи, Прирачник за активна настава, УНИЦЕФ, Скопје.

316.647.8:316.774

Проф. д-р Кети Арсовска Несторовска
МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

М-р Марина Кузмановска
МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

СТЕРЕОТИПИТЕ ВО МЕДИУМИТЕ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ КОНСТРУКЦИЈАТА И ПОИМАЊЕТО НА СОЦИОКУЛТУРНИТЕ ВРЕДНОСТИ

Апстракт: Основната цел на овој труд е запознавање со ефектите од масовните медиуми и нивното влијание во формирањето на различни видови на стереотипи. Тие пак претставуваат своевидна генерализација, воопштени сваќања, за светот кој не опкружува и ни служи во тој свет полесно да се ориентираме. Со анализа на медиумскиот дискурс и приказ на одреде број на истражувања за стереотипите во медиумите, трудот се фокусира на подигнување на свеста за присутноста на стереотипите, на сваќањето на начинот на кој тие настануваат, причините за нивното настанување, како и важноста од правилна селекција на информациите кои медиумите ги пласираат со цел развивање на критично подигнување на свеста и самостојно размислување.

Клучни зборови: медиуми, стереотипи, социокултурна стварност, медиска писменост

Abstract: The main goal of this paper is to get acquainted with the effects of the mass media and their influence in the formation of different types of stereotypes. They in turn represent a kind of generalization, general understanding, for the world that surrounds us and serves us in that world, it is easier to orientate. By analyzing the media discourse and displaying a certain number of research on stereotypes in the media, the paper focuses on raising the awareness of the presence of stereotypes, the understanding of the way in which they occur, the reasons for their occurrence, and the importance of correct selection of information that the media distribute in order to develop critical awareness raising and independent thinking.

Keywords: media, stereotypes, socio-cultural reality, media literacy

ВОВЕД

Факт е дека секојдневно сме изложени на голем број на информации од страна на масовните медиуми, конкретно преку телевизијата, интернетот, штампата и на тој начин ги осознаваме информациите за глобалните збиднувања. На човекот во современиот свет не му преостанува ништо друго туку реалноста да ја конструира како комбинација и интерпретација на тие содржини и при тоа не смее да се изгуби од предвид и фактот дека стереотипите настануваат во процесот на социјализација и социјална интеракција. Се ова зборува за сложениот процес во формирањето на објективната слика за стварноста. Во современото психолошко значење, терминот “стереотип” го употребил Valter Lipman и го дефинира како ментален концепт, како слики во нашите глави кои управуваат со нашите перцепции. Стереотипите можат да бидат присутни на индивидуален и на групен

план. Кога се на индивидуален план станува збор за ставовите кои припадниците ги имаат за сопствената култура, и оние кои најчесто се нешто поразлични за припадниците на другите култури. На групно ниво, стереотипите се верувања и ставови заеднички за одредена култура врз што се темели припадноста на одредена општествена група. Стереотипите, исто така, може да послужат како еден вид стратегија за двојна одбрана која ги оправдува активностите на сопствената група и им дава значење на нивното присвојување. Процесот на менталниот развој на поединецот, средината во која живее или комуникација со други поединци и групи се некои од многуте фактори кои влијаат врз формирањето на стереотипи. (Иброшева и Рамапрасад 2009). Во изучувањето на стереотипите, може да се разликуваат три пристапи: психодинамичен, пристап од аспект на когнитивните процеси и социокултурниот пристап. Психодинамичкиот пристап се базира на психоанализата. Според овој пристап, стереотипите придонесуваат кон зачувување на интегритетот на личноста и самопочитта кон можните извори на вознемиреност, или тоа е обид да се задржи психолошката рамнотежа со формирање разбирливи категории. Предметот на когнитивните пристапи е природата на стереотипите, како и нивното влијание врз формирањето на перцепцијата, без оглед дали е индивидуално или се однесува на групи кои се сметаат за свои или како други. Бидејќи овој пристап не го зема предвид влијанието на општествените фактори врз формирањето на групни односи, вниманието е насочено кон социо-културниот пристап. (Иброшева и Рамапрасад 2009). Секој комплексен социолошки пристап во формирањето на стереотипите ја зема во предвид комбинацијата од социо-културниот сегмент - т.е. дека сè што човек го прави - во одреден социјален и културен контекст, го обликува спознанието на поединецот. Меѓутоа, не треба да ги занемаруваме когнитивните процеси кои се вклучени во формирањето на стереотипите, особено ако се земат предвид методите за активирање и примена на стереотипи. Се верува дека стереотипите за припадниците на другите општествени групи се активираат автоматски, несвесно, дека човекот не е свесен за нив (Рамасубраманиан 2007). Медиумите имаат несомнено премногу голеа улога во создавање на стереотипно размислување. Јасно е дека со избирање медиумски содржини, поставување и насочување на стереотипите, можно е да се влијае врз перцепцијата на реалноста на различни групи со цел да се постигнат одредени цели. Еднаш кога ќе се воспостават когнитивните обрасци, секој нареден пат се полесно ќе се прибегнува кон стереотипи како начин за класификација на другите општествени групи. погореПостојаното претставување на социјалните групи на одредени начини води до формирање на одредено мислење кое публиката ги има за членовите на овие групи. Во таа смисла, медиумите “не само што одредуваат кој е соодветен начин на размислување, туку и кои се соодветните општествени активности и улоги”. Многубројни студии се однесуваат на ефектите што таквите прикази ги имаат кон публиката. Постојат и истражувања кои го испитуваат постоењето на стереотипи во медиумските текстови.

Во контекст на стереотипите, дискриминацијата се гледа како на однесување и предрасуди како афективен елемент. Постојаното претставување на социјалните групи на одредени начини води до формирање на одредено мислење кое публиката ги има за членовите на овие групи. Затоа е важно да се истакне дека стереотипите се наметнуваат со долгорочната изложеност на медиумските содржини кои влијаат на верувањата на начин кој го спречува независното

толкување на содржината и не остава простор за критичко размислување. (Горам 1999). Од друга страна, треба да се има на ум дека за голем број информации медиумите се единствениот извор, односно дека лицето најчесто ги наоѓа индиректно, користејќи го она што му е на располагање и го комбинира со сопственото искуство. Во теоријата на социјалната конструкција на реалноста, се тврди дека медиумите, всушност, не ја пренесуваат вистинската слика на светот, туку создаваат основа за одредени начини на разбирање (Бергер и Лукман 1967). Во согласност со оваа теорија, Липман понатаму ги дефинира стереотипите како “проекции на нашето чувство за вредност, позиција и право на светот” (Липман 1965). На ваков начин стереотипите стануваат неразвоен дел во разбирањето на светот. Кога станува збор за медиумско посредување и можностите за критичко размислување што го напуштаат, треба да се обрне внимание на моделот на поделба на фактори кои влијаат на формирањето ставови и верувања за припадниците на другите општествени групи. Најчесто, сите фактори можат да бидат класифицирани во внатрешни и надворешни. Внатрешните фактори вклучуваат развојна позадина на поединецот и аспекти како што се возраста, полот и формалното образование. Потоа, постојат фактори засновани на познавање на светот што поединецот веќе го има стекнато, првенствено политичко познавање на другите. Третата група на внатрешни фактори е личноста на поединецот, односно нивото на развој на етноцентризмот и идеологиите на кои поединецот се придржува. Треба да се забележи дека овие фактори, без оглед на тоа како лицето смета дека се точни не мора нужно да доведат до точни ставови и убедувања за другите. Во контекст на улогата на медиумите, посебно внимание треба да се посвети на надворешните фактори или на основниот аспект на надворешна група на фактори - индиректна и директна размена на информации. Имено, веќе формираните ставови може значително да се променат ако постои директен контакт, односно во непосредната размена на информации со членовите на други култури или општествени групи. Ако не постојат можности за таков контакт, медиумите се на местото на настанот. Како основен предуслов за влијанието на медиумите врз формирањето на стереотипите во оваа поделба, се наведува степенот на изложеност на информациите добиени преку медиумите, односно времето и вниманието посветено на содржината што ја даваат. Ако е поголема, способноста за ракување со медиумите е исто така поголема. Сепак, исто така е можно критички да се размислува и да се провери добиената информација. Врз основа на овие аспекти, поединецот, всушност, свесно или несвесно, одредува до кој степен медиумите ќе влијаат врз неговата пресуда. Следниот аспект е содржината на информациите обезбедени од страна на медиумите. Тоа е важен начин во кој оваа содржина се перцепира и разбира, односно, на кој начин се вреднува и дали се развива тенденција или одвратност кон неа.

На крајот, со комбинирање на овие аспекти, ефект што медиумите го имаат врз имиџот на општествената реалност на поединечни облици. Дополнително, со комбинирање на внатрешни и надворешни фактори, сликата е за другите, т.е. верувања се формираат, кои се од евалуациски карактер и ставови кои се формативни. Декларација за образование за медиумите промовиран во 1982 година во Германија, инсистира на важноста на медиумската писменост и постоењето на образовните програми кои ги покажуваат ефектите на медиумите во општеството. Потребно да се воведат образовни програми од предучилишна до универзитетско ниво. Таа, исто така ја нагласува важноста на учеството на младите

луѓе во медиумите. Како главни фактори кои влијаат на критичко размислување се дадени образование, возраст, недостаток на верба и доверба во внатрешните критериуми за оценување на ситуацијата. Крајната цел се изведува покренува критична автономија, или способност да одлучуваат самостојно, се со цел да се поправи на општествената реалност. "Образованието за медиумска писменост е целата филозофија на наставата која поттикнува преглед и истражување како интегрален дел од учењето. Наставниците треба да поттикнуваат скептицизам кога станува збор за текстови на сите медиуми. Затоа, медиумското образование има потенцијал да се реформира и да ја направи програмата повеќе отворена за креативност и критичко размислување." (Aufderheide, 1993).

ЗАКЛУЧОК

Стереотипите како дневна, нормална појава не треба да се надминуваат по секоја цена. Тие треба да се користи за да се утврди нивната сопствена позиција во мрежата на социјални односи и ситуацијата во која сме опкружени. Разбирањето на причините за стереотипите е суштински чекор во почетокот на независното критичко размислување и разбирање на светот. Масовните медиуми имаат голем удел во формирањето на овие причини. Современиот живот претставува постојана интеракција на учењето и работата. Се случува во различни околности и во различни средини. Денес, технолошкиот развој на медиумите не смее да се игнорира како особено важен фактор. Медиумите нудат најразлични содржини, но изборот и критичкото оценување е она што треба да го направиме сами. Од начинот на кој овие проблеми се решени ќе зависи колку и какви стереотипи ќе се создадат во системот во кој живееме.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aufderheide, Patricia. 1993. Forum Report: A Report of The National Leadership Conference on Media Literacy. Maryland: The Aspen Institute Wye Center Queenstown: 7-9.
2. Bašaragin, Margareta. 2013. „TV reklama kao ogledalo stereotipne mizoginije – Kritička analiza reklamnog tv diskursa iz rodne perspektive.“ U Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene, ur. prof. dr Dubravka Valić Nedeljković, doc. dr Dejan Pralica, 281-292. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
3. Berger, Peter and Thomas Luckmann. 1967. The social construction of reality. London: Allen/ Penguin Press.
4. Dasgupta, Nilanjana and Anthony Greenwald. 2001. On the malleability of automatic attitudes: combating automatic prejudice with images of admired and disliked individuals. Journal of personality and social psychology Vol 81, No 5: 800-814.
5. Davis, Jessica and Oscar Gandy. 1999. Racial Identity and Media Orientation: Exploring the Nature of Constraint. Journal of Black Studies, 29: 367-397.
6. Dates, Jannete. 1980. Race, racial attitudes and adolescent perceptions of black television characters. In Journal of Broadcasting, 24: 549-560.
7. Day, Lous A. 2000. Ethics in media communications: Cases and controversies. London: Cengage Learning.
8. Dill, Karen E. and Kathryn Thill. 2007. Video game characters and the socialization of gender roles: Young people's perceptions mirror sexist

- media depictions. In: Sex roles 57: 851-864.
9. Dragičević-Šešić, Milena. 2002. Mizoginija u obrascima masovne kulture. U: Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse, II tom, ur. Marina Blagojević, 371-404. Beograd: AŽIN
 10. Dyer, Richard. 1993. The Matter of Images. In: Essays on Representations. London: Routledge.
 11. Đerić, Ivana i Rajka Studen. 2006. Stereotipi u medijima i medijsko opismenjavanje mladih. Zbornik instituta za pedagoška istraživanja 2: 456-471.
 12. Fiske, Susan. T. and Steven Neuberg. 1990. A Continuum of Impression Formation, from Category-Based to Individuating Processes: Influences of Information and Motivation on Attention and Interpretation. In: Advances in Experimental Social Psychology, 1-74. ed. Mark P. Zanna. New York: Academic Press.
 13. Fiske, John. 1996. Media matters. Mineapolis: University of Minesota Press.
 14. Fiske, Susan. T. 1998. Stereotyping, Prejudice, and Discrimination. In: The Handbook of Social Psychology, 2 (4th ed.), 357-389. Boston: Mass.
 15. Gorham, Bradley. W. 1999. Stereotypes in the media: So what?. Howard Journal of Communication, 10, 4: 229-247.
 16. Gerbner, George, Larry Gross, Michael Morgan and Nancy Signorielli. 2002. Growing up with television: Cultivation processes. Media effects: Advances in theory and research: 43-67.
 17. Glick, Peter, Maria Lamerias, Susan T. Fiske, Thomas Eckes, Barbara Masser and Chiara Volpato. 2004. Bad but bold: Ambivalent attitudes toward men predict gender inequality in 16 nations. Journal of Personality and Social Psychology, 86: 713-728.
 18. Givens, Sonja and Jenifer L. Monahan. 2005. Priming Mammies, Jezebels, and Other Controlling Images: An Examination of the Influence of Mediated Stereotypes on Perceptions of an African American Woman. Media Psychology, 7: 87-106.
 19. Ibroscheva, Elza and Jyotika Ramaprasad. 2009. Do media matter? A social construction model of stereotypes of foreigners. Journal of Intercultural Communication 16. Dostupno na: <http://www.immi.se/intercultural/nr16/ibroscheva.htm>. 2. 2. 2015.
 20. Inniss, Leslie B., and Joe R. Feagin 1995. The Cosby Show – The view from the black middle class. Journal of Black studies, 25: 692-711.
 21. John-Steiner, Vera and Holbrook Mahn 1996. Sociocultural approaches to learning and development: A Vygotskian framework. Educational psychologist 31: 3-206.
 22. Klajn, Ivan i Milan Šipka. 2007. Veliki rečnik stranih reči i izraza. Novi Sad: Prometej.
 23. Kelner, Daglas. 2004. Medijska kultura. Beograd: Clio.
 24. Labaš, Danijel i Ana Vizler. 2005. Odgovornost primatelja u svjetlu medijske etike. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 3: 2-294.
 25. Lippmann, Walter. 1965. Public opinion. New York: Macmillan.
 26. Lule, Jack. 1995. The rape of Myke Tyson: Race, the press and symbolic types. Critical Studies in Mass Communication, 12: 176-195.
 27. Lubina, Tihana i Ivana Brkić Klimpak. 2014. Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima. Pravni vjesnik, 30: 2-23.
 28. Melican, D. Burns and Travis L. Dixon. 2008. News on the Net: Credibility, Selective Exposure, and Racial Prejudice. Communication Research, 35: 151-16

М-р Наташа Ралевска-Вучкова, гешталт психотерапевт
СОУ "Таки Даскало" – Битола

ОДБРАМБЕН МЕХАНИЗАМ-РЕТРОФЛЕКСИЈА

Апстракт: Еден од неуротичките механизми на одбрана е ретрофлексивната. Ретрофлексивната по Перлс значи "Нагло да се сврти против себе". Ретрофлексивната како одбрамбен механизам го опфаќа пренасочувањето на енергијата која во здравото функционирање би била насочена кон надворешната околина со цел да се воспостави контакт во околината, новата насока е кон внатре, со тоа што личноста си го прави себе си она што би му го правела на некој друг во околината. Кога личноста ретрофлектира тогаш контакт границата се повлекува кон внатре и ја дели личноста на два дела посматрач и посматран, еден дел кој нешто прави и друг дел на кого му е направено.

Клучни зборови: ретрофлексивна, одбрамбен механизам, личност, контакт граница.

DEFENSE MECHANISM – RETROFLEXIA

Abstract: One of the neurotic mechanisms of defense is retroflexia. According to Pearls Retroflexia means: "Abruptly turns against himself". Retroflexia as a defense mechanism encompasses the diversion of energy that in healthy functioning would be directed to the external environment in order to establish contact in the environment, the new direction is inward, with the person doing what he would do to someone else in the valley. When the person retroacts, then the contact boundary retracts to the inside and divides the person into two parts, an observer, a part that does something and another part to whom it is done.

Keywords: retroflexia, defensive mechanism, personality, contact limit

Еден од неуротичките механизми на одбрана е ретрофлексивната. Ако интроективецот е тој кој што прави се она што другите сакаат, проективецот му го прави она на другите за што ги обвинува дека му го прават него, тогаш ретрофлексивецот е тој кој што си го прави на себе си се она што би сакал да му го направи на другите луѓе. Ретрофлексивецот постапува со себе онака како што на почетокот би сакал да постапи со другите луѓе или предмети. Личноста не ја усмерува енергијата во околината со цел да ја промени за да ги задоволи своите потреби, туку наместо тоа, својата активност ја усмерува кон себе и наместо средината, себе си се поставува како мета на своите постапки и во тој случај ја дели личноста на два дела.

Ретрофлексивната по Перлс значи "Нагло да се сврти против себе". Кога личноста ретрофлектира тогаш тој себе си си го прави она што му било направено од некој друг т.е. она што му го правеле или она што тој сака да му го направи на некој друг поединец, или си го прави на себе си она што би сакал некој друг да го направи за него. Во тој случај може да се случи да стане мета на пример на сопствената љубов. Тоа значи дека не секогаш ретрофлексивната е штетна за личноста. На пример Кога личноста си го прави на себе она што би сакала околината да и го направи, што

се забележува кај нарцисоидна личност – својата љубов наместо да ја насочи кон објект ја насочува кон себе. Емоционален еквивалент на агесијата е омразата. Но наместо да се дозволи агесијата да се изрази, се сметало дека омразата може да биде компензирана или заменета со љубов, но ова напотив го зголемува нетолерантниот и агресивен резултат. Така ретрофлексијата во екстремни случаи е самотортура, одрекување на себе си.

Ретрофлексијата како одбрамбен механизам го опфаќа пренасочувањето на енергијата која во здравото функционирање би била насочена кон надворешната околина со цел да се воспостави контакт во околината, новата насока е кон внатре, со тоа што личноста си го прави себе си она што би му го правела на некој друг во оклината.

Најчесто особата не стапува во контакт со оклината поради фантазматските стравови од последиците што би можеле да произлезат од покажаната агесија, губење на љубовта, физичка казна, остри критики итн... и не се впушта во ризик и не ги искажува своите емоции без разлика дали се позитивни или негативни. Фантазматските застрашувања ја прават личноста да се повлече во себе и да не превземе никакви чекори односно да не превземе никаква акција. На пример особата смета дека ако ја покаже својата лутна према најблиските луѓе од примарното семејство дека ќе биде отфрлена, односно дека ќе ја згуби нивната љубов а со тоа и ќе биде казнета, исто така кога на детето му се забранува јавно да плаче бидејќи срамота е да се покажува тагата пред останатите луѓе и за да не биде критикувано си ги задржува своите емоции во себе.

Постојат случаеви кога ретрофлексијата свесно е контролирана, со цел да се заштити себе си, односно задушува одредено однесување кое доколку би го изразил нема да му биде од корист. Туку напотив, таквото искажување може да го доведе дури и во непријатни ситуации, дури и опасни. Кога личноста се наоѓа во голема кавга неговата лутина може да предизвика и тепачка доколку не ги контролира своите импулси на бес, па во тој случај контролата над себе си е од голема корист. Се разбира дека човекот во текот на целиот свој живот не може да ги искажува и да си дозволи себе си да ги пушти надвор од себе сите емоции со цел интензитет. Би било неопходно дел од нив да си ги задржи.

Кога личноста ретрофлектира тогаш контакт границата се повлекува кон внатре и ја дели личноста на два дела посматрач и посматран, еден дел кој нешто прави и друг дел на кого му е направено. Во овај случај човекот зборува сам со себе. Кога ќе се проголта не соцваканиот интроект тогаш настанува борба во самата личност, на пример кога личноста е во контакт со својата емоција и сака да ја изрази, а проголтаниот интроект без разлика од каде потекнува (мајка, татко, брат...) кажува дека не е пожелно секаде да се покажуваат своите емоции бидејќи истите можеби ќе бидат искористени токму против тебе. Тука спаѓаат и чувствата на срам и страв и подразбира посматрање на себе си и донесување на одлуки.

Особата може да ги сврти кон себе импулсите кои се наменети кон надвор или кон некој друг. Тие импулси може да бидат и пријатни и непријатни. Тука може да се појават различни емоции како на пример лутина, бес, потреба за вриштење или желба за удирање... Во тој случај како што спомнав погоре се јавува интроекцијата "Не треба да им се лутиме нив" па личноста започнува да ретрофлектира со тоа што лутината ја врти кон себе, односно се лути на самиот себе бидејќи родителите се тие кои го сакаат најдоброто на своите деца и тие знаат што е надобро за нив па НЕ ТРЕБА да им се лутиме.

Ретрофлексивната станува карактерна особина само тогаш кога е хронично не решена игра измеѓу спротивставените сили внатре во индивидуата. Тогаш исчезнува природниот ритам помеѓу спонтаноста и самопосматрањето, а губењето на овај ритам го дели човекот на пореметувачки сили. Овие сили ја блокираат особата да излезе надвор кон светот бидејќи истите се спротивставени во внатрешноста и не дозволуваат нејзиновидување на околината односно ја држат заробена во себе.

На пример доколку личноста не ја покажува својата емоција-тага без разлика дали непокажувањето на емоциите го научила во детството со тоа што и било забрането да плаче на глас или тоа е нејзина интерпретација на односувањето на околината, во тој случај тагата ја здржува во себе и ретрофлектира. Меѓутоа личноста кога ќе стане возрасна нема да мора да го поднесува целиот товар на задржување на тагата во себе туку кога ќе стапи во контакт со тагата да ја искаже односно да ја почувствува. Се разбира битно е особата да не остане залепена на она што го научила во детството, да не остане залепена на она време каде искуството било непокажување на негативните емоции, кое тогаш било привремено, или можеби било грешка во перцепцијата или интуицијата. Можеби личноста само мислела дека така е надобро или дека со непокажувањето на негативните емоции нема да ги повреди другите луѓе околу себе.

Размислувањето само по себе исто така е ретрофлексивен процес, префинет начин на разговарање со себе. Иако размислувањето може да има разрушувачки особини – со спротивставените делови или да одложува со своите застрашувачки фантазии исто така може да биде многу корисно бидејќи му нуди на индивидуата ориентација во врска со сите работи во животот кои се многу по комплексни за да бидат оставени на спонтано решавање. Размислувањето е многу корисно во многу случаи како на пример при изборот на на школувањето, изборот на кариера, партнер... дури и кај помалку битни работи како што се изборот на кој филм ќе го гледа во моментот, дали да оди на вежбање или не и некои слични работи, бидејќи доколку особата не размислува тогаш не би знаела што би сакала воопшто во тој момент.

За жал ретрофлексивната доведува до внатрешно трошење на енергијата и голем стрес кој останува во личноста и не се движи во правец на потребната акција. Личноста која ретрофлектира го задржува својот импулс за да превземе акција (да зборува, да изразува чувства). Вака потиснатиот импулс кој се повторува се по често или доколку сорджи силна енергија, може да доведе до напнатост во телото, соматски болести, депресија дури и себеповредување.

Многу битен дел кај овај одбрамбен механизам е и одењето кон развој, и тоа кога енергијата на особата ќе се преусмери од внатрешна борба кон борба во светот. Ослободување на енергијата настанува со воспоставување на односи со некој надвор од себе.

Ретрофлексивната се препознава кога личноста употребува повратна замена себе, себе си. Ја црпи личноста на извршител и оној врз кој се извршува дејството и постанува свој најлут душман. Правата ретрофлексивна секогаш се темели врз така поделената личност и е составена од активен и пасивен дел. Личноста не умее да повлече граница меѓу себе и околината, па ја повлекува јасно напред себе. Личноста зборува за себе, а го прави тоа како да зборува за друг.

Многу психосоматски тегоби се ретрофлексии. На импулсот што има тенденција да предизвика активност надвор во полето му е спротивставена контра сила што не го дозволува тоа. Исходот е неделување. На физичко ниво тоа е напната мускулатура. Исто ретрофлексивно однесување има кога покретот е спречен во своето настанување. Пример инхибиција на удар, што се покажува преку напнатоста на мускулите, стисната во неподвижна шака или укочена нога како резултат на инхибирано шутирање.

Најзначајни ретрофлексии се: омраза насочена директно против себе, нарцизам, само – контрола. Најопасна ретрофлексija е самодеструкцијата. После неа е тенденцијата за потиснување - само-контрола, потиснување на спонтаните потреби и присилно правење работи без интерес. Само-контролираната личност секогаш има диктаторски тенденции. Препуштајќи се самата на себе си и давајќи им на другите луѓе наредби личноста што ретрофлектира си дава простор за дишење и си дозволува да ги изрази своите организмички потреби. И останува да научи да ги разбере своите барања и да се идентификува со нив, а не само барањата на средината и совеста.

Како пример за ретрофлексija исто така е и комплексот на инфериорност-убава девојка на бал не се нафака да се натпреварува со погрда девојка, а всушност стои ароганција позади ретрофлексijaта. Склона е кон неодобрување на луѓето, но го ретрофлектира потсмевањето врз себе. При што се добива ретрофлектирано обвинување.

Интроспекцијата е друг вид на ретрофлексija, тенденција личноста да се набљудува самата себе си. Луѓето го потиснуваат нивното објективно набљудување и го менуваат во самонабљудување со цел да ја избегнат непријатноста, збунетоста и стравот, не сакајќи да бидат земени како неучтиви и љубопитни.

Во текот на терапискиот процес на почетокот при разрешувањето на ретрофлексijaта особено е важно терапевтот да се фокусира на телесниот процес со цел клиентот да стане свесен за тоа на кој дел од телото чувствува дека ја здржува енергијата. Да му даде глас, да зборува од тој дел на телото, да се слушне себе си. Исто така може да му се предложи на клиентот длабоко да вдише и да издише, да стане свесен како може да почне да се релаксира себе си.

Разрешувањето на ретрофлексijaта значи пренасочување на импулсот и активноста од внатре кон надвор со барање на соодветната особа или предмет. Терапевтскиот процес бара оспособеност да се види каде постои ретрифлексijaта и да се развие осет за поларностите (извршител и извршеник) и да се поттикне изразување на покрети содржани во нив како и пронаоѓање на ново креативно решение помеѓу селфот и средината, како пат на сопствено организмичко функционирање.

Терапијата на ретрофлексииите е поедноставна отколку терапијата на останатите потиснувања или проекциите, единствена промена што се бара е во правецот, конфликтите делумно лежат на површината. Сите ретрофлексивци почувствувале дека прекинувањето на ретрофлексijaта е против нивните принципи. Без совест, морални табуа, страв од последиците ретрофлексijaта не би постоела.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ф.С.Перлс (2000) Его, глад и агресија. Скопје
2. Phil Joyce & Charlotte Sills, Вештини во гешталт советување и психотерапија (интерен превод)
3. Ф.С.Перлс, Гешталтистички пристап
4. Vernon Van De Riet, J.J.Gorel, Гешталт терапија “Вовед” (интерен превод)

Валентина Трпкоска
 Специјалист по Образовна Психологија

СОВРЕМЕНИ АПЛИКАЦИИ НА ФИДБЕК И РЕЦИПРОЧНО УЧЕЊЕ ВО ИЗУЧУВАЊЕ НА ПСИХОЛОГИЈАТА ВО РАМКИТЕ НА ПРОГРАМАТА МЕЃУНАРОДНА МАТУРА

Апстракт: Модерно образование мора да опфаќа нови и современи форми на учење кои треба да ги понуди современата педагогија. Во моментот новите пристапи се засноваат на стари теории кои денес добиваат на валидност во истражувањата. Програмата Меѓународна Матура имплементира модерни пристапи во изучување на општествените науки, односно предметот психологија. Фидбекот се дели на формативен и сумативен, а особено е важен формативниот како оној што ги обликува ученикот, наставникот и учењето. Реципрочното учење е видно во соработката помеѓу самите ученици и во соработката помеѓу наставникот и ученикот, и резултира во два научни есеи. Ваквиот пристап овозможува длабинско учење и добра подготвеност на средношколците за понатамошните студии.

CONTEMPORARY APPLICATIONS OF FEEDBACK AND RECIPROCAL LEARNING IN STUDYING PSYCHOLOGY WITHIN THE INTERNATIONAL BACALAUREATE PROGRAM

Abstract: Modern education needs to encompass new and contemporary forms of learning that need to be offered by modern pedagogy. At the moment these new approaches are based on old theories that gain validity through contemporary research. International Baccalaureate Program implements modern approaches in studying social sciences, specifically psychology. Feedback is divided between formative and summative, with formative being the one that shapes the student, the teacher, and the learning. Reciprocal learning is visible in the collaboration between the students and the collaboration between the teacher and the student, which results in two scientific essays. This approach allows deep learning and good preparation of high school students for future studies.

ВОВЕД

Образованието, во сите форми и на сите нивоа, е еден од најважните инструменти за носење на промените кои се неопходни за одржлив развој¹. Зборот образование, според значењето подразбира давање на интелектуални, социјални и морални инструкции, вообичаено на училиште или на факултет. Со оглед на тоа што успешноста на пренесените инструкции означува дека настанал процес на учење, образованието се сведува на учење, кое во најширока смисла е „секоја активност која доведува до промени во однесувањето и мислењето“². Поради тоа, учењето е доживотно, барем она неформалното и зависно од мотивацијата. Поспецифично, учењето е:

1 http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_gs/mod0a.html

2 Stones E. London: Methuen; 1966. An introduction to educational psychology;

- » Формално или неформално
- » Усвојување на знаења и факти или пак на вештини и однесувања
- » Индивидуално или групно
- » Површинско или длабочинско³

И покрај големиот прогрес на психологијата и педагогијата, како науки кои тесно соработуваат на полето на образованието, дури сега практично се имплементираат тестирани теории кои се формулирани пред скоро 1 век. Пример за овие се Пијаже и неговиот поглед на когнитивниот развој на човекот или Виготски и неговотовидување за улогата на наставникот во образовниот процес. Оттука се и повиците за итна трансформација на педагогијата која ќе овозможи и соодветна образовна трансформација и модернизација. Според извештајот на УНЕСКО „Модерното формално образование мора да се трансформира за да овозможи нови форми на учење потребни за справување со комплексните глобални предизвици. И покрај општата согласност дека на учениците им се потребни вештини како што се критичко мислење, ефективна комуникација, иновативност и решавање на проблемите преку преговарање и соработка, педагогијата ретко се прилагодува за да одговори на овие предизвици. Затоа, пре-обмислување на педагогијата за 21 век е клучна во идентификувањето на новите компетенции потребни за развој на новите ученици.“⁴ Се чини дека многу нешта во овој домен останале непроменети уште од 1950та година кога Хана Арент аргументира за кризата во современото образование. Таа криза се чини уште попродуктивна денес, во време на огромен технолошки напредок бидејќи денешните ученици не се веќе пасивни набљудувачи во процесот на своето образование туку се активно вклучени во процесот на учење.⁵

Педагоијата на 21 век се заснова на три педагошки принципи: персонализација, партиципација и продуктивност на учењето и сите овие принципи во основа го имаат прашањето за ефективни стратегии во работата со учениците. Всушност, неопходно е да се изнајдат факторите кои влијаат на т.н. длабинско учење и да се квантифицива нивното влијание, за да се изнајдат најдобрите стратегии кои во работата со учениците даваат најдобри резултати, односно кои предизвикуваат длабочинско учење.⁶ Џон Хети, директор на Институтот за Едукативни Истражувања во Мелбурн, спроведува континуирана мета-анализа на студии кои ги истражуваат факторите кои влијаат на длабинско учење.⁷ Помеѓупрвите 5 фактори со најголемо влијание на процесот на учење, дури четири се однесуваат исклучиво на наставниците, а тоа се фидбек, реципрочно учење, лични особини на наставникот, и колективна ефективност на тимот на наставници, додека преостанатиот фактор се однесува на претходните знаења на ученикот;⁸ Овој есеј понатаму ќе ги разгледува фидбекот и реципрочното учење како важни фактори на учењето кои можат да се научат и соодветно да се имплементираат како по-ефикасни методи за постигнување на длабинско учење, од аспект на предметот психологија во рамките на програмата Меѓународна Матура.

3 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1764819/>

4 <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf>

5 <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf>

6 http://wixedlab.ucsd.edu/publications/Psych%20218/Craik_Lockhart_1972.pdf

7 <http://www.evidencebasedteaching.org.au/hatties-2017-updated-list/>

8 https://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1207&context=research_conference

ПРЕДМЕТОТ ПСИХОЛОГИЈА ВО ПРОГРАМА МЕЃУНАРОДНА МАТУРА (ММ)

Модерните образовни програми, се обидуваат да ги имплементираат модерните педагошки практики според насоките од многубројните студии за тоа што го овозможува и подобрува процесот на учење. Една таква програма е ММ која во моментот има примат на светско ниво, најмногу поради две особени карактеристики, добрата подготвеност на средношколците кои ја минале оваа програма за понатамошните универзитетски студии и нивната истрајност при студирањето.⁹ Дополнително, самите универзитети сметаат дека ММ е „одлична академска подготовка“,¹⁰ „силна и широка академска подготовка“,¹¹ а оние кои матурирале на оваа програма се „академски силни ангажирани во учењето“¹² и „во просек постигнувањата им се 7% до 12% повисоки во споредба со другите студенти“.¹³

Курикулумот по предметот психологија во рамките на Меѓународна Матура се изучува во рамките на завршните две години од средното образование и во најширока смисла се занимава со различни теоретски објаснувања на однесувањето и со пристапи во истражување на однесувањето. Покрива три основни теми: биолошко, когнитивно и социо-културно ниво на анализа и една до две изборни теми, од зададените четири: развојна психологија, абнормална психологија, психологија на здравје и психологија на меѓу-човечки релации. Теоретските перспективи задолжително се поткрепуваат со спроведени истражувања, а со цел да се нагласи научната компонента на предметот.

Во рамките на предметот, учениците се подготвуваат за неколку видови на тестирање и апликација на знаењето, преку кратки и есејски одговори. Дополнително побарување во секој од предметите во програмата е т.н. внатрешна компонента каде од учениците се бара да спроведат и да напишат извештај за репликација на експеримент. Сите ученици во програмата, за да можат да добијат диплома, мора да напишат продолжен есеј, односно труд од 4000 зборови, со строга структура и формат. Темата на која пишуваат учениците се одбира во областа на наука по нивен избор, кој е пожелно но не е и неопходно да ја изучуваат како предмет во програмата.

Психологијата може да се изучува на две нивоа, високо и стандардно. Разликите во двете нивоа се мали но суштински, на пример, учениците на високо ниво изучуваат поголем дел од материјалот, а во областа на експериментална репликација мора да вклучат повеќе студии, да направат тест за инферентна статистика и да заклучат за истиот. Дополнително тие изучуваат две изборни теми, за разлика од учениците на стандардно ниво кои изучуваат само една, и изучуваат дополнителен дел од материјалот, односно квалитативни истражувачки методи.

Вкупната оценка за предметот се изведува од двете тестирани компоненти, внатрешната и надворешната. Внатрешната компонента се оценува екстерно, според напишаниот извештај, а надворешната компонента се тестира на крајот од втората година, во мајска испитна сесија, исто така екстерно. Овој испит се состои од два дела за учениците на стандардно ниво и три дела за учениците на високо ниво. Начинот на одговарање на прашањата е есејски и по принцип бара еден добро организиран аргументативен есеј каде секое тврдење и теорија се поткрепени со соодветни истражувања.

9 <http://www.ibo.org/en/research/>

10 <https://www3.dpcdsb.org/STFXS/Documents/4-UniversitiesandalumniabouttheIBDP1.pdf>

11 Ibid

12 Ibid

13 Ibid

ФИДБЕК

Фидбекот е повратна информација за учењето и како таков е еден од клучните аспекти во образовниот процес, а се однесува и на формалниот и на неформалниот аспект од учењето. Она што е особено важно е фидбекот да не се изедначува со оценувањето бидејќи студиите покажуваат позитивна корелација помеѓу фидбекот и учењето, но не постојат докази за било каква корелација помеѓу оценките и учењето.¹⁴ Поради тоа, фидбекот мора да биде добро организиран и структуриран бидејќи само таков фидбек ќе биде катализатор во процесот на учење.

Организацијата на фидбекот по предметот психологија во програмата ММ се раководи од потребата за формативно и сумативно проценување на наученото. Додека сумативната проценка се однесува исклучиво на оценувањето, односно го мери наученото и постигнатото знаење на учениците, формативната проценка се однесува исклучиво на фидбекот. Формативната проценка дава информации и за наставата и за учењето и се однесува на обезбедување на фидбек кој е точен и од помош. На ваков начин и учениците и наставниците можат да ги разберат своите предности и недостатоци, а со цел да ги развијат своите знаења и вештини. Иако програмата во суштина се раководи само од сумативното проценување, сумативните инструменти се дизајнирани за да можат да се применат и формативно. Дополнително, пристапот во проценката е фокусиран на критериуми, а не на норми, па проценката на изведбата се заснова на најмалку четири критериуми кои се однесуваат на знаење и разбирање, критичка евалуација, структура и формат на одговорот. Во внатрешната компонента формативната проценка е фидбек кој се заснова на следните критериуми: цел на истражувањето, начин на кој е спроведено, анализа и евалуација.¹⁵ Наставникот и учениците континуирано се охрабруваат да се осврнуваат на критериумите, а со цел да го подобрат учењето. Дополнително, во рамките на продолжен есеј фидбекот се заснова на следните критериуми фокус и метод, знаење и разбирање, критичко мислење и презентација. Со оглед на тоа што нивното знаење се проценува низ пишани одговори, вежбањето пишување во рамките на предметот го подобрува нивното знаење, но она што е поважно ваквиот пристап на учениците им го прави знаењето и подобрувањето на знаењето видливо бидејќи точно можат да разберат каде треба да се поправаат.

Ова значи дека учениците постојано добиваат пишан и устен фидбек од наставникот за наученото кој е специфичен во однос на различните побарувања во рамките на предметот. Тоа значи дека фидбекот е фокусиран на специфични аспекти од учењето и со самото тоа претставува индивидуализирана насока за ученикот. Бидејќи учениците врват низ процес на формативно пишување, нивните есеи, научни истражувања и научни извештаи се подложни на континуирана проверка и следствено на континуиран фидбек. Значи, изучувањето на психологијата во програмата ММ се заснова на континуиран фидбек како основа за континуиран процес на подобрување. При тоа и ученикот и наставникот се постојано свесни за специфичните сфери за кои е потребен поголем или поинаков ангажман.

¹⁴ Didau, D., Rose, N., 'What every teacher needs to know about psychology', John Catt Educational Limited, Suffolk, 2016

¹⁵ IB Psychology Guide, first assessment 2019, International Baccalaureate, last update February 2016

РЕЦИПРОЧНО УЧЕЊЕ

Реципрочно учење е наставна техника со чија помош наставниците и учениците заеднички конструираат значење засновано на текст. Дизајнирана е со цел да ја подобри вештината на учениците за разбирање на текстуални содржини преку резимирање на содржината, формулирање на прашања, појаснување на нејаснотиите и предвидување на она што ќе следи.¹⁶ Концептот на реципрочното учење се заснова на идеите на Виготски, тргнувајќи од неговото разбирање за дво-насочната врска помеѓу мислењето и говорот, односно дека „единството на мислењето и говорот се огледа во значењето на буквите...бидејќи тоа го претставува нераскинливото единство помеѓу обата процеси,...феноменот на говор и феноменот на мислење. На таков начин, значењето на буквите е едновременно говорен и мисловен феномен...“¹⁷ Понатаму, Виготски го разбира развојот на детето во рамките на зона на оптимален развој, потенцирајќи ја важноста на наставниците, воспитувачите и воопшто возрасните во тој развој. Или „она што детето ќе го стори денес со помош на возрасните, утре тоа ќе знае да го направи само.“¹⁸ Оттука, реципрочното учење е техника која ја применува зоната на оптимален развој. Следствено, наставниците треба да делуваат повеќе како инструктори, а помалку како професори. Тие треба низ индивидуален пристап на своите ученици да им овозможат предизвикувачки искуства преку моментална и континуирана поддршка, а со цел да ги поттикнат развојот на мислата и говорот, а специфично во адолесценцијата да го поттикнат развојот на концепти.

Целта на програмата по психологија во ММ е да ги обликува младите да го гледаат светот низ широка научна перспектива и при тоа да се обучат да пишуваат на аргументиран начин. Подготовката за завршното тестирање се одвива низ две-годишна програма, во која учениците треба да совладаат материјал кој е вовед во психологијата, да научат студии и да научат да ги употребуваат во аргументи, и конечно да научат да го изразуваат знаењето низ аргументативни есеи. Ваков обем на совладување на материјалот е невозможен без реципрочно учење, кое од почеток се заснова на поголема ангажираност на наставникот од учениците, во период кога учениците се запознаваат со материјалот, а пред крајот на две-годишниот циклус кога се одвива интензивна подготовка за испитите, процесот е скоро наполно преземен од учениците. Дополнително, на учениците им е даден и избор на теми за обработка и слобода во изборот на истражувањата и студиите со кои ги поткрепуваат своите аргументативни есеи. Следствено, тие постојано се охрабруваат да станат носители на своето учење и да ја повнатрешнат мотивацијата за совладување на материјалот.

Од аспект на аргументативните есеи, подеднакво е важна соработката помеѓу ученикот и наставникот и помеѓу самите ученици. Пишаните одговори се индивидуална активност, но размената на идеи за структурата или пак идеи за начинот и квалитетот на аргументирање кои се случуваат за време на часот, според самите ученици се можеби најдобриот поттик. Сепак, скоро еднакво важна е и соработката со наставникот за време на часот или после тоа, преку постојана размена на идеи и насоки за подобрување на напишаното. Задолжителната компонента проширен есеј во областа на психологијата подразбира најмалку три ревизии на процесот на пишување и барем уште толку

16 https://people.ucsc.edu/~gwells/Files/Courses_Folder/ED%20261%20Papers/Palincsar%20Reciprocal%20Teaching.pdf

17 <http://psychlib.ru/mgppu/vmr-1934/vmr-001.htm#hid13>, стр. 262

18 <http://psychlib.ru/mgppu/VUR/VUR-0031.htm#>, стр.14

средби на кои наставникот односно менторот и ученикот разговараат за насоките во есејот. Првите средби вообичаено се насочени на бирање на фокусирано истражувачко прашање при што менторот со своите прашања го насочува ученикот, но никако не сугерира. Понатамошните средби пак се фокусирани или на избор на соодветни истражувања и студии или на дискусии околу стилот на референцирање. Внатрешната компонента пак, репликација на експеримент, е пример за реципрочно учење помеѓу учениците. Имено, дозволена е работа во групи од најмногу четири ученици и тоа во делот на подготовка и изведба на експериментот и во делот на статистичка обработка на податоците, додека пишаниот дел е исклучиво индивидуална работа. Низ искусувањето на ваков тип на работа, учениците првостепено научуваат да станат носители на процесот на учење.

Со ваков пристап во работата, наставникот престанува да биде предавач туку станува инструктор кој познавајќи ги важните придружни аспекти во процесот на учење, ги води своите ученици низ една спирална патека на осознавање која вклучува воздигнувања, а особено падови кои се основна мотивациска сила која го движи процесот на учење.

ЗАКЛУЧОК

Современата педагогија би требало да дизајнира начини на пренесување на знаења кои ќе поддржат учење фокусирано на длабочина и усвојување на вештини неопходни за иден развој. Тука веројатно лежат причините за добрата распространетост на програмата ММ бидејќи таа ги подготвува средношколците да станат истрајни студенти кои веќе го имаат совладано јазикот на научно и аргументирано изразување. Дополнително програмата го заснова својот курикулум на најсовремените истражувања од областа на образование па неминовно обрнува особено внимание на фидбекот и реципрочното учење како важни детерминанти за успех во учењето.

Фидбекот во најширока смисла е основа на учењето бидејќи ја обезбедува потребната информација за тоа што е научено. Но, најчесто се дава во сумативна форма, во вид на крајна оценка која често не се заснова на јасни критериуми, а уште помалку за таквите критериуми се свесни учениците, односно оние за кои е наменет. Програмата ММ применува поинаков вид на фидбек, кој во предметот психологија се рефлектира преку постојан осврт на стандардизирани критериуми кои служат и како водич за наставникот и ученикот. Формативната страна на вака дадениот фидбек овозможува ученикот да се надоградува и да го надополнува своето разбирање во континуиран процес. На таков начин, ученикот и наставникот усвојуваат став на континуирано учење каде процесот, а не крајниот резултат, се примарни.

Реципрочното учење како техника која е особено податна за примена во општествените и хуманистичките науки, пред се ја балансира и распределува одговорноста за процесот на учење помеѓу наставникот и ученикот. Со таков пристап, учениците соодветно на возраста преземаат независни чекори во учењето и на тој начин го повнатрешнуваат самиот процес на учење, односно ја интернализираат својата мотивација, а наставниците преземаат инструкторска улога. Во предметот психологија во програмата ММ ова е овозможено преку два проекта кои подразбираат менторирање на вештините за научно известување и аргументирање. На ваков начин и наставникот со ученикот и учениците

помеѓу себе, првенствено применувајќи реципрочно учење, споделуваат искуства и знаења и го катализираат учењето. Резултатот на ваквиот пристап се аргументативен есеј од 4000 зборови и извештај за спроведен експеримент од 2500 зборови и обата напишани во стандарден научен формат. Токму ова е една од причините зошто учениците кои матурирале на оваа програма се перцепирани како добро подготвени за факултет.

Фидбекот и реципрочното учење се две форми на учење кои во изучување на предметот психологија, во рамките на програмата ММ, се употребуваат на особен, специфичен начин и како такви се од голема помош не само во совладување на материјалот туку и во придвижување на учениците во области кои се над нивната зона на оптимален развој.

М-р Марина Кузмановска

МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

КВАЛИТЕТНИТЕ ПРИЈАТЕЛСКИ ОДНОСИ И ОБРАВЦИ НА АФЕКТИВНАТА ПОВРЗАНОСТ ВО АДОЛЕСЦЕНТНИОТ ПЕРИОД

Апстракт: Целта на овој труд е да се постави една теоретска база подкрепена со емпириско истражување која ќе ги одслика односите меѓу квалитетот на пријателството и квалитетот на афективната приврзаност во ерата на адолесцентите. Еден од важните фактори за адаптација во адолесценцијата е квалитетот на односите со врсници.

Афективната приврзаност е фактор што влијае на менталното здравје и човечкиот развој. Таа е дел од емоционалниот живот што се јавува во раното детство и дејствува за време на животот на поединецот, првенствено на неговиот психолошки и социјален развој. За време на адолесценцијата се развиваат и други различни аспекти на психичкиот живот на поединецот со кој се поврзува и меѓусебно се определува љубовната приврзаност.

Клучни зборови: пријателски односи, афективни врски, адолесценција.

Abstract: The aim of this paper is to set up a theoretical base reinforced by empirical research that will reflect the relationships between the quality of friendship and the quality of the affective attachment in the era of adolescents. One of the important factors for adapting to adolescence is the quality of peer relationships.

Affective attachment is a factor that affects mental health and human development. Affective attachment is part of the emotional life that occurs in early childhood and acts during the life of the individual primarily on his psychological and social development. During adolescence, various other aspects of the individual's psychic life are being developed, with which love affection is determined.

Key words: friendly relations, affective relationships, adolescence.

ВОВЕД

Пријателство во адолесценција

Пријателството е исклучително важно во текот на целиот живот. Пријателите играат значајна улога во обезбедувањето поддршка во секојдневниот живот, особено во стресни моменти. Пријателот дава безусловна поддршка. Од друга страна, овој социјален однос, кој представува доброволен избор е извор на посветеност и должност.

Во адолесцентниот период, пријателството има посебно значење. Тоа е резултат на трансформацијата на општествените односи во однос на претходниот развоен период. Младиот човек користи значително повеќе време во интеракција со врсниците одколу со родителите. Еден пријател зазема повисоко место во хиерархијата на социјалните односи кај поединецот бидејќи од пријателот се очекува меѓусебна поддршка, разбирање и взаемна размена.

Потребата од формирање интимен, пријателски однос во адолесценцијата е

една од основните општествени потреби во овој развоен период како императив за постигнување на ментално здравје и психолошка адаптација.

Развојниот тек на социјалните односи покажува дека за време на адолесценцијата трендот на самопочит кон родителите значително се намалува, додека се повеќе врсничката група се пробразува во референтна група. Токму заради оваа важност на пријателството, е разбирлив интересот за истаржување на оваа област.

Голем број автори (Ашер и Паркер, 1989), ја нагласуваат важноста на пријателството за развој на социјалната компетентност, за зајакнување на его-поддршката и самодовербата, за емоционална безбедност.

И покрај нагласувањето на различните функции за пријателство во развојот, авторите се согласуваат дека пријателството го поттикнува растот и развојот и ја одредува способноста на младите да соработуваат и да воспоставуваат интимна врска во подоцнежниот живот. Интимноста како една од основните задачи на адолесценцијата се постигнува преку квалитетен пријателски однос. Оваа форма на социјална поддршка е поврзана со лични квалитети, социјална компетентност и е предвидлива за подоцнежните општествени односи.

Во адолесценцијата постои брза експанзија на социјалниот свет, односно се зголемува бројот и разновидноста на социјални односи во кои влегуваат адолесцентите. Во исто време, адолесценцијата е период кога врсниците добиваат сè поголемо значење, па воспоставувањето квалитетни врснички односи е една од важните развојни задачи во адолесценцијата

Општо земено, односите со врсниците играат многу важна улога во психолошкиот развој на адолесцентите (Steinberg, 1999). Резултатите од низа истаржувања укажуваат на податокот дека децата и младите луѓе кои имаат поуспешни социјални односи со пријателите се прилагодуваат поуспешно, манифестираат просоцијални модели на однесување, покажуваат помалку агресивно однесување, имаат помало чувство на осаменост и имаат позитивна перцепција за социјална поддршка.

Проблемите во односите со врсниците се поврзани со однесувањето и психолошките проблеми за време на адолесценцијата и зрелоста. Адолесцентите кои имаат потешкотии во односите со своите врсници имаат полоши резултати во училиштето и имаат тенденција да имаат деликвентни однесувања. Во зрелоста, тие манифестираат различни емоционални и ментални потешкотии.

Од друга страна задоволството од односите со врсниците придонесува за општо задоволство, се создава позитивна слика за себе, стекнуваат вештини за донесување одлуки, за академски постигнувања и стекнување на капацитети за развој на интимни општествени односи. Влијанието на пријателите е исто така видно во сличноста што ја покажуваат во однесувањето, ставовите и другите атрибути.

Сличноста меѓу пријателите може да се објасни со два механизми. Првиот механизам вклучува промена на сопственото однесување со цел да се усогласи со однесувањето на пријателите, со цел да се подобри влијанието на врсниците, додека вториот механизам се базира на селекциј на пријателите базирани на некои од нивните заеднички атрибути.

Авторите како Piaget и Sullivan го нагласуваат придонесот на врсниците во социјализацијата во врска со придонесите на родителите. Влијанието на родителите е од клучно значење за усвојување на културните стандарди, додека

интеракцијата со врсниците придонесува за развој на социјалните вештини.

Соливенска ја нагласува интерперсоналната теорија на развојот во која се вели дека за развојот на поединецот клучните меѓучовечки односи се наоѓаат во детството и адолесценцијата и ја нагласуваат разликата помеѓу односите со родителите и врските со врсниците. Во адолесценцијата, интеракцијата со врсниците е важен дел од секојдневните меѓучовечки односи на сите, а не само кај некои адолесценти, и овие односи се неопходни за здрав когнитивен, емотивен и социјален развој.

Покрај тоа, врсничките, пријателски и романтични врски во адолесценцијата се важен контекст за формирање на идентитетот на поединецот. Исто така развојот на задоволителни пријателски и други односи во врсничките групи е важна развојна задача во адолесценцијата што влијае на понатамошниот развој на поединецот и животните задачи во зрелоста. Според моделот предложен од Буковски и Хоса прифаќањето и пријателството се две основни димензии на врсничките врски, бидејќи тие имаат различно потекло и на различни начини влијаат врз социјализацијата на адолесцентите.

Иако постојат многу дефиниции за пријателството несомнено постои една теза која вели дека сите други односи (семејство, брак) можат да бидат продуктивни и деструктивни, но пријателството е само продуктивно. Ако станува деструктивна, таа се распаѓа. Пријателството се среќава со една од основните човечки потреби, потребата за припадност.

Кај адолесцентите најважни квалитети за постигнување на пријателски односи се следните: лојалност, доверба, топлина, искреност, интелигенција, смисла за хумор и независност.

Карактеристиките на пријателството во адолесценцијата се разликуваат од оние во детството. Значи за адолесцентите пријателството е интимен и поддржувачки став, тие значително повеќе од децата ја ценат лојалноста и взаемниот односот. Иако меѓучовечките квалитетни врски се споменати во сите возрасни нивоа, факт е дека со зголемување на возраста тие се повеќе се вреднуваат, додека се помалку важност им се припишува на физичките квалитети, т.е. изглед и облекување.

Адолесценските пријателски врски овозможуваат взаемно разбирање, еднаквост и привилегија, кооперативна конструкција на реалноста. Пријателството им овозможува на адолесцентите да ги изразат, тестираат и оценуваат алтернативните ставови со некој што споделува слични животни искуства.

Развојот на пријателски односи е постепен и сложен. DeVita, го опишува цел овај процес, при што истакнува дека дури тогаш кога луѓето толку добро се познаваат меѓусебно, можат да го предвидат однесувањето на нивниот пријател и да ги разберат и разменат невербалните сигнали кои ги насочуваат во интеракција и комуникација.

Пријателството е извор на сензуалност и интимност, поттикнува помош и взаемна поддршка, развива чувство на доверба во општествените односи и ја промовира социјалноста. Коен и Вилс нагласуваат четири видови на поддршка обезбедени од еден пријател: поддршка за самопочит, информативна поддршка, инструментална поддршка и социјална поддршка. Ервин ги посочува следниве функции за пријателство: задоволување на потребата за дружење, стимулација, развивање на социјални вештини, задоволување на потребата за интимност,

менување и тестирање на социјалните вештини, поттикнување на социјалниот и когнитивниот развој, стекнување социјална поддршка и емоционална заштита.

ЗОШТО СЕ ПОТРЕБНИ АФЕКТИВНИТЕ ПРИЈАТЕЛСКИ ВРСКИ ВО АДОЛЕСЦЕНЦИЈАТА?

Адолесценцијата е период на живот во кој поединците доживуваат важни промени во биолошкото, психолошкото и социјалното функционирање. Во овој период на транзиција помеѓу детството и адолесценцијата, адолесцентот развива слика за себе која имплицира одговори на прашања за тоа кој сум јас и што сакам да бидам. Адолесцентите ги создаваат своите верувања, ставови, вредносни ориентации и развиваат други централни делови на личноста кои играат улога во одредувањето на нивниот начин на идно постоење во светот.

Бројни студии покажаа дека афективната приврзаност е фактор кој влијае на менталното здравје и човечкиот развој.

Афективната приврзаност е дел од емоционалниот живот што се јавува во раното детство и дејствува за време на животот на поединецот првенствено на неговиот психолошки и социјален развој. Развојот на афективната приврзаност се состои од промени во својата природа, која станува побогата во смисла на нејзината организација во општествен контекст.

Пријателството пред сè е емоционална врска и пријателите меѓу себе споделуваат специфични чувства кои се протегаат од допаѓање и задоволство да пријателска љубов и почит.

Сигурната афективна приврзаност во голема мера може да помогне во формирањето на личен идентитет кој оди заедно со менталното здравје и добра адаптација. За време на адолесценцијата, претходните врски со значајни личности се рedefинираат според новите чувства, потреби и когнитивни потенцијали на адолесцентите, и се појавува нова фигура на приврзаност во областа на врничките и партнерските односи.

Што се однесува до континуитетот на пријателството Хајнд интерпретира дека сите односи настануваат со текот на времето и дека не се фиксни, туку динамични.

Периодот на адолесценција, како период на предизвици и можности, доведува до промени во пријателски односи. Некои од основните промени се почеста интеракција, посилен емоционален интензитет, интимност, доверба и посветеност.

За време на адолесценцијата, особено во адолесценцијата односот со родителите оди преку взаемна корекција, врз основа на која истражувачите (Steinberg, 1990) го дефинираат концептот на партнерство. Овој концепт подразбира висока чувствителност и флексибилност на родителите за менување на потребите на адолесцентите.

РЕЗУЛТАТИ ОД ЕМПИРИСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА

Истражувањето се реализира втекот на 2017 година, врз адолесценти на возраст од 15 до 18 години во две Средни училишта од Општина Битола. Карактеристики на примерокот: според пол 35 испитаници од женски пол и 30 испитаници од машки пол.

Квалитетот на пријателство кај испитаниците се утврдуваше преку анализа на одговорите на средношколците собрани преку анкетен прашалник. Се земаше

во предвид, љубовта, дружењето помошта, довербата, конфликтите и интимноста на пријателството, што послужи како појдовна точка во изработка на прашалникот.

Целта на истражувањето беше да се испитаат односите меѓу феноменот на квалитетот на пријателските односи и афективната приврзаност во периодот на адолесценцијата. За таа цел беа земени во предвид афективноста, дружењето, интимноста и конфликтите.

Во втора година во средното училиште девојчињата покажуваат резултати дека 56% се приврзани со нивните мајки, браќата или сестрите.

Учениците од четврта година на средно училиште, покажуваат дека покрај поврзаноста со мајката покажуваат и голема доза на афективно дружење и интимност со врсниците од нивна возраст- како со момчињата така и со девојчињата. Има мало отстапување во одговорите кај момчињата, кои се силно афективно поврзани со нивните татковци и со другарите на наивна возраст.

Со цел да се анализирани неколку сличностите и разликите на испитаниците од различни форми на љубов поврзано со квалитетот на пријателството, добиените резултати во голема мера ја потврдуваат иницијалната претпоставка за повисок квалитет на пријателство.

Со анализата по кластери податоците добиени од прашалникот беа изолирани во четири форми на афективна приврзаност.

Испитаниците на ајтемот "Афективност" одговориле со 62% (Во емоционална смисла, најмногу сум поврзан/поврзана со пријателот/пријателката) и 48% (Не ми пречи доколку не го/ја видам подолго време) како резултат на констатацијата "најчесто се согласувам".

Испитаниците на ајтемот "Дружење" одговориле со 58% (Мојот пријател/ка секаде оди заедно со мене) и 42% (Заедно со пријателот/ката имам доживеано искуства кои ги немам со други луѓе) како резултат на констатацијата "најчесто се согласувам".

Испитаниците на ајтемот "Интимност" одговориле 54% од тврдењето (На пријателот/ката сум му/и кажал работи кои не сум и/му ги кажала на никој друг) и 62% (Ги знам сите негови/зини тајни) одговори на констатацијата "најчесто се согласувам".

Испитаниците на ајтемот "Конфликти" одговориле 69% (Проблемите со пријателот/ката ги решавам со договор) и 46% (Лесно му простувам на пријателот/ката) врз основа на констатацијата "најчесто се согласувам".

Од добиените резултати може да се констатира дека сигурните испитаници имаат ниски ниво на негативност кон другите и самите себе. Со позитивен став кон себе и другите, овие лица постигнуваат емоционално повеќе истакнати пријателства, кои се карактеризираат со често дружење и поотворена доверба, додека на конфликтите пристапуваат со конструктивен приод, истовремено намалувајќи го нивниот негативен ефект врз пријателството.

ЗАКЛУЧОК

Слободно може да се констатира фактот дека различни форми на афективна приврзаност се разликуваат еден од друг во зависност од квалитетот на нивните пријателства. Квалитетот на пријателски врски може да го препишеме на неколку компоненти кои поединците ги интерпретираат како што се: повисоко ниво на наклонетост, интимност, дружење и слично.

Изобилството на научни трудови за афективна приврзаност кои се појавија во дваесеттиот век покажуваат дека системот на афективна приврзаност е важен фактор во развојот на децата и адолесцентите

Како елемент на внатрешни претстави на афективна врска, комуникацијата ги наведува сите основни фактори кои ги има меѓучовечката комуникација.

Денес постојат подетални ставови за историјата на теоријата на афективно приврзаност во која се презентирани состојбите и текот на неговото создавање,

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Adams-Price, C., Greene, A.L. (1990). Secondary attachments and adolescent self concept
2. Ainsworth, M.D.S. (1989). Attachment beyond infancy. *American Psychologist*
3. Allen, J. P., & Land, D. L. (1999). Attachment in adolescence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment*
4. Berndt, T. (1982). The features and effects of friendship in early adolescence. *Child development*
5. Belsky, J. (2005). The developmental and evolutionary psychology of intergenerational transmission of attachment.
6. Hinde, R. (1995). A suggested structure for a science of relationships. *Personal relationships*
7. Kerns, K. (1994). A longitudinal examination of links between mother-child attachment and children's friendships in early childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*
8. Saferstein, J., Neimeyer, G., & Hagans, C. (2005). Attachment as a predictor of friendship qualities in college youth. *Social behavior and personality*
9. Črpić, G., Zrinščak, S. (2005), *Između identiteta i svakodnevnog života*
10. Deković, M., Engels, R., Shirai, T., Kort, G., Anker, A. (2002), The role of peer relations in Adolescent development in two cultures. *Journal of cross-culture psychology*
11. Lacković-Grgin, K. (2008), *Usamljenost, fenomenologija, teorije i istraživanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
12. Nekić, M. (2005), *Socijalna i emocionalna usamljenost u adolescenciji: uloga osobina ličnosti, privrženosti, socijalnih zaliha i socijalnih strategija* (magistarski rad). Filozofski fakultet u Zagrebu
13. Klarin, M. (2004), *Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata*. Društvena istraživanja

Ѓорѓи Илиевски
М-р Петар Илиевски

УЧЕНИКОТ ВО НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС

Апстракт: Република Македонија повеќегодишното е вклучена во проектот ПИСА - Програма што се однесува за меѓународна евалвација на постигањата на учениците по завршувањето на општото образование (15 години ученици прва година во средно образование), која се организира под покровителство на ОЕЦД, а активностите во Република Македонија ги организира и спроведува Бирото за развој на образованието. Целта на проектот е да се оцени подготвеноста на учениците за продолжување на школувањето и за внесување во секојдневните професионални и животни ситуации. Поконкретно кажано се испитува „писменоста“ на учениците по читање, математика и природни науки.

Клучни зборови: ученик, наставен процес, образовен процес, самообразование

THE STUDENT IN THE TEACHING PROCESS

Abstract: The Republic of Macedonia for multiple years is included in the PISA project - a program that refers to the international evaluation of the achievements of students after completing the general education (15 years of first year students in high school education), organized by OECD, while the activities in the Republic of Macedonia are organized and implemented by the Bureau for the development of the education. The aim of the project is to evaluate the readiness of students to continue their education and their entry in everyday professional and life situations. More specifically, the "literacy" of students for reading, mathematics and natural sciences is examined.

Keywords: student, teaching process, educational process, self-education

Податоците кои ги слушаме и само слушаме, а деновиве се истакнати и најновите согледувања дека нашите ученици биле „први од позади“. Се поставува прашање, до надлежните органи пред се Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието како стручна институција во делот на образованието, зошто истото само го слушаме и констатираме, а не се преземаат конкретни акциони согледувања и стратегии во делот на образованието, а се даваат само општи констатации „дека нашите ученици имаат поразлично искуство во учењето во споредба со нивните вршници во развиените држави“, додека пак компаративните показатели даваат основа да процениме дека се неопходни промени во целите, содржините и методите во наставата и учењето. Кој ги спречува тие промени! Се констатира дека се потребни „промени во системот на следење и оценување на постигањата на учениците, според резултатите во рамките на наведените истражувања, кои не се совпаѓаат со оценките што ги добиваат учениците во основните училишта“.

Токму, напред наведеното ми даде повод да го истакнам мојот труд Ученикот во наставниот процес објавен во мојата книга Образовни рефлексии во АД. Просветно Дело, Скопје во 2008 година.

ЖОЗЕФ ХУБЕР „ДА СЕ ПОУЧУВА ЗНАЧИ ДВА ПАТИ ДА СЕ УЧИ“

Современото општество се карактеризира со многубрзи промени и длабоки промени. Со развојот на науката, уметноста и технологијата се детерминира можноста за модерна организација на воспитно - образовната работа во нашето денешно училиште. Според анализираната педагошка литература и периодика, денешното училиште треба да биде свртено кон научните педагошки сознанија, но во наставната практика се присутни педагошкиот традиционализам, дидактичкиот материјализам и методскиот вербализам.

Во обработка на наставните содржини се уште се присутни историцизмот, фактографијата и пренесувањето на готови знаења. Во оваа смисла се и моите размислувања согледани и забележани низ наставната практика.

Во нашата воспитно - образовна работа главна карактеристика е застарениот систем на работа, и слободно можам да истакнам дека тој е присутен речиси во цела Република Македонија, каде доминира системот поучување, а учењето отсуствува од ученичката интелектуална самостојност. Ученичката интелектуалност е зависна од наставникот и подредена на него. Затоа би истакнал некои моменти во кои има можност ученикот интелектуално да се осамостои во наставната практика по сите наставни содржини во наставните предмети.

1. УЧЕНИКОТ ДА БИДЕ СУБЈЕКТ ВО ВОСПИТНО - ОБРАЗОВНИОТ ПРОЦЕС

Суштинските знаења можат да се добијат само со самостојна интелектуална активност. Поради тоа, и во дидактиката и во методичката литература се нагласува дека учениците доаѓаат до знаења со сопствен умен труд, со усвојување и со меморирање на готови знаења од туѓи интелектуални активности. Но, за жал, денес во наставната практика во нашите училишта (со исклучок на некои), наставата се сведува на слушање, набљудување, запомнување и репродуцирање на она што е соопштено од страна на наставникот, при што сметам дека не треба да се сведува на тоа.

Што е наставниковата задача, односно обврска?

Задача на наставникот е да го подготвува, го поттикне и да го насочи ученикот што посамостојно да се здобива со знаења. Најкоцизно речено, пасивната настава да се замени со активна, што значи дека ученикот не е само објект, туку истовремено е и субјект во педагошкиот процес, што значи дека него не само што го учат, туку и сам себе се учи.

Наставникот мора да размисли за ова и да го спроведе во својата наставна практика. Наставникот не смее да го потцени ученичкото достоинство, дека тој не знае ништо, дека нема толкави умни способности и слично. Имено, тоа се случува во наставната практика.

2. ОБРАЗОВАНИЕ И САМООБРАЗОВАНИЕ

Учениците мора да се оспособат за самостојно мислење за доживотно самостојно учење, за перманентно само-образование. Како што истакнав, доколку ученикот само го слуша, запомнува и репродуцира тоа што го рекол наставникот, тогаш ученикот се става во интелектуална зависност од наставникот. Наставата во која учи со сопствен интелектуален напор обезбедува солидни и практични знаења. Наставниците кои се поборници на интелектуалното осамостојување на ученикот се претпоставува дека постигнуваат и резултати од успешната настава.

Оспособувањето за самообразување е неостварливо без само-образование, бидејќи способноста на само-образованието е во функција на учењето и вежбањето. Со самостојното учење мора да се почне од прво одделение, така што од година во година да му се обезбеди простор на самообразованието на сметка на поучувањето. Се разбира, со стекнувањето знаења учениците ќе бидат поактивни.

Наставата треба да биде активна и во служба на интелектуалното осамостојување на ученикот и неговите можности за самообразование. Во наставата не смее да се обработува се и сешто, мноштво на важни и неважни сознанија, туку она што е најосновно во науката.

3. ОСОВРЕМЕНУВАЊЕ И НАЧИН НА РАКОВОДЕЊЕ УЧЕНИЧКОТО УЧЕЊЕ

Од современиот наставник се бара да иницира, поттикнува да го анализира и тактички ненаметливо да го контролира ученичкото самостојно самоучење. Во современиот начин на раководење со наставата учениците постепено се ослободуваат од потребата за поучување, тоа е и цел, а со неа најуспешно раководи оној наставник кој себеси постепено се прави непотребен. Но, тоа не значи дека наставникот не е потребен во наставно - воспитниот процес. Секако дека е неминова потребата и улогата на наставникот, бидејќи без неговото педагошко влијание не може да се замисли наставата.

4. ОСОВРЕМЕНУВАЊЕ НА РАБОТНАТА ДИСЦИПЛИНА ВО НАСТАВАТА

Во сегашна наставна практика во повеќе училишта се уште е присутна традиционалната дисциплина, тоа дека на часовите учениците треба да бидат неподвижни, да се послушни. Што е мислење на некои наставници и според нив тоа е неопходна потреба за успешност на наставата. Ваквиот пристап е застарен, но се уште е присутен на предавачко - испитувачките наставни системи.

Современо ориентираната настава упатува на дисциплина која се карактеризира со заемна мисловност и конверзација, да има работна состојба на часот, договарање во врска со литературата, нагледноста, проширувањата на знаењата од искуствата и слично.

Учениците најуспешно се дисциплинираат со интересна активност и креативна работа на часовите.

5. ПРИЧИНТЕЛИ ЗА БАВНОТО И НЕДОВОЛНОТО ОСОВРЕМЕНУВАЊЕ И НАЧИНОТ НА ИЗВЕДУВАЊЕ НА НАСТАВА

Би истакнал некои причини:

1. Најосновни причини за доминација и за усвојување на готови знаења се преопширните наставни содржини, преопширни се учебниците и се она што се учи за еден наставен час.
2. Застарениот наставен систем дава можности да биде заменет со современ и ефикасен начин на поучување и учење и затоа е полесно наставата да се изведува со предавања отколку учениците да се активираат и интелектуално да се осамостојуваат.
3. Навика е дека во наставата ученикот е објект на образовниот процес, така што не е едноставно навикнувањето на новата позиција која тој треба да ја има и да биде субјект во образовниот процес.
4. Има наставници кои и по завршените факултети не можат да одговорат

- на задачите или се недоволно оспособени за наставничката професија.
5. Преголемиот број ученици во одделенијата се причина поради која активната настава не може побрзо, поцелосно и успешно да навлезе во училишната практика.
 6. Наставниците кои имаат поголем број часови даваат отпор кон осовременувањето на наставниот процес, затоа што немаат доволно време за солидна подготовка за часовите, а без тоа нема успешно интелектуално осамостојување на ученикот во сознајниот процес.

Поради тоа, заложба на сите нас треба да биде отстранувањето на наведени слабости, кои го спречуваат развојот на ученикот и неговото интелектуално осамостојување, како и трансформирање на застареното училиште во современа воспитно - образовна институција.

615.815.82:78]:376.091.33-053.2-056.36

Проф. д-р Томислав Таневски
 Универзитет за аудиовизуелни уметности,
 Европска, Филмска, Театарска и Танцова Академија-Скопје

МУЗИКОТЕРАПИЈАТА ВО СОЦИЈАЛНАТА ИНТЕГРАЦИЈА НА ДЕЦАТА СО АУТИСТИЧНИ НАРУШУВАЊА

Апстракт: Музикотерапијата може да се дефинира како систематичен процес во кој музиката се користи како средство за развивање на социо-емоционалниот однос со клиентот, а со цел за понатамошно јакнење на личноста, воспоставување на рамнотежа и подобрување на односот кон надворешниот свет. Благодарение на универзалното значење кое го има музиката, музикотерапевтските техники се применливи кај сите луѓе, без разлика на пол, возраст, здравствена состојба, а на кој начин ќе се користи зависи од целта на музикотерапевтските третмани. Музикотерапијата може да се користи во превентивни, терапевтски цели, индивидуално или групно, во различни институции, советовалишта, центри. Особено е применлива кај лицата, кај кои заради други пречки, е оневозможена комуникацијата, каде е отежнат дијалогот со надворешниот свет - поради невролошки болести, аутизам, психотични состојби, вродени церебрални оштетувања и др. Според тоа, аутистичниот спектар на нарушувања, нарушената тријада: комуникација, социјализација и апстрактно мислење; се вбројуваат во первазивни развојни пореметувања. Бидејќи станува збор за широк дијапазон на симптоми (суфицитарни и дефицитарни) кои се движат од целосно отсуство на јазично-говорната функција, лесни пореметувања на секојдневното функционирање и социјална интеракција, па сè до надарени поединци, тешко е за аутизмот да се зборува воопштено. Во нашето истражување, со помош на музикотерапијата, посебно е разгледана комуникацијата и социо- емотивната релација на децата со аутизам.

Клучни зборови: музикотерапија, деца со аутизам, комуникативна циста, активен интегративен тренинг, комуникација, психо-релаксација

MUSIC THERAPY IN A SOCIAL INTEGRATION FOR CHILDREN WITH AUTISTIC DISORDERS

Abstract: Music Therapy can be defined as a systematic process in which music is used as a means of developing social and emotional relationship with the client, in order to further strengthen the person, establish and improve the balance of the relationship to the outside world. Thanks to the universal significance which has the music-therapy's techniques are applicable to all people regardless of gender, age, health status, and how you use depends on the purpose of music-therapy's treatments. Music-therapy can be used in preventive, therapeutic goals, individually or collectively, in different institutions, advice centers. It is particularly applicable for persons who because of their obstacle, the communication with others is disabled; their dialogue is difficult with the outside world - because of neurological diseases, autism, psychotic conditions, congenital cerebral damage etc. Thus, autistic spectrum disorders, disor-

dered triad: communication, socialization and abstract thinking; includes in pervasive developmental disorders. Because it is a wide range of symptoms (sufficient and deficient) ranging from complete absence of language - speech function, easy disruptions of everyday functioning and social interaction, to gifted individuals, it is difficult for autism to speak in general terms. In our study, using music-therapy, especially considered the communication and socio - emotional relation to children with autism.

Keywords: Music Therapy, children with autism, communicative cyst, active integrative training, communication, psycho - relaxation

Музикотерапијата како еден од методите на психо-релаксација, сè повеќе и сè почесто се користи во алтернативните третмани на големата група на психосоматски нарушувања и групата на неврози и психози. Многубројните асоцијации за музикотерапија ширум светот ја користат музикотерапијата како дополнување на методите на класичната (и традиционалната) медицина во процесот на заздравување (рехабилитација), или пак за намалување и ублажување на потешкотиите кај пациентите.

Општо познато е дека болеста ја нарушува хармонијата на човечкото тело, како внатрешно, така и во сооднос со надворешната околина. Со многубројните истражувања се покажало дека музиката може благоприятно да влијае на повторно воспоставување на претходно нарушената хармонија и да му помогне на човекот полесно да ги поднесе сите останати третмани на класичната медицина кои се користат во процесот на заздравување.

ДАЛИ И КАКО МУЗИКОТЕРАПИЈАТА МОЖЕ ДА ИМ ПОМОГНЕ НА ДЕЦАТА СО АУТИЗАМ?

Ќе се обидам да прикажам еден третман на музикотерапија кај дете со аутистични особини, работен неодамна од страна на Центарот за детско уметничко изразување, музикотерапија и психо-физичка релаксација “Џунџуле” од Скопје. Но, претходно ќе ги прикажам основните карактеристики за аутизмот битни за работата на еден музикотерапевт во еден музикотерапевтски програм, или како дел од еден мултидисциплинарен музикотерапевтски програм.

“Аутизмот е предизвикан од неможноста за воспоставување на примарната врска помеѓу мајката и детето, а факторите на средината дополнително играат голема улога во причините за неговото настанување.” - Марта Велч (еден од основачите на холдинг терапијата - терапија на цврсто држење). На ова се надоврзуваат и останатите научни мислења, при што се смета дека генетските predispositions го одредуваат само степенот на осетливост и повредливост на детето од притисоците на средината, а факторите на средината (воглавно од социјална природа) имаат одлучувачка улога во настанокот на аутизмот.

Генетските predispositions за аутизмот се јавуваат како резултат на многубројни аутизогени фактори. Децата со аутизам покажуваат квалитативни оштетувања на реципрочните социјални врски и шаблоните за комуникација и имаат стереотипен начин на однесување со сиромашен дијапазон на интересирање за активностите што се случуваат околу нив.

Аутизмот може да се јави како примарен - кога не постои период на нормален развој и секундарен - кога се јавува во текот на втората или третата година од животот на детето (најчесто кај преосетливи деца изложени на многу силни трауматски искуства).

Освен овие два основни типа на аутизам може да се развие и т.н. атипичен аутизам, кој за прв пат може да се јави после три годишна возраст и тоа најчесто кај деца со одреден степен на попреченост во менталниот развој (деца со аутистични особини).

Цврстата врска помеѓу мајката и детето на која се надоврзува љубовта од таткото и целокупното семејство, ја преставуваат основата за еден здрав и среќен развој на детето, кое пак е искористено и како основа на најразличните методи во третманите на децата со аутизам. Ова е многу важно да се нагласи и постојано да се има во предвид кога се работи со овие деца, затоа што во основата на нивниот проблем се наоѓа неразвиениот емоционален живот, на кој што се надоврзуваат и останатите проблеми кај аутистичното дете:

- » незабележување на она што се случува околу нив (непостоење на димензиите за време и простор);
- » временска и содржинска неструктурираност;
- » неразвиен говор или пак во пропаѓање;
- » неискористување на сознајниот капацитет;
- » лошо распознавање на сензорните дразби (впечаток за глувост) и
- » стереотипни однесувања со присуство на страв и агресивност.

Бидејќи музиката има структура, има ритам, има временски редослед, преполна е со емоции, поседува енергија и заради сето претходно кажано музиката зајакнува; нејзиното искористување како метод на психо-релаксација кај децата со аутистични особини, покажува значајни резултати.

Сите третмани кои се користат за работа со деца со аутизам имаат за цел да го потпомогнат развојот на детето и да ги зајакнат врските помеѓу него и неговото семејство со изменување на негативните однесувања на овие деца и стекнување со одредени вештини за одржување и самопомош. Кај децата со аутизам многу е важно да се внесе редослед на активностите и да се искористат техниките на имитација со претходно воспоставен визуелен контакт со терапевтот.

Работејќи со деца со аутистични особини (без разлика на причините кои довеле до тоа), професор Бененцон забележал дека тие продолжуваат да се однесуваат по шаблон типичен за интра - утерината фаза на развој и во време на екстра утериниот живот после раѓањето. Овој шаблон вклучува неколку карактеристики: изолација, назначена тенденција за враќање во фетална позиција, задоволство од контакт со вода и перцепирање на времето базирано на сопствениот психо-биолошки ритам на секое дете. Професор Бененцон забележал дека постојат комуникации по шаблон во повратна спрега со стереотипните пораки во целото семејство, кое ги насочува децата со аутизам да се затвараат во една т.н. псеудо-заштитна школка, за која тој употребува термин "комуникативна циста" (меур без содржина на комуникации).

Кај децата со аутизам се форсираат методите на невербална комуникација, меѓу кои спаѓаат и методите на музикотерапијата, при што се користи учењето со имитација, музиката како уметност (постои посебен програм на Хигаши училиштето базирано на академски вештини и физичко, музичко и ликовно образование), музиката како ритмичка активност при изведување на физичките вежби и како означувач на временскиот распоред на секојдневните активности на децата за стекнување на навиките за одржување и самопомош (со ударни инструменти се означува почетокот и крајот на активността).

Наспроти нивното минато, спроведувањето на Активна музикотерапија

како динамичка врска помеѓу музикотерапевтот и детето, вклучувајќи ги и родителите, која користи невербални пораки како мисли на комуникација со комбинација на телесни и звуково - музички техники; дава основа за разбивање на т.н комуникативна циста кај детето со аутизам.

Мора да се напомене дека една од најчестите карактеристики на аутизмот, која не претставува дијагностички критериум за ова заболување, претставува абнормалното реагирање на сензорните дразби. Како резултат на ова се јавуваат одредени проблематични однесувања како компензаторна стратегија во намалувањето на интензитетот на сензорната дразба, кое може да се искористи за примена на нови видови третмани кај аутистичните личности. На одредени бои, допири или звуци кои се неподносливи за аутистичните личности, тие реагираат со: покривање на очите и ушите, се повлекуваат во себе, се изолираат, реагираат со страв и анксиозност, долго се загледуваат во одредени предмети како да се фасцинирани од нив, прават стереотипни повторувани движења, реагираат агресивно. За некои од нив "ушите се како микрофони кои ги собираат и појачуваат звуците". Во вакви случаи се користи т.н. Аудитивен интегративен тренинг за намалување на фреквенцијата на звукот со помош на т.н. кинетрон - направа при која се користи музика од звучен извор (ЦД, касета, плоча) и електронски се филтрираат специфични фреквенции, па така процесираната музика ја слуша личноста преку слушалки.

Кинетрон за домашна употреба

Кинетрон за лабораториска употреба

На тој начин, слушниот апарат на личноста постепено се прилагодува и веќе после 10 сеанси има подобрување во слухот и разбирање на говорот без

присутност на горе наброените проблематични однесувања; со што личноста веќе е заинтересирана да комуницира со луѓето околу себе.

Често личностите со аутистични особини се вистински таленти за музицирање, кое се користи во третманите на активна музикотерапија.

ПРИКАЗ НА ЕДЕН ТРЕТМАН НА МУЗИКОТЕРАПИЈА КАЈ ДЕТЕ СО АУТИСТИЧНИ ОСОБИНИ

Музикотерапевтската програма за работа со деца со аутистични нарушувања во Детскиот центар за музикотерапија “Џунџуле” е преземена од програмата на музикотерапевтската асоцијација “Ани Верди”.

Програмата се состои од 24 сеанси, во времетраење од по 40 минути секоја, практикувани еднаш до два пати неделно. Музикотерапијата се изведува тимски, каде што покрај музикотерапевтот се присутни и психолог, лекар и дефектолог (специјален педагог). Сеансите се снимаат на видео касети за подоцнежна проценка од целата екипа и проценка на ефектите од музикотерапијата. Музикотерапевтот користи и конвенционални и неконвенционални инструменти, почесто перкусиони, но и мелодиски инструменти.

Целиот музикотерапевтски програм се одвива во 5 фази:

1. Фаза на опсервација и евалуација;
2. Фаза на активна музикотерапија;
3. Инклузија на снимен аудио материјал, во сооднос со фамилијарната позадина, во третманите на музикотерапија;
4. Фаза на заеднички сеанси со детето и неговите родители и
5. Финална фаза - собирање и проценка на податоците и збогување со клиентот.

Децата учесници во музикотерапевтскиот програм се деца по случаен избор претходно опфатени со други типови на активности на самиот Центар.

Во првата фаза психолозите и лекарите ги добиваат неопходните податоци за децата од нивните родители и притоа ги запознаваат родителите со целите и процедурите на третман програмот, времетраењето и методологијата на работа.

Особено им се назначува дека самите сеанси се доста слободни за моментни измени на работата на музикотерапевтот во зависност од случувањата; им се нагласува можноста за продолжување на музикотерапевтските сеанси и после завршување на овој третман програм; како и неопходноста од соработка и активно присуство на родителите во текот на сеансите. Се овозможува стекнување на обострана доверба меѓу родителите и тимот за музикотерапија и истовремена соработка, со тоа што после секоја 4 или 5 сеанса родителите се информираат за случувањата (може да добијат и писмен извештај за тоа).

Фазата на самата музикотерапија со детето на почеток се одвива со големи потешкотии поради непостоење на контакт помеѓу музикотерапевтот и детето; па затоа музикотерапевтот се обидува да му го привлече вниманието нудејќи му најразлични музички инструменти (во надеж дека ќе го заинтересираат и ќе го привлечат неговото внимание).

Типичен е примерот за едно дете на 9 годишна возраст со лесен степен на попреченост во менталниот развој и присуство на аутистични особини со нагласени потешкотии во социјализацијата.

Тој има помал брат на 6 годишна возраст и живее заедно со неговите мајка и татко. Мајката е со силна и доминантна улога во семејството, по професија

наставник, и методите од нејзината професионална работа ги пренесува во домашна атмосфера, но неспособна да го охрабри било кое спонтано однесување на детето. Таткото има афинитет за музика, свири клавир и тој негов афинитет настојува да го пренесе и на неговиот поголем син, при што има многу силно влијание врз него.

Од друга страна, тој ја омаловажува предоминантната улога на мајката, која и покрај тоа често пати се повлекува кога треба да се донесе одлука за одредена работа. На првите сеанси, детето се фиксира за клавирот и воопшто не реагира на поканите за музицирање од страна на музикотерапевтот.

Подоцна, на четвртата сеанса, сакајќи да го искористи задоволството од контактот со вода од страна на детето, музикотерапевтот носи воден часовник и тоа беше првиот стимул за контакт и воедно почеток на процесот на менување на однесувањето на детето.

Контактите на детето стануваат поблиски со музикотерапевтот и започнува да се придружува кон неговото музицирање на други ударни инструменти, се почесто оставајќи го клавирот; одвреме навреме сака и да соработува, но како некаков услов, претходно да го има водениот часовник во раце како еден посреднички објект. Тоа почнува да ги имитира звуците - вокално и со движење (движењата се по малку крути) и се почесто остварува контакт со очите на музикотерапевтот. Музикотерапевтот во текот на сеансата користи и зборови кои потсетуваат на движењето на водата. Како што напредуваа сеансите, детето се подобро одговара на вклучување на нови звуци, особено звуци на течение на вода; па и покрај присутната тенденција за изолација, ужива во сеансите, ужива во снимениот аудио материјал од страна на семејството (трета фаза) и се остварува полесна комуникација со музикотерапевтот.

Со започнувањето на четвртата фаза и вклучувањето на родителите во сеансите, се појавуваат сите потешкотии во комуникацијата на семејството, со што му се овозможува на музикотерапевтот да ја анализира т.н. "комуникативна циста" во соработка со останатите членови од екипата. На родителите им е сугерирано да ги користат невербалните техники на комуникација препорачани од музикотерапевтот, но и покрај тоа тие се обидуваат вербално да комуницираат со детето. Секој таков настап од страна на родителите го инхибира однесувањето на детето.

Преку водениот часовник постепено се започна со вклучување на мајката во активностите заедно со музикотерапевтот; кое од друга страна доведува до нетрпение кај таткото, кој пак го повиуваа детето да свират заедно на клавир (синтисајзер). Во таков момент детето се изолира и прекинува со комуникација. Тоа се обидува да им наметне на родителите нов начин на невербална комуникација, сакајќи да им укаже на нивното погрешно однесување.

ИСКУСТВО ОД ПРИМЕНА НА АКТИВНА МУЗИКОТЕРАПИЈА ВО НЕВЕРБАЛНАТА КОМУНИКАЦИЈА ЗА СОЦИЈАЛНА ИНТЕГРАЦИЈА

Невербалната комуникација и активната музикотерапија, во најчести случаи, се користи во понапред споменатото Хигаши училиште во Јапонија, со тоа што кај одредени деца кои покажуваат специфичен талент за музика, учењето на свирење на различни музички инструменти им овозможува да формираат т.н. чез група и да свират на најразлични манифестации кои што ги подготвуваат децата во текот на годината (мора да се напомене дека голема примена има и на Сузуки методот, во

работата со надарените деца за музика). Се смета дека овие активности се многу значајни бидејќи го поттикнуваат нивниот развој, самодовербата, одговорноста и меѓусебната соработка; а со тоа се овозможува полесна социјализација и интеграција на децата со аутизам во околната здрава средина. Јапонските методи на образование на аутистични деца се разликуваат од Европските по тоа што со претходно стекнатите академски вештини во индивидуалната работа со нив (во текот на две до три години) постепено ги интегрираат помеѓу здравите деца по пат на социјална интеграција, преку заеднички организирани претстави и уметнички активности, излети и патувања. Дури кога децата со аутизам ќе постигнат задоволително ниво на самопомош и адаптација во група, започнуваат постепено да се вклучуваат во училиштата со здрави деца.

Здравите деца претставуваат стимул за раскинување на одбрамбениот плашт околу децата со аутизам (комуникативна циста) и создаваат услови кај аутистичните деца со веќе достигнато одредено ниво на приспособеност, да им пристапат и да се стабилизираат, а понатаму во комуникацијата со нив, да го развијат и својот говор. Мора да се истакне дека ниту здравите, ниту аутистичните деца не смеат да бидат жртвувани во името на главната цел за социјална интеграција на аутистичните деца. Принципот на социјална интеграција треба да се прифати како основа за развој на аутистичните деца и идеална средина за развој на здравите деца, кои стануваат побогати со човечки квалитети.

ЗАКЛУЧОЦИ

1. Користењето на невербални техники на комуникација (музички, ликовни и фискултурни вештини) ги охрабрува промените во начинот на комуникација кај децата со аутистични особини и истовремено ги олеснува соодностите во семејството; со што се развива т.н. комуникативна циста.
2. Соработката на родителите во сите третмани за подобрување на однесувањето на аутистичните деца, а особено во третманите на музикотерапија, се од непроценлива важност за надминување на голем број потешкотии кај детето и воспоставување и зацврстување на нарушената врска со мајката и со целото семејство во целина.
3. Активната музикотерапија, олеснувајќи ја комуникацијата на децата со аутистични особини од една страна, а од друга страна овозможувајќи им истакнување на специфичниот талент за музика (кај некои од нив); ја олеснува социјализацијата и адаптацијата на овие деца во околната средина како основа за нивен развој и како средина за развој на здравите деца, побогати со хумани квалитети.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Anić, Š./ Klaić, N. i Domović, Ž. (2002). Rječnik stranih riječi. Zagreb: Sani-Plus.
2. Boso, M./ Emanuele, E./Minazzi, V./Abbamonte, M. i Politi, P. (2007). Effect of Long-Term Interactive Music Therapy on Behavior Profile and Musical Skills in Young Adults with Severe Autism. Journal Of Alternative & Complementary Medicine, 13(7), 709-712. doi:10.1089/acm.2006.6334.
3. Breitenfeld, D. i Majsec Vrbanić, V. (2008). Kako pomoći djeci glazbom? Paedomusicotherapy. Zagreb: Udruga za promicanje različitosti,

- umjetničkog izražavanja, kreativnosti i edukacije djece i mladeži.
4. Klempe, S. (2011). The role of tone sensation and musical stimuli in early experimental psychology. *Journal Of The History Of The Behavioral Sciences*, 47(2), 187-199. doi:10.1002/jhbs.20495.
 5. Molnar-Szakacs, I. i Heaton, P. (2012). Music: a unique window into the world of autism. *Annals Of The New York Academy Of Sciences*, 1252(1), 318-324. doi:10.1111/j.1749-6632.2012.06465.x.
 6. Raglio, A./ Traficante, D. i Oasi, O. (2011). Autism and music therapy. Intersubjective approach and music therapy assessment. *Nordic Journal Of Music Therapy*, 20(2), 123-141. doi:10.1080/08098130903377399.
 7. Rakijaš, B. (1981). *Osnove muzičke kulture*. Zagreb: Školska knjiga.
 8. Reich, T. (1962). *Muzička čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
 9. Simpson, K. i Keen, D. (2011). Music Interventions for Children with Autism: Narrative Review of the Literature. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 41(11), 1507-1514.
 10. Wundt, W. (1912). *An introduction to Psychology*. London: George Allen & Unwin.

М-р Елена Златева

159.923.072:355

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ ЛИЦ – УЧАСТНИКОВ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Аннотация: За последнее время во всём мире участились экологические и природные катастрофы, вооруженные межнациональные, межрегиональные, межконфессиональные конфликты и террористические акты. В связи с этим остро встала проблема социально-психологической адаптации лиц, побывавших в экстремальных условиях и военных действиях, а также оценки возможности сохранения их психологического здоровья и работоспособности. Лица, получившие подобный жизненный опыт нуждаются в особом подходе при реабилитации и адаптации к новым изменившимся условиям мирной жизни. Цель данной статьи - рассмотреть научные и практические знания о природе, механизмах возникновения и проявления посттравматического синдрома.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, стресс, психологическое здоровье, экстремальная ситуация, посттравматическое стрессовое нарушение, военный синдром.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF PERSONS PARTICIPATING IN HOSTILITIES

Abstract: In recent times, natural disasters, armed inter-ethnic, inter-regional, inter-confessional conflicts and terrorist acts have become more frequent all over the world. In this regard, the problem of the socio-psychological system of persons who have been in extreme conditions and military operations, as well as assessing the possibilities of preserving their psychological health and working capacity, became acute. Persons who have received such a life experience need a special approach to rehabilitation and breaking into the new changed conditions of a peaceful life. The purpose of this article is to review scientific and practical knowledge about the nature, mechanisms of occurrence and manifestations of post-traumatic syndrome.

Keywords: socio-psychological adaptation, stress, psychological health, extreme situation, post-traumatic stress disorder, military syndrome.

Проводимые в этой области исследования показывают, что у людей, побывавших в экстремальных ситуациях, возникают посттравматические стрессовые нарушения. Явления, вызывающие подобные нарушения имеют достаточно широкий спектр и охватывают множество ситуаций при которых возникает угроза физическому здоровью, жизни близкого или собственной жизни. Развивающиеся после пережитой психотравмы нарушения вызывают стойкие личностные изменения у людей, непосредственно переживших стресс, а также у очевидцев, членов семей пострадавших, и влияют на все уровни человеческой жизни (личностный, межличностный, социальный и физиологический).

Посттравматические стрессовые нарушения приводят к формированию специфических семейных отношений и особых жизненных сценариев. Психологический шок, психологическая травма и последствия связанные с

ними определяют дальнейший жизненный настрой переживших экстремальную ситуацию. Таким образом, психологическая реабилитация и социальная поддержка являются основным направлением работы с данной категорией населения.

Пребывание в экстремальных условиях воздействует на человеческую психику стресс-факторами повышенной интенсивности. Длительность их воздействия способствует возникновению изменений в психике и снижением эффективности в обычных условиях. По результатам, собранным военными медиками и психологами, работающими в местах чрезвычайных ситуаций, особенности жизни в боевых и экстремальных условиях приводят к тому, что социальное поведение индивида после возвращения к повседневной мирной жизни характеризуется кризисами. Например, уволенные в запас участники боевых действий сталкиваются с кризисом идентичности – утратой целостности и веры в свою социальную роль. Многие теряют интерес к общественной жизни и собственным жизненно важным проблемам. Часто отмечается утрата способности к сопереживанию. После возвращения в мирную жизнь военнослужащие ни как не могут адаптироваться, а психические изменения от пережитого на войне иногда приводят к тому, что страх, агрессивность и подозрительность становятся постоянными спутниками их жизни.

Отмечено, что процесс адаптации участников боевых действий осложняется напряженными отношениями с гражданским населением. Это объясняется конфликтным поведением ветеранов в социальной среде – нежелание поиска компромисса и постоянные попытки решить споры силовыми методами. Многим трудно сдержаться, проявить гибкость и отказаться от привычки «хвататься за оружие». В повседневной мирной жизни военный экстремальный опыт оказывается невостребованным и такие люди становятся неудобными в коллективе своим максимализмом и самостоятельностью.

Согласно мировой статистике среди военнослужащих-участников вооруженных конфликтов нервно-психическими расстройствами страдает каждый третий раненый или инвалид, а среди участников без видимых физических недостатков – каждый пятый. Практически, у всех наблюдаются изменения в физическом или психическом состоянии различной степени. Различные психосоматические заболевания начинают проявляться по прошествии нескольких месяцев после экстремальных воздействий: гипертоническая болезнь, различные заболевания желудочно-кишечного тракта, общая слабость, постоянные головокружения, сексуальные расстройства, нарушения сна и т.д.

Также характерны поведенческие особенности, такие как: эмоциональная напряженность и обособленность, повышенная раздражительность, агрессивность, беспричинные вспышки гнева, приступы страха и тревоги. Отмечаются ночные страхи, навязчивые воспоминания о травмирующих событиях. Возникают мысли о самоубийстве, нередко приводящие к реализации задуманного. По результатам исследований, среди ветеранов войны во Вьетнаме самоубийством покончили более 50 тыс. (с момента возвращения войск до 1990 года).

Синдром посттравматических стрессовых расстройств включает в себя следующие основные клинические симптомы:

- Сверхбдительность. Человек пристально следит за всем, что происходит вокруг, как будто постоянно ему угрожает опасность. Это постоянное психическое

напряжение вызвано боязнью, что нежелательные травматические впечатления прорвутся в сознание. Также, это постоянное физическое напряжение, не позволяющее расслабиться и отдохнуть. Такой высокий уровень бдительности требует огромных затрат энергии. Физическое напряжение является защитной функцией сознания. От него нельзя избавиться, пока не уменьшится сила переживаний.

- » Преувеличенное реагирование. При самой незначительной неожиданности человек внезапно вздрагивает, бросается бежать, кричит, падает на землю, резко оборачивается.
- » Агрессивность проявляется в стремлении решать проблемы с помощью применения силового воздействия.
- » Притупленность эмоций. Это проявляется в затруднении установления близких и дружественных связей с окружающими.
- » Нарушения памяти и концентрации внимания. Затруднения возникают при необходимости сосредоточиться, что то припомнить.
- » Общая тревожность. Это проявление как на физиологическом уровне (головные боли, спазмы желудка), так и на психическом (постоянное беспокойство, озабоченность, необоснованная боязнь преследования), и в эмоциональных переживаниях (чувство постоянного страха, неуверенность в себе, комплекс вины).
- » Депрессия. Проявляется в глубоком отчаянии. Этому сопутствует нервное истощение, апатия, отрицательное отношение к жизни.
- » Приступы ярости. Часто, но не всегда, такие приступы возникают под воздействием алкоголя, наркотических веществ.
- » Злоупотребление наркотическими и лекарственными средствами. Многие начинают злоупотреблять алкоголем, наркотическими средствами и курением. При этом среди жертв ПТСР можно выделить две группы: те, кто принимает только прописанные врачом лекарственные препараты, и те, кто вообще ничего не принимает.
- » Непрошенные воспоминания. В памяти внезапно возникают страшные сцены, связанные с травмирующим событием. Это может происходить как во время сна, так и бодрствования. Яркие образы пережитого вызывают сильный стресс.
- » Галлюцинаторные переживания. Разновидность непрошенных воспоминаний, отличающихся особенной яркостью. Память о пережитых событиях, порой, оттесняют на второй план реальные события, кажущихся не столь реальными, чем воспоминания.
- » Проблемы со сном (трудности с засыпанием и прерывистый сон). Человек боится заснуть и вновь увидеть этот сон. Регулярное недосыпание приводит к крайнему нервному истощению.
- » Суицидальные мысли. Крайняя грань отчаяния, невозможность поправить свое положение наводит многих участников боевых действий на мысли о самоубийстве.
- » Чувство вины, «вина выжившего». Многие, кто страдает от ПТСР усиленно избегают воспоминаний о трагедии и о погибших товарищах.

Все вышеперечисленные особенности следует учитывать при реабилитационной работе с участниками боевых действий.

Значительно влияют на процесс адаптации и индивидуальные особенности личности. Каждый человек по-своему реагирует на экстремальные ситуации и имеет свои индивидуальные защитные механизмы. Согласно исследованиям А.

Кардинера, в зависимости от индивидуальных свойств личности, проявляются всевозможные отсроченные реакции - фиксация на травме, типичные сны, снижение общего уровня психической деятельности, раздражительность или агрессивные реакции.

В ходе процесса адаптации ветеранов, А.Кардинер и Д.Шпигель указывают на три фактора:

1. Довоенные особенности личности, его способность к адаптации;
2. Реакция на опасные ситуации, где угроза жизни – первостепенный фактор;
3. Уровень восстановления целостности личности.

По мнению Б.Грина, Д.Вильсона и Д.Линди преодоление индивидом психотравмирующего воздействия стресс-факторов зависит от характера психотравмирующих событий, индивидуальных характеристик ветерана и условий, в которые он возвращается после войны. Взаимодействие всех факторов с процессом когнитивной переработки психотравмирующего опыта приводили к психическому напряжению, или к ассимиляции психотравмирующего опыта.

Для участников боевых действий самый опасный период – первое время сразу после возвращения из горячей точки. Характер дезадаптивных реакций определяется индивидуальными особенностями личности.

При создании системы социальной адаптации необходимо учитывать восстановительный характер адаптационного периода. Переход к мирной обстановке – это, в первую очередь, восстановление утраченных социальных связей.

Социальная реабилитация направлена на восстановление человека в правах, социальном статусе, здоровье, дееспособности. Цель социальной реабилитации - обеспечение социализации личности и восстановление ее до прежнего уровня. Задача реабилитации – обеспечение социальных гарантий, формирование позитивного общественного мнения и вовлечение в систему социальных отношений.

Психологическая реабилитация – помощь личности на всех этапах формирования новой системы отношений: от возникновения первичных расстройств самосознания в форме негативных значимых отношений до формирования позитивных значимых отношений личности к себе с миром в прошлом, в настоящем и в будущем.

Нужно отметить, что большинство участников боевых действий могут адаптироваться к условиям мирной жизни, но, по мнению военно-медицинских специалистов, полное избавление от боевого посттравматического синдрома невозможно. Состояние личности, пережившей боевой опыт, можно улучшить только с помощью системы реабилитационных мероприятий, которые должны проводиться в комплексе со специальными мероприятиями психологической, медицинской, социальной реабилитации, проводимыми профессионально подготовленными психологами, медиками и социальными работниками.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Колодзин Б. Как жить после психической травмы. М., 1992.
2. Маклаков А.Г., Черемянин С.В., Шустов Е.Б. Проблема прогнозирования психологических последствий локальных военных конфликтов // Психологический журнал. 1998. Т.19.№2.
3. Пожидаев Д.Д. От боевых действий – к гражданской жизни // Социс. 1999. №2.
4. Психосоциальная работа с участниками локальных боевых действий : Метод. Пособие / сост. М.А.Костенко, Н.Б. Костенко, А.В. Урезков <http://arw.asu.ru/nko/man/2.ru.html>
5. Социально-психологическая адаптация граждан, принимавших участие в боевых действиях: Методическое пособие / сост. Ерёмина Т.И., Крюков Н.П., Логинова Ю.Ю. 2002.

Д-р Никола Петров
Д-р Мариета Петрова

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ЗА ИНОВИРАЊЕ И РЕФОРМИРАЊЕ НА ПЕДАГОШКИТЕ И НАСТАВНИЧКИТЕ ФАКУЛТЕТИ

Апстракт: Образованието на учителите, воспитувачите и наставниците отсекогаш го привлекувало вниманието на теоријата и практиката и општеството укажувајќи на темелните вредности кои се трајни и остануваат како моќни светилници за наредната епоха. Поконкретно, тие имаат значајна улога во развојот и напредувањето на општествените потреби и промени. Тие вредности се подеднакво важни за институциите, факултетите, универзитетите, институтите и индивидуално за професорите и студентите. Со негувањето на вредностите, наставничките факултети вклучувајќи ги и педагошките стануваат моќни институции во академската средина. Кога говориме за вредностите не треба да ги забораваме и универзитетите кои ги оценуваат вредностите и при оценувањето и напредувањето е показател за успешни промени на факултетите, на постигањата во едукацијата и социјалната промоција во општеството, тогаш со сигурност можеме да кажеме дека целта на реформата е на сигурен пат и индикатор за просперитет на општеството.

Клучни зборови: реформи, иновации, промени, ефикасност, напуштање на старата организираност, менување на наставни планови и програми

THE CHALLENGES FOR INOVATING AND REFORMING OF THE FACULTIES OF EDUCATION AND PEDAGOGY

Abstract: The education of the teachers and educators has always attracted the attention of theory and practice and society by pointing to the fundamental values that are everlasting and remain powerful lighthouses for the next epoch. More specifically, they play a significant role in the development and advancement of social needs and changes. These values are equally important for institutions, faculties, universities, institutes and individually for professors and students. By nurturing the values, the faculties of education and pedagogy, become powerful institutions in the academic environment. When we speak about values, we should not forget the universities that evaluate the values and when evaluating, the progress is an indicator of successful changes in faculties, of achievements in education and social promotion in society, then we can safely say that the goal of the reform is certain and is an indicator of the prosperity of society.

Keywords: reforms, innovations, changes, efficiency, abandoning the old organization, changing curricula and programs

ВОВЕД

Наведените сознанија за иновирање и реформирање за промени, согласно предизвиците, реформите и искуствата од земјите од Европа и пошироко дава до знаење дека треба да се отстрани енциклопедизмот, студирање по пат на

слушање како доминантен процес, чии резултати се репродуктивни. Наведеното бара реорганизирање на факултетите и осмислување на наставата, односно да се организира настава заснована на учење, за учење и истражување. Ваквата организираност овозможува образование на оперативни стручни лица кои ќе бидат подготвени да се соочат со идеите, предизвиците, проблемите и потешкотиите во практиката на едукацијата за иднината. Тоа бара друга организираност на учебната година на системот на предметите, начинот на изготвување на наставните програми и нивната реализација и друг пристап во студиите, адекватен систем на оценување и сл. (С.Ценич,Џ.Дедиќ – 2002:7).

За успешно реновирање и реформирање на педагошките и наставничките факултети треба да се почитува начелото на индивидуализација што претставува потреба и препорака за студентите и професорите што укажува на транспарентност, толерантност и меѓусебно почитување и соработка. Таа футуристичка особина на академската личност мора да стане субстанцијална категорија за формирање стил на взаемност, на хуманистички права на факултетите. (С.Ценич,Џ.Дедиќ – 2002:9).

АКТУЕЛНИ ПРАШАЊА ЗА РЕФОРМАТА НА ПЕДАГОШКИТЕ И НАСТАВНИЧКИТЕ ФАКУЛТЕТИ

Во изминатите децении, согласно технолошко-информатичката револуција, универзитетите од многу земји акумулираат голем број научни информации кои на најсовремени видови трансфери, настојуваат да ги применат во живеењето и образованието на стручните кадри како неопходни и нужни за поттикнување, создавање, одржување мобилен капитал кој е во подем. Тој процес поприма транснационални размери и димензии и ги испразнува научните ресурси кои заостануваат во 21-от век а со тоа станува јасно дека без знаење, идеи и програми и стручњаци кои го промовираат универзитетот не е можно ниту еден народ да се вклучи знаејќи дека нашиот научен потенцијал заостанува во фаќањето чекор со европските и светските тенденции не само во поглед на деценијата туку и повеќе од научниот потенцијал е надвор од земјата во “белиот свет”. Свесни сме дека светот се препознава по образованието давајќи шанса на универзитетот да артикулираат, иновираат Евро интеграција за развој: согласно потребите на општеството без реформи на универзитетот, без осмислена стратегија, научно втемелена со осврт на европските и светските искуства.

Кога станува збор за педагошките и наставничките факултети, светските и европските искуства се значајни и во голема мера вткаени во темелите на нивното постоење при формирањето, напредувањето и реформирањето актуелно е прашањето: Како научно образовната сила перманентно да се создаде и како истата да ја насочиме и искористиме за добро образование, моќ и просперитет на општеството. Кога говориме за моќта на општеството во прв ред мислиме на целта и стремежот кон земјите од Европската унија, европските димензии на образованието (Лисабонската конвенција, Сорбонската и Болоњската декларација 1999г. за Европските знаења на високото образование). (С.Ценич,Џ.Дедиќ – 2002:10).

Во контекст на наведеното треба да напоменеме дека и Мастрихтскиот договор на земјите од Европската унија за стратегија и развој на задолжителното основно образование засновано на функционалност, интердисциплинарност и технолошките промени – синтези на седумте познати писмености: мајчин и странски јазик (обично англиски) ја чинат целината лингвистичка писменост;

математичка писменост; природно научна; општествено хуманистичка; технолошко научна; уметничко естетичка; информатичка писменост; што се изнесува за реформа на наставничките и педагошките факултети. За реформи и промени во општеството и образованието пожелно е да постои свртеност кон иднината, научната заснованост, втемелена стратегија од каде земаат современи сознанија и искуства од просперитетните општества за обезбедување, иновирање, трајност, издржливост и ефективност во процесот на промените.

Во прилог на напред изнесеното имаат и предизвиците на денешното образование кои недвосмислено ги определуваат неопходноста и насоките на неговата трансформација. Традиционалната парадигма на образованието ги исцрпела своите можности и касни пред науката, новите потреби и поинаквата филозофија на образованието (Б.Влаховиќ 2016:5).

Изнесените сознанија укажуваат и даваат до знаење дека промените во образованието потребни се преку научни расправи со трибини за досегашните движења и тенденции на целокупниот развој до денес. За да се согледаат основните потреби и предизвици на образованието како и најновите и идните трендови за развој: Голем предизвик денес на образованието претставува, забрзаните и радикални промени во сите сфери на животот и работата, а промените ја чинат иднината. Како да се одговори на предизвиците е прашање на образованието на учителите, воспитувачите, професорите, не помал предизвик на образованието и проширувањето на просторот на фондот на научни знаења усвоени со научно технолошкиот развој и човековите можности за користење; информатиката и информатизацијата дава печат на пост индустриска фаза и инфо комуникациските технологии кои ќе бидат се поголем предизвик во образованието на учителите и наставниците, односно училиштето и учењето; како проблем се јавуваат зголемените потреби со знаења, со научно-технолошкиот процес, образованието – учењето некогаш исклучиво на училиштето, денес се шири вон неговите граници, образованието – учењето станува перманентно доживотно. Технолошкиот процес овозможува да се учи секаде и во секое време; - експанзија на мас медиите од различни видови, зголемување на бројот на специјализираните списанија, весници, радио станици, ТВ Центри, сателитски мрежи, компјутерски системи, интернет и сл. Сето тоа ја менува позицијата на училиштето и семејството во воспитанието и информирањето на системот на вредности што и како да се делува е голем предизвик за педагошката наука, образовните институции, наставниците, воспитувачите и професорите: глобализацијата како појава е активна во последните децении и претставува предизвик за образованието. Во таквата ситуација се повеќе сме опседнати со глобални проблеми и се усложнува проблемот на образованието (комплексно, мултикултурно, мултинационално) и многу други различности го отежнуваат неговото поимање, осознавање, интегрирање и мисловно подготвен а личност за негово поимање и промени во стратегијата на образованието. Во тој поглед образованието се соочува со предизвиците како да обезбеди развој на индивидуитетот на секоја индивидуа, негово авто самообразование за иднината, слобода на развој, богатство на култура и традиција; предизвиците на образованието укажуваат на подготовката за иднина и како резултат на тоа го поставува прашањето: како училиштето како институција да создаде визија да се дизајнира и организира. Секако постепено согласно промените и визијата за она што доаѓа (Б.Влаховиќ 2016:78).

ИДНИНАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Во голем степен кој го одредува развојот и примената на информатичките технологии и постојните достигнувања на технологиите наговестуваат радикални промени во училиштето, неговото организирање на наставата и учењето. Новите комуникациски системи како и другите чинители создаваат услови за друга стратегија на настава, учење и образование. Поконкретно тие произлегуваат од претходниот просперитет на современите научни наоди и законитости на процесот на учењето. Имено се создаваат услови за интеракција и комуникација како процес на дијалог, соработка, учење, учење низ игра, активно учење, учење како конструкција, учење како процес на самореализација, медиумите како чинители во самообразованието, партиципациите и неговите промени на положбата на учениците и промени на положбата на наставниците.

НОВИТЕ ТЕНДЕНЦИИ И КОМПЕТЕНЦИИ НА НАСТАВНИЦИТЕ

За новото образование потребни се наставници, воспитувачи, професори, професионалци со нови компетенции, знаења вештини, способности и со нова филозофија на образованието. Наставникот мора постојано да се усовршува за успешно активирање и мобилизирање на учениците на нивниот развој, саморазвој, самоафирмирање, креативниот потенцијал на учениците. Од сознанието и искуството на системите од развиените земји, усовршувањето е неопходно и ќе опфаќа повеќе науки и дисциплини, а не формално туку практично, бидејќи усовршувањето е регулирано со закон од елаборатот за отварањето на педагошките факултети (Н.Петров 1995:18 и 32)

Со други зборови, усовршувањето на наставниците, воспитувачите и професорите, мора да биде континуирано, перманентно согласно новите сознанија, тенденции, науката и дисциплините од когнитивната психологија, креативните стилови на учење и вештини на размислување и учење како треба да се учи и сл. (Дејвис 1999). Наведеното укажува и дава до знаење од нужноста и потребата од формирање на посебно тело, институт како што е наведено во елаборатот за основање на педагошките факултети со одделение за истражување и издавачка дејност не во надлежност на БРО кое е стручен орган под надлежност на МОН (Н.Петров 1995:33-35).

ФЛЕКСИБИЛНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ

Новите компетенции и професионализмот овозможуваат квалитетно образование, а за квалитетно образование потребни се трансформации од традиционалните наставни планови и програми на педагошките и наставничките факултети, односно структурирање на флексибилни наставни планови и програми при што ќе дојде до израз креативноста. Со други зборови кажано, програмите ќе се ослободат од непотребните фактографии за да дојдат до израз креативните содржини кои го поттикнуваат развојот на повисоките ментални процеси и вештини за решавање на проблеми, критичко размислување и креативно учење. Ваквата поставеност влијае на понатамошното зголемување на флексибилноста на наставните планови и програми, не само кај нас што е практика и во повеќе земји од Европската унија и пошироко. Со ваквата поставеност се создаваат многу можности за иновативен пристап во образованието и учењето.

Флексимата некои содржини и предмети да можат да се учат вон од училиштето преку училишен интернет и на други начини. Траењето на часовите да

не е фиксно туку променливо. Плановите за научна работа да се прават на циклус на образованието и при планирањето да се има во предвид специфичностите на средината (Б.Влаховиќ 2016:25-26).

Развојот на педагошката наука и на другите науки, посебно на електрониката, инфо-комуникациските технологии отвораат нови можности за напуштање на традиционалноста, педагошката пракса, учењето мора да трае колку што трае наставниот час, а знаењата можат да бидат достапни 24 часа. Наставата и учењето мора да поаѓаат од учениците, нивните можности, интереси и афинитети. Активноста на ученикот и неговото учество во знаењето е значаен чинител во квалитетот на образованието и развојот на учениците, односно можат да достигнат висок степен на индивидуализација и диференцијација во развојот на учениците (Б.Влаховиќ 2016:26-27).

Промените во организирањето, концепцијата на училиштето во функција на развојните промени, посебно во иновативните промени се значајни за стратегијата и иднината на училиштето и училишната средина која треба да биде пофлексибилна за промените и новите стратегии.

ПРОМЕНИ СО УПРАВУВАЊЕТО И ВИЗИИ ВО РАЗВОЈОТ

Нема да има понатамошен развој во новините и иновациите во образованието без порадикални трансформации во управувањето во образованието. Ова сознание и тенденција се понагласено се актуелизира и прифаќа во Европа и во светот и врз таа основа ја поттикнува науката, теоријата и практиката да го актуелизира прашањето кое се однесува на едукативните институции со нови пристапи. Решенијата се базирани во поставувањето на нови критериуми и компетенции на директори, менаџери и другите чинители на образованието кои ќе се нормираат и дефинираат со легислативата, ќе се диференцираат и ќе се сведат на наставнички колегиум, совет на родители, ученичка заедница и месната заедница. Ваквата поставеност е присутна во развиените системи во Европа, поконкретно Словенија и Хрватска, а во последно време и Србија. Согласно изнесените сознанија и искуства од другите земји како раководно управувачки кадар во ново време го сметаат за нов дух и капацитет кои ќе бидат предводници со визија за развој отворени за промени, коперативни, креативни и фокусирани за иднината (Грем 2013).

Денес во интерес на образованието се основаат специјални служби на разни нивоа (национално, регионално и локално) кои би предводиле, насочувале и истражувале развојните промени во образованието. Овие служби во Европа и светот на меѓународно ниво постојат со ефикасност и практичност.

Традиционално важечките критериуми за избор на раководители на образовните институции губат смисла од време кога од нив се бара предводење на промените во образованието. Успешното предводење на училиштата бара нови раководни профили, способни, морални, фокусирани на иднината, со визија за развојот на институциите, практиката и за развојот на промените согласно тенденциите. Успешното раководење на образовните институции бара нови раководни кадри, професионални, морални, фокусирани со визија за развојот на институцијата, проактивни, образовани за да ги предводат промените, способни за работа за доброто на учениците, родителите, граѓаните и општеството.

МОДЕЛИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ НА НАСТАВНИЦИТЕ, ВОСПИТУВАЧИТЕ И ПРОФЕСОРИТЕ СПРЕМА БАРАЊЕТО НА ВРЕМЕТО И ТЕНДЕНЦИИТЕ

Ако го анализираме концептот на предучилишните институции, основното и средното образование, подготвувањето на овој профил на кадри за одржување и регулирање на системот на образование претставува барање и одговор на некои прашања: Не само каков систем, туку и каков систем на научни дисциплини за образование е потребен? Единствен или хетероген едукативен систем (педагошките или инженерските, технолошките барања?). Каков модел или какви модели на образование на наставници и воспитувачи во светот, Европа ќе се земат како идеи за структурирање на најефикасните модели кај нас: Како да се искористат искуствата и потенцијалите и предностите кои ги имаме во постојниот систем за образование на наставници, воспитувачи и професори како капитал во формирањето на новиот систем за образование на наставниците и воспитувачите и како да се искористат сопствените искуства во поставувањето на нов систем на образование на наставници и воспитувачи: Од реформите на соседството, посебно од учителските факултети во Србија кои се трансформираат во Педагошки со цел да одговорат на многу предизвици и на многу прашања. Тоа би претставувало најрационален начин на создавање наставнички факултети кои ќе одговорат на потребите на општеството и индивидуите, граѓаните.

Иновативните педагошки аргументи за можностите за промени на наставничките факултети можат да се најдат во доменот на реформите во современата теорија и пракса во многу Европски образовни системи. За образованието и усовршувањето на наставничките и воспитувачките кадри пратењето и уценувањето и успехот на учениците, педагошкото водење и организирање и раководење во мали и поголеми групи, индивидуално во воспитно-образовниот пристап на учениците ги поттикнуваат даровитите и талантираните и сл (С.Целиќ и Џ.Дедиќ, 2003:130).

Согласно изнесените сознанија, тенденции и искуства и видувања за третманот на педагошките и наставничките факултети во образованието на овој профил на кадри во предучилишното воспитание и образование, основното и средното образование, неопходно е да се организира интерфакултетски собир со претставници од сите факултети, университети и МОН на кој отворено ќе се изнесат проблемите и потешкотиите за стручно-научната заснованост на наставните планови и програми, согласно современите тенденции, новини и иновации за професијата, финансво-материјалните потреби за непреченото образование на овој профил на кадри теоретски и практично. Интерфакултетската конференција ќе го потврди иновирањето и трансформирањето на постојниот систем на образование на наставничките и воспитувачките кадри треба да биде насочена кон внатрешната реформа во смисла на оптимализација на образованието, целите и задачите, куликуларно програмските содржини, а со тоа подигање на нивото и степенот на образованието на партиципиентите за формирање творечка креативна личност за живот денес но и за иднина. (Н. Петров, 1995:45).

ЦЕНТАР ЗА ПЕРМАНЕНТНО ПРОФЕСИОНАЛНО ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКО И ДИДАКТИЧКО-МЕТОДСКО УСОВРШУВАЊЕ НА НАСТАВНИЧКИТЕ И ВОСПИТУВАЧКИТЕ КАДРИ

Во рамките на движењето за квалитетно образование за 21 век планиран е документ под наслов “Зелен документ за образование на учителите во Европа”, кој помеѓу другото донесува предлог за можни реформи на образовниот кадар, а со тоа и на воспитувачкиот кадар. Тој предвидува широк дијапазон на образование кој се поврзува со стручното усовршување и едукациските иновации.

Реформата треба да се насочи спрема професионализацијата на наставниците и воспитувачите која помеѓу другото подразбира и научна основа за учењето, подучувањето и истражувачката работа. (Тодоров, 2010:5)

Како резултат на актуелноста на проблемот во многу земји во Европа и пошироко постојат концепти за стручно усовршување и професионален развој на наставниците и воспитувачите, посебно во Европската Унија како европска тенденција. Заслужува внимание да напоменеме дека сите Европски земји настојуваат да обезбедат квалитетно и континуирано стручно усовршување. Во повеќе земји се уочуваат два степена на стручно усовршување: специјализирани центри и универзитети, факултети. Поконкретно на факултетите се организираат како посебни одделенија кои ја имаат улогата на стручно професионално усовршување како што е случај во Холандија, Шведска, Финска или во т.н. регионални центри за стручно усовршување во Германија, Австрија, Ирска и др. земји. Наведените сознанија укажуваат на тенденцијата дека стручното усовршување е нужно и неопходно на напред наведените кадри, не само законски да се реализира, туку и практично.

Согласно напред изнесените сознанија, тенденции, новини и иновации, како искуствата од развиените образовни системи на универзитетите и наставничките факултети и превземените активности за реформа на високото образование и дискусиите кои се водат во институциите и медиите нужно е формирање на Центар – Институт во кој ќе партиципираат со свои претставници професори професионалци, методичари, методолози и практичари кои ќе дадат прилог и придонес за реформите и промените во образованието како и на полето на стручното усовршување на наставничките и воспитувачките кадри.

Во состав на Центарот потребно е да постои одделение за научно-истражувачка работа кои ќе ги следи промените, новините и иновациите и врз добиените показатели-резултати ќе се согледа валидноста, ефектот, слабостите и пропустите од реформите и промените и стручното усовршување. Од различните степени – сфери на образованието и од истражувањата ќе се создадат услови и можности за издавачка продуктивна дејност за современите текови во сферата на образованието и реформите. За непречено следење, за актуелностите новините и иновациите, потребно е да постојат вежбални (предучилишни установи, основни училишта, одделенска и предметна настава, средно образование – стручно средно образование). Изнесените аргументи ја потврдуваат нужноста од формирањето на таква институција, членување на претставници од наставничките факултети како и зголемување на фондот на часови на наставно-педагошката практика независно од методските вежби и хоспитации, како и стажирање во текот на студиите како финален продукт на теоријата и практиката.

Центарот- Институтот треба да постои на некој од наставничките факултети каде најмногу се застапени педагошко-психолошките, дидактичко-методските

науки, како и литературно јазичните, природно-математичките, уметничките, физичко-здравствените науки и дисциплини кои согласно својата стручност и компетентност ќе дадат прилог и придонес за промените, реформите и стручно-професионалното усовршување на наставничките факултети. Во состав на Центарот, односно Институтот треба да постои и одделение за издавачка дејност од теоријата и практиката која во дадениот момент многу недостасува на наставничките и воспитувачките кадри и воопшто од образованието на сите степени.

ЗАКЛУЧОК

Во изминатите години многу малку се обрнуваше внимание на научно-стручното усовршување на воспитувачките и наставничките кадри. Прашањето за квалитетното образование на воспитувачите и наставниците е значајно суштествено прашање за националната образовна политика и покрај многуте истражувања и дебати за квалитетното образование. Патот до кој може да се дојде е обезбедување на добри социјални и материјални услови за работа кои ги нема нигде, создавање на работна атмосфера и можности за доживотно образование и професионален развој на воспитувачките и наставнички кадри. Наведените можности овозможуваат доживотно образование, стекнување и развој на нови знаења, компетенции и вештини кои ќе овозможат вклопување во концептот за образование на децата и учениците за иднина.

ЛИТЕРАТУРА

1. Цениќ,С./Дедиќ,Ѓ (2003), Модел педагошког факултета, Врање, Учитељски факултет.
2. Цениќ,С./Дедиќ,Ѓ (2002), Реформа учитељског факултета, Врање, Учитељски факултет.
3. Цениќ,С./Дедиќ,Ѓ (2003),Савремени токови у образовању наставника и васпитача, Врање, Учитељски факултет.
4. Лазаревиќ,Ж. (1996), Савремена основна школа и образовање учитеља, Учитељски факултет, Јагодина.
5. Лакета, Н. (1998), Учитель-наставник и ученик, Ужице, Учитељски факултет.
6. Поткоњак,Н. (1999), Образовање учитеља у Срба, Ужице, Учитељски факултет.
7. Stevanović,М. (2003), Nastavnik, umjetnik i odgajatelj, Rijeka, Sveučilište u Rijeci.
8. Петров, Н. и сор. (1994), Концепт за едукација на воспитувачки и наставнички кадри во основното образование, Скопје, УКИМ
9. Петров, Н. и сор. (1995), Елаборат за воспитувачки кадри во предучилишните установи, наставници во основното образование, одделенска и предметна настава и средното образование, УКИМ, Скопје.
10. Петров, Н. / Петрова,М. (2016), Реформите на високото образование и Болоњскиот процес, Просветно дело бр. 4, Скопје.
11. Петров, Н. (1994) Трансформационо-иновационите процеси на воспитанието и образование во Р. Македонија, Биангл, Битола.
12. Силов, М. (2002), Какав учител таква школа, Персона, Велика Горица.

13. Каменов,Е. (2004) Стратегија развоја система васпитања и образовања у условима транзиције, Тампограф, Нови Сад.
14. Влаховиќ,Б. (2016), Иднината на образованието-предизвици и тенденции, Просветно дело бр.4, Скопје.
15. Липовац,В./Керик,М/Булатовиќ,А.(2017) Компетенције васпитача са аспекта доживотног учења, Педагогија бр. 3,Београд
16. Тодоров,Н. (2010), Стручно усовршавање учитеља У: Солеша – Гријег, Компетенције васпитача и учитеља за друштво знања, Белград, Едука.

Марија Јовановска
Училишен педагог, СОУ „Таки Даскало“ Битола

ИНФОРМАТИЧКАТА ТЕХНОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕТО

„Технологијата на информациите е, всушност онаа област која со своите мостови ќе направи спој меѓу науката и образованието“ - Трнавац

Апстракт: Ако некогаш напредокот на една земја првенствено зависел од развиената индустрија и производство, денес се повеќе од развојот на информатичката технологија е детерминиран и целокупниот развој на една земја - првенствено нејзиното производство, стопанство и економија. Но, исто така и образованието, зошто развојот на информатичката технологија го овозможува и развојот на современата образовна технологија.

Непобитен е фактот дека поради количината на информациите што се дистрибуираат до сите нас, денес живееме во вистинско информатичко општество, кое Тофлер го смета за III бран во развојот на современот општество.

Клучни зборови: информатичка технологија, образование, информации, современа образовна технологија

INFORMATION TECHNOLOGY AND EDUCATION

“Technology of information is actually that field which bridges the science and education” - Trnavac

Abstract: If the progress of a country has ever depended on the level of its industry developed and production, then we can say that the overall development of a country - its production, economy and industry, is fully determined by the development of the information technology. Anyway, we should not undermine the importance of education either, as the development of information technology affects the modernisation of the educational technology greatly.

Due to the amount of information distributed to all of us today, we undeniably, live in an information society which is regarded by Tofler as a III phase of the modern society development.

Keywords: information technology, education, information, educational technology greatly

Во минатото (периодот на I-от бран) кога средствата за масовно информирање се уште не биле познати, сликата за светот се градела од неколку извори: домот, училиштето, црквата. Затоа таа слика била оскудна и сиромашна.

Развојот на мас-медиумите е тесно поврзан со индустрискиот развој (II-от бран). Најпрво се појавува дневниот печат, потоа радиото, па телевизијата, со што и количината на информации станува поголема. Средствата за јавно информирање стануваат се помоќни, несебично го држат монополот на власт и

градејќи го масовниот дух ја остваруваат стандардизацијата на однесувањето која сосема одговарала на индустриското општество. Но, со развојот на современата цивилизација и почетокот на III-от бран, инфо-сферата доживува таков степен на развој што тешко можеше да се предвиди пред само 30 години.

Диференцијацијата на мас-медиумите како карактеристика на инфо-сферата во современото општество ги зголемува можностите за учење надвор од училиштето, односно дома, придонесувајќи на тој начин да се подобри квалитетот на наставата и учењето, да си пружи помош на наставниците за поефикасно изведување на наставата. Посебно значење на овој план имаат наставната, односно образовната и информатичката технологија (компјутерите, интернетот), кои денес се сметаат за мошне значајни средства во современата едукативна технологија.

Развојот на науката и технологијата, особено информатичките технологии и средствата за комуникација, директно влијаат врз образованието, врз содржината, методите и нивната примена во текот на образовниот процес. Проблемите во образованието и нивната усогласеност со можностите што ги нуди информатичката технологија се непосредни задачи на модерното образование, без оглед на економската способност на земјата.

Ако се нагласи важноста на информатичките и комуникациските технологии се менува и неговите предности во реализацијата на воспитно-образовниот процес, тогаш мора да се разбере дека во нашите училишта и факултети потребно е да се направат радикални промени, ако сакаме модерен пристап кон наставата. Бидејќи информатичката и комуникациска технологија е еден од најголемите потенцијали во областа на образованието, обезбедувајќи можности кои им овозможуваат на наставниците во реално време за примена на иновативни модели во наставата, а на учениците во исто време им обезбедуваме не само користење на индивидуализирана наставата, туку, исто така, употреба на информатичката технологија како извор за стекнување на знаење како и за поголема количина на информации. Тие се, барем кога станува збор за образовниот процес, најголемите придобивки на глобализацијата, бидејќи тие иницирале национален интерес во нивните земји да ги искористат предностите на информатичката технологија во образованието, бидејќи на овој начин и наставниците, учениците, а и на студентите им овозможува полесен пристап кон наставата содржина.

Со ваков глобален развој, со користење на информатички технологии, традиционалната настава го губи овај примат бидејќи најдобрите програми за интегративни обуки со користење на компјутерско образование можат да им понудат на младите луѓе национален центар преку електронски средства, надвор од неа. На пример, најдобрата програма по математика може да биде понудена од некоја авиокомпанија која е заинтересирана за образование и настава.

Така, не само што се зголемува квалитетот на образованието туку е овозможено „во голема мера да се изедначат можностите за стекнување на образование во различни услови, односно во различни делови на земјата, зошто кабловската и сателитската телевизија и телевизијата од затворен круг како и интернетот овозможуваат пренесување на сите видови информации во сите краишта“.

Преку образовната и информатичката технологија „се пренесуваат знаења, навики и умеења и се развива личноста во согласност со пропишаните воспитно-образовни цели и задачи“.

Со ова уште еднаш се потврдува фактот дека во современото општество можностите за самостојно учење се многу разновидни, широки и се поневообичаени, благодарение на високиот развој на информатичката технологија. Ова пак само по себе го наметнува сознанието за влијанието на овој фактор врз современото сфаќање на општото образование.

Но сепак, подготвеноста на денешното училиште, особено на наставниците, да ја искористат информатичката технологија е премногу недоволна. За ова, секако постојат неколку причини, особено, треба да се напомене недоволната способност на наставниците да ги користат иновации во наставата и како и незадоволителен материјална состојба на многу училишта да ги следат сите овие промени. Сепак, иако изолирани, во некои средини постојат можности да се користи информатичката технологија во наставниот процес, но овој процес се одвива нерамномерно, пред сè, тргнувајќи од економските можности на самата земја. Еден од примерите на влијанието на глобализацијата врз образовниот систем е Болоњската декларација која инсистира на тесно специјализирани практични насоки и занимања кои можат да одговорат на барањата и потребите, пред сè, на пазарот, индустријата и производството.

Многу автори истакнуваат дека заради атрактивноста и привлечноста која може да се понуди преку интернет, може да се појави тенденција да во наставните планови и програми се воведат некои нови потреби кои може да ги потиснат главните содржини на планот на училиштето, кој може да има и многу негативни последици за целиот образовен систем. Затоа Постаман (Poustman, 1987) предупредува дека кон новата технологија мора да се пристапи критички. Ќе парафразираме само некои критички идеи предложени од Поустман, кои учениците треба да ги усвојат без оглед на технологијата. Познато е дека за секоја предност на информатичката технологија, постојат одредени недостатоци, бидејќи една култура секогаш плаќа за цената на технолошките иновации. Новите технологии, глобално, никогаш не се дистрибуираат рамномерно до населението, така што некои имаат корист од нив, додека пак за други можат да бидат штетни. Новите медиуми имаат тенденција да развијат монопол на старите медиуми. На пример, телевизијата лесно може да биде штетна за стекнување на знаењето и успехот на учениците, бидејќи училиштето се базира на печатен збор и живиот збор на наставници. Денес, телевизијата е повеќе штетна отколку што е корисна за наставата, а и воопшто за сите нас а посебно за децата. Програмската шема на телевизија, ниту во процесот на глобализација, без оглед на економската моќ на земјата, не е прилагодена на програмата на училиштето, така што и образовно и воспитно може да има негативни последици, особено за учениците од помлада возраст.

Влијанието на информатичката технологија во последните децении е се поголемо во образовниот процес. Поаѓајќи од целите и задачите на училиштето, младите не смеат да и робуваат на информатичката технологија, туку само да ги искористат нејзините предности на конструктивен начин. Ако сакаме да ги едуцираме младите луѓе за да имаат критична свест и критички да размислуваат, тие мора да бидат вклучени во образовната организација на училиштето, со што се нагласува размислување од повисок ред и вештини на критичко проценување. Училиштата ги покриваат сите области на воспитно-образовната работа и сите возрасти на младите луѓе, од предучилишно, основно и средно училиште до факултет.

На глобално ниво, во теоријата на образованието во најразвиените и помалку развиените земји, се прават напори да медиумите и најновите електронски средства за комуникација продуктивно да се користат во реализацијата на образовниот процес. Училиштата мора да им помогнат на младите луѓе да научат како конструктивно да ги користат придобивките од информатичката технологија во сопственото учење без да станат зависници.

Новите технологии, под влијание на глобализацијата, се шират насекаде во светот. Големите корпорации кои се занимаваат со информатичко-комуникациските технологии, почнаа да ги прошируваат своите пазар и во економски неразвиените земји. Во исто време економски неразвиените земји, под влијание на овие промени мора да го прилагодуваат и образовниот систем, така што училиштата нема да биде само воспитно-образовна институција, туку дека училиштето треба да се трансформира во средина за учење, во која наставниците и учениците ќе можат да соработуваат и да ги развиваат своите капацитети, инвентивност, иновативност и креативност, прецизно користејќи ја информатичката технологија. Од друга страна, пак, на влијанието на глобализацијата и информатичката технологија во образовниот процес даде поделени мислења помеѓу политичарите, економистите, филозофите, социолозите и научниците од различни области. За некои, глобализацијата претставува напредокот на цивилизацијата, додека за други деструктивна сила која го продлабочува јазот помеѓу богатите и сиромашните.

Затоа е многу значајно современото општо образование да биде насочено кон оспособувањето на личноста како да учи, како да мисли, како да постапува во разни ситуации, како знаењата да ги користи како инструменти, односно методи за усвојување на нови знаења. Сето тоа пак, претпоставува промени во функцијата, целите и задачите на современото општо образование кое само на тој начин може да излезе во пресрет на новите потреби на личноста во информатичкото општество.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Попова-Коскарова, Р, "Општото образование во средните училишта во Република Македонија, НИП "Глобус", Скопје, 1995
2. Поткоњак, Н. Ѓорѓевиќ, Ј, "Педагогија", Научна књига, Београд, 1990 година;
3. Енциклопедиски речник педагогија, Матица Хрватска, Загреб, 1963 година;
4. Педагошки речник, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1967 год.
5. Педагошка енциклопедија (Поткоњак, Н, Шимлеша, П), Завод за учебника и наставна средства, Београд, 1989 година;
6. Суцходолски, Б, "Три педагогии", Дуга, Београд, 1974 година;
7. Трнавац, Н, "Школски систем на раскршќу", Дечје Новине, Горни Милановац, 1987 година;
8. A. Herera, P. Mandic, "Obrazovanje za 21 stoljece"

364-787.9:618.39-055.2

Проф. д-р Диана Белевска
МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

М-р Елена Кузмановска
МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

М-р Јана Белевска
ПЗУ „РЕ-МЕДИКА“ - Скопје

ПСИХОЛОШКА ПОДДРШКА КАЈ ЖЕНИ КОИ ДОЖИВЕАЛЕ СПОНТАН АБОРТУС

Апстракт: Денот кога жената ќе дознае дека носи нов живот е незаборавен. Оваа вест носи голема радост, како за идната мајка, така и за нејзиното семејство. Но, за жал, понекогаш, заради најразлични причини, да се случи спонтан абортус. Притоа, со жената се работи на средување на физичките, но и уште повеќе на психичките последици од спонтаниот абортус. Во овој труд ќе ги разработам најчестите психички појави кои се јавуваат како последици од спонтан абортус, со цел, жените кои ќе го искушат ова несакано искуство, да знаат како да се справат со загубата и дека е потребно да побараат стручна помош.

Клучни зборови: спонтан абортус, последователна нега, анксиозност, депресија

PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN MISCARRIAGE

Abstract: The day when a woman finds out that she is carrying a new life, is unforgettable. This news brings a lot of joy for the future mother and also for her family. But, sometimes, caused by many different reasons, may be happen miscarriage. In that case, doctor works for solving the physical issues, but it is also important, to work on the psychological issues that are caused by the miscarriage. In this thesis I will refer about the most common psychological consequences from the miscarriage and I want to point that every woman which suffers from the miscarriage should take a psychological help.

Keywords: spontaneous abortion, follow-up care, anxiety, depression

ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОИМОТ

Иако дефинициите за спонтан абортус варираат на интернационално ниво, сепак, Светската Здравствена Организација ја дефинира оваа состојба како експулзија на ембрион или фетус од утерусот која се случила најдоцна до 23 гестациска недела и тежина на плодот од најмногу 500грама.

Загуба на рана бременост се дефинира како постоење на празен сакус или сакус со фетус кој нема срцева акција и не е постар од 12 гестациски недели.

Постојат различни категоризации на спонтан абортус, со тоа што некој може да биде комплетен, а друг некомплетен, односно сеуште да постојат остатоци од плодот во утерусот. Постои и уште една форма на т.н. “тивок” спонтан абортус, при кој фетусот може да е угинат и неколку недели, но сеуште не е исфрлен од утерус.

Спонтан абортус во рана бременост е најчестата компликација на бременоста

во Обединетото Кралство. Епидемиолошките резултати укажуваат на бројка од 70000-90000 спонатани абортуси во Англија и Велс.

Во зависност од тоа, во која состојба е жената, во која гестациска недела се случил, како и од тоа дали спонтаниот абортус е комплетен или не, постојат различни опции за физичкиот дел од третманот.

Полето коешто е многу малку истражувано е психолошкиот третман кај жени кои искусиле спонтан абортус. Во последните години, сепак, свеста за психолошките последици од спонтаниот абортус е на малку повисоко ниво за разлика од порано.

Најчести несакани психолошки појави кај жените кои доживеале спонтан абортус се: тага, анксиозност, депресија, изолација, себесожалување.

Неочекуваната и изненадна загуба на плодот претставува трауматично искуство, но сепак емоционалната рана од загубата на раната бременост многу често не е препознаена од страна на здравствените работници, за што сведочат бројните извештаи за незадоволство од последователната нега (follow-up care) кај жените. Иако емоционалниот стрес кој следи после спонтаниот абортус е значителен и очигледен, на жените не им е рутински овозможено да добијат професионална психолошка помош или последователна нега (follow-up care). Се почесто се сретнуваме со изјави и докази од студии кои покажуваат дека психолошкиот стрес после спонтан абортус многу често останува препознаен од страна на медицинарите. Постојат податоци дека само една четвртина од жените добиле последователна нега после спонтан абортус, иако овој вид на нега бил неисполнета желба на скоро 90% од жените кои доживеале спонтан абортус. Голем број на жени изразиле незадоволство и лутина заради фактот дека не добиле никаква емоционална поддршка. Резултатите од студиите кои се работени на оваа тема покажуваат дека последователната нега кај пациентките може да има позитивен ефект при емоционалното прилагодување после загуба на плодот (TKH Chung ;IH Lok, 2014).

Изгледа дека ризикот за развивање на анксиозни симптоми е повисок веднаш после случувањето на спонтаниот абортус, а најнизок е 4 месеци после тоа. Сепак, механизмот на појавата на анксиозност после спонтан абортус сеуште не е доволно јасен (S Klein; D Bolsover; AJ Lee ;DA Alexander; M Maclean; JD Jurgens, 2007).

Фактори кои го зголемуваат ризикот за развој на психопатологија после спонтан абортус се: социо-демографски фактори, историја на претходни ментални заболувања, историја на проблеми со инфертилитет или претходни спонтани абортуси.

Значајно е дека оние жени кои претходно страдале од психолошки проблеми се поранливи кон развој на психопатологија при спонтан абортус.

ПСИХОЛОШКО СОВЕТУВАЊЕ

Ефикасното советување ја зголемува свесноста кај жената за психосоцијалните услови кои ја зафаќаат темата за нејзиното репродуктивното минато и иднина, како и темата за нејзините чувства и емоции кои моментално преовладуваат како и справувањето со истите. Најчесто се користи терапија насочена кон клиентот која ја подигнува нејзината самодоверба и соочувањето со емоциите и мислите кои се појавиле. На прво место, советникот мора да обезбеди проток на доверливи информации кои ја обвиваат оваа чувствителна тема. Многу

важен дел од оваа терапија е справувањето со стресот и анксиозноста како и враќање на самодовербата кај жената.

Советувањето подразбира дека:

- » Жената ќе ги надвлее моменталните емоции и ќе и биде пружена соодветна емоционална поддршка.
- » Жената ќе биде правилно информирана за нејзината емоционална и физичка состојба.
- » Жената ќе ги разбере можните компликации кои би можеле да се појават.
- » Жената ќе може да размислува правилно за нејзиното репродуктивно здравје.

Заради тоа што не постои стандардизиран советодавен метод при спонтан абортус, најдобро е да се користи програма која е лесна за употреба од страна на обучена медицинска сестра-советник, која ќе биде фокусирана на проблемот и која ќе биде прифатлива за жените. Оваа индивидуална програма за советување трае само две сеанси, со цел да биде што е можно поприфатлива за жените. Првата сеанса обично трае околу 60 минути и се извршува уште додека е жената сеуште во болница. Втората сеанса обично трае околу 30 минути, а се изведува после две недели од спонтаниот абортус и има за цел засилување односно зацврстување на претходно дадените информации, им овозможува на жените да дискутираат за нивните чувства и грижи, ги открива можните затскриени и потценети предизвикувачи на стрес. Оваа сеанса обично се изведува телефонски, бидејќи се смета дека така е попогодно за жените. Медицинската сестра-советник е обучена во областа на поддржувачките техники, терапија насочена кон клиентот, користи техники за справување со тагата, интерперсонална психотерапија и знае да ги идентификува најчестите психијатриски заболувања. Се покажало дека поддржувачкото советување на селектиран број на жени кои доживеале повисок степен на стрес е вредно за понатамошни истражувања (TKH Chung;IH Lok,2014).

Во студијата која ја работеле (Nikcevic AV1, Tunkel SA, Nicolaides KH.,2002), 92% од жените изразиле уверување дека психолошко советување би било пожелно за нив, 36% кажале дека сметаат дека би имале бенефит од психолошкото советување. Иако жените добиле соодветна медицинска нега, сепак 42% од нив се изјасниле дека не им била понудена никаква прилика за да можат да разговараат за нивните чувства во врска со спонтаниот абортус.

Студијата покажала дека кај многу голем дел од жените се јавило чувство на анксиозност, кај некои се јавиле ПТСР симптоми кои перзистирале најмалку месеци после загубата на плодот.

ЗАКЛУЧОК

Иако за спонтаниот абортус или за абортусот воопшто, не се разговара во нашето општество, сепак имавме желба барем да ја почнеме темата “што потоа ?” и како полесно да се преброди тој период.

Како да не е доволно горчлив фактот дека една жена го изгубила својот плод, туку и под голем знак прашалник е ставено и нејзиното понатамошно однесување кон себеси и кон партнерот, размислување за повторна бременост, губење на самодовербата, појава на анксиозност, депресија и самообвинување. Овие симптоми може да бидат транзиторни, но кај некои лица може да перзистираат и подолг период, а со тоа и да ја отежнат работата на советувачот

или психотерапевтот. Што побрзо се препознаат симптомите, толку подобар и побрз ќе биде ефектот од психотерапијата.

За да се ублажат сите овие несакани појави пожелно е и препорачливо секоја жена која ќе се сретне со овој проблем да побара стручна психолошка помош. Многу важен дел е и воведувањето на реформи во здравствениот систем, негово унапредување, кое ќе биде во чекор со најновите светски тредови и резултатите од истражувањата, како на пример, воведување на follow-up care, кои укажуваат на тоа дека мора да се стремиме кон промени кои чинат малку, а значат многу.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Khitham Mohammad, Insaf Shaban, Caroline Homer, Debra Creedy (2014), International Journal of Nursing and Midwifery
2. Habek D. 2017: Ginekologija i porodništvo, Medicinska naklada, Zagreb
3. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27807081>
4. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9549839>
5. <https://obgyn.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1471-0528.12908>

Ирина Александровна Татьяна
Бычкова Елена Семеновна

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НАВЫКОВ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ ПОСТРАДАВШИМ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ.

Аннотация: В статье рассмотрена актуальная проблема недостаточного уровня знаний и сформированности практических навыков современного общества в области безопасного поведения в чрезвычайных ситуациях. Представлены результаты опроса по выявлению уровня знаний студентов университета в вопросах оказания первой и психологической помощи и правил поведения в чрезвычайных ситуациях. Предложен комплекс мероприятий для решения рассмотренных проблем в условиях высшего учебного заведения.

Ключевые слова: первая помощь пострадавшему; образование; безопасность жизнедеятельности; чрезвычайная ситуация; до психологическая помощь; психологическая поддержка.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS AND PROBLEMS OF POPULA- RIZATION OF SKILLS OF RENDERING FIRST AID TO THE VICTIMS AMONG THE POPULATION

Abstract: The article deals with the actual problem of insufficient level of knowledge and the formation of practical skills of modern society in the field of safe behavior in emergency situations. The results of a survey on revealing the level of knowledge of university students in the provision of first and psychological assistance and rules of behavior in emergency situations are presented. A set of measures is proposed to solve the problems examined in the conditions of a higher educational institution.

Keywords: first aid to the victim; education; life safety; emergency; before the psychological help; psychological support.

В России в настоящий момент под влиянием ряда причин остаётся актуальна проблема не достаточное обучение населения основам оказания первой помощи людям, пострадавшим в чрезвычайных ситуациях. Кроме того, учитывая тенденции современного мира, сопровождающиеся ростом различного рода опасностей, таких как терроризм, различные техногенные катастрофы, необходимо постоянное совершенствование методик обучения безопасному поведению человека. На сегодняшний день практически не существует организованного информирования граждан с помощью медиа ресурсов и социальной рекламы, посвященной этой теме. А ведь выполняя несложные действия и следуя определенным предписаниям, можно сохранить человеку жизнь, оказав ему элементарную помощь до прибытия профессиональной медицинской помощи. По данным всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), в России ежегодно 200000 человек гибнет из-за неоказания первой помощи, а 90% случаев оказания первой помощи приходится на родных и близких. Статистика служб "скорой помощи" многих крупных городов свидетельствует, что смерть пострадавших в

чрезвычайных ситуациях по причине повреждений несовместимых с жизнью составляет 10-15% от всех смертельных исходов, а 80% гибели людей происходит из-за вовремя не оказанной медицинской помощи.

В проведенном нами опросе по выявлению уровня знаний, умений и навыков студентов института психологии и образования Липецкого государственного педагогического университета им. П.П. Семенова-Тян-Шанского области оказания первой помощи пострадавшему и правилам поведения в чрезвычайных ситуациях, было выявлено, что из 386 студентов дневного отделения: 65,3% студентов первого курса и 81,2% старшего курса знают единый номер вызова экстренной службы с мобильного телефона; алгоритм оказания первой помощи человеку, знают 54,0% первокурсников и 62,0% старшекурсников. Если проанализировать действия по вопросам оказания до психологической помощи, 71,6% студентов первого курса не знают, как помочь человеку с острой психологической реакцией. На старших курсах, особенно после освоения дисциплины «Психология кризисных ситуаций» процент студентов, которые овладели этими знаниями, повышается с 28,4% до 53,0%. Особенно хочется отметить, что у студентов нашего института есть возможность отрабатывать практические навыки в созданных спасательным отрядом «Лига спасения» условиях.

Как показывает практика, у большинства людей не имеется необходимых знаний в области оказания первой помощи пострадавшим, а если они есть, то их явно не достаточно. Осложняют ситуацию и различные психологические барьеры, возникающие при необходимости оказания первой помощи. Согласно проведенному психологическому исследованию Астапчук Н.Ю., выяснено, что среди основных психологических препятствий, которые могут возникнуть у студентов при оказании помощи, выявляются следующие:

- » боязнь навредить своими непрофессиональными действиями пострадавшему – 46%,
- » боязнь заразится различными инфекционными заболеваниями – 18%,
- » неуверенность в своих силах – 16%,
- » боязнь юридической ответственности – 12%,
- » нежелание брать ответственность за чужую жизнь – 8%.[1]

И это еще не все, часто бывает так, что у людей, попавших в чрезвычайную ситуацию, возникают острые психологические реакции, самыми опасными из которых являются истерика и агрессия, так как они могут распространяться и приобретать массовый характер. Мировым психологическим сообществом и обществом Красного Креста уточняется, что под первой психологической помощью следует понимать «оказание гуманной, заботливой и сострадательной поддержки, обращенной в первую очередь к насущным практическим проблемам и потребностям». Далее следует, что «первая психологическая помощь — это доказавший эффективность подход к оказанию содействия населению, пострадавшему от чрезвычайной ситуации, стихийного бедствия или травмирующего события. Оказание первой психологической помощи строго следует принципу «не навреди»»[3].

В нашей стране система обучения первой помощи проводится в условиях школы, средних и высших заведений, в рамках прохождения таких дисциплин как основы безопасности жизнедеятельности и основы медицинских знаний. Навыки оказания помощи пострадавшим с острыми психологическими реакциями и самопомощи не включены в полном объеме в данные программы.

Важность этой проблемы подчеркивает руководитель Центра экстренной психологической помощи МЧС России Юлия Шойгу: «Оказание первой помощи у нас практически нигде не преподаётся. Например, существует более 20 учебников ОБЖ, и информация в них указана разная, зачастую с ошибками. Более того, ошибки бывают даже в олимпиадах по этому предмету. Теоретические знания безопасности не всегда подкрепляются умениями, нет практических навыков оказания первой и психологической помощи пострадавшему и правилам поведения в чрезвычайных ситуациях».

Возможные пути выхода из сложившейся ситуации предлагает группа ученых кафедры «Безопасность жизнедеятельности» Сибирского государственного университета путей сообщения, которые предлагают для повышения уровня знаний в области безопасности, во время обучения граждан комплексно решать следующие задачи:

- » расширить циклы посвященные изучению первой помощи и алгоритму поведения в чрезвычайных ситуациях;
- » проводить больше практических занятий, приближенных к реальным условиям чрезвычайной ситуации, что позволит отрабатывать навыки адекватного поведения и, возможно, снизит вероятность проявления психологических барьеров в критических условиях; проводить учебные тренировки;
- » разработать памятки – руководства к действиям студентов и сотрудников в случае чрезвычайной ситуации[2].

МЧС России и Центром экстренной психологической помощи МЧС России для устранения проблемы и популяризации знаний были разработаны памятки для населения: «Оказание первой помощи пострадавшим. Практическое пособие» и «Экстренная психологическая помощь. Практическое пособие». Сегодня они переведены уже более чем на 30 национальных языков нашей страны.

Среди студенческой молодежи попробовать решить эту проблему призван Всероссийские соревнования «Человеческий фактор», которые проводятся не только для привлечения внимания к проблеме, но и с целью наполнения информационного пространства мотивационными информационными материалами по теме оказания первой помощи и психологической поддержки. Инициатором соревнований выступил Центр экстренной психологической помощи МЧС России рамках проекта «Научись спасать жизнь!» Впервые соревнования прошли в 2014 году. Тогда в них приняли участие команды студенческих добровольческих отрядов профильных вузов МЧС России. А в 2016 году к ним присоединились студенты других вузов.

Мы остановимся на анализе нашего опыта участия в данных соревнованиях, который считаем полезным для распространения. 7 февраля 2018 года в Главном управлении МЧС России по Липецкой области стартовал первый областной этап Всероссийских соревнований «Человеческий фактор 2018. На первом этапе конкурса студентам было необходимо максимально быстро и правильно ответить на блоки вопросов, касающихся основных правил оказания первой помощи и допсихологической поддержки пострадавшим в чрезвычайных ситуациях. Первое место по Липецкой области заняла команда Липецкого государственного педагогического университета им. П.П. Семенова-Тян-Шанского «Лига спасения», которая отправились на второй этап соревнования, который проходил в Ивановской пожарно-спасательной академии ГПС МЧС России.

Соревнования состояли из трех ступеней, на которых оценивалась не только теоретическая подготовка участников, но и практические навыки оказания первой помощи и психологической поддержки, а также умение передать эти знания другим людям. Для создания обстановки максимально приближенной к возможным чрезвычайным обстоятельствам были привлечены специально подготовленные статисты, достоверно демонстрирующие признаки реакций и состояний, при которых необходимо оказывать помощь. На этом этапе оценивала подготовку участников судейская бригада, в состав которой вошли квалифицированные специалисты, имеющие большой опыт работы в области медицины и психологии. Второй этап начался с тестирования по вопросам первой и психологической помощи, где проверялись наши теоретические знания по данной теме. Далее компетентными судьями оценивались наши навыки в созданной чрезвычайной ситуации, и финальным этапом был конкурс капитанов, в котором лидеры команд должны были проявить свою смекалку и продемонстрировать знания. Важным фактором этих соревнований является то, что в них никто не чувствует себя проигравшим. Каждый участник получает полезный опыт для себя и возможность делиться им с другими. Таким образом, мы на личном примере убедились, что эти соревнования направлены на пропаганду среди молодежи культуры безопасного поведения в кризисных ситуациях, а также совершенствование знаний и навыков в области оказания первой помощи и психологической поддержки при несчастных случаях, травмах, отравлениях и других состояниях, угрожающих жизни и здоровью людей.

Подводя итог всему вышесказанному, следует отметить, что проблемы в информировании и обучении навыкам первой помощи пострадавшим в чрезвычайных ситуациях действительно существуют и не только в нашей стране, как показывает опыт спасательных операций. Опираясь на данные научных исследований и опыт взаимодействия специализированных учреждений по спасению жизней, таких как МЧС, гражданская оборона Российской Федерации с различными образовательными и профессиональными организациями по пропаганде и освоению навыков, можно прогнозировать положительную динамику в решении поставленной нами проблемы. Следует отметить, что наш опыт может быть использован и принести пользу в борьбе с угрозой безопасности населению других стран.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Астапчук Н.Ю. Психологические аспекты при оказании первой помощи пострадавшим в чрезвычайных ситуациях / Н.Ю. Астапчук, А.Е. Катанаква // Сборник тезисов докладов «Межвузовской научной студенческой конференции «Интеллектуальный потенциал Сибири» 9-10.10.15. – Ч. 2. – Изд-во НГАСУ – 2015. – с. 20
2. Баланчук В.Д. О необходимости повышения знаний студентов высших учебных заведений в вопросах оказания первой помощи и поведению в чрезвычайных ситуациях / В.Д. Баланчук, И.В. Пирумова, Е.А. Калиниченко и др. // Современная наука: актуальные проблемы и пути их решения. – 2015 – №9 (22). – с. 55-57
3. Australian Psychological Society and Australian Red Cross Psychological first aid. An Australian Guide. – Melbourne: Carlton, 2011.

Проф. д-р Диана Белевска
МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

М-р Елена Кузмановска
МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

ДОВЕРБАТА ВО ПОМОШНИТЕ ЛЕКОВИТИ СРЕДСТВА И НИВНОТО ДЕЈСТВО

Апстракт: Луѓето уште од античко време биле запознаени со бенефитот по здравјето од користењето на билките кои ги собирале од најблиската околина. Интересен е податокот, дека иако нашите предци повеќето не биле образовани, сепак многу добро знаеле кое растение кога се собира, кој дел од растението има активни компоненти, односно кој дел се користи како дрога, како да се суши, и во која доза да се употреби растението. А, што е најважно, верувале во негово лековито дејство.

Клучни зборови: лековити средства, здравје, дејство

HAVING FAITH IN HERBAL REMEDIES AND THEIR ACTION

Abstract: People always had known for the excellent health effect from the herbs. It is interesting the fact that they didn't have the ability for reading, but they were experts for selecting the herbs, and they knew about their health benefit. But, the most important of all is that they believed in herbs healing effect.

Keywords: Auxiliary medicinal products, health, effects

Помошните лековити средства- се производи со слабо дејство кои се употребуваат традиционално, а се наменети исклучително за орална или надворешна употреба, изработени или произведени од супстанции од растително, животинско или минерално потекло, со контролиран квалитет и терапевтска ефикасност, која не мора да биде и научнно докажана.

Здравје е состојба на целосна физичка, психичка и социјална благосостојба, а не само отсуство на болест или на телесни недостатоци.

ТЕОРЕТСКИ ОСВРТ

Лекови, во смисла на овој закон се супстанции или комбинација на супстанции наменети за лекување, дијагностицирање или сузбивање на болести, односно за спречување, корегирање или модифицирање на физиолошките функции кај луѓето или животните.

Лекови, во смисла на став 1 од овој член се:

1. Готови лекови-производи со утврден квалитативен и квантитативен состав што се произведуваат по индустриски или лабораториски пат, согласно со овој закон и прописите донесени врз основа на овој закон, а се ставаат во промет под заштитено или генеричко име, во облик и пакување во кое ги ставил производителот.
2. Официнелни препарати-производи што се изработуваат врз основа на монографија или официнелна проскрипција пропишана со важечка

Фармакопеја или други Фармакопеи, и се наменети за употреба кај одреден пациент во здравствената организација.

3. Магистрални лекови
4. Хомеопатски лекови
5. Гранични производи
6. Други производи што во смисла на ставот 1 од овој член, ќе ги определи надлежниот орган на управата

Помошните лековити средства, во смисол на овој закон, се производи со слабо дејство кои се употребуваат традиционално, а се наменети исклучително за орална или надворешна употреба, изработени или произведени од супстанции од растително, животинско или минерално потекло, со контролиран квалитет и терапевтска ефикасност, која не мора да биде и научнино докажана. Ако на помошното лековито средство му се препишува терапевтско дејство, истото се осначува со “традиционално се употребува” за.

Помошни лековити средства, во смисла на ставот 1 од овој член се : чаеви, мешавини на чаеви, пудри, екстракти, тинктури, раствори за леќи, масти и креми, било кој препарат изработен со концентрирање, фракционирање, екстракција или пурификација, како и други производи определени од надлежниот орган на управата, согласно со ставот 1 на овој член, на кои им се препишува терапевтско дејство.

Помошните лековити средства се изработуваат во согласност со прописите содржани во важечката Фармакопеа, како и други прифатени Фармакопеи. За помошни лековити средства не се сметаат производите изработени од опојни дроги, производите од синтетско потекло, односно смеси на активни супстанции од природно и синтетско потекло.

ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Со цел да се стекнеме со општи сознанија за влијанието на помошните лековити средства врз здравјето на луѓето, редовноста и начинот на користење и типот на информации што ги заинтересирале за нивно користење.

ПОПУЛАЦИЈА И ПРИМЕРОК

Популација, во овој случај се пациенти од различна возраст, затекнати во ПЗУ “Д-р Мирка”- Битола

Единица на анализа се пациенти затекнати во ПЗУ “Д-р Мирка”- Битола

Пригоден примерок, без случаен избор т.е. испитани беа тие што беа затекнати во времето кога беше извршено истражувањето, со дозвола на директорот на установата.

ХИПОТЕЗА

Со примената на помошните лековити средства, здравјето кај луѓето се подобрува.

МЕТОДИ И ТЕХНИКИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Го примениме дескриптивниот метод за прибирање на податоци, кои се од квантитативна природа, нивна обработка и интерпретација за предвидување и разбирање.

Испитувањето се реализира со помош на анкета, структурирано интервју.

Тестирањето беше спроведено со користење на структурирано интервју со кое утврдивме дека:

- » употребата на помошните лековити средства кај населението е честа, посебно кога им се препорачани од страна на нивниот лекар.
- » медиумите не влијаат во голема мера врз одлуката на луѓето да почнат со користење на помошните лековити средства
- » откако ќе започнат со користење на помошните лековити средства, пациентите ги употребуваат редовно.
- » пациентите претпочитаат да користат препарат од одреден производител.
- » голем е бројот на пациенти што чувствуваат подобрување на нивното здравје при користењето на помошните лековити средства.

ОБРАБОТКА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Резултатите беа обработени бројчано, процентуално и графички. Според нив, ја увидовме корисноста од употребата на помошните лековити средства.

Анализа и интерпретација на резултатите:

- » Според предметот на истражување, собраните податоци од анкетата и структурираното интервју кои беа спроведени, се потврди хипотезата дека помошните лековити средства имаат значајно влијание врз здравјето на испитаниците
- » Се работи за истражување кое е извршено, со цел да се разбере општото мислење на затекнатите пациенти за тоа :“Колку помошните лековити средства помагаат во подобрувањето на здравјето на луѓето?”
- » Преку анализата и интерпретацијата на податоците добиени од истражувањето, се увиде дека има големи разлики кај испитаниците во врска со помошните лековити средства и нивното користење.

ЗАКЛУЧОК

Се прифаќа хипотезата: “Со примена на помошните лековити средства, здравјето се подобрува.”

Испитаниците истакнаа дека, користејќи ги препаратите од овој вид, почувствувале зголемена виталност, повисоко ниво на енергија, подобрување на имунитетот, како и тоа дека исчезнале одредени тегоби поврзани со здравјето.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Chevallier A., 2016: “Encyclopedia Of Herbal Medicine : 550 Herbs and Remedies for Common Ailments”; Dorling Kindersley Ltd, London, UK
2. Bennett R., 2014: “The gift of healing herbs”; North Atlantic Books, Berkley, CA, US
3. “Фармацевтски информатор” бр. 20
4. Закон за помошни лековити средства на Р.М.

159.923:613.81-055.2

Проф. д-р Диана Белевска
Факултет за психологија, МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе - Битола,
Р. Македонија

М-р Илинка Васкова

ОСОБИНИТЕ НА ЛИЧНОСТА И ПОЈАВАТА НА АЛКОХОЛИЗАМ КАЈ ЛИЦА ОД ЖЕНСКИ ПОЛ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Проблемот на алкохолизмот кај лицата од женски пол со целата специфичност и деструктивните импликации од секој аспект поради прогресивното зголемување во светски рамки укажува на својата сериозност. Промените со текот на времето, стресот кој го носи со себе модерното живеење во корелација со личноста на жените придонесуваат за различен начин на справување со животното секојдневие. Дел од нив спонтано стануваат стануваат алкохоличарки. За првичното посегнување и за развојот на алкохолизмот кај жените доминантна улога има структурата на личноста на жената со сите нејзини психички карактеристики, а потоа средината и низа други фактори.

Клучни зборови: личност, особини на личност, алкохолизам, алкохолизам кај жени.

PERSONALITY TRAITS AND ALCOHOLISM IN FEMALE IN- DIVIDUALS IN REPUBLIC OF MACEDONIA

ABSTRACT: The problem of alcoholism among female persons with all the specificity and destructive implications in every aspect because of the progressive increase in the world indicates its seriousness. Changes over time, the stress it brings modern living correlated with the personality of women contribute to a different way of dealing with animal everyday. Some of them become spontaneously become alcoholic. For initial grabs and the development of alcoholism in women plays a dominant role structure of the personality of the woman with all her physical features, then the middle and many other factors.

Keywords: personality, personality traits, alcoholism, alcoholism in women.

Пиењето на алкохолни пијалаци и проблеми кои се појавуваат со тоа прекумерно пиење во текот на развојот на човештвото биле многу почеста појава кај мажите отколку кај жените. Сепак, во последно време алкохолизмот кај жените се јавува како се поголем проблем во светски рамки. Се претпоставува дека бројот на жени алкохоличари расте со поголем интензитет отколку вкупниот пораст на бројот на алкохоличари.

Алкохолизмот кој се појавува кај жените алкохоличари има одредени специфични карактеристики, кои во најголема мера се однесуваат првенствено на причините за појава на алкохолизам. Истражувањата покажуваат дека постојат многу причини за прекумерно пиење кај жените, а причините за настанување на

алкохолизмот како болест се многу сложени. Во повеќето случаи, алкохолизмот кај жените се јавува како резултат на примарни невротични нарушувања, со повеќе значајни симптоми на анксиозност. Чести наоди се дека, кај жените пиењето често е само “вентил” или олеснување на личните конфликти и напнати ситуации. Во најголемиот број на случаи алкохолизмот кај жените е симптоматски, што значи дека тој е само знак на некои други нарушувања и проблеми. Од големо значење се истражувањата кои се потрага по особини на личноста кои играат улога во развојот на зависности и истите се важни за пошироката борба против зависноста, како во превенцијата, така и во терапијата. Специфичноста на алкохолизмот кај жените е одредена и со голем број на културно-историски и социо-економски фактори. Во појавата и развојот на алкохолизмот кај жените доминантна улога има личноста, со сите нејзини карактеристики, а потоа се средината и начинот на живеење.

Алкохолизмот претставува болест-зависност од алкохолни пијалаци. Таа зависност се манифестира преку силна желба за пиење алкохол, губење на контрола при внесување на алкохол, симптоми на физичко повлекување и зголемена толеранција на алкохол. Во медицински контекст, алкохолизам се вели дека постои кога се присутни два или повеќе од наведените услови:

- » Лицето пие големи количини во текот на подолг временски период,
- » Лицето има тешкотии во намалување, контрола на внесот на алкохолот
- » Лицето е под дејство на алкохол во голем дел од времето,
- » Лицето алкохолот силно го посакува,
- » Лицето под дејство на алкохол не ги исполнува обврските,
- » Под дејство на алкохол кај лицето се јавуваат низа социјални проблеми,
- » Под дејство на алкохол кај лицето се појавуваат низа здравствени проблеми,
- » Под дејство на алкохол кај лицето се случува повлекување
- » Кај лицето под дејство на алкохол се случуваат низа ризични ситуации кои вклучуваат пиење и возење или небезбеден секс меѓу другите.

Генерално земено женскиот пол е почувствителен на алкохол, и со поголеми штети од алкохолот од физички и менталните аспект за разлика од мажите. Освен на самата личност, алкохолизмот во голема мера влијае и на односите во семејството и секако се рефлектира и во поширокото општествено окружување. Двата фактори на животната средина и генетиката се поврзани со појавата на алкохолизам со приближно половина од ризикот се припишува на секој од нив. Високото ниво на стрес, анксиозност, како и евтините и лесно достапни количини на алкохол го зголемуваат ризикот.

Особините на личноста и зависноста се однесуваат на одреден збир на карактеристики кои го прават поединецот предиспониран за развој на зависност. Ова се однесува на претпоставката за тоа дека постојат заеднички елементи меѓу луѓето со зависности што се однесуваат на особините на личноста. Луѓе кои се зависници се карактеризираат со: физичка или психолошка зависност, која негативно влијае на квалитетот на нивниот живот. Тие се често поврзани со злоупотреба на супстанции. Сепак, луѓето со личност предиспонирана кон зависност се со многу поголемо ниво на ризик да станат зависни од коцкање, храна, порнографија, работа, алкохол и други зависности. Идентификувањето на различни црти на личност кои ги имаат зависниците има можност да помогне во долг рок кога станува збор за третман на зависност, стратегии за да се интервенира,

и како да се разбие шемата на зависност.

Во последно време на светско ниво, современиот тек на живеење доведува до зголемена појава на алкохолизам кај лицата од женски пол. Сериозноста произлегува уште повеќе од статистичките параметри кои во последните години укажуваат дека бројот на жени алкохоличари расте со поголем интензитет отколку вкупниот пораст на бројот на алкохоличари.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Предметот на истражување во овој труд е насочен кон утврдување на нивото на особините на личноста кои придонесуваат за појава на алкохолизам и нивната поврзаност кај лица од женски пол во Република Македонија, конкретно преку истражување на поврзаноста на алкохолизмот кај лицата од женски пол и димензијата неуротицизам.

Во научното истражување како генерална хипотеза дефинирана во облик на исказ на континуитет се определува: Особината неуротицизам на личноста во голема мера е присутна кај зависниците од алкохол од женски пол во Република Македонија.

Од операционализираниот предмет на истражувањето се издвојува особината на личноста неуротицизам како организмена варијабла од една страна и полот поконкретно женскиот пол и алкохолизмот од друга страна. Како релевантни варијабли на истражувањето се извоени: возраст/години, ниво на образование, место каде живеат, национална припадност.

Научниот метод на истражувањето кој се користи во истражувањето согласно предметот спаѓа во категорија на квантитативен тип на истражувања. Интенцијата на истражувањето беше со примена на дескриптивен и корелациски метод да се утврди застапеност на неуротицизмот како особина на личноста кај жените зависнички од алкохол и да се утврди нивна поврзаност.

Од техниките на истражување е применета техниката тестирање, со инструмент – Тестот за процена на личноста „Големи пет плус два“ превземен и адаптиран соодветно на методолошката рамка на истражувањето.

Показателите на дескриптивната статистика се однесуваат на фреквенции, проценти, и базични статистички показатели. Корелациски, се примени Пирсонов коефициент на корелација. Добиените индикатори понатаму се аналогно интерпретирани.

Собраните податоци со техниката на тестирање на терен од примерокот на истражување се соодветно обработени на ниво на дескриптивна статистика со помош на програмата за статистичка обработка на податоци SPSS Statistics, version 22 и Microsoft Excel. После добивањето на одредени параметри и графички визуелни прикази, истите се на адекватен начин протолкувани.

Популација на научното истражување ја сочувуваат лицата од женски пол кај кои има појава на алкохолизам во Република Македонија. Според видот, примерокот на истражување има карактеристики на пригоден примерок, опфатени се испитаници од женски пол со дијагностициран алкохолизам кои во моментот на истражувањето се институционализирани во ЈЗУ Психијатриска болница Скопје-Скопје во одделот за алкохолизам со 7 испитанички и во Здружението на Клубови на лекувани алкохоличари на град Скопје 32 испитанички. Примерокот на испитаници од женски пол, зависнички од алкохол се на возраст од 38 до 67 години, при што најчеста средната возраст е 53 години.

Во однос на нивото на образование, најзастапен степен на образование е средното образование. Според местото на живеење најголем дел од на испитаничките се од градска средина.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Во однос на димензијата неуротицизам како особина на личноста, кај испитаничките се добија следните податоци:

Statistics						
	анксиозност	депресивно расположение	огорченост	оттуѓеност	чувство на ниска вредност	негативен афективитет
N Valid	39	39	39	39	39	39
Missing	0	0	0	0	0	0
Mean	4,1282	4,1538	3,0000	3,8718	4,3590	3,6410
Std. Error of Mean	,18064	,17440	,18732	,25499	,16628	,16217
Median	4,0000	4,0000	3,0000	5,0000	5,0000	4,0000
Mode	5,00	5,00	3,00	5,00	5,00	4,00
Std. Deviation	1,12810	1,08914	1,16980	1,59241	1,03840	1,01274
Variance	1,273	1,186	1,368	2,536	1,078	1,026
Range	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Minimum	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Maximum	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Sum	161,00	162,00	117,00	151,00	170,00	142,00

Во однос на индикаторите на особината на личност неуротицизам, како висока реактивност на надворешни загрозувачки стимулуси и тенденциозност за доживување на негативни емоции, може да се констатира дека најголем дел од индикаторите на неуротицизмот се присутни на високо ниво. Конкретно чувството на ниска вредност е присутно на највисоко на ниво од 4.36, следува депресивното расположение е на високо на скалата од 4.16, потоа анксиозноста е на високо ниво 4.13, оттуѓеност на ниво од 3.87, негативен афективитет на ниво од 3.64, огорченоста на ниво од 3.00.

Димензии на неуротицизам - корелација:

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
депресивно расположение	4,1538	1,08914	39
чувство на ниска вредност	4,3590	1,03840	39

Correlations			
		депресивно расположение	чувство на ниска вредност
депресивно расположение	Pearson Correlation	1	,306)
	Sig. (2-tailed)		,058
	N	39	39
чувство на ниска вредност	Pearson Correlation	,306)	1
	Sig. (2-tailed)	,058	
	N	39	39

Со оглед на вредноста $P < 0,05$, се заклучува дека коефициентот на корелација е значаен и може да се толкува. Добиената вредноста на Пирсоновиот коефициент од 0,306 покажува на поврзаност, што значи дека со постоењето на зголемено депресивното расположение кај личноста, постои зголемено чувство на ниска вредност кај лицата од женски пол кои се подлегнати на алкохолизам. При толкување на вредноста на -0,306 која се движи од -0,25 до -0,50 упатува на слаба поврзаност помеѓу варијаблите.

Генерално од вредностите на корелацијата на димензиите на неуротицизмот, може да се заклучи дека меѓу депресивното расположение и чувството на ниска вредност кај лицата од женски пол со појавен алкохолизам, иако на слабо ниво, сепак постои поврзаност, односно постоењето на зголемено депресивното расположение кај личноста, предизвикува постоење на зголемено чувство на ниска вредност кај лицата од женски пол кои се подлегнати на алкохолизам.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Истражувањето на проблемот на алкохолизмот кај лицата од женски пол поради прогресивното зголемување во светски рамки укажува на својата сериозност. За развојот на алкохолизмот, со акцент на лицата од женски пол доминантна улога имаат особините на личноста. Во однос на индикаторите на особината на личност неуротицизам, како висока реактивност на надворешни загрозувачки стимулуси и тенденциозност за доживување на негативни емоции, може да се констатира дека најголем дел од индикаторите на неуротицизмот се присутни на високо ниво. Конкретно чувството на ниска вредност најчесто е присутно на највисоко ниво, следува често застапено депресивно расположение, потоа високо ниво на анксиозност, оттуѓеност, негативен афективитет и огорченоста. Индикаторот на анксиозност покажува дека кај најголем дел од испитаничките зависнички од алкохол, анксиозноста е најчесто присутна на високо ниво. Индикаторот на депресивно расположение покажува дека кај најголем дел од испитаничките зависнички од алкохол е присутен во највисока

мера. Индикаторот на огорченост кај најголем дел од испитаничките зависнички од алкохол е присутен на средно ниво. Индикаторот на оттуѓеност покажува дека кај најголем дел од испитаничките зависнички од алкохол е присутен на високо ниво. Чувството на ниска вредност покажува дека кај најголем дел од испитаничките зависнички од алкохол го поседуваат на многу високо ниво. Индикаторот на негативен афективитет кај најголем дел од испитаничките е присутно на високо ниво.

Од сето изнесено, може да се сублимира дека постои високо ниво на присутност на особината на неуротицизам кај алкохоличарките од женски пол во Република Македонија и постои средно ниво на позитивна поврзаност помеѓу димензиите на особината на личноста неуротицизам, односно на депресивното расположение и чувството на ниска вредност кај лицата од женски пол со појавен алкохолизам во Република Македонија. Генерално, може да се заклучи дека особините на личноста во голема мера придонесуваат за појава на алкохолизам кај лицата од женски пол.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. American Psychiatric Association, (2015). Diagnostic and statistical manual of mental disorders : DSM-5. (5 ed.). Washington, D.C.: American Psychiatric Association. pp. 490–491.
2. Basson, C.J. (2001). Personality and behaviour associated with excessive dependence on exercise: some reflections from research. South african journal of Psychology 31
3. Borgatta, E. F. (2006). The structure of personality characteristics. Behavioral Science, 9(1), 8-17
4. Brad R.K. (2002). Women and alcohol use disorders: a review of important knowledge and its implications for social work practitioners. Journal of social work 2 (3): 337–338.
5. Holtzman, E., (2012). Addictive behaviors, compulsions and habits: a spectrum of need intensity.
6. Littrell, J. (2014). Understanding and treating alcoholism: Biological, Psychological and Social Aspects of Alcohol Consumption and Abuse.
7. WHO. (2006). Framework for alcohol policy in the WHO European Region. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, 2006.

ВЕБ ИЗВОРИ

1. <http://www.addictionrecovery.com/The Online Resource for Addiction Recovery, Addiction Treatment & Addiction help>.
2. <http://www.hskla.hr/> Hrvatski savez klubova liječenih alkoholičara, Zajednica klubova liječenih alkoholičara.ured. Golik-Gruber., V. Zagreb
3. <http://www.stat.gov.mk/> Државен завод за статистика на Република Македонија

376.091-056.26(497.11)

Крстић Мирослав

Универзитет у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Република Србија/
Клиника за заштиту менталног здравља. КЦ Ниш

Николић Гордана

Жижић Оливера

Универзитет у Нишу, Медицински факултет, Република Србија, Клиника за
заштиту менталног здравља. КЦ Ниш (2,3)

ИЗАЗОВИ У ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ И ВАСПИТАЊУ

АПСТРАКТ: Изазов и крајњи циљ инклузије у систему образовања и васпитања је социјална интеграција свих за све. Инклузивни васпитно-образовни систем треба да обезбеди образовање деце са сметњама/ометеностима у редовним школама под равноправним условима, заједно са свом осталом децом, и у средини прилагођеној сваком детету. Кроз систем инклузивног образовања и васпитања до социјалне интеграције, квалитетнијег живота и менталног здравља особа са сметњама у развоју и особама у ситуацији хендикепа треба ићи корак по корак у будућности за будућност.

Кључне речи: Инклузија, инклузивно образовање и васпитање, социјална интеграција, животне навике

CHALLENGES TO INCLUSIVE EDUCATION AND UPBRINGING

ABSTRACT: The challenge and the ultimate goal of inclusion in the education system is the social integration of all for all. To achieve this goal should be to establish an integrated system of education, health and social protection systems at the national level. The inclusive educational system should provide education for children with disabilities / impairments in regular schools under equal conditions, together with all other children and in the middle adapted to each child. Noting that justified the view that growth and development of children with disabilities should have priority in relation to teaching program in the process of their social integration, and that a better world in which disability and diversity understand and appreciate.

Keywords: inclusion, inclusive education and upbringing, social integration, way of living

Када је редовни школски систем организован тако да деци, без обзира на њихове способности, омогући да постану његов интегрални део, уз стварање оптималних услова за препознавање и задовољавање њихових различитих потреба, онда се може говорити о инклузивном образовању (1).

Изазов и крајњи циљ инклузије у систему образовања и васпитања је социјална интеграција свих за све. Социјалну интеграцију треба схватити као намеру да се основни принципи отвореног и слободног друштва реализују у савременом друштвеном систему.

Основне принципе савременог друштва карактерише:

- » социјална правда
- » уважавање различитости и истицање различитости као предности
- » једнака права за све
- » једнакост могућности
- » солидарност
- » економска независност појединца
- » напредак друштва
- » квалитетан живот сваког појединца...

До социјалне интеграције, квалитетнијег живота и менталног здравља особа са сметњама у развоју и особама у ситуацији хендикепа треба ићи корак по корак у будућности за будућност кроз систем инклузивног образовања и васпитања.

Инклузивни васпитно-образовни систем треба да обезбеди образовање деце с ометеностима у редовним школама под равноправним условима, заједно са свом осталом децом, и у средини прилагођеној сваком детету у следећим аспектима:

- » техничким
- » организацијским
- » кадровским
- » материјалним условима

Дакле ове школе треба да карактеришу:

- » мала одељења
- » едуковани наставници
- » специјализовани наставници
- » персонални асистенти
- » волонтери
- » Едукатори
- » аниматори...

Таква школа треба још да буде:

- » отворена
- » аутономна
- » креативна
- » умрежена
- » инклузивна
- » кооперативна
- » солидарна
- » прихвата различитости
- » задовољава потребе деце
- » задовољава права деце
- » запошљава

У вези запошљавања треба истаћи да су могући и пожељни следећи облици запошљавања:

- » заштитне радионице
- » социјалне задруге
- » рад у предузећу

Пут од образовне инклузије до социјалне интеграције потребно је да се одвија кроз систем дуалног образовања, тј. применом наученог у школи у пракси, а потом и у свакодневном животу у интеракцији са другима.

Досадашња искуства и нека од истраживања у вези практичне примене система инклузивног образовања и васпитања указала су нам на следеће добре и лоше стране овог система у нашем друштву

ДОБРО

Користи за децу са тешкоћама у развоју:

- » Развој социјалних вредности, ставова, погледа на свет
- » Подучавање деце како да не буду социјално изоловани (група вршњака пружа окружење у којем се уче и вежбају социјалне вештине)
- » Предвиђање и утицај на будуће ментално здравље детета
- » Веће самопоштовање због боравка у редовној групи

Користи за вршњаке:

- » Прилике за учење о разликама
- » Веће самопоштовање због помагања другима
- » Учење нових социјалних вештина интеракције с децом различитих способности
- » Развијање сензибилитета према потребама других и боље разумевање различитости
- » Спознаја да појединац може превладати своје тешкоће и тако постићи успех
- » Деца би постала толерантнија на различитост и мање склона дискриминацији

Користи за родитеље деце са сметњама у развоју:

- » Сигурност, осећај да њихова деца нису издвојена и од стране друштва препуштена сама себи
- » Информације о детету у поредјењу с другом децом
- » Сазнање да дете добија онолико колико је могуће

Користи за родитеље вршњака редовне популације:

- » Спознаја индивидуалних разлика међу децом
- » Добили би шансу да формирају позитивне ставове према деци са сметњама у развоју
- » Откривање нових путева и начина за међусобну подршку

Користи за учитеље и наставнике:

- » Поправице се професионалне вештине наставника и професионалне компетенције у смислу бољег познавања потреба деце са сметњама у развоју и општим развојним потребама деце.
- » Добивају могућност да комплексније и сложеније приступају послу и да на тај начин подигну квалитет наставе

ЛОШЕ

- » Велик број ученика у одељењима и самим тим немогућност наставника да детету са сметњама у развоју пружи одговарајућу пажњу.
- » Недефинисане улоге у смислу ко треба да пружа подршку наставницима.
- » Неадекватна обука наставника за рад са децом са сметњама у развоју.
- » Недоумица да ли ће због посебног третмана које захтевају деца са сметњама у развоју, и прилагођавања наставе њима, остала деца у одељењу бити ускраћена.
- » Како ће друга деца да приме у колектив децу са сметњама у развоју, и

- » врло често, страх од реакције родитеља остале деце.
- » Непостоје расположива средстава за финансирање
- » Нема асистента, персоналних асистента, волонтера, аниматора у настави
- » неприпремљености друге деце и њихових родитеља за инклузивно образовање

Родитељи деце са сметњама у развоју због мањкавости система инклузивног образовања и одбацивања деце од других данас не ретко желе наставак школовања своје деце у специјалној школи. Да би смо избегли негативне ефекте у систему инклузивног образовања и васпитања од користити је поштовати начела Квебешке класификације и стремити ка остваривању животних навика које треба задовољити у највећој могућој мери.

Квебешка класификација 1999. година: НАСТАЈАЊЕ СИТУАЦИЈЕ ХЕНДИКЕПА

Категорије животних навика које треба задовољити су:

- » исхрана
- » лична нега
- » Комуникација
- » становање
- » кретање
- » одговорност
- » живот у заједници
- » образовање
- » посао
- » разонода

ЗАКЉУЧАК

Може се закључити да постоји општа сагласност са ставом да развој и личност имају предност над остварењем наставног плана (3) и да је добар онај свет у коме се хендикепи и различитости разумеју, прихватају и поштују. Као и да треба уложити велике напоре да би се постигла задовољавајућа социјална интеграција свих за све. Да би се остварио овај циљ треба на државном нивоу радити на интегрисању система образовања, здравства и друштвеног сектора. Овај вид и виши ниво сарадње мислим не само да би био од користи, већ да је и неопходан и незаобилазан услов за успех у процесу деинституционализације и социјалне интеграције.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Stainback, S., Stainback, W.: Practical organization strategies; in: S. Stainback, W. Stainback & M. Forest (eds.): Educating all students in the mainstream of regular education (71-87). Baltimore, MD: Paul H. Brookes, (1989).
2. Fougereyrollas, P., Cloutier, R., Bergeron, H., Côté, J., Michel, G.: Kvebeška klasifikacija, INDCP / CSICIDH, (1999).
3. Хрњица, С.: Дете са развојним сметњама у основуј школи, Београд, Учитељски факултет, (1997).

364.622-784-53

Крстић Мирослав

Универзитет у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Република Србија/
Клиника за заштиту менталног здравља. КЦ Ниш

Николић Гордана

Жижић Оливера

Универзитет у Нишу, Медицински факултет, Република Србија, Клиника за
заштиту менталног здравља. КЦ Ниш

ПОТРЕБЕ МЕНТАЛНО НЕДОВОЉНО РАЗВИЈЕНЕ ДЕЦЕ И МЛАДИХ

АПСТРАКТ: Ментално недовољно развијена деца и млади (као и деца и млади са другим врстама хендикепа) имају тежње усмерена ка нормалности при чему због присутних разних срединских препрека и снижених могућности, као и специфичности у задовољавању својих основних животних потреба имају тешкоће у задовољавању истих. Тешкоће у задовољавању основних животних потреба, препрека су на путу њихове социјалне интеграције и препрека су за њихов раст и развој и њихово ментално здравље и ментално здравље њихових породица. Стога, у циљу птимарне превенције, заштите и унапређење менталног здравља и пружања психо-социјалне помоћи и подршке породицама са ментално ретардираном децом треба понудити психолошко саветовање.

Кључне речи: ментално недовољно развијена деца, социјална интеграција, саветовање

NEEDS MENTALLY RETARDED CHILDREN AND YOUTH

ABSTRACT: Mentally retarded children and youth (as well as children and youth with other kinds of disabilities) have a tendency directed towards normality being due to the presence of various environmental barriers and reduced opportunities, as well as specific in meeting their basic needs have difficulties in meeting them. Difficulties in meeting basic needs, obstacles are in the way their social integration and an obstacle to their growth and development and their mental health and mental health of their families. Therefore, in order to ptimarne prevention, protection and promotion of mental health and providing and psycho-social assistance and support to families with mentally retarded children should be offered psychological counseling.

Keywords: mentally retarded children, social integration, counseling.

„Ми смо сви обични,
просечни људи који теже
необичним и ретким судбинама
- инвалиди су необични људи који теже
обичним судбинама просечног човека”
Балзак

УВОД

Пратећи Балзаков цитати можемо закључити и сложити са констатацијом да је код особа са сметњама у развоју, односно ментално недовољно развијене деце присутна тежња усмерена ка нормалности и да додамо и то да им је у остваривању исте неопходна помоћ и подршка јер су им ограничене могућности у задовољавању потреба.

У вези питања везаних за задовољавање потреба деце и младих са сметњама у развоју на основу искуства у раду са њима и истраживањима са њима и њиховим родитељима добили смо њихове одговоре, тј. њихово мишљење и ставове на двадесет постављених питања.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

1. Да ли се потребе ментално недовољно развијене деце и младих разликују од потреба друге деце и младих?
НЕ
2. Да ли су потребе ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом (моторним и сензорним) на адекватан начин задовољене на нивоу микросистема у породици, у инсистуцијама социјалне заштите, у школи, у групи вршњака?
НЕ или НЕ у довољној мери
3. Да ли су потребе ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом на адекватан начин задовољене на нивоу мезосистема, тј. да ли постоји добра интеракција између породице, установа социјалне заштите, школе, групе вршњака?
НЕ или НЕ у довољној мери
4. Да ли су потребе ментално недовољно развијене и друга деца и младих са хендикепом на адекватан начин задовољене на нивоу егзосистема, тј. да ли постоји добра интеракција деце и младих и њихових породица, инсистуција система, министарстава, владе, законодавне и извршне власти?
НЕ или НЕ у довољној мери
5. Да ли су потребе ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом на адекватан начин задовољене на нивоу макросистема, тј. да ли друштво/држава предузима акције у циљу промене предрасуда и стеротипа, односно негативних ставова и односа према овој деци и младима и њиховим породицама?
НЕ или НЕ у довољној мери
6. Да ли довољно разумемо и прихватамо различитости?
НЕ или НЕ у довољној мери
7. Да ли се поштују дечија права ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом?
НЕ или НЕ у довољној мери
8. Да ли смо превазишли проблем изолације ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом и њихових породица?
НЕ или НЕ у довољној мери
9. Да ли постоји адекватна јавна политика у вези задовољавања потреба ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом?
НЕ или НЕ у довољној мери
10. Да ли јавне личности, професионалци и други грађани нашег друштва

постављају јавно и/или приватно питање шта сам данас добро учинио за друге?

НЕ или НЕ у довољној мери

11. Да ли постоји адекватна материјална помоћ?

НЕ или НЕ у довољној мери

12. Да ли има довољно психолошке подршке?

НЕ или НЕ у довољној мери

13. Да ли смо уклонили архитектонске баријере?

НЕ или НЕ у довољној мери

14. Да ли се медији на одговарајући начин професионално и хумано баве проблемима у вези задовољавања потреба ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом?

НЕ или НЕ у довољној мери

15. Да ли је обезбеђена адекватна здравствена и посебно стоматолошка заштита ове деце и младих?

НЕ или НЕ у довољној мери

16. Да ли смо довољно учинили на заштити ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом од злостављања и занемаривања?

НЕ или НЕ у довољној мери

17. Да ли имамо довољно знања о сексуалним потребама и њиховом задовољавању код ментално недовољно развијене и друге деце и младих са хендикепом?

НЕ или НЕ у довољној мери

18. Да ли смо постигли довољно резултата на плану инклузивног образовања и васпитања?

НЕ или НЕ у довољној мери

19. Да ли смо обезбедили радна места и одговарајуће радне услове за ментално недовољно развијену и другу децу и младе са хендикепом?

НЕ или НЕ у довољној мери

20. Да ли су ментално недовољно развијена и друга деца и млади са хендикепом интегрисана у друштво?

НЕ или НЕ у довољној мери

ЗАКЉУЧАК

На основу постављених питања и добијених одговора на постављена питања можемо закључити да код ментално недовољно развијене деце и младих (као и код деце и младих са другим врстама хендикепа) постоји тежња усмерена ка нормалности при чему су присутне, као што је наведено, срединске и друге ограничене могућности и специфичности у задовољавању основних животних потреба.

САВЕТИ (у вези принципа заштите менталног здравља ментално недовољно развијене деце и младих)

1. Породице и институције не смеју да држе ментално недовољно развијену децу/младе у изолацији, јер тако им смањују социјалне интеракције и тако их додатно чине беспомоћном, несигурном, безвољном и пасивном.
2. Породица, школа, установе социјалне заштите и друге институције потребно је да уводе децу/младе у реалне ситуације са којима ће се они

- срести у свакодневном животу.
3. Потребно је да се ментално неразвијена деца/млади уче социјалним вештинама, да се стално подстичу и организују сусрети и дружење са децом, младима и одраслима из других окружења.
 4. Ставови према ментално недовољно развијеним особама не можемо мењати само давањем информација о њима другим људима, или само организовањем њихових сусрета, већ комбинацијом ових метода.
 5. Неопходна је рано откривање (дијагностика), разврставање, лечење и обучавање, односно васпитање и образовање деце ометене у развоју, као и њихова рехабилитација.
 6. Обука, подстицај развоја и учење треба да почне што раније, јер у супротном ментално недовољно развијена деца много ће заостати у развоју (до поласка у школу) и неће адекватно реализовати преостале способности и потенцијале.
 7. Стално треба стварати услове за рано образовање и радити на сталном подучавању родитеља за обучавање свог детета.
 8. У васпитању и образовању ментално недовољно развијене деце (код куће и у школи) треба да се користе стално награде и избегавају казне. У процесу васпитања и образовања треба користити најефективнија поткрепљења (поткрепљења која су прилагођена сваком појединцу).
 9. Свој ментално недовољно развијеној деци, која имају способности да се школују, треба омогућити инклузивни образовни систем.
 10. Ментално недовољно развијену децу не треба обучавати за посао који она не могу добити и радити у отвореној привреди или кућним условима.
 11. Професионално треба (могуће је) оспособити већину ове деце, ако не за одређено занимање, онда за одређени радни процес или радну операцију и то за она занимања, процесе и операције која постоје у отвореној привреди.
 12. Потребно је формирати што више друштвених служби које се брину о ментално недовољно развијеној деци и њиховим породицама. Потребно је што више вртића, школа, дневних боравака, заштитних радионица, здравствених служби, места за необавезно дружење и боравак у току дана, вечери, викендом, за време годишњих одмора. Што више служби и организованог рада, то мање захтева за смештај ове деце, младих и одраслих у установе социјалне заштите.
 13. Ментално недовољно развијену децу, младе и одрасле особе које не могу да остану у својим породицама не треба смештати у велике домове који су изоловани и географски удаљени од великих градова.
 14. Услови живота у домовима треба да подсећају на живот у породици. Добро решење су куће за заједничко становање, са што мањим бројем корисника.
 15. Деци, младима и одраслима, смештеним у установе социјалне заштите, треба обезбедити редовне посете њихових породица, рођака или добровољних посетиоца. Институција добровољних посетиоца - субститута такорећи и не постоји код нас.
 16. Ментално недовољно развијеној деци и младима треба обезбедити сва дечија и људска права.
 17. Стално треба радити на развоју дететове личности, талената и менталитета и физичких способности до њихових крањих могућности.
 18. Стално треба радити на здравственој заштити, на њиховом физичком,

духовном, моралном и социјалном развоју.

19. Ментално недовољно развијеном детету неопходна је стална помоћ како би достигло највећи могући степен независности и социјалне интеграције.
20. Ако у вредносном систему, васпитањем и образовањем, није установљен очекивани однос према сарадњи, давању, помагању, дељењу, добротинству - нека то онда буду вредности од значаја за стицање престижних професионалних и јавних функција (М. Krstić, 2009).

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Krstić, M.: Principi zaštite mentalnog zdravlja dece, mladih i njihovih porodica u izbegištvu, Niš, Spektar, (2009).

Доц. д-р Наум Илиевски, Митрополит Струмички
Д-р Ангелина Илиевска, психотерапевт, психијатар

ПСИХОЛОШКА ГЛАД, КОНСУМЕРИЗАМ И МАС-ИНТРОЈЕКЦИЈА – ДВА МОДЕЛА НА ЖИВОТ

Апстракт: Компаративно излагање на двата модела на живот, егоцентричниот и теоцентричниот, и нивното излагање во однос на современите трендови на мас-медиумската култура.

Дескриптивно-аналитичка студија, со применети три различни модалитети и нивната методологија: православна антропологија и психотерапија (систематизацијата на духовниот развој и концептот за природен противприроден начин на живот); Трансакциона анализа (теоријата на мотивација – психолошки глади, Е. Берн) и Его-психологија.

Отуѓувањето од духовниот селф потенцира психолошка глад. Современиот човек ја задоволува како консумент на надворешни стимули преку мас-медиумите, при што настанува губење на индивидуалноста и личносните односи.

Клучни зборови: модели на живот, егоцентричен, теоцентричен, психолошка глад, природен и противприроден начин на живот, духовен селф, мас-интродекција, мас-медиумска култура.

PSYCHOLOGICAL HUNGER, CONSUMERISM AND MASS INTROJECTION: TWO MODELS OF LIFE

Abstract: This paper is a comparative analysis of two models of life, the egocentric and theocentric one, in regard to the contemporary trends of the mass media culture.

It is a descriptive study which comprises three different modalities and their methodology: Orthodox anthropology and psychotherapy (the systematization of the spiritual development and the concept of the natural and counter-natural way of life), Transactional analysis and Ego psychology.

Man's alienation from his spiritual self highlights the psychological hunger. Contemporary man satisfies it as a consumer of outward stimuli via the mass media, which leads to depriving of one's individuality and personal relations.

Keywords: models of life, egocentric, theocentric, psychological hunger, natural and counter-natural way of life, spiritual self, mass-introjection, mass-media culture.

Според православната антропологија, човекот е детерминиран да го осознае Бог. Од овој аспект, тој, како биолошко-психолошки субјект, е некомплетно битие и својата целовитост и интеграција ја реализира низ континуиран духовен развој, со актуализација на своите духовни потенцијали. Човекот не е „енергетски самостојно битие, ниту материјално ниту духовно, и нашето вистинско постоење зависи од друг енергетски Извор“¹. Човекот е создание кое е во синергија со Бог, преку Неговите несоздадени Божји енергии. Преку процес на преумување (грч. μετένοια), длабока трансформација на човековата падната природа, во чија основа се страстите (нагоните), човекот е детерминиран за обожение.

¹ Митрополит Струмички Наум (2012). Плодоносна девственост. Велјуса, Македонија: Манастир Воведение на Пресвета Богородица Елеуса, стр. 94.

Во православната патристика се дефинираат, главно, два начина на живот: природен и противприроден². Природниот начин на живот на една личност се одвива на три нивоа од духовниот развој: очистување на срцето од страстите, просветлување на умот и боговподобување, или христијанско совршенство³. Ова е моделот на живот што му се нуди на човекот и кој му овозможува, преку личносен однос, актуализација на индивидуата во личност.

Од друга страна, светот во којшто живееме нуди дијаметрално спротивни опции – световен модел, кој ги фаворизира несвесните шеми на постоење со постојано предизвикување на човековите психолошки глади.

Почнувајќи од периодот на детство, на човекот паралелно му се нудат овие два модела на живот: едниот, кој е творба на него и е егоцентричен, а другиот, кој природно произлегува од неговата суштина, како духовна предодреденост и стремеж на духовниот селф, и е теоцентричен.

Централна улога во егоцентричниот модел на егзистирање има него и со него тесно поврзаниот феномен на нарцизам. Во психолошка смисла, него има одбранбена функција за човекот, кој преку нарцизмот овозможува развивање на индивидуалниот селф, и понатаму, преку неговите функции на дискриминација и тест со реалноста, личноста го доживува сопствениот идентитет и неговиот континуитет. Според Виникот, нарцизмот е форма на лажен селф⁴.

Во современата психологија, егото го дефинираат и како отуѓувачки аспект од психолошката суштина – селф. „Егото е идентификувачки и алиенирачки аспект на селфот; тоа е нашиот сенс за 'ова сум јас' и 'она не сум јас'“⁵.

Уште со доаѓањето на свет, а и потоа, со влегувањето во семејниот систем, човекот станува центар на внимание и некој кому треба да му се задоволат сите потреби. Тоа потекнува од нарцистичките тенденции за кои Фројд смета дека се заедничка компонента на човековата психа. Истите се манифестираат како примарен нарцизам, при што психолошката енергија, либидо, се инвестира во него, и секундарен нарцизам, како регрес кон примарен нарцизам и со цел да обезбеди гратификација – задоволство.

Така третиран уште од младоста, во соодветно време, човекот станува неспособен да се соочи со реалниот свет. Таму веќе го чека истиот модел на живот, само сега воспоставен на глобален план. За да го оствари тој модел, тој треба да се судри со многу такви егоцентрични индивидуи – сите желни за световна слава и власт, материјални богатства и телесни задоволства.

Ако личноста се стреми кон постојано задоволување на своите потреби за сметка на реалноста, настануваат нарцистички фиксаци, кои понатаму се утврдувања и основа за психопатологија. Од аспект на православната антропологија и психотерапија, тоа одговара на противприродниот начин на живот, кој се одвива на три надолни нивоа на душевно и ментално разболување: валкање на срцето од исполнување на страстите (контаминација), затемнување на умот (когнитивни дисторзии) и идентификација со архетипот на злото, поради

2 Свети Марко Подвижник (1997). Добротољубје, I том, Манастир Хиландар, стр. 394; Старец Јосиф (1999). Исихастички сведоштва, Водоча, Македонија: Манастир Свети Леонтиј, стр. 40.

3 Ἱερομόναχος Ἀρτεμῖος Ραντοσαβλιεβίτης (1975). Τό μυστήριον τῆς σωτηρίας κατὰ τόν Αὐ. Μάξιμον τόν Ὁμολογητήν, Ἀθήνα, стр. 165; Wensinck, A. J. (1923). Mystical Treatises by Isaac of Nineveh, Amsterdam, стр. 20; Митрополит Јеротеј Влахов (1998). Православна психотерапија. Београд: Образ светачки, стр. 66; 68.

4 Winnicott, D. W. (1965). Ego Distortion in terms of True and False Self. The Maturation Process and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development. New York: International Universities Press, Inc., стр. 140–157.

5 Erskine, R. G. (1988, January). Ego Structure, Intrapsychic Function, and Defense Mechanisms: A Commentary on Eric Berne's Original Theoretical Concepts. Transactional Analysis Journal, Vol. 18, No. 1.

трајна своеволна определба кон гревот како отстапување од природниот начин на живот.

Во основата на човечката природа се психолошките глади, кои го мотивираат неговото однесување. Со нивното проучување, низ долгогодишната клиничка работа и опсервација, познатиот психијатар, основоположник на Трансакционата анализа, Ерик Берн, овозможил поставување на базата на теоријата на мотивација. Човекот е битие кое се стреми кон задоволување на своите психолошки глади и на таков начин го воспоставува интрапсихичкиот еквилибриум.

Според Берн, психолошките глади се оние што ја „движат индивидуата кон социјална акција“⁶. Свкупното човеково дејствување е поттикнато од тие длабоки двигатели, при што тој, како единка, стапува во разновидни и сложени интерперсонални релации. Почетокот на истите е контакт и барање стимул. Таа основна единица на комуникација и препознавање, Берн ја нарекол „строук“ (анг. stroke – галење), а двигателите ги категоризирал како глад за стимул, структура и релација.

Современиот човек, отуѓен од своите автентичен селф и внатрешен свет, чувствува глад за контакт и релација, и притоа е во постојана потрага по разновидни дразби во надворешниот свет или, од друга страна, прави бегство од реалноста.

Неостварениот, скршен модел на живот, или остварениот, за кој луѓето замислувале дека ќе им донесе исполнување, најлесно се заменува со имагинарниот свет на дрогата, алкохолот, телевизиските медиуми, виртуелниот компјутерски свет и сл. Од духовно човекот станува технолошко битие, кое е консумент и потрошувач. Во оваа смисла веќе станува збор за замена на драјвовите со интереси. Психолошкиот концепт – интерес, е форма на екстернализација: „интересите не како индивидуални и внатрешни, туку како социјални и средински“, при што стратегијата на модерниот консумеризам врши колку што е можно поголемо редуцирање на инхибициите со потенцирање на гладот⁷.

Живееме во време кога медиумите, како инструмент на мас-културата, имаат култна улога во човековиот живот и креирање на реалноста на масата. Човекот е консумент на пласираните содржини, пасивен набљудувач, кој не учествува во процесот на креирање, туку едноставно консумира и проголтува претходно подготвени содржини. Тие содржини, без да бидат подложени на процесот на аналитичко резонирање, се инкорпорираат во човечката психа, и на тој начин го обликуваат интројектот на масовна култура. Тој, всушност, не апсорбира, туку е апсорбиран од една виртуелна реалност. На ваков начин индивидуата се обезличува и станува маса.

Познатиот трансакциони аналитичар, Алан Јакобс, прецизно ја опишува сложената динамика на мас-манипулацијата, која е во основата на автократската моќ, со нагласување на три основни концепти: делумно обликувана вистина, дихотомизација (поларизација) и имање одговор за суштински прашања⁸.

Мас-медиумите се наметнуваат како моќни посредници помеѓу човекот и изолираната реалност што ја промовираат. Објектите од таа реалност стануваат „сигнификантни други“, според кои консументите почнуваат да се моделираат. На ваков начин овие артифициелни конгломерати се инкорпорираат во човечката

6 Berne, E. (1966). Principles of Group Treatment. New York: Grove Press, стр. 230.

7 Tweedy, R. (2016, December). The Political Self – Understanding the Social Context for Mental Illness, Karnac Books, стр. 10.

8 Jacobs, A. (1987, July). Autocratic power. Transactional Analysis Journal, Vol. 17, No. 3.

психа и стануваат негови интројекти, кои ја формираат мас-културата како ентитет во неговата родителска его состојба.

Ваквата индукција зазема масовен карактер во групирање на луѓето како маса, која е подложна на социјални манипулации преку психолошки игри на моќ (пропаганда, параноја, полувистини, лага, промовирање на моќ), со поддржување на позицијата на пасивна зависност, симбиотски атачмент и регрес кон примитивните нарцистички его одбранбени механизми (пасивна идентификација, мас-проекција и мас-интројекција).

Во зависност од тоа кој модел личноста го живее, постои разлика во психолошката динамика. Во егоцентричниот модел, духовниот селф доживува дезинтеграција кога својата енергија центрифугално ја расејува низ секундарните функции на разумот преку его, а при теоцентричниот постои центрипетално собирање на енергијата кон внатре со активирање на примарната функција на умот. Обединувањето на примарната функција на умот, преку која човекот директно комуницира со Бог (Архетипот на доброто), со неговата секундарна функција – интелектот, преку која комуницира со светот, е од суштинско значење.

Според православната психотерапија, без ваквата соединета активност на примарната и секундарната функција на умот, што овозможува негово исцеление, развојот на човековата личност и реализацијата на личниот идентитет не се можни.⁹

9 Ilievski, N., Metropolitan of Strumica (2015). Basics of the Ascetical (Christian) Psychotherapy, Contributions. Sec. Med. Sci., XXXVI 1, MASA, стр. 165-173.

159.947.5-053.6:159.942.53

159.922.8:159.947.5

М-р Милена Спасовска

Факултет за психологија, МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе – Битола, РМ

М-р Николај Уточкин

Катедра за психолошко, педагошко и социјално образование, Оддел за социјално и психолошко образование, ТДУ Г.Р. Державин – Тамбов, Русија

Проф. д-р Диана Белевска

Факултет за психологија, МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе – Битола, РМ

ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ОПТИМИЗМОТ КАКО ПСИХОЛОШКИ ФЕНОМЕН ВО АДОЛЕСЦЕНТНА ВОЗРАСТ

Апстракт: Истражувањето за определувањето на оптимизмот како психолошки феномен на адолесцентна возраст во Република Македонија беше спроведено со цел да се проучат содржинските и динамични карактеристики на оптимизмот во идеите на учениците. Резултатите покажуваат дека постојат индивидуални разлики во определувањето на оптимизмот кои произлегуваат од искуствата на адолесцентите, нивните лични карактеристики и социо-културните услови во кои живеат.

Клучни зборови: оптимизам, психолошки феномен, ученици, адолесценти

DETERMINATION OF THE OPTIMISM AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON IN ADOLESCENCE

Abstract: The research for determination of the optimism as a psychological phenomenon among the adolescents in Macedonia was conducted in order to understand the contextual and dynamic characteristics of the optimism in the students' ideas. The results show that there are individual differences in the determination of optimism, arising from the experiences of adolescents, their personal characteristics and the socio-cultural conditions in which they live.

Keywords: optimism, psychological phenomenon, students, adolescents

ТЕОРЕТСКИ ОСВРТ

Оптимизмот како психолошки феномен е предмет на интерес на многу истражувачи во областа на психологијата. Истражувањата покажуваат дека оптимизмот има влијание врз квалитетот на живот и задоволството од животот на личноста, и во современата психологија генерално е поврзан со позитивни очекувања во однос на иднината. Проучувањето на оптимизмот и неговата структурна содржина е особено важно во време на социо-економските и политичките промени во општеството. Резултатите од спроведени истражувања покажуваат дека повисокото ниво на оптимизам е поврзано со подобра индивидуална добросостојба, односно со повисоко ниво на способност за справување со проблеми, со подобро физичко здравје, социо-економски придобивки, повисоки достигнувања во образованието, повисок приход итн.

Теоретската анализа на достапната литература поврзана со истражување на оптимизмот покажува дека во објаснувањето присутни се два доминантни пристапи: оптимизмот како атрибутивен стил во теориите на Селингман, Абрамсон и Тисдејл, и оптимизмот како диспозиционен конструкт во концепциите на Шреер и Карвер. Според првиот реформулиран когнитивно-бихевиорален пристап, оптимистичниот и песимистичниот начин на размислување/доживување произлегува од искуството на личноста, односно начинот на кој таа ги доживува минатите настани влијае врз нејзиното когнитивно (оптимистично или песимистично) очекување во однос на идните настани. Шеер и Карвер (1985) го определуваат оптимизмот како стабилна тенденција да се верува дека ќе се случат повеќе добри отколку лоши работи. Тие зборуваат за оптимизмот како диференцијална променлива на индивидуата, која е одраз на степенот на поволни очекувања од иднината (диспозиционен оптимизам).

На оптимизмот во современите теории се гледа како на когнитивна карактеристика (цел, очекување) или како каузална карактеристика. Со анализирањето на литературата на оваа тема може да се види дека постојат многу различни концепти за оптимизмот. Вајнштајн зборува за концептот на нереалистичен оптимизам, и според оваа теорија луѓето имаат тенденција да мислат дека се неранливи, односно очекуваат другите да бидат жртви на несреќа. Таквите идеи не имплицираат само надежен поглед на живот, туку и погрешно рассудување, кое може да се означи како нереален оптимизам. Сајкс (1984) го дефинира оптимизмот како „надежна диспозиција“ или очекување на позитивни исходи. Питерсон истакнува дека оптимизмот е пожелна карактеристика на личноста и претставува важна компонента во човековото функционирање. (Peterson, 2000) Според Тајгер, оптимизмот е една од најодредувачките и најадаптивни карактеристики на личноста, и секоја индивидуа ја поседува во помала или поголема мера. Оптимизмот се поврзува со позитивно расположение, добар морал, ефикасност во решавање на проблеми, упорност, успех на академско/професионално ниво, добра општа состојба, долг живот. Оптимистите, според Вајнштајн, не се плашат од промени во нивниот живот, имаат надеж за успех, ги гледаат позитивните страни на нештата и се силно мотивирани да ги остваруваат целите. Оптимизмот може да се сфати и како функционална карактеристика која го одредува ставот на личноста и нејзината лична позиција кон и во светот. (Czerw, 2010)

Имајќи во предвид дека ова истражување е спроведено со цел да се разбере како и на кој начин адолесцентите го определуваат оптимизмот како психолошки феномен, направен е преглед на претходно спроведени истражувања на адолесцентна популација. Претходните истражувања покажуваат дека оптимистичните ученици веруваат во позитивни можности во иднина, а тоа се поврзува со активност, упорност, здрави механизми за справување со стресот. Оптимизмот позитивно се поврзува со екстровеерноста и позитивни емоции. Истражување за оптимизмот и песимизмот кај млади возрасни покажува поврзаност на оптимизмот со поголемо задоволство од животот, додека песимизмот е поврзан со присуство на депресивни симптоми. (Chang et al, 2009) Истражување кое е спроведено врз популација ученици од средните училишта во Македонија и Русија покажува дека учениците на адолесцентна возраст од овие земји во поголема мера се оптимистични, односно имаат позитивни очекувања за иднината. Истражување кое е спроведено на група ученици во средно училиште

во Тамбов, Русија, покажува дека определувањето на оптимизмот е тесно поврзано со секојдневните искуства на луѓето, или важни општествени настани, но во целина истите се одраз на позитивен став во разбирањето на оптимизмот изразено низ динамиката на индивидуалните искуства.

Истражувањето кое беше спроведено во периодот од март 2017 до јуни 2017 година на ученици од средно училиште во Република Македонија на возраст од 15 до 18 години, има за цел да ги проучи содржинските динамични карактеристики на оптимизмот во идеите на учениците, односно да го истражи начинот на определување на оптимизмот кај оваа популација.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Предмет на ова истражување е проучување на содржинските динамични карактеристики на оптимизмот кај адолесцентите во Република Македонија. Основна цел на истражувањето е преку дескрипција да се добијат сознанија за начинот на определување на оптимизмот кај оваа популација, и истото има квалитативен карактер.

Во истражувањето е определена следната хипотеза: Постојат индивидуални разлики во определувањето на оптимизмот кај учениците од средните училишта во Македонија и Русија.

Применет е дескриптивен научен метод, и за потребите на истражувањето се користеше проективната техника Тест на недовршени реченици во две верзии:

1. Ве молиме продолжете го следниот исказ: „Оптимизам е...”
2. Потполнете го следниот исказ: „За мене, оптимизам е...” (во вториот дел додадено е персонифицирано определување)

Истражувањето е спроведено на пригоден примерок, на вкупно 71 ученик во средното училиште СОУ „Кочо Рацин“ – Свети Николе, Р. Македонија, на возраст од 15 до 18 години (просечна возраст $M=16,83$), од женски ($N=35$) и машки пол ($N=36$). Податоците соодветно се анализирани и интерпретирани со користење на метод за анализа на содржина.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

По направената анализа на сите податоци, добиени се резултатите во продолжение.

Во однос на првото тврдење „Оптимизам е...“, дадени се ставовите на учениците во однос на определувањето на оптимизмот:

- » Позитивни очекувања во однос на иднината – гледање на светла страна, гледање на чашата како „половина полна“, позитивно разбирање на светот, очекување да се случи најдоброто, позитивен поглед на свет;
- » Способност – способност да се посвети внимание на позитивното отколку на негативното, способност да се бара добро во се, начин на живот, способност да се гледа позитивно на работите без разлика дали ќе се случат;
- » Верување – верба во себе, верба дека се во животот ќе се биде позитивно, верување дека во иднина ќе се случат позитивни работи, да се верува во добри и позитивни случувања;
- » Размислување – позитивно размислување, отстранување на сите негативни мисли, позитивни ставови кон животот, позитивни мисли и енергија, став кој содржи надеж и позитивност, мислите се насочени кон подоброто, ослободување од лоши мисли, размислување кое

поттикнува позитивност, секогаш позитивно мислење за луѓе и ситуации;

- » Надеж – надеж и верба дека се во животот ќе се одвива добро, надеж дека ќе се справиме со проблемите, надеж дека нешто добро ќе се случи;
- » Цел – стремеж за нештата да се одвиваат добро.
- » Чувство – среќа, позитивна енергија.

Во втората верзија на реченицата, „За мене, оптимизам е...“ се забележува персонализирање на определувањето и емоционално обоени дополнувања на реченицата:

- » Позитивни очекувања во однос на иднината – очекување на добра иднина, да се очекува подоброто во неизвесни моменти;
- » Став – да се биде позитивен во однос на иднината, прифаќање на работите какви што се, поглед на светот како убаво место за живеење, наоѓање добро во лошото, позитивен став кон сите работи, нешто што го прави животот подобар;
- » Способност – способност да се гледа на нештата од поинаков агол, позитивно гледање на работите иако понекогаш шансите да се остварат се мали, способност да се исполнат сопствените идеи;
- » Верување – верување дека од секоја лоша ситуација ќе произлезе нешто добро, верување дека повеќе добро отколку лошо ќе ми се случи, да се верува во добро;
- » Размислување – секогаш да се размислува позитивно, секогаш да се размислува за подоброто, да не се дозволува лоши мисли да не спречуваат во тоа што го правиме, да не се размислува на лошо;
- » Надеж – надеж за подобра иднина, надеж за најдоброто, гледање на се со позитивен став и надеж, да не се губи надеж;
- » Цел – очекување на добар крај, очекување на успех во се што се работи, размислување со позитивна цел: помагање, правење добри дела;
- » Чувство – правење на активности кои не прават среќни, релаксираност, исполнетост, љубов кон себе, позитивна енергија, да се чувствуваме позитивно и кога се не е во најдобар ред, секогаш да се биде позитивен и да се очекува најдоброто, релаксирање и уживање;
- » Карактеристика на личноста – најдобра карактеристика на личноста, која не трга од стрес и напнатост;
- » Негативно определување – нереално гледање и сфаќање на работите, сите имаме подеми и падови и треба да ги прифатиме како такви, не е се розово, нереално сфаќање на работите, надевање кое ќе донесе дополнителни разочарувања;
- » Амбивалентно определување – добра и лоша карактеристика, некогаш води до успех а некогаш до разочарување.

Добиените резултати од покажуваат дека во определувањето на оптимизмот кај адолесцентите присутни се индивидуални разлики, но во целина може да се истакне дека доминираат позитивни објаснувања на оптимизмот изразени низ динамиката на нивните специфични животни искуства и доживувања.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Спроведеното истражување за определување на оптимизмот како психолошки феномен во адолесцентна возраст покажува дека постојат индивидуални разлики во определувањето на оптимизмот. Адолесцентите во

Република Македонија на оптимизмот гледаат како на позитивен аспект од животот, и генерално го определуваат како позитивно очекување во однос на иднината, позитивен став кон работите, способност да се гледа на нештата од добрата страна, верување дека повеќе добро отколку лошо ќе им се случи, позитивно размислување, надеж за подобра иднина, чувство на среќа, позитивна енергија, добра карактеристика на личноста, но постојат и негативни и амбивалентни определувања според кои оптимизмот не е секогаш позитивен и води кон нереални очекувања и разочарувања.

Сметаме дека разликите во определувањето на оптимизмот се должат на индивидуалните карактеристики на личноста, семејните и социјални услови на живеење, и на културните разлики во разбирањето на оптимизмот. Резултатите од истражувањето можат да бидат корисни во проширувањето на теоретските концепти за оптимизмот и да бидат основа за понатамошни истражувања. Исто така, резултатите можат да се искористат во работа со учениците за балансирање на нивото на оптимизам и песимизам преку психолошко советување, како и за развивање на програми за личен развој и подобрување на квалитетот на живот на адолесцентите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Chang, E. C., Chang, R., & Sanna, L. J. (2009). Optimism, pessimism, and motivation: Relations to adjustment. *Social and Personality Compass*, 3(4), 494–506
2. Czerw, A. (2010). *Optymizm: Perspektywa psychologiczna* [Optimism: psychological perspective]. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
3. Ковалъ, Н., Уточкин, Н. (2016). Оптимизм как психологический феномен в представлениях студентов. *Меѓународен дијалог: ИСТОК-ЗАПАД (Психологија и образование)*, 3, 95-98
4. Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55(1), 44-55
5. Peterson, C., Seligman, M. E. P. (1984). Causal explanations as a risk factor for depression: Theory and evidence. *Psychological Review*, 91, 347-374
6. Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1993). On the power of positive thinking: The benefits of being optimistic. *Current Directions in Psychological Science*, 2, 26-30
7. Спасовска М., Уточкин Н., Белевска Д., Ковалъ Н. (2017). Оптимизам и песимизам кај учениците во средните училишта во Македонија и Русија (Optimism and pessimism among high school students in Macedonia and Russia). *Списание на научни трудови „Меѓународен дијалог: исток-запад (Психологија, образование и медицина)“, МСУ „Г.Р. Державин“ – Свети Николе*, 373.3.091.2012:159.923(497.7+470)
8. Seligman, M. E. P. (1991). *Learned optimism*. Knopf: New York
9. Tiger, Lionel (1979). *Optimism: The Biology of Hope*. Simon and Schuster
10. Уточкин Н., Спасовска, М. (2017). Психологическая характеристика оптимизма в структуре принятия решения о выборе профессии. *Психолог и вызовы современного мира*, 65-70

159.923.072.52-053.6

Уточкин Николай Александрович, старший преподаватель
ФГБОУ ВО ТГУ имени Г. Р. Державина – Тамбов, Российская Федерация

Спасовска Милена, М. А.
МСУ имени Г. Р. Державина, Республика Македония

СУБЪЕКТИВНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ И ОДИНОЧЕСТВО В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Аннотация: В статье рассматривается благополучие и одиночество молодых людей. Показана корреляционная взаимосвязь между благополучием и уровнем одиночества молодых людей. Выделены показатели субъективного одиночества и психологического благополучия.

Ключевые слова: Позитивная психология, благополучие, одиночество, молодежная среда, самопринятие, жизненные цели.

SUBJECTIVE WELLBEING AND LONELINESS AMONG YOUNG PEOPLE

Abstract: The article deals with the well-being and loneliness of young people. It shows a correlation relationship between well-being and level of loneliness of young people. Indicators of subjective loneliness and psychological well-being are singled out.

Keywords: Positive psychology, welfare, loneliness, youth environment, self - acceptance, life goals.

Проанализировав теоретическую литературу, мы выяснили что тема данного исследования обусловлена тем, что в современной мире в последние десятилетия проблема субъективного благополучия, а также одиночества все чаще становится актуальной в исследованиях зарубежных и отечественных психологов. Это вызвано для психологической науки необходимостью в определении того, что служит фундаментом для внутреннего равновесия личности, из чего оно складывается, какие эмоционально-оценочные отношения лежат в его основе, каким образом оно участвует в регуляции поведения человека, каким образом можно помочь личности в решении проблемы благополучия и одиночества.

Проблема одиночества и причины его возникновения интересовали и интересуют до сих пор многих психологов. Среди тех, кто занимался, а также внёс незаменимый вклад в рассмотрение проблемы одиночества можно выделить таких психологов как : Г.Д. Торо, Х. Ортеги-и-Гассета, Ф. Ницше, Э.Гуссерль , М.Хайдеггер, Х.-Г. Гадамер, Ж.П Сартр, М.Бубер, И.Ялом, В. Франкл, С Кьеркегор и многие другие.

Вместе с тем проблема благополучия также актуальна в современном мире и в российском обществе в связи с ростом возможностей и свободы самоопределения личности.

Данной проблемой занимались следующие исследователи: Бахарева Н.К., Воронина А.В., Дубовик Ю.Б., Елисеева О.А., Шамионов Р.М., Бочарова Е.Е. и другие.

Среди зарубежных исследователей большой вклад в изучение субъективного благополучия внесли Аргайл М., Селигман М., Динер Э. с коллегами (Diener, Sandvik, Pavot, Fujita), и другие исследователи.

В течение многих лет психологи, социологи, педагоги и другие ученые высказывали свои суждения об одиночестве, и субъективном благополучии.

Таким образом можно обобщить различные аспекты благополучия и выделить основные его составляющие:

1. Собственно удовлетворенность как совокупность когнитивно-эмоциональных оценок, но анализ самих понятий «удовлетворенность», «счастье» и «благополучие» не позволяет провести их полную аналогию;
2. Состояние – как психическое, так и психофизиологическое. Необходимой составляющей благополучия является отсутствие негативных переживаний, как в физиологическом, так и в психологическом планах. Изначально эти проблемы оставались главным вопросом медицинского или биологического понимания благополучия, но их роль важна и в понимании психологического аспекта изучаемого явления;
3. Еще одна составляющая – это ценностно-мотивационная сфера. Данная сфера отражает осознанность жизни в целом, так и индивидуальную систему приоритетов, системы координат. Психологическое благополучие взаимосвязано с переживанием содержательной наполненности, осмысленности и ценности жизни в целом как средства достижения целей личности. Мотивы, ценности, установки определяют необходимые при исследовании термина «благополучие» индивидуально-специфичные координаты того, что значимо для человека: для кого-то благополучие – это материальный достаток, для кого-то – семья, для других – профессиональный успех или т.д.
4. Умение применять имеющиеся возможности для достижения поставленных целей значимых для индивида, а также общую непротиворечивость возможностей и потребностей – данный компонент благополучия имеет еще название «подконтрольность жизни» или «экологическое мастерство». Это не только достижение собственных целей, но главным образом ответственность за все происходящее, принятие позитивных и негативных ситуаций как результата собственных действий. Нельзя быть благополучным, если человек испытывает ощущение беспомощности, несостоятельности и малозначимости;
5. Социальное благополучие является также фактором субъективного благополучия, который включает в себя социальную поддержку, принятие группой, открытость во взаимоотношениях и безконфликтность, благоприятное социальное окружение и гармоничное управление окружающей средой;
6. Самооценка и самоотношение, в том числе уверенность в собственных возможностях в случае преодоления негативных обстоятельств, умение брать на себя личную ответственность за собственную жизнь, отсутствие внутреннего конфликта. Нерешенным остается вопрос о влиянии локуса контроля на состояние благополучия. Данные которые указывают на эту взаимосвязь интернальности и благополучия достаточно противоречивы;
7. Самоэффективность, достижение имеющихся целей и смыслообразующих перспектив. В некотором смысле это тоже

компонент самооценочного фактора, субъективного восприятия имеющейся ситуации и самооценка собственных достижений. В работах Э.Динер, И.А.Джидарьян, Л.В.Куликова, М.В.Соколовой отмечено, что напрямую ни уровень физического здоровья, ни материальное благосостояние, ни удовлетворение поставленных потребностей не связаны с переживаниями счастья и, тем самым, благополучия. Благополучие - это не вопрос имеющихся условий и ситуаций, а вопрос восприятия самой жизни, субъективного отношения к имеющейся ситуации и к своим возможностям, ощущение самореализованности, востребованности, реализация своего потенциала.

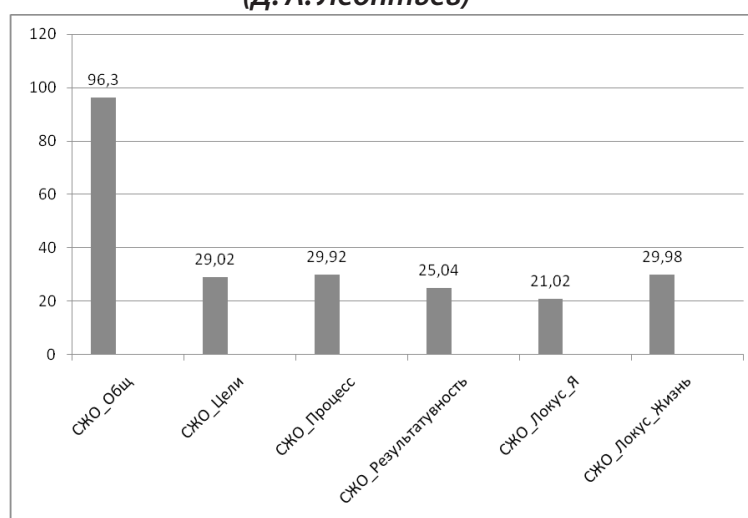
Исследование проводилось на базе ООО «Триал маркет» и ТГУ имени Г.Р. Державина. Испытуемыми выступили сотрудники компании (21 человек), и студенты (29 человек) в возрасте от 18 до 25 обоих полов. Общая выборка составила 50 человек.

С целью изучения выраженности показателей выраженности субъективного одиночества и психологического благополучия, нами был проведён описательный анализ данных, полученных в ходе исследования. Средний возраст испытуемых составил 21,6 лет

Полученные результаты по одноименной шкале методики «Субъективное ощущение одиночества» ($\bar{x}=20,860$ $\sigma=13,902$) указывают на то, что для испытуемых характерен средний уровень одиночества и социальной изоляции.

Полученные средние значения по методике СЖО (Леонтьев Д.А.) (рис. 1): «Общая шкала» ($\bar{x}=96,300$ $\sigma=11,252$), «Цели в жизни» ($\bar{x}=29,020$ $\sigma=5,331$), «Процесс жизни» ($\bar{x}=29,920$ $\sigma=4,579$), «Результативность жизни» ($\bar{x}=25,040$ $\sigma=4,602$), «Локус контроля-Я» ($\bar{x}=21,020$ $\sigma=4,132$), «Локус контроля-жизнь» ($\bar{x}=29,980$ $\sigma=4,311$), говорят о среднем уровне таких показателей как осмысленность жизни, наличие целей на будущее, эмоциональная насыщенность жизни. Испытуемым свойственны наличие представлений о себе как сильной личности и умение держать всё под контролем, а также умеренная степень самореализации.

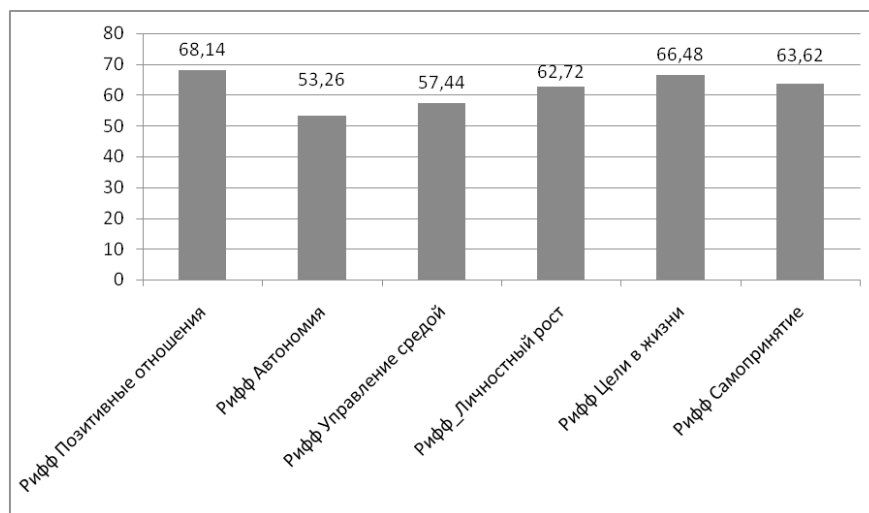
Рис. 1: Результаты средних показателей по опроснику СЖО (Д. А. Леонтьев)

Средние набранные баллы по методике Рифф «Шкала психологического благополучия» (рис. 2): «Положительные отношения» ($\bar{x}=68,140$ $\sigma=4,923$)

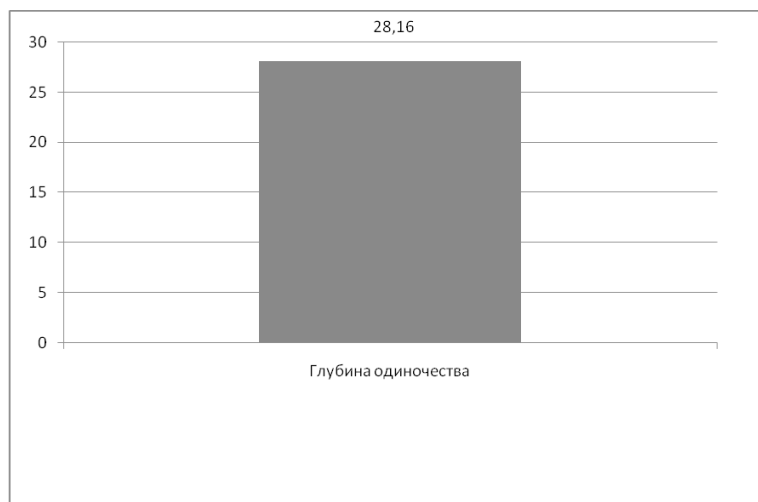
«Автономия» ($\chi=53,260$ $\sigma=2,238$) «Управление средой» ($\chi=57,440$ $\sigma=5,559$) «Личностный рост» ($\chi=62,720$ $\sigma=2,733$) «Цель в жизни» ($\chi=66,480$ $\sigma=4,923$) «Самопринятие» ($\chi=63,620$ $\sigma=5,213$) «Общий балл» ($\chi=371,720$ $\sigma=17,155$), свидетельствуют, что в целом, уровень психологического благополучия находится в пределах средних значений. Испытуемые склонны к позитивному отношению к себе, стремятся к личностному росту, имеют цели в жизни, самодостаточны.

Рис. 2: Результаты методики Рифф «Шкала психологического благополучия»

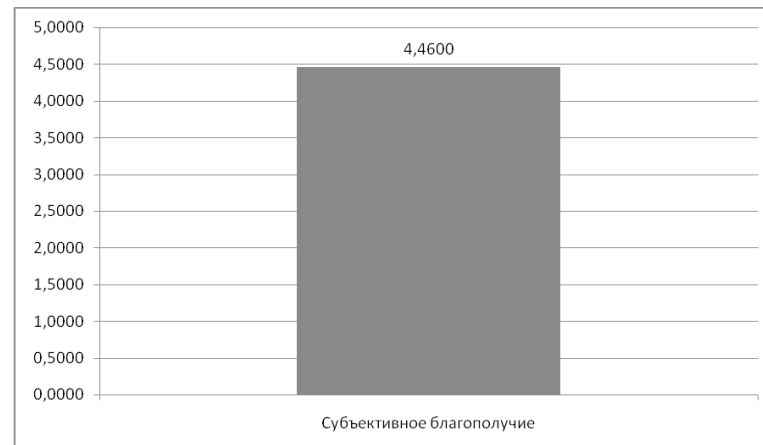
Анализ шкалы «Глубина одиночества» ($\chi=28,160$ $\sigma=5,456$) (рис. 3) указывают на то, что испытуемые испытывают глубокое переживание актуального одиночества.

Рис. 3: Результаты опросника «Одиночество» С.Г. Корчагиной

Полученные результаты по методике «Шкала субъективного благополучия» ($\chi=4,460$ $\sigma=2,012$) (рис. 4), указывают на умеренную выраженность субъективного благополучия. У лиц с такими оценками, как правило, серьезные проблемы отсутствуют, но и о полном эмоциональном комфорте говорить нельзя.

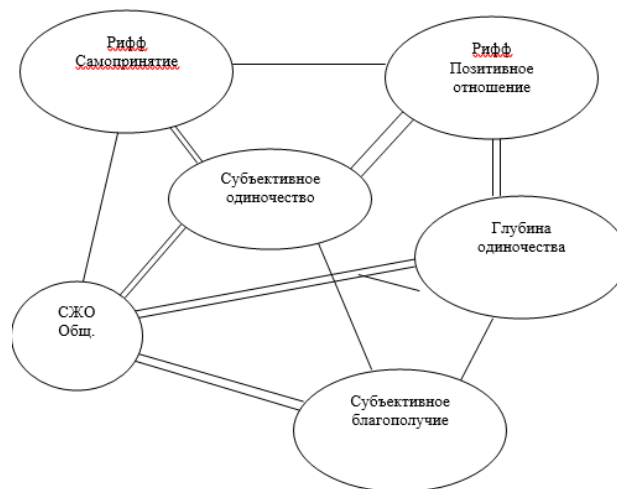
**Рис. 4: Результаты методики «Шкала субъективного благополучия»
А. Перуэ-Баду (адаптация М.В. Соколовой)**

С целью выявления связи между измеряемыми переменными был осуществлен корреляционный анализ.

Корреляционный анализ позволил выявить значимые взаимосвязи между измеряемыми переменными на уровне $r < 0,05$ и уровне $r < 0,01$, на основе которых были построены корреляционные плеяды (рис. 5).

Рис. 5: Связь показателей одиночества и субъективного благополучия

_____	положительная связь
=====	отрицательная связь

Как показано на рисунке 5, шкала «Субъективное одиночество» (М. Фергюсон), имеет отрицательные связи с переменными «Самопринятие» (Рифф) ($r=0,414$) «Положительное отношение» (Рифф) ($0,436$), «СЖО Общ.» (Леонтьев) ($0,651$). Это говорит о том, что для испытуемых с выраженным уровнем одиночества характерно ограниченное количество доверительных отношений с окружающими: им сложно быть открытыми, проявлять теплоту и заботиться о других; в межличностных взаимоотношениях, как правило, они изолированы и фрустрированы. Они чаще не довольны собой, разочарованы событиями своего

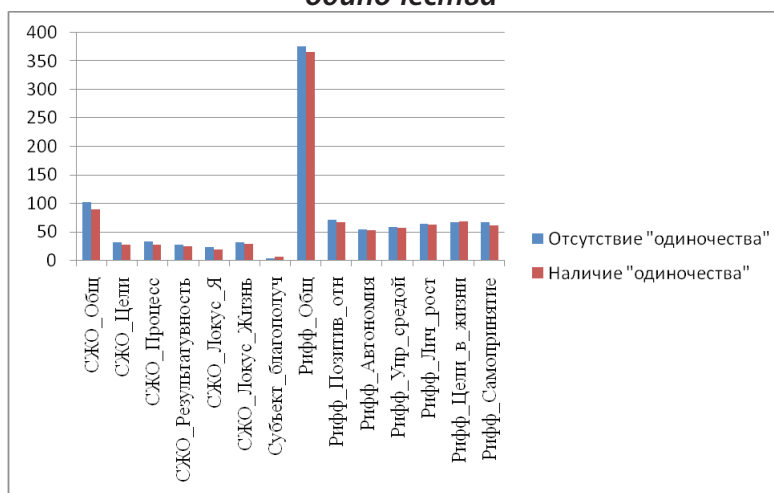
прошлого, испытывают беспокойство по поводу некоторых личных качеств. Также с повышением чувства одиночества, снижается осмысленность жизни.

Положительные связи со шкалами «Субъективное благополучие» (Перуэ-Баду) ($r=0,720$), «Глубина одиночества» (Корчагина) ($r=0,722$) означает, что чем сильнее выражено наличие субъективного одиночества, тем ниже уровень субъективного благополучия, т.к. последняя шкала является «обратной» и тем сильнее выражено переживание по поводу одиночества.

С целью выявления различий в выраженности показателей психологического благополучия у испытуемых с наличием чувства одиночества и его отсутствием, нами была осуществлена статистическая обработка данных с использованием сравнительного анализа по критерию Манна-Уитни.

Проведенный сравнительный анализ показал, что существуют значимые различия на уровне $p < 0,05$ по следующим шкалам: (рис. 6) СЖО Общая (Леонтьев), СЖО Цели (Леонтьев), СЖО Процесс (Леонтьев), СЖО Результативность (Леонтьев), СЖО Локус Я (Леонтьев), СЖО Локус Жизнь (Леонтьев), Субъективное благополучие (Перуэ-Баду), Общая (Рифф), Позитивное отношение (Рифф), Автономия (Рифф), Управление средой (Рифф), Личностный рост (Рифф), Цели в жизни (Рифф), Самопринятие (Рифф).

Рис. 6: Различия показателей выраженности субъективных коррелятов психологического благополучия у групп испытуемых с разным уровнем одиночества

Так, испытуемые с наличием одиночества, имеют более низкие показатели. Это говорит о том, что им более свойственно низкая осмысленность жизни, неудовлетворенность настоящим и прожитой жизнью, а также неверие в свои силы. Уровень психологического благополучия, значительно ниже чем у испытуемых с отсутствием чувства одиночества. Их поведение и самочувствие, чаще зависит от мнения окружающих, а также слабее развито стремление к личностному росту и самоактуализации.

Таким образом, мы видим, что для испытуемых с высокими показателями переживания одиночества, характерны низкий уровень субъективного благополучия и осмысленности жизни.

ВЫВОДЫ ПО ВТОРОЙ

В ходе эмпирического исследования было установлено, что для испытуемых характерно наличие среднего уровня субъективного одиночества и социальной изоляции, при достаточно глубоком переживании актуального одиночества.

Такие показатели как осмысленность жизни, наличие целей на будущее, эмоциональная насыщенность жизни, также в пределах средних значений. Это говорит о том, что испытуемые, в большинстве случаев, воспринимают сам процесс жизни как интересный, эмоционально насыщенный и наполненный смыслом, им свойственны наличие представлений о себе как сильной личности и умение держать всё под контролем, а также умеренная степень самореализации. Как правило, испытуемые характеризуются достаточной степенью выраженности субъективного благополучия, но и о полном эмоциональном комфорте говорить нельзя.

Корреляционный анализ показал наличие отрицательной связи между субъективным благополучием и субъективным одиночеством. Это означает, что чем сильнее выражено наличие субъективного одиночества, тем ниже уровень субъективного благополучия, вследствие чего оно более глубоко переживается личностью.

Проведенный сравнительный анализ по критерию Манна-Уитни, также подтверждает данную взаимосвязь и показывает, что для испытуемых с высоким уровнем субъективного одиночества характерна низкая осмысленность жизни, неудовлетворенность настоящим и прожитой жизнью, а также свойственно неверие в свои силы. Уровень психологического благополучия, значительно ниже чем у испытуемых с отсутствием субъективного одиночества.

Таким образом, наша гипотеза о том, что современная молодёжь испытывающая состояние субъективного одиночества, будет характеризоваться сниженным фоном субъективного благополучия, подтвердилась.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абраменкова В.В. Проблема отчуждения в психологии журнал "Вопросы психологии", 1990, №1, с. 5
2. Абраменкова В.В. Социальная психология детства, М.: Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж: Модэк, 2000.
3. Бердяев Н.А. О человеке, его свободе и духовности. Избранные труды. М.: Флинта, 1999. 312 с.
4. Зимбардо Ф. Ляйппе М. Социальное влияние.- СПб., 2000
5. Корчагина С.Г. Психология одиночества: учебное пособие. – М.: МПСИ, 2008
6. Корсини Р. Психологическая энциклопедия. 2-е изд., Питер, С.-Петербург, 2003
7. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). 2-е изд. — М.: Смысл, 2000. — 18 с.
8. Лепешинский, Н.Н. Адаптация опросника «Шкалы психологического благополучия К. Рифф / Н.Н. Лепешинский // Психологический журнал. – 2007. – № 3. – С. 24-35
9. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности.- М., 1982
10. Мухина В. С. Проблема генезиса личности. - М., 1985.
11. Нарский И.С. Западноевропейская философия XIX века. М., 1976. С. 555.

12. Немов Р. С. Психологија. - М.: Просвещение, 1994, 615, 617 стр.
13. Немов Р.С. Алтунимна И.Р. Социјална психологија.- М.; СПб., 2008
14. Ортега-и-Гассет Х. "Дегуманизација искуства".М.: Радуга, 1991.С.262.
15. Паскаль Б. Суждения и афоризмы. М.: Политиздат, 1990. 384 с.
16. Покровский Н.Е. Человек, одиночество, гуманизм//Лабиринты одиночества. М., 1989.С.12
17. Практическая психодиагностика. Райгородский Д. Я. (редактор-составитель). Издательский: Дом «БАХРАХ-М» Самара 2001
18. Рисмен «Одинокaя толпа» .-М., 1998
19. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека.- М., 1994
20. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм -это гуманизм//Сумерки богов. М.: Политиздат ,1989. С.344.
21. Слободчиков В. И. Психологические проблемы становления внутреннего мира человека // Вопросы психологии. - 1992. - № 6
22. Торо Г.Д. Уолден, или Жизнь в лесу. М: Изд-во АН СССР, 1962. С.89.
23. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник. Пер. с англ. и нем.-М.: Прогресс,1990.-С. 24-43.
24. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. С.467-470
25. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм. — М.: Прогресс, 1990. — 330 с
26. Фромм Э. Искусство любить. Исследование природы любви / Э. Фромм. — М.: Педагогика, 1990. —с. 19
27. Швалб Ю.М., Данчева О.В. Одиночество: Соц.- психол. проблема. - М., 1991.-270 с.
28. Шестов Л.И., «Николай Бердяев (гнозис и экзистенциальная философия), М. Полииздат ,1990
29. Шестов Л.И., «Апофеоз беспочвенности. (Опыт адогматического мышления)» СПб., Обществeнная польза, 1995 г .
30. Энгельс Ф.Происхождение частной собственности,семьи и государства. М.: Политиздат, 1986. 639 с.).
31. Энрайт Д. Б. Гештальттерапия в интерактивных группах./ Гештальттерапия. Теория и практика. Пер. с англ. М. Апрель пресс,2000, 320 с. с. 154
32. Ясперс Карл - Общая психопатология изд. дом-Республика , 1994
33. Ясперс Карл. Духовная ситуация времени, пер. М.Левинoй, М. Политиздат 1991 г, с 228
34. Ялом И. Лечение от любви и другие психотерапевтические новеллы. М.: Класс, 1997. С.17.
35. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. М.: Класс, 1999. С.398-399.)

159.923:[364.642:316.361.15

Нина Камнева, кандидат психологических наук
доцент кафедры «Социальной и возрастной психологии»
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, г. Тамбов, РФ

ПОЗИТИВНАЯ ПСИХОЛОГИЯ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА СХЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК КОНФЛИКТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУПРУГОВ

Аннотация: В статье обсуждаются результаты исследования конфликтных отношений в семье. Показана взаимосвязь процессуальных характеристик конфликтного взаимодействия супругов в условиях речевого воздействия. Выделены стили речевого воздействия в конфликтах, показана их взаимосвязь стилями поведения. Отмечена роль позитивной психологии для улучшения качества взаимодействия супругов в семье.

Ключевые слова: супружеский конфликт, конфликтное взаимодействие, речевые стили, стили поведения, позитивная психология.

POSITIVE PSYCHOLOGY FOR IMPROVING THE QUALITY OF THE INTERDEPENDENT SCHEME OF PROCEDURAL CHARACTERISTICS OF THE CONFLICT INTERACTION OF SPOUSES

Abstract: The article discusses the results of the study of conflict relations in the family. The interrelation of procedural characteristics of conflict interaction of spouses in the conditions of speech influence is shown. Selected styles of speech influence in the conflict, and shows their relationship lifestyles. The role of positive psychology to improve the quality of interaction between spouses in the family is noted.

Keywords: marital conflict, conflict interaction, speech styles, behavior styles, positive psychology.

Исследователями основной характеристикой психологического анализа, понятие стилевая форма проявления конфликтного взаимодействия является следующим основанием для дифференциации типов. Она характеризуется, как указывает В.Е. Резников, тремя основными компонентами: когнитивным, эмоциональным и поведенческим [4, С. 38]. Однако необходимо отметить, что процесс конфликтного взаимодействия отражен в показателях особенностей взаимодействия каждого из супругов и, следовательно, может быть охарактеризован с точки зрения подобия (или различия) в форме проявления онтопсихологических характеристик обоим брачным партнерам. Кроме того, стили конфликтного взаимодействия могут различаться по своей форме проявления на различных стадиях конфликтного взаимодействия.

Следовательно, реализация в процессе семейного конфликтного взаимодействия стилей речевого воздействия была выбрана в качестве третьего основания для дифференциации стилизованных форм проявления типов конфликтного

взаимодействия, которые преломлялись через призму возрастных и гендерных различий. Это позволяет выделить возможные различия между супругами в направлении реализации своих интенций. Кроме параметра симметрии в супружеских позициях по данному критерию, существуют отличия стилей на различных этапах развития процесса конфликтного взаимодействия. Примером может быть обмен информацией в начале, на следующей стадии – стремление изменить позицию партнера и в заключительной стадии – снять отрицательное напряжение путем эмоционального «взрыва».

Исследование стилевых особенностей поведения супругов в конфликтной семейной ситуации и межличностном взаимодействии определяется, по нашему мнению, сочетанием высокой теоретической и практической значимости данной проблемы.

Изучение социально-психологического взаимодействия супругов ставит перед исследователем целый комплекс сложных задач. Это вызвано большим числом факторов, обуславливающих многообразие проявлений данного феномена в реальной жизни. В то же время, многообразие характера выражений конфликтного взаимодействия супругов может быть отражено в определенных, поддающихся измерению показателях. Исследование данного феномена может быть направлено как на изучение позиций супругов по отдельности, так и процесса взаимодействия в целом. Второй подход является более предпочтительным в силу взаимообусловленности и динамичности супружеского взаимодействия, что выражается в возможном изменении позиций, форм взаимодействия и стремлении реализовать определенные интенции в процессе конфликтного взаимодействия. В то же время, стиль конфликтного взаимодействия является достаточно устойчивым набором, как мы указывали выше, когнитивных, эмоциональных и поведенческих характеристик, присущих супругам в конкретных условиях. Подобного рода сценарии супружеских конфликтов можно определить как последовательность типичных интеракций супругов, носящих шаблонный характер и позволяющих с большой степенью вероятности прогнозировать особенности развития конфликта при определенных причинах его возникновения и условиях протекания. Они характеризуются степенью однообразности и повторяемости картины, имеющих место в их семье конфликтов и отражают присущий для каждого человека привычный способ реагирования в ситуации конфликтного взаимодействия. В связи с тем, что в супружеской жизни приходится решать многочисленные семейные вопросы, решение которых часто связано со столкновением позиций брачных партнеров, появляется характерный для данной пары стиль конфликтного взаимодействия, позволяющий типологизировать это взаимодействие.

Вследствие этого, в основу реализации предлагаемого подхода были положены процессуальные характеристики конфликтного взаимодействия супругов: динамика данного процесса, форма его проявления и осуществление его функций (рис. 1) и (таб.1).

Рис.1. Результаты исследования позитивной психологии схема взаимосвязей процессуальных характеристик конфликтного взаимодействия супругов

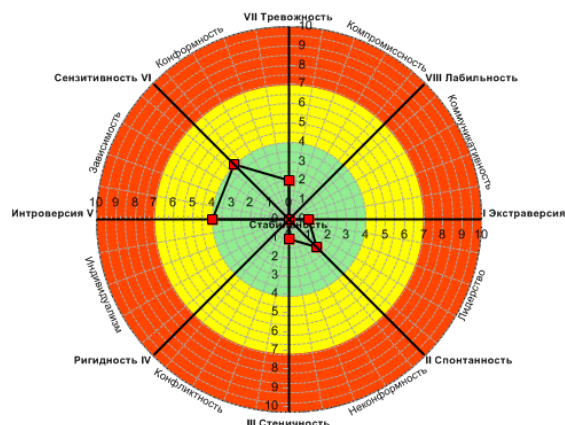

Таблица 1

№	Название шкалы	Значение	Интерпретация
1	Шкала лжи 5	Низкое значение.	Показатель в пределах нормы. Отсутствие признаков неискренности.
2	Шкала аггравации 4	Низкое значение.	Показатель в пределах нормы. Отсутствие признаков подчеркивания проблем.
3	I. Экстраверсия 2	Среднее значение.	Средняя степень экстраверсии, обращенность личности в мир реальных явлений.
4	II. Спонтанность 1	Низкое значение.	Отсутствие признаков спонтанности и импульсивности, либо гипоемотивность, плохое самопонимание или неоткровенность при обследовании.
5	III. Стеничность 1	Низкое значение.	Признаки астении, неуверенности в себе и отсутствия тенденции к агрессивному поведению, либо гипоемотивность, плохое самопонимание или неоткровенность при обследовании.
6	IV. Ригидность 1	Низкое значение.	Отсутствие признаков ригидности, либо гипоемотивность, плохое самопонимание или неоткровенность при обследовании.
7	V. Интроверсия 3	Среднее значение.	Средняя степень интроверсии, обращенность личности в собственный внутренний мир.
8	VI. Сензитивность 5	Высокое значение.	Высокая степень сензитивности, впечатлительность, чувствительность к давлению окружающей среды.
9	VII. Тревожность 3	Среднее значение.	Осторожность в принятии решений, ответственность по отношению к окружающим, социальная созвучность среде.
10	VIII. Лабильность 2	Среднее значение.	Средний уровень изменчивости настроения и мотивационной неустойчивости.

Особенности динамики могут быть представлены актуализацией одного или нескольких стадий конфликтного взаимодействия. Приоритетное значение начального этапа, основной стадии или окончания, может быть зафиксировано в виде проявления большей активности супругов на данном этапе, значительного количества интеракций, эмоциональной и содержательной насыщенности взаимодействия. Для каждого конкретного типа конфликтного взаимодействия характерной является одна или сочетание нескольких стадий, в то время как оставшиеся могут совпадать по своим признакам с подобными этапами других типов конфликтного взаимодействия.

Например, в качестве основания типологизации в работе Н.В. Маляровой была выбрана направленность супругов на достижение ими своих целей. Были выделены взаимно кооперативная модель взаимодействия, модель по типу «доминирование-подчинение» и модель взаимной эксплуатации [2].

Анализ возможных оснований создания типологий семейного конфликтного взаимодействия приводит к выводу о множественности критериев выделения типологообразующих признаков. Следует согласиться с Л.Я. Петровской в том, что создание новой типологии служит, как правило, целям и задачам исследования [3].

В то же время, большинство из существующих типологий предлагают описание различных стилей семейного конфликтного взаимодействия в показателях, характеризующих семейную конфликтную ситуацию, особенности личности супругов, их мотивацию и направленность. Вместе с тем, в качестве основания для типологии игнорируют характеристики самого процесса конфликтного взаимодействия супругов. Это не позволяет достаточно эффективно исследовать сам процесс. В связи с этим, представляется актуальным разработать новую типологию стилей семейного конфликтного взаимодействия [1].

Для того чтобы понять, почему именно стилевые особенности поведения в семейном конфликте являются одним из значимых моментов ряда теоретических и эмпирических исследований в области психологии личности, общей и социальной психологии необходимо анализировать не только само понятие «стиль», но и попытаться «связать» стилевые составляющие с речевыми, индивидуально-личностными, характерологическими, поведенческими и иными особенностями участников семейного конфликта.

Таким образом, обозначенные критерии предоставляют возможность охватить наиболее существенные аспекты процесса конфликтного взаимодействия супругов, выделить общие признаки для каждого отдельного проявления конфликтного взаимодействия, создать интегрированную с речевыми стилевыми паттернами поведения, типологию данного процесса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Камнева Н.А. Эмпирическое исследование индивидуально-личностных и гендерных особенностей стилевых паттернов поведения в межличностном конфликтном взаимодействии // Научный диалог Журнал, - Екатеринбург – 2013.
2. Малярова К.В. Семейный конфликт как объект прикладного социологического исследования: Дис. ... канд. филос. наук. – М., 1984. – 203 с.
3. Петровская Л.Я. О понятийной схеме социально-психологического анализа конфликта // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – С. 126-143.
4. Резников В.Е. Социально-психологическая типология конфликтного взаимодействия супругов: Дис. ... канд. психол. наук. – Минск, 1991. – 224 с.

37.015.31:159.922.7

Нина Коваль, доктор психологических наук
 Профессор, заведующий кафедры «Социальной и возрастной психологии»
 Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, г. Тамбов, РФ

РАЗВИТИЕ ДУХОВНОСТИ СТУДЕНТА В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация: В статье рассматривается духовность студента через профессиональную направленность. Отмечена высокая роль мотивации в учебной деятельности. Особенно мотив достижения. Ведущим условием развития духовности выступает личностно – деятельностный подход. Основы такого подхода заложены в гуманистической психологии. Приведены критерии духовного развития личности студента.

Ключевые слова: духовность, мотив достижения, личностно – центрированный подход, смыслы, критерии духовности.

DEVELOPMENT OF STUDENT SPIRITUALITY IN CONDI- TIONS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract: The article deals with the spirituality of the student through professional orientation. The high role of motivation in educational activities is noted. Especially the motive of achievement. The leading condition for the development of spirituality is the personal – activity approach. The foundations of this approach are laid in humanistic psychology. The criteria of spiritual development of the student's personality are given.

Keywords: spirituality, motive of achievement, personality – centered approach, meanings, criteria of spirituality.

Процесс развития духовности личности студента в контексте ее профессиональной направленности имеет свои особенности.

Профессиональная направленность как обобщенная форма отношения к профессии складывается по мере обучения в вузе, и общее отношение студентов к профессии наполняют профессиональным, духовным смыслом и содержанием протекание самой учебной деятельности, которая относительно конечных целей обучения в высшей школе (профессиональная подготовка специалистов) выступает как средство их достижения. Отношение к учению, как к средству достижения целей обучения, образует мотивационную сферу учебной деятельности, представляющую собой широкую систему побудителей, - мотивы, потребности, цели, интересы, эмоции и т.д.

Мотивация структурирована, многозначна по содержанию и форме, поэтому сама учебная деятельность полимотивационна. Студенты могут хуже или лучше учиться, потому что хотят или не хотят: приобрести новые знания и получить удовлетворение от самого процесса познания (познавательные мотивы); иметь более высокий заработок (прагматичные мотивы); принести пользу обществу (широкие социальные мотивы); утвердить себя и занять в будущем определенное положение в обществе или в ближайшем социальном окружении

(мотивы социального и личного престижа) и т.п.. Следовательно, сама учебная деятельность может основываться на нескольких мотивах, которые в их многообразных взаимоотношениях в значительной мере определяют отношение студентов к ней, к отдельным учебным предметам, в которых в разной форме представлены содержание и способы будущей профессиональной деятельности. В работах А.Н.Леонтьева указывается, что деятельность может основываться на нескольких широких обобщенных и значимых мотивах и, следовательно, иметь многосторонний смысл. Такова, например, учебная деятельность, отвечающая одновременно как познавательным, так и социальным мотивам.

Так, исследования показали, что учебная деятельность студентов, во-первых, не может быть сведена к познавательной (мыслительной), во-вторых, наибольшее влияние на ее эффективность среди неспецифических (широких социальных) мотивов оказывает мотивация достижения; в его же исследованиях, в-третьих, было обнаружено, что мотивация достижения является ведущей в учебной деятельности и потому мотив достижения студентов может стать основой духовной самореализации личности, поскольку данный мотив является важным элементом в образовании смысла любого поступка человека. Мотив достижения может быть включен в высокодуховное действие, а также в антидуховное поведение. Говоря о мотиве достижения, способствующем духовной самореализации в учебной деятельности, имеются в виду мотивы поиска истины, добра, красоты, полезности окружающим и другие.

В современной российской психологии мотивация выступает не только систематизирующим фактором деятельности, но также является основой личности, что определяет связь мотивационной сферы с духовно-нравственными характеристиками, репрезентирующими духовное становление и развитие личности специалиста в условиях учебно-воспитательного процесса высшей школы. При этом важнейшей стороной развивающейся личности будущего специалиста является потребность в самореализации, в служении и заботе о других людях.

Очевидно, такой высокий уровень мотивации достижения объясняется тем, что тесно связан с духовным ростом личности студента, со стремлением распространить усвоенные ценности в духовном пространстве, обогащая тем самым собственное духовное поле и поле других. Данный мотив тесно связан с духовным преобразованием личности студента, с процессом самореализации, ибо насколько велика и значима цель достижения, настолько значима и самореализация, насколько велики мотивы достижения, настолько значим духовный рост личности.

Отсюда мотив достижения понимается нами как внутреннее побуждение личности к деятельности, берущее свое начало от актуальной для нее потребности в полной самореализации своего духовного потенциала.

В учебном процессе возможны разные интерпретации мотивов достижения. Так, мотив достигается, когда преподаватель сам ставит задачи и перед студентами они выступают сразу в четко сформулированном виде. Преподаватель уже совершил ту сложную интеллектуальную работу, которая необходима для точной их постановки. Коль учебная задача дана студенту, от него не требуется умения обнаружить проблему, из которой она произошла. За студента все сделал сам преподаватель. Поэтому при таком подходе к обучению нередки формальные решения, так как главный их принцип - поиск подходящего способа

комбинирования заданных условий, при этом не стимулирующих активности студента, его стремления к постоянному приобретению теоретических знаний, к развитию инициативы, аналитических способностей. Это стиль самореализации преподавателя. Это подход к обучению, центрированный на преподавателя, поэтому такой способ обучения есть его самореализация, его разумное использование жизненного и профессионального опыта, это его достижение мотивов, его личностный рост. Малопродуктивен такой подход для духовного обогащения, наполнения духовного опыта и, следовательно, для духовного роста личности.

Если в центре учебного процесса студент, то приближаемы его цели, достигаемы его мотивы. Этот подход к обучению, центрированный на студенте, предполагает его максимальную активность, достижения его целей, мотивов.

Студент-личность выступает здесь как активно действующий объект. К. Роджерс, сравнивая этот тип учения с первым, традиционным, отмечал: первый является безличностным, интеллектуализированным, оцениваемым извне, направленным на усвоение значений в рамках фронтального общения; второй, напротив - свободным и самостоятельно иницируемым самим студентом, направленным на усвоение смыслов как элементов личностного опыта. Основная задача педагогов здесь - стимулирование осмысленного учения.

Подход, центрированный на студенте, создает максимальные условия для духовного его развития и в большей степени реализует личностно-деятельностный подход к обучению, основы которого были заложены в отечественной психологии, где личность рассматривается как субъект деятельности, которая сама формируется в деятельности и в общении с другими людьми и определяет характер этой деятельности и общения. Рассматривая личностно-деятельностный подход как единство личностного и деятельностного его компонентов, отметим, что личностный подход означает, что все психические процессы, свойства и состояния рассматриваются как принадлежащие конкретному человеку, что они - производные, зависят от индивидуального и общественного бытия человека и определяются его закономерностями.

Личностно-деятельностный подход предполагает, что в центре обучения находится сам обучаемый, то есть студент, его мотивы, цели, психологический склад. Цель занятия при этом подходе формируется с позиций каждого конкретного обучаемого и всей группы. Информационно-контролирующие функции преподавателя все больше уступают место собственно координационным. Следовательно, меняется стиль взаимодействия преподавателя и студента, уступая место субъект - субъектному, партнерскому сотрудничеству в совместно организуемом преподавателем решении студентами учебных задач. Учебное сотрудничество организуется таким образом, что и сами студенты участвуют в решении учебных задач и формируется коллективный субъект, то есть реализуется принцип коллективной коммуникативности обучения. Это соотносится с принципом индивидуального обучения через группу, что активизирует потенциальные возможности каждой личности.

В целом, личностно-деятельностный подход к обучению есть стиль самореализации студента, достижения его мотивов, интересов, целей и т.д. Он означает, что обучение строится с учетом личностных особенностей, накопленного опыта студента и преломляется через его мотивы, ценностные ориентации, интересы, цели, перспективы. В этом процессе решается основная

задача института высшего образования - формирование духовно богатой, социально активной, профессионально компетентной и саморазвивающейся личности.

Стремление выполнять деятельность наилучшим образом может происходить не только из потребности достижения, но также из потребности в самоутверждении, выдвижения себя или подчинения других, опережения других, потребности самосовершенствования, частичной или полной самореализации, из потребности в социальном признании, одобрения со стороны значимых для индивида людей, включая и референтную группу, и из других личностных и социальных факторов. Это значит, что мотив достижения не является единственным побудителем стремления к успеху. Он может иметь, как мы видим, разные цели и стоящий за ними смысл. Последний выступает в сознании человека как то, что непосредственно отражает и несет в себе его собственные жизненные отношения.

Понимание человеком его цели и места в системе жизнедеятельности образует смысловую направленность его жизни, иными словами осознание целей жизни означает выявление на уровне индивидуального сознания смысла жизнедеятельности.

Смыслы присутствуют на протяжении всей жизни человека и предстают как некая потаенность, неопознанность, которые человек призван открыть, прояснить в процессе своего активного отношения к миру. Для этого ему нужны знания, опыт, позволяющие осмыслить настоящее, прошлое и быть открытым будущему, его возможностям. Это придает времени и опыту духовные смыслы, что дает возможность человеку осмыслить их и наполнить смысловыми содержаниями собственного духовного поля. Между смыслом и опытом есть определенное единство, названное К.Юнгом архетипом, понимаемым им как приобщенность индивида к духовной жизни людей как членов определенного сообщества, окружающего мира, в результате которой коллективный духовный опыт становится достоянием каждого в отдельности индивида, обретает смысл общечеловеческой ценности, значимой для самоопределения и самореализации личности. Архетипический слой духовного опыта придает смысл определенным целям и мотивам духовной жизни индивида и, будучи связанным с познавательной и чувственной сферами, способствует миропониманию и мироосмыслению. Смыслы в процессе духовного развития личности выступают частью смысла мира в целом и являются способом свободной самореализации человека, мерой его духовности, критерием осмысленности своего "Я" и окружающего мира. Однако процесс наполнения их духовным содержанием происходит при определенных условиях.

Во-первых, смысл должен быть должен быть соотнесен с целью. Достойная цель жизни является сердцевинной человеческого достоинства и человеческого счастья.

Цели образуют ориентиры между выборами, и хотя этот процесс не является простым, однонаправленным, аддитивным явлением и связан с тем, что в индивидуальном сознании проявляется несогласованность точек зрения, внутренняя противоречивость некоторых убеждений, противоположность доказательных тенденций, но именно они (цели) делают выбор целесообразным, то есть соотнесенным с ранее поставленными целями, и целеобусловленным, то есть производным от цели.

Целесообразность и целеобусловленность указывают на то, что предстоит человеку сделать в будущем, иными словами, они выступают для него ориентирами, определенным идеалом, выдвижение которых может быть двух видов. Первый из них - цели берутся человеком в готовом виде или могут быть заданы извне. Этот путь в крайнем своем выражении превращает человека в вещь среди вещей, в средство достижения совершенно чуждых ему институциональных целей. Качественно другой вид выдвижения цели - когда они выработаны самим человеком и тогда можно говорить о целеполагании, целепроектировании, целетворении человека. Именно здесь проходит грань между исполнительской и творческой деятельностью. Творчество и есть тот вид деятельности, непосредственно духовно-практический, дающий человеку возможность осуществить себя в самом своем реальном бытии креативно, то есть так, чтобы само бытие, сама действительность была бы творческой, а сама его жизнь - жизне-творчеством. Думается, что в этом глубокий психологический и педагогический смысл работы личности над собой, над собственным бытием, смысл активного духовного самосовершенствования, опосредованного культурой и обозначающий ту духовную работу личности, которая позволяет ей самореализоваться, находить свое место в окружающем мире, "самостоять", не растрачивая свою индивидуальность, духовный опыт, а обогащая все это во взаимодействии с другими.

Во-вторых, смыслы проявляют себя через самореализацию личности, и здесь они предстают в духовном плане, так как чаще самореализация означает не просто извлечение того, что скрыто в глубинах личности, а проявление и исчерпание этого личностного потенциала в активном целенаправленном поиске истины, добра и красоты. Самореализация может осуществляться не обязательно в духовном плане, и это означает, что индивид самораскрывается, самореализуется в чем угодно, ценой любых отношений к другому, к окружающему миру, то есть для него это не значимо. По сути, процесс такой самореализации, справедливо отмечает один из современных авторов, замыкается эгоцентрическим смысловым уровнем. Из сказанного следует, что духовная самореализация не всегда осуществляется в гармонии с окружающим миром. Например, духовный лидер может быть не принят обществом, а его духовные ценности отвергаться в окружающем мире. Вместе с тем, безусловная самореализация является и способом духовного существования личности и единственным способом утверждения распространяемых духовных ценностей. Духовно богатая личность может реализовать себя полностью, исчерпав свои духовные и физические силы и далее прекратить свое существование, доказывая тем самым силу своего духовного поля. История знает случаи, когда полная самореализация становилась толчком для возникновения мировых религий. Следовательно, говоря о духовной самореализации мы имеем в виду, во-первых, реализацию внутренней интеграции, гармоничности личности на основе осознанных целей и смыслов; во-вторых, подлинное самоосуществление есть приобщение к архетипическому слою духовного опыта, то есть приобщение ко всеобщей родовой сущности посредством постижения общечеловеческих ценностей и активной духовно-созидательной деятельности.

Критериями такого духовного развития личности в студенческом возрасте являются:

- » отношение к другому как самоценности, что выражено в таких качествах, как сострадание, соучастие, правдивость, совесть, общительность, отзывчивость, дружелюбие, доброта, умение владеть собой, душевность, реалистичность в оценке ситуации, самоотдача и других;
- » творческий, целенаправленный характер жизнедеятельности - миротворчество, альтруизм, деятельная помощь окружающим, соучастие, организация микросреды общения, целеустремленность, высокая сензитивность, открытость, коллективное творчество и другое;
- » духовно-творческая активность личности, где особое значение приобретают высокая самооценка, оптимизм, бодрость, стремление к успеху, гибкость мышления, изобретательность, ответственность перед собой и другими, вера в осуществимость намеченного, воля, потребность в позитивной свободе и другое.

Предложенное понимание мотивации достижения, смыслов личности через самореализацию студента как будущего специалиста не исключает, как было уже отмечено, внутренних противоречий развития, проблем роста личности, поскольку они служат механизмом порождения реальной целенаправленной деятельности, являются средством познания мира и общения с ним, обуславливают диалектическую гибкость мышления. Важно при этом понять и увидеть, что преобразования, изменения личности в духовном плане происходят посредством целенаправленной, целетворящей деятельности в процессе активной ее социализации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Коваль, Н.А. Психология духовности личности. – Тамбов: Издательство ТГУ им. Г.Р. Державина, 1996.

159.923-057.875(497.774)

Доц. д-р Сашо Кочанковски

Факултет за психологија, МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, РМ

ТИПОВИ НА ЛИЧНОСТ КАЈ СТУДЕНТИТЕ НА ПСИХОЛОГИЈА

Апстракт: Во ова истражување користена е Јунговата типологија на личност, затоа што е во основата на Маерс-Бригс индикаторот за типот (Myers-Briggs Type Indicator – MBTI), инструмент кој го користев во ова истражување. Моделот на Карл Густав Јунг ги опишува разликите кои постојат меѓу личностите и тој укажува дека разликите во однесувањето се резултат на преференциите кои се поврзани со базичните типови на личност.

Целта на ова истражување беше да добиеме емпириски податоци и да провериме каква е застапеноста на типовите на личност и доминантната ментална функција кај студентите на факултетот по психологија при Меѓународниот славјански универзитет „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, во одделението во Битола.

Инструментот кој го користев е MBTI (Myers-Briggs Type Indicator) форма G.

Примерок. Во истражувањето беа вклучени вкупно 202 студенти на факултетот по психологија при Меѓународниот Славјански Универзитет „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола во одделението во Битола во периодот 2013-2017 година.

Најзастапени типови на личност се: ISTJ (26,7%); ESTJ (17,8%); ISFJ (11,4%), додека најмалку застапени се INFJ (0,5%); ENFP (1%) и INTJ (2%).

Најчестите доминантни ментални функции се Сетилност (48%) и Мисловност (29,2%)

Се надевам дека сознанијата добиени од ова истражување ќе имаат практична корист, не само студентите во процесот на учење, туку и наставниците во наставниот процес.

Клучни зборови: типови на личност, доминантна ментална функција, студенти, психологија

PERSONAL TYPES AMONG STUDENTS OF PSYCHOLOGY

Abstract: This research uses Jung's personality typology, because it is the basis of the Myers-Briggs Type Indicator (MBTI), the instrument I used in this research. The model of Carl Gustav Jung describes the differences that exist between the individuals and he suggests that behavioral differences are the result of preferences that are related to the basic personal types.

The purpose of this research was to obtain empirical data and to check the representation of the personal types and the dominant mental function among the students of the Faculty of Psychology at the International Slavic University "G.R. Derzhavin" Sveti Nikole-Bitola, in the department in Bitola.

The instrument I used was MBTI (Myers-Briggs Type Indicator) form G.

Sample. The research included a total of 202 students from the Faculty of Psychology at the International Slavic University "G. Derzhavin" Sveti Nikole-Bitola in the

department in Bitola in the period 2013-2017.

The most common personal types are: ISTJ (26.7%); ESTJ (17.8%); ISFJ (11.4%), while the least represented are INFJ (0.5%); ENFP (1%) and INTJ (2%).

The most common dominant mental functions are Sensing (48%) and Thinking (29.2%).

I hope that the knowledge gained from this research will have practical benefits, not just students in the learning process, but also teachers in the teaching process.

Keywords: personal types, dominant mental function, students, psychology

ВОВЕД

Во ова истражување користена е Јунговата типологија на личност, затоа што е во основата на Маерс-Бригс индикаторот за типот (Myers-Briggs Type Indicator – MBTI), инструмент кој го користев во ова истражување. Моделот на Карл Густав Јунг ги опишува разликите кои постојат меѓу личностите и тој укажува дека разликите во однесувањето се резултат на преференциите кои се поврзани со базичните типови на личност.

Целта на ова истражување беше да добиеме емпириски податоци и да провериме каква е застапеноста на типовите на личност и доминантната ментална функција кај студентите на факултетот по психологија при Меѓународниот славјански универзитет „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, во одделението во Битола.

Инструментот кој го користев е MBTI (Myers-Briggs Type Indicator) форма G.

Примерок. Во истражувањето беа вклучени вкупно 202 студенти на факултетот по психологија при Меѓународниот Славјански Универзитет „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола во одделението во Битола во периодот 2013-2017 година.

Табела 1. Дистрибуираност на типовите на личност кај нашиот примерок

Типови на личност			
ISTJ	ISFJ	INFJ	INTJ
54 26,7%	23 11,4%	23 11,4%	23 11,4%
ISTP	ISFP	INFP	INTP
14 7%	5 2,5%	7 3,4%	5 2,5%
ESTP	ESFP	ENFP	ENTP
13 6,4%	7 3,4%	2 1%	5 2,5%
ESTJ	ESFJ	ENFJ	ENTJ
36 17.8%	8 8.9%	4 2%	4 2%

Според едно истражување спроведено со MBTI тестот во САД помеѓу психолозите („Кој станува психолог“¹), наведени се типовите на личност кои е се најзачестени. Споредбата со нашите добиени резултати од студентите на психологија е прикажан во табелата 2.

1 About Myers-Briggs® and Personality Types: Who Becomes a Psychologist? <https://www.discoveryourpersonality.com/myers-briggs/who-becomes-a-psychologist.htm>

Табела 2. Зачестеност на типот на личноста-компарација

Наш примерок студенти на психологија	Психолози во САД
ISTJ - 26,7%	ENFP - 18.4%
ESTJ - 17,8%	INFP - 14.7%
ISFJ - 11,4%	ENTJ - 11.7%
ESFJ - 8,9%	INTJ - 10.7%
ISTP- 7%	INTP - 8.5%
ESTP - 6,4%	ENFJ - 8.2%
ESFP- 3,4%	INFJ - 7%
INFP - 3,4%	ENTP - 6%
ISFP - 2,5%	ISTJ - 3%
INTP - 2,5%	ESTJ - 2.7%
ENTP - 2,5%	ISFJ - 2.5%
ENFJ - 2%	ESFJ - 2.2%
ENTJ - 2%	ISTP - 1.5%
INTJ - 2%	ISFP - 1.2%
ENFP - 1% ¹	ESFP - 1.2%
NFJ - 0,5%	ESTP - 0.5%

Во нашиот примерок најзачестени типови на личност се: ISTJ (26,7%); ESTJ (17,8%); ISFJ (11,4%), додека најмалку застапени се INFJ (0,5%); ENFP (1%) и ENFJ(2%), ENTJ(2%) и INTJ (2%).

Во однос на психолозите во САД најзачестени типови на личност се ENFP (18,4%), INFP (14,7%), ENTJ (11,7%) и INTJ (10,7%), додека најмалку застапени се ESTP (0,5%), ESFP (1,2%), ISFP (1,2%) и ISTP (1,5%).

Во однос на доминантната ментална функција кај нашиот примерок зачестеноста е следна: Сетилност (48%), Мисловност (29,2%), Чувственост (16,8%) и Интуитивност (6%).

Кај психолозите во САД во однос на доминантната ментална функција таа зачестеност изгледа вака: Интуитивност (42%), Чувственост (26,4%), Мисловност (24,4%) и Сетилност (7,2%).

Но, доколку си поставиме прашање дали некој одреден тип на личност е најдобар за психолог, одговорот би бил негативен². Бидејќи постојат толку многу подрачја на работа како психолог, секој може успешно да работи како психолог³, без разлика кој е неговиот тип на личност.

Од друга страна се надевам дека сознанијата добиени од ова истражување ќе имаат практична корист, не само студентите во процесот на учење, туку и наставниците во наставниот процес. Ова може да биде поттик за понатамошни истражувања и компарации во оваа област.

² What Personality Characteristics are Important for Psychologists? <https://www.onlinepsychologydegree.info/faq/what-personality-characteristics-are-important-for-psychologists/>

³ <http://careerassessmentsite.com/myers-briggs-test/mbti-personality-types/infj/careers/clinical-psychologists/myers-briggs-infj-career>

Лариса В. Абдалина, доктор психологических наук, профессор
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

Аннотация: в статье дано представление о природе внешней и внутренней детерминации психических образований; раскрыта специфика принципов детерминизма в акмеологии. Показан опыт детерминации развития психологического здоровья педагога, акмеологической компетенции преподавателя, карьерного потенциала личности, внутриличностной компетентности личности и др. Обобщены представления и сформулированы положения системного взгляда на детерминацию психического. Подчеркнута роль активности в качестве определяющей развитие детерминанты.

Ключевые слова: природа детерминации, принцип детерминизма в акмеологии, системный взгляд на детерминацию.

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF PERSONAL-PROFESSIONAL DEVELOPMENT MODERN SPECIALIST

Abstract: in this article are given insight into the nature of external and internal determination of mental entities; specifics of the principles of determinism in acmeology. Shows experience of determination for the development of psychological health educator, teacher competency, career akmeologicheskoy individual, vnutrilichnostnoj competence of personality, etc. Summarized presentation and contains provisions a system view of mental determination. Emphasized the role of activity as a defining development determinants.

Keywords: nature determination, the principle of determinism in acmeology, systematic view on the determination.

Изменение «образа» концепций личности и наблюдающаяся тенденция к рассмотрению целостной личности, начиная с последних десятилетий (А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский, А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, В.А. Петровский и др.), коснулись не только понимания самого феномена, но и детерминант ее развития. В качестве одного из ориентиров, задающих общую логику изучения развития личности следует обозначить определенную схему детерминации данного процесса.

Отметим, что фактические тенденции развития психологической науки характеризуются направлением неклассической, гуманитарной трансформации психологии от детерминизма к самодетерминации (И.А. Пригожин, Д.А. Леонтьев). Еще Л. Хьел и Д. Зиглер ввели категориальную пару в исследования психологии личности «свобода-детерминизм».

Актуален также вопрос о соотношении и степени внешней и внутренней

обусловленности (детерминированности) в проявлениях личности.

Принцип диалектического детерминизма постулирует, что «явления природы, общества и сознания связаны друг с другом естественной причинной связью и обуславливают друг друга» [5].

Отвечающее специфике природы психики, личности, понимание принципа детерминизма формулирует С.Л. Рубинштейн: внешние условия не жестко и однозначно определяют сущность объекта и результат воздействия на него, а преломляясь через внутреннее. И результат этого воздействия зависит не только от явления или тела, на него воздействующего, но и от природы, от собственных внутренних свойств того предмета или явления, на которое это воздействие оказывается [4]. К.А. Абульханова-Славская дополняет понимание природы детерминизма пониманием принципиальной роли внутреннего и его важнейших характеристик: активности, специфичности и избирательности.

Такая закономерная роль внутреннего подчеркивается и обосновывается в акмеологических исследованиях, в которых определение внутренних условий, детерминант, побуждающих личность к саморазвитию, к вершинным достижениям становится важной составляющей.

Личностно-профессиональное развитие - это процесс развития личности (в широком понимании), ориентированной на высокий уровень профессионализма и профессиональных достижений, осуществляемый с помощью обучения и саморазвития в процессе профессиональной деятельности и профессиональных взаимодействий [1]. В акмеологических исследованиях подчеркивается, что личностно-профессиональное развитие должно иметь прогрессивный характер, обусловленный акмеологическими факторами и условиями.

Мы видим специфику принципа детерминизма в акмеологических исследованиях, проявляющуюся по следующим направлениям:

- » внутренние условия личности важно рассматривать как побудительные причины и детерминанты развития;
- » движущей силой развития является сама личность;
- » процесс совершенствования личности имеет двойную детерминацию: внутреннюю (раскрытие потенциала) и внешнюю (осознаваемые и принимаемые внешние воздействия) (А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин) [1, с. 32].

В исследованиях, проведенных под нашим руководством, были выявлены и обоснованы психолого-акмеологические факторы, которые подтвердили их влияние на прогрессивное преобразование различных личностных образований:

- » развитие психологического здоровья педагога – конгруэнтность, коммуникабельность, стрессоустойчивость, ответственность, своевременность (С.А. Сысоева);
- » развитие акмеологической компетенции преподавателя профессионального колледжа – самообразование, карьерность, прогностичность, инновационность, профессиональное взаимодействие (Н.А. Филонова);
- » развитие правовой компетентности студента профессионального колледжа – правовая культура, информированность, социально-правовая адаптированность, гражданско-правовая субъектность (А.А. Жигулин);
- » личностно-профессиональное самоопределение подростка
- » – ответственность, осведомленность, целеустремленность,

- самостоятельный выбор, взаимоотношения (А.А. Ларина);
- » развитие диагностической компетенции будущего психолога - общие (высокие личностно-профессиональные стандарты психолога; сила личности; субъектность, мобилизованность, умение принимать решения), специфические (наблюдательность, рефлексия, беспристрастность, эмпатия, тактичность) и индивидуальные (эмоциональность, активность, энергичность, самобытность, самоэффективность) (Т.В. Кот);
- » развитие внутриличностной компетентности студента-психолога в вузе – самооценочность, генеративность, идентичность, критичность, конгруэнтность (Л.А. Плужникова);
- » развитие карьерного потенциала личности специалиста в профессиональной подготовке – самоэффективность, самооценка, самоорганизация, упорство, ответственность (Е.Н. Буланова).

При выявлении природы детерминации развития различных личностных образований мы руководствовались следующими системными представлениями:

- » за многоплановостью, многогранностью, многоуровневостью психического стоит множественность его детерминант;
- » выявленные в исследованиях детерминанты рассматривались в комплексе с другими и ни один не абсолютизировался;
- » разные детерминанты действуют как параллельно, так и последовательно, имеют определенную «зону влияния» и «вес»;
- » отсутствует универсальная, одна-единственная детерминанта или их фиксированное соотношение;
- » целостное познание, развитие психического предполагает выделение системы детерминант;
- » движение или смена детерминант носят закономерный характер;
- » психическое явление, образование само, зачастую, могут выступать в роли важнейшей детерминанты [3, с. 32].

Для понимания природы детерминации важна роль активности самой личности, как определяющего фактора психического развития в триаде «наследственность-среда-активность» (А.А. Реан), которая, согласно Н.А. Берштейну, «... важнейшая черта всех живых систем ... она является главной и определяющей» [2] детерминантой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акмеология: учебное пособие / А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
2. Берштейн Н.А. Физиология движений и активность. М., 1990.
3. Идея системности в современной психологии / под ред. В.А. Барабанщикова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 496 с.
4. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. М.: Наука, 1957. – 328 с.
5. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание / А.Г. Спиркин. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.

РАЗЛИКЕ У СТРУКТУРИ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА РАЗЛИЧИТИХ ШКОЛСКИХ ПРОФИЛА

Апстракт: Рад представља истраживање разлика у структури личности ученика различитих школских профила, желећи да пажњу усмерим на оне когнитивне, конативно-мотивацијске и емоционалне особине које доминирају у структури личности ученика који су различито професионално оријентисани, односно структуру личности ученика гимназије и медицинске школе,

Главни проблем био је: утврдити разлике у структури личности ученика гимназије и медицинске школе и њихов допринос успеху у школи.

Главна хипотеза датог истраживања гласила је: могуће су сататистички значајне разлике у структури личности ученика гимназије и медицинске школе.

Као основни инструменти коришћени су:

1. Кателов инвентар личности HSPQ (High School Personality Questionnaire) који мери конативно – мотивацијске особине (Афектотимија – сајзотимија (А), општа интелигенција (В), субмисивност - доминација (Е), десургенција - сургенција (F), слаби супер его - јак супер его (G), зепија - коастенија (J), групна зависност - самодовољност (Q2) и емоционалне особине личности (Слаб его - јак его (C), уздржаност - раздражљивост (D), трекција - пармија (H), харија - премсија (I), спокојност - склоност осећању кривице (O), селф конфликт - ја сентимент (Q3), ниска ергичка тензија - висока ергичка тензија (Q4)).
2. Ајзенков инвентар личности EPQ (Eysenck Personality Questionnaire), мери интровертираност - екстровертираност, неуротицизам и психотицизам
3. Домино 48, који мери општу интелектуалну способност.

Популацију из које је биран узорак испитаника и на коју се односе ова истраживања сачињавају ученици, I, II, III и IV разреда гимназије и медицинске школе.

Водећи рачуна о карактеристикама и комплексности проблема, ово се истраживање ограничава на испитивање само дела наведених димензија из сасвим практичних разлога.

Према резултатима истраживања, разлике у конативно-мотивацијским особинама личности ученика гимназије и ученика медицинске школе су статистички значајне у оквиру свих испитаних димензија којима припадају конативно-мотивацијске особине у структури ових средњошколаца.

Разлике у емоционалним особинама личности ученика гимназије и медицинске школе су статистички значајне у оквиру појединих димензија, опширније дато у раду.

Према резултатима истраживања, разлике у факторима личности ученика гимназије и медицинске школе су статистички значајне у оквиру димензија: неуротицизма и у погледу постигнутих скорова на скали искрености. У структури личности ученика медицинске школе више су изражене црте: неуротицизма.

Према Ајзенку већина људи има средишњи положај на континууму између високог и ниског степена неуротичности, на основу чега можемо претпоставити да у структури личности средњошколаца преовлађују црте које се налазе између: са

једне стране, променљивости расположења, високе анксиозности, агресивности итд., и са друге стране, прибраности, одмерености, безбрижности, поузданости итд.

Према резултатима истраживања, утврђена је статистички значајна разлика и у развијености генералног когнитивног фактора (IQ) између ученика медицинске школе и ученика гимназије.

Интелектуалне способности имају много већу улогу у школском учењу и другим школским активностима код ученика гимназије, па су и на вишем нивоу развоја у структури личности ових средњошколаца.

Кључне речи: конативно – мотивацијске особине, емоционалне особине, интровертираност - екстровертираност, неуротицизам, психотоцизам, интелектуалне способности и школски успех.

PERSONALITY STRUCTURE DIFFERENCES AMONG STUDENTS OF DIFFERENT SECONDARY SCHOOL PROFILES

Abstract: The paper presents a study of the differences in the structure of the personality of students of different school profiles, seeking to focus attention on those cognitive, conative-motivational and emotional characteristics that dominate the structure of the personality of students who are differently professionally oriented, that is, the structure of the personality of gymnasium and secondary medical school students.

The main problem was to determine the differences in the structure of the personality of the students of the gymnasium and the secondary medical school and their influence on academic performance.

The main hypothesis of the given research was that it is possible to have significant differences in the structure of the personality of gymnasium and secondary medical school students.

The following basic instruments were used:

1. Cattell's personality inventory HSPQ (High School Personality Questionnaire), which measures the conative-motivational personality traits (affectothymia - sizothymia (A), general intelligence (B), submissiveness - domination (E), desurgence - surgence (F), weak super ego - strong super ego (G), zestful - restrained (J), group dependence - self-sufficiency (Q)), and emotional personality traits (weak ego - strong ego (C), restraint - irritability (D), honesty-humility (H), harria- premsia (I), tranquility - tendency to feel guilty (O) self conflict - I sentiment (Q3), low ergic tension - high ergic tension (Q4)).
2. Eysenck's personality inventory EPQ (Eysenck Personality Questionnaire), which measures introversion-extroversion, neuroticism and psychoticism.
3. Domino 48, which measures general intellectual abilities.

The population from which the sample of the respondents was selected and to which this research relates is comprised of students of the 1st, 2nd, 3rd and 4th grades of the gymnasium and secondary medical school.

Taking into account the characteristics and complexity of the problem, this research is limited to examining only part of the stated dimensions for purely practical reasons.

According to the results of the research, the differences in the conative-motivational characteristics of the students of the gymnasium and the students of secondary medical school are statistically significant within the frame of all the examined dimensions to which the conative-motivational characteristics in the structure of these secondary school students belong.

The differences in the emotional characteristics of the students of the gymnasium and secondary medical school are statistically significant within the individual dimensions, which are given in more detail in the paper.

According to the results of the research, differences in the personality factors of gymnasium and secondary medical school students are statistically significant within dimensions of neuroticism and in terms of achieved scores on the scale of sincerity. In the structure of the personality of secondary medical school students, neuroticism is more expressed.

According to Eysenck, most people have a central position on a continuum between a high and a low degree of neuroticism, on the basis of which we can assume that in the structure of the personality of secondary school students are predominant the lines that lie between: on the one hand, variability of mood, high anxiety, aggressiveness, etc., and on the other hand, agility, sensitivity, carelessness, reliability, etc.

According to the results of the study, a statistically significant difference was also found in the development of the general cognitive factor (IQ) between the students of secondary medical school on one hand and the students of gymnasium on the other.

Intellectual skills play a much larger role in academic performance and other school activities among secondary school students, and they are also at a higher level of development in the structure of the personality of these students.

Keywords: conative-motivational traits, emotional traits, introversion-extroversion, neuroticism, psychoticism, intellectual abilities, academic performance.

РАЗЛИКЕ У СТРУКТУРИ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА ГИМНАЗИЈЕ И МЕДИЦИНСКЕ ШКОЛЕ

Учење је прогресивно и релативно трајно мењање индивидуе настало под утицајем средине и изазвано потребама индивидуе која се мења. (Стевановић 1973). Могућност прогресивног деловања на децу и омладину претпоставља велику одговорност родитеља, васпитача, наставника и друштва у целини. Постоји велики број животних ситуација у којима квалитет те одговорности може имати пресудну улогу за прогресивни развој деце и омладине. Једна од њих јесте и упис ученика у средњу школу чији избор указује на њихову будућу професионалну усмереност или бар жељу да се баве одређеном професијом. У оквиру психологије професионалне оријентације развио се већи број концепција које на различите начине објашњавају феномен избора занимања и професионалног развоја. У неким од тих концепција основна научно-методолошка поставка јесте свестрано познавање личности ученика. То је полазна основа од које смо кренули у истраживању разлика у структури личности ученика гимназије и ученика медицинске школе, желећи да пажњу усмеримо на оне когнитивне, конативно-мотивацијске и емоционалне особине које доминирају у структури личности ученика који су различито професионално оријентисани.

Главни проблем представља:

Утврдити разлике у структури личности ученика гимназије и медицинске школе и њихов допринос успеху у школи.

Главна хипотеза датог истраживања гласила је:
Могуће су статистички значајне разлике у структури личности ученика гимназије и медицинске школе.

Као основни инструменти коришћени су:

1. Кателов инвентар личности HSPQ (High School Personality Questionnaire) који мери конативно - мотивацијске и емоционалне особине личности.
2. Ајзенков инвентар личности EPQ (Eysenck Personality Questionnaire), мери интровертираност - екстровертираност, неуротицизам и психотицизам
3. Домино 48, који мери општу интелектуалну способност.

Конативно-мотивацијске особине у структури личности ученика гимназије и ученика медицинске школе

Према резултатима истраживања, разлике у конативно-мотивацијским особинама личности ученика гимназије и ученика медицинске школе су статистички значајне у оквиру свих испитаних димензија којима припадају конативно-мотивацијске особине у структури ових средњошколаца.

Наведени истраживачки резултат, осим што показује разлике између ученика који похађају средње школе различитог смера у конативно-мотивацијским особинама које су присутне у структури њихових личности, указује нам да су међу наведеним особинама неке карактеристичније за структуру гимназијалаца, а друге за структуру средњошколаца који похађају медицинску школу.

Наиме, у структури личности ученика гимназије више су изражене конативно-мотивацијске особине које припадају димензијама: доминација (E+) ($t=3.35$, $df=528$, $p=0.001$), сургенција (F+) ($t=2.53$, $df=532$, $p=0.012$), коастенија (J+) ($t=3.04$, $df=535$, $p=0.002$) и општа интелигенција (B) ($t=6.31$, $df=535$, $p=0.001$).

У структури ученика медицинске школе више су изражене конативно-мотивацијске особине које припадају димензијама: афектотимија (A+) ($t=-2.14$, $df=534$, $p=0.033$), слаби супер его (G-) ($t=-2.80$, $df=532$, $p=0.005$), самодовољност (Q2+) ($t=-4.11$, $df=528$, $p=0.001$).

Даљим истраживањем у оквиру наведених димензија у структури средњошколаца који су различито професионално усмерени у свом образовању, утврдили смо статистички значајне разлике у присутности појединих конативно-мотивацијских особина у структури ученика гимназије и медицинске школе које припадају једном или другом полу следећих димензија: сајзотимија (A-) - афектотимија (A+) ($\chi^2 = 7.79$, $df = 1$, $p = 0.005$); субмисивност (E-) - доминација (E+) ($\chi^2 = 8.91$, $df = 1$, $p = 0.003$); слаби супер его (G-) - јак супер его (G+) ($\chi^2 = 7.58$, $df = 1$, $p = 0.006$); зепија (J-) - коастенија (J+) ($\chi^2 = 4.39$, $df = 1$, $p = 0.036$); групна зависност (Q2-) - самодовољност (Q2+) ($\chi^2 = 18.60$, $df = 1$, $p = 0.001$) и општа интелигенција (B) ($\chi^2 = 23.65$, $df = 1$, $p = 0.001$).

Резултати истраживања конативно-мотивацијске особине Афектотимија-сајзотимија показују да од укупног броја испитаних ученика гимназије и медицинске школе изражено у процентима (50.7%) преовлађују карактеристичне манифестације сајзотимије: равнодушност, хладан однос, крутост, онемогућавање сарадње, одбојност и резервисаност. Ове особине су присутне у већем обиму у структури ученика гимназије 57,1% у односу на 45.1% ученика медицинске школе.

Спремност за сарадњу, поверљивост, прилагођавање и добронамерност карактеристичне манифестације афектотимије присутне су у нешто већем обиму у структури личности ученика медицинске школе 54,9% у односу на ученике

гимназије 42.9%.

Разлика је, као што смо већ напоменули, статистички значајна ($c^2 = 7.79$, $df=1$) на нивоу $p=0.005$

Испитивањем разлике у присутности особине Субмисивност-доминација код ученика гимназије и медицинске школе, добивени резултати показују да од укупног броја испитаних ученика (71.5%) преовлађује субмисивност коју карактеришу: покорност, несигурност у себе, послушност, љубазност и повученост. Ова особина је више изражена у структури личности ученика медицинске школе (77.1%) у односу на ученике гимназије (65.3%).

Утврђена разлика је статистички значајна ($c^2 = 8.91$, $df=1$) на нивоу $p=0.003$.

Без обзира на врсту средње школе коју похађају, 57.5% испитаних ученика има слаб суперего, што их чини непристојним, површним, поводљивим, незрелим, лењим, непажљивим. Карактерише их и запостављање обавеза и променљивост. Дата особина је у 63.7% изражена код ученика гимназије а у 51.9% код ученика медицинске школе.

Јак суперего је присутан у 42.5% од укупног броја испитаних средњошколаца. Такве ученике можемо проценити као истрајне, детерминисане, сигурне личности, које се руководе одређеним моралним стандардима и показују константност у понашању. Наведене особине као и одговоран однос према обавезама карактеристичне су за 36.3% гимназијалаца и 48.1% ученика медицинске школе.

Утврђена разлика је статистички значајна ($c^2 = 7.58$, $df=1$) на нивоу $p=0.006$.

Према резултатима истраживања више од половине испитаних средњошколаца (59.4%) карактерише повученост, потиштеност, стидљивост и ћутљивост. Десурганетним личностима можемо сматрати 57.0% од укупног броја испитаних ученика гимназије и 61.5% од укупног броја испитаних ученика медицинске школе. Утврђена разлика није статистички значајна ($c^2 = 1.12$, $df=1$, $p=0.289$). То је врло индикативан истраживачки резултат ако имамо у виду да се ове црте личности углавном развијају под утицајем средине и у првом плану представљају резултат животне историје детета.

Испитивање разлике у присутности фактора Зепаја-коастенија у структури личности ученика гимназије и медицинске школе утврђено је да од укупног броја испитаних средњошколаца 50,8%, зепаја је израженија код ученика медицинске школе у 55,1% случајева. Такви ученици се лако укључују у групне подухвате и лако прихватају групне норме. Енергични су, пуни одушевљења за активности у којима учествују и у којима често настоје да буду у центру пажње.

Коастенија је присутна у 49,2% случајева и израженија је код ученика гимназије у 54,0% а такви ученици су уздржани у контактима са људима, не признају своје грешке, понашају се индивидуалистички, безобзирни су и окренути према себи.

Утврђена разлика је статистички значајна ($c^2 = 4.39$, $df=1$) на нивоу $p=0.036$.

Према резултатима истраживања разлика у присутности особине личности групна зависност-самодовољност утврђено је да од укупног броја испитаних средњошколаца доминира групна зависност (74,9%), такве особе су несамосталне и недетерминисане личности којима је потребна друштвена сагласност и подршка као подстицаји у понашању. Та потреба је наглашенија код ученика гимназије (83,5%) у односу на ученике медицинске школе (67,3%).

Утврђена разлика је статистички значајна ($c^2 = 18.60$, $df=1$) на нивоу $p=0.001$.

Разлика у присутности фактора В у структури личности ученика гимназије и

ученика медицинске школе је статистици значајна ($\chi^2 = 23.65$, $df=1$, $p= 0.001$).

Генерално гледано и ученици гимназије и ученици медицинске школе имају развијену општу интелигенцију. Већи скор опште интелигенције је забележен код ученика гимназије 88,0% у односу на ученике медицинске школе што износи 70,9%.

Емоционалне особине у структури личности ученика гимназије и ученика медицинске школе

Разлике у емоционалним особинама личности ученика гимназије и ученика медицинске школе су статистички значајне у оквиру појединих димензија: показује: харија (I-) - премсија (I+) ($t=-4.59$, $df=532$, $p=0.001$); трекција (H-) - пармија (H+) ($t=5.67$, $df=529$, $p=0.001$); ниска ергичка тензија (Q4-) - висока ергичка тензија (Q4+) ($t=-2.70$, $df=530$, $p=0.007$) и спокојност (Q1-) - склоност осећању кривице (Q1+) ($t=2.47$, $df=534$, $p=0.014$).

У структури личности ученика гимназије више су изражене емоционалне особине које припадају димензијама: пармија и склоност осећању кривице.

У структури средњошколаца који похађају медицинску школу више су изражене емоционалне особине које припадају димензијама: премсија и ниска ергичка тензија.

Утврђене разлике између фактора слаб его-јак его нису статистички значајне ($\chi^2 = 2.04$, $df = 1$, $p = 0.153$). Слаб его је присутан у 54,6% испитаних ученика гимназије а у 48,4% испитаних ученика медицинске школе. Генерално гледано ови ученици немају развијену его снагу, што значи да су емоционално нестабилни, променљиви, нереални у процени животних тешкоћа, неспремни да се суоче са проблемима и показују низак ниво толеранције на фрустрацију.

Јак его је израженији код ученика медицинске школе 51,6% у односу на ученике гимназије 45,4%.

Резултати које смо добили у испитивању разлика у присутности емоционалне особине харија-премсија показују да преовлађује позитиван пол димензије односно премсија у 52,6% од укупног броја испитаних ученика. Израженија је код ученика медицинске школе у 59,6% у односу на ученике гимназије 44,6%. То другим речима значи да ученици медицинске школе показују благо, сензитивно и зависно понашање, анксиознији су, сентименталнији, склони фантазирању и избегавају обавезе.

Утврђена разлика је статистички значајна ($\chi^2 = 12.11$, $df = 1$) на нивоу $p = 0.001$

Испитивањем разлике у димензији личности селф конфликт - ја сентимент утврђено је да доминира позитиван пол ове димензије тј. Ја сентимент у 50,5% случајева од укупног броја испитаних ученика. Ја сентимент као врста емоционалне особине више је изражена код ученика медицинске школе 54,1% у односу на ученике гимназије 46,4%. То у суштини значи да ученици медицинске школе боље контролишу своје понашање. Међутим треба рећи да утврђена разлика није статистички значајна ($\chi^2 = 3.12$, $df = 1$, $p = 0.077$).

Утврђена разлика у присутности емоционалне димензије личности уздржаност-раздражљивост није статистички значајна ($\chi^2 = 2.11$, $df = 1$, $p = 0.147$). Испитани средњошколци гимназије 64,1% и медицинске школе 58,0 су обично уздржане, обазриве и доста пасивне личности. Дати резултати показују да и код једних и других доминира уздржаност.

Поглед на показује разлику у присутности позитивног пола (пармија) и

негативног пола (трекција). Трекција осећај мање вредности, бојажљивост, повученост и стидљивост више су карактеристике ученика медицинске школе (61.2%) него ученика гимназије (42.2%), иако, генерално гледано, и код једних и код других у структури личности преовлађују црте негативног пола ове димензије личности (52.3%).

Ученици гимназије (57.8%) показују више иницијативе и наметљивости у односу на своје вршањаке из медицинске школе (38.8%). Гимназијалци, осим што су иницијативнији, имају и богатији емоционални живот, одликује их неустрашивост и храброст

Утврђена разлика је статистички значајна ($c^2 = 19.19$, $df = 1$) на нивоу $p = 0.001$.

Способност да управљају својом его снагом и либидом више је карактеристична за ученике гимназије (64.9%) него ученике медицинске школе (56.2%), иако, и код једних и код других у структури личности преовлађују црте негативног пола димензије ниска ергичка тензија - висока ергичка тензија (60.3%). Ученици медицинске школе (43.8% у односу на 35.1% гимназијалаца) имају више проблема са контролом вишка енергије и капацитета его - снаге због чега се осећају фрустрирано и напето и нису у стању да се опусте. Наведени резултати истраживања сведоче о статистичкој значајности утврђене разлике у присутности фактора Q4 (ниска ергичка тензија-висока ергичка тензија) у структури личности ученика гимназије и ученика медицинске школе ($c^2 = 4.20$, $df = 1$) на нивоу $p = 0.040$.

Статистички значајну разлику ($c^2 = 3.99$, $df = 1$, $p = 0.046$) смо утврдили и у присутности фактора спокојност - склоност осећању кривце у структури личности ученика гимназије и ученика медицинске школе.

Спокојнији, самоуверенији, ведрији и срдачнији су ученици медицинске школе (57.0% у односу на 48.4% гимназијалаца). Од укупног броја испитаних ученика гимназије 51.6% ових средњошколаца одликује забринутост депримираност и неамбициозност.

Фактори личности (према Ајзенку) у структури ученика гимназије и ученика медицинске школе

Према резултатима истраживања, презентованим, разлике у факторима личности ученика гимназије и ученика медицинске школе су статистички значајне у оквиру димензија: неуротицизма (N) ($t = -3.45$, $df = 538$, $p = 0.001$) и у погледу постигнутих скорова на скали искрености (L) ($t = -10.52$, $df = 538$, $p = 0.001$).

У структури личности ученика медицинске школе више су изражене црте: неуротицизма.

Ученици медицинске школе су и искренији учесници истраживања и процене особина у структури својих личности.

Генерални когнитивни фактор у структури личности ученика гимназије и ученика медицинске школе

Према резултатима истраживања, презентованим, утврђена је статистички значајна разлика у развијености генералног когнитивног фактора (IQ) ($t = 16.65$, $df = 538$, $p = 0.001$) између ученика медицинске школе и ученика гимназије. Интелектуалне способности имају много већу улогу у школском учењу и другим школским активностима код ученика гимназије, па су и на вишем нивоу развоја у структури личности ових средњошколаца.

ЗАКЉУЧАК

Дати рад представља покушај утврђивања структуре личности ученика различитог школског профила, односно покушај утврђивања структуре личности ученика гимназије и медицинске школе и њихов утицај на успех у школи.

Добијени резултати могу бити од важности и значаја приликом избора за упис у средњу школу, јер сваки профил дате школе захтева посебне услове а то условљава и посебну структуру личности за тај профил.

Истраживање је показало да постоје статистички значајне разлике у конативно-мотивацијским особинама. Код ученика гимназије више су изражене оне конативно-мотивацијске особине које припадају следећим димензијама: доминација (E+), сургенција (F+) и коастенија (J+).

Код ових ученика примећена је статистички значајна разлика у оквиру димензије опште интелигенције (B).

Према томе ученици гимназије су: углавном надмени, независни, често енергични, самопоуздани и успевају да се самосавлађују, процењујући дату ситуацију хладне главе.

Када је реч о емоционалним особинама код ученика гимназије су утврђене особине које припадају следећим димензијама: пармија (H+) и склоност осећању кривике (Q1+). У емоционалном погледу ови ученици су: предузимљиви, желе контакте са другим особама, срдачни и искрени, међутим, често забринути, бојажљиви и доста остљиви са осећањем да нису довољно прихваћени у групи којој припадају.

У структури ученика медицинске школе изражене су следеће конативно-мотивацијске особине које припадају димензијама: сајзотимија (A-), слаби супер его (G-) и самодовољност (Q2+). Што значи да су ученици медицинске школе: уздржане, резервисане и често критички колебљиве особе. Лако мењају одлуке, нерадо прихватају друштвена правила и обавезе, јер не прихватају лако мишљења других, занемарујући јавно мњење, склони су дакле, доношењу самосталних одлука.

У структури ученика медицинске школе изражене су следеће емоционалне особине које припадају датим димензијама: харија (I-) и ниска ергичка тензија (Q4-). Према томе ови ученици су: реални, самостални и одговорни. Владају осећањима, нефрустриране, задовољне и врло често недовољно мотивисане, што дају утисак да су лење.

У погледу присутности особина које истиче Ајзенк код ученика гимназије присутна је особина неуротицизма

Ученици медицинске школе су и искренији учесници истраживања и процене особина у структури својих личности.

Утврђена је статистички значајна разлика у оквиру развијености генералног когнитивног фактора. Генерални интелектуална способност је више изражена код ученика гимназије.

ЛИТЕРАТУРА

1. Allport, G.W. (1961) *Personality*, Holt
2. Олпорт, G.W. (1969) *Склоп и развој личности*, Култура – Београд.
3. Брковић, А. (1991) *Промене личности ученика под утицајем наставе*, Технички факултет у Чачку
4. Брковић, А. (1994) *Утицај успеха и неуспеха на личност ученика*. Учитељски факултет у Ужицу, Ужице.
5. Cattell, R.B. (1963) *Theory of fluid and crystallized intelligence: A critical experiment*. Jour. Educ. Psychology, 54, 1,
6. Cattell, R.B. (1967) *Personality structure: The larger dimension*, (personality, Ed.Lazarus,R.S. Opton,E.M., Penguin Books,
7. Cattell, R.B. (1967) *Personality structure: The larger dimension*, (personality, Ed.Lazarus,R.S. Opton,E.M., Penguin Books
8. Cattell, R.B. (1968) *The predistion of achievement and creativity*, New York: Bobbs-Merril Company.
9. Кател, Р.Б. (1969) *Научна анализа личности*, Београдски издавачки завод, Београд.
10. Cattell, R.B. (1971) *Abilities: their structure, Crowts and action* Houghton Mifflin Compaly, Boston.
11. Cattell, R.B. *description and Heasurement of personality*, London, Jonson Reprint Co. 1972
12. Cattell, R.B. (1973) *The 16PF and dasic personality strukture: a reply to Eysenck*, Journual Behavioral Science 3,
13. Драгићевић, Ч. (1997) *Статистика за психологе*. Друштво психолога Србије, центар за примењену психологију, Београд.
14. Eysenck, H.J. (1947) *Dimensions of personality*, London, Routledge and Kegan Paul.
15. Eysenck, H.J. (1952) *The scientific study of personality*, London, Routledge and Kegan Paul.
16. Eysenck, H.J. (1953) *The structure of human personality*, N.Y.Wiley,
17. English, B.H. and English, A. (1972) *Обухватни речник психолошких и психоаналитичких појмова*. Савремена администрација, Београд.
18. Фулгози, А. (1979) *Факторска анализа*. Школска књига, Загреб.
19. Harre, D. (1960) *Modern Factor Analysis*. The University of Chicago Press, Chicago.
20. Horn, J.L. (1971) *The structure of intellect: primary Abilities u knjizi Dreger,R.M(ed), Multivariate research. Contributions to the Understanding of Personality*, Baton Rouge.
21. Гилфорд, Ј.П. (1968) *Основи психолошке и педагошке статистике*, Савремена администрација, Београд.
22. Крстић, Д. (1996) *Психолошки речник (треће допуњено издање)*. Савремена администрација, Београд.
23. Младеновић, У. (2000) *Школско постигнуће ученика и конативне димензије личности Ајзенковог типа*, Педагошка стварност бр.3-4,
24. Нешић, Б. (1986) *Мотивација и школско учење*, Зборник радова Педагошке академије у Светозареву бр. 2, стр 47-52
25. Spearman, C.E. 1904) *General intelligence objectively determinant and measured*, Americal journal of Psychology, 15, 206-221,
26. Spearman, Ch. (1904) «General intelligence», objektivly determined and measured. Amer. J. Psychol, 15, 268-285
27. Смиљанић, М. (1998) *Интелектуалне способности и црте личности врлодобрих и одличних ученика у основној школи*. Настава и васпитање бр.1

159.923:616-006.6-052

Д-р Ана Чучкова

МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

ЕДИНСТВОТО НА ТЕЛЕСНОТО И ПСИХИЧНОТО ПРИ ЗАБОЛЕЛИ ОТ РАК ХОРА

Abstract: The intensity of oncology development in recent decades has put them at one of the leading distribution sites in Europe and the world. This puts the need to deepen the attention of the scientific community on pathogenesis, the course and the treatment, as well as the prevention of oncological diseases because they concern the life and development of people.

The role of the personal and social factor for its dissemination and therefore treatment is ignored. The complex approach provides a new opportunity - considering the person's personality in its bio-psycho-social sense. The unity of body and soul, of sickness and health, are the main components of the approach. Personal potential and life events predict the development of the disease and its phases, as well as the effects of the medication treatment.

Keywords: breast cancer, psychoncology, unity body psyche

Апстракт: Интензивноста в развитието на онкологичните заболувања през последните десетилетия ги поставя на едно от водещите места по распространение в Европа и света. Това поставя необходимостта да се задълбочи вниманието на научната общност върху патогенезата, протичането и лечението, както и профилактиката на онкологичните заболувања, зашто касаят живота и развитието на хората.

Игнорира се ролята на личностниот и социален фактор за неговото распространение, а следователно и лечение. Комплексниот подход предоставя една нова възможност – разглеждането на личността на болниот во нејниот био-психо-социален смисъл. Единството на тело и душа, на болест и здравје, са основните компоненти на подхода. Личностниот потенциал и житејските събития предопределят развитието на болестта и нејните фази, както и ефектите од прилаганото медикаментозно лечение.

Клучни зборови: рак на градата, психоонкологија, единство тело психа

*„Всички канцерогени заболувања стојат в синергична врска с психосоциалните фактори“
(Grossarth – Maticek)*

В изследването на онкологичните заболувања са натрупани значителни данни, потврдуващи симптомите, фазите на развитие на болестта и формите за лечение. Все още остава на заден план идејта за потенциала на човешкиот фактор, за неговото влијание върху развитието на болестта, както и възможностите за преодолувањето и. Изследувањата во областа на психосоматиката и в частност на ролята на личността и значимите житејски събития във врска с началото и хода на онкологичните заболувања, са натрупали значителни данни, потврдуващи такава зависимост, които обаче поради различни методологични пречки остават обект на множество критики и противоречия. По тази причина постигнатите

дотук изводи все още се намират по-скоро в сферата на маргиналното спрямо общоприетата клинична практика. Оттук се запазва и актуалността на този въпрос, както в изследователски, така и в практичен план.

Психоонкологията е една сравнително нова наука, но поставя анализа на раковите заболявания на нова плоскост, като търси единството между психосоциалните фактори и биологичните дадености на хората като предпоставка за онкологични заболявания.

Статистическите данни на Световната здравна организация, показват негативна тенденция в развитието на онкологичните заболявания като цяло и най-вече на рака на гърдата в частност. Работът на гърдата е на първо място по разпространение на онкологичните заболявания в света. Само около 30 на сто, от болните (от това заболяване), могат да се излекуват напълно. Статистическите данни показват, че през последните 20 години болните от рак на гърдата са се увеличили с 42%, което показва, че през живота си всяка жена рискува да се разболее от рак на гърдата. Около 1 на сто са случаите, на това заболяване, се среща и при мъжете. Република Македонија не прави изключение. По данни на Международната агенция по изследване на рака (IARC) в зависимост от честотата на населението Република Македонија заема 42 място по заболеваемост при жените.

Единство на телесното и психичното в човека Проблемът за личността заема централно място при изследването на човешката психика и здраве, на отделните процеси, които протичат в нея, както и на формите на поведение, които са резултат от протичането на психичните процеси под въздействието на едни или други, външни за човешкото съзнание, фактори.

Човешката личност започва да се формира тогава, когато външните въздействия преминат от категорията на животоподдържащите в категорията на социално адаптивните. Като начален момент на формирането на личността може да бъде определен моментът в който малкият човек започне ясно да разграничава себе си от другите членове на неговия социум (като правило от хората, които полагат непосредствени грижи за него) (Craig G., Boucun D., 2004).¹

Формирането на личността преминава през определени етапи, всеки от които има своето място и време. Този процес следва принципа на преминаването от простите операции и функции към сложните такива, както и от простите форми на взаимоотношения към по-сложните. Формирането на личността може да се свърже с два основни фактора:

- » биологичния задаващ общите характеристики на възможността на човешката психика в контекста на физическите възможности, познавателните функции, възможността за развитието на определени емоционални и волеви качества и
- » социалния определящ онези външни влияния, които човека възприема и на основата на които се формират онези характерни белези на личността, които я определят като принадлежаща към една или друга култура, един или друг социален слой в рамките на определена култура, както и възможностите за развитието на личността в процеса на нейния живот. (Hjell L., Ziegler D., 1997)²

Както биологичните, така и социалните фактори за развитието на личността

1 Craig G., Boucun D. (2004) Human Development. „Ninth Edition„PrenticeHall. p.36

2 Hjell L., Ziegler D. (1997) Personality Theories., Basic assumptions.Research and Applications. Mc-Graw-Hill.New York,pp.149-150

предполагат едно общо качество – системноста. Тя се изразява в процеса на овладяването от страна на малкото дете на хигиенните навици, навиците за хранене, развитието на двигателната активност, първите систематични игри и др. Същото е положението и при развитието на социалните елементи в живота на детето:

- » установяване на отношенията с майката (или друг значим човек полагащ основни грижи за детето);
- » преминаване на контактите от изолирани към по-широки, контактите с другите възрастни, а по-късно и контактите със свои връстници и в по-широк аспект с други хора (Frager R. Fadiman J., 2000)³ Следователно развитието на личността има системен характер, който предполага постъпателни характеристики на развитието, системни взаимодействия с външния свят, както и системно формиране на вътрешния, за личността, психологически порядък. Този процес на формиране не протича еднакво и гладко. Във всеки един период той е съпроводен с възникването на такива ситуации при които структурният (формиращ личността) елемент може равно вероятно да се развие в една или друга психологическа или социалнопсихологическа „посока“. Такива ситуации на равно вероятен път на развитие на личността се операционализира външно често с различни форми на социални конфликти, но често остава „скрит“ за външния наблюдател, а протича единствено в рамките на психологическата структура на личността. Още Фройд⁴ поставяйки основите на изследването на безсъзнателното обръща внимание на значението на подобни етапи при формирането на личността. Такива елементи от личностното развитие могат да бъдат определени и в категориите на синергетиката⁵ като моменти на бифуркация⁶ в процеса на развитието на личностната система⁷.

С усложняването на психологическата структура на отделния човек бифуркационните елементи в развитието на личността се „натрупват“ в рамките на личностната система. Резултатът от това натрупване може да бъде крайно разнообразен. От възникването на вътрешна мотивация към постигане на значимо място в социалната йерархия и развитието на личностните качества до „бягството“ на личността в различен тип и различни по тежест нарушения на съзнанието. Елементите на бифуркации в развитието на личността са неизбежни и именно те формират някои от основните, системообразуващи характеристики на личността. (Haken H. Haken-Krell M., 2002)

Като правило системата на отделната личност не е изолирана. Върху нея оказват постоянно въздействие редица други системи, които включват както влиянието на други личностни системи (непосредствените отношения личност – личност), така и системи от по-висок ранг – мезо и макро системи. Към мезосистемите могат да бъдат отнесени такива системи като семейството,

3 Frager R. Fadiman J. (2000) *Personality and Personal Growth*, Institute of Transpersonal Psychology Logman, New York, pp.365-370.

4 Freud S. (1976) *Vorlesungen zur Einfuhrung in die Psychoanalyse (Und Neue Folge)*, Frankfurt of Main, S. Fishcer Verlag, pp.99-101.

5 Междудисциплинарно направление в науката, което обяснява образуването и самоорганизацията на модели и структури в открити системи, независими от термодинамичното равновесие. Системата се развива вследствие на открит приток на енергия отвън.

6 От лат. *bifurcus* (раздвоен) е термин, който се използва за обозначаване на ситуация в която настъпва качествено раздвояване в даден обект или процес.

7 Haken H. Haken-Krell M. (2002) *Erfolgsgesheimnisse der Wahrnehmung, Synergetik als Schlutssel zum Gehirn*, Ullstein, pp. 140-141.

обществените отношения свързани с реализацията на потенциите на самата личност, а към макросистемите могат да бъдат отнесени такива, които определят както развитието на другите социални системи (семейство, работна среда), така и формите на взаимоотношенията на личността със социалните групи от различно ниво. Подобни въздействия от системи от по-високо ниво предполагат динамичния характер на личността. Тя се адаптира към онзи континуум на външните условия в които човек живее, както и към онова отражение, което имат външните условия върху вътрешните, психичните процеси, протичащи в съзнанието на съответния човек. Динамичността на системата на личността не е абсолютна, част от нея остава непроменена, независимо от това в какви условия се намира в конкретен период от време дадена личност.

Теорията на системите предполага, че всяка система имаща определена степен на сложност от една страна възприема въздействията на други системи, а от друга страна самата тя оказва въздействие върху тях. Безусловно многообразието на факторите въздействащи върху формирането на човешката личност дава необходимата степен на сложност на системата на личността.

Това въздействие може да бъде разгледано в няколко основни аспекта:

- » от една страна това е въздействието на системната характеристика на личността върху т.нар. „вътрешен свят“, т.е. особеностите на протичането на различните психически процеси сред които водещо значение имат вектора и особеностите на познавателните процеси, особеностите на емоционално-волевата сфера, спецификата на социалните контакти, както и възможните промени в екзистенциалните особености на психиката;
- » от друга страна спецификата на личността оказва въздействие върху особеностите на социалните взаимоотношения като благодарение на системните си свойства личността избира онзи социален кръг в който процесите, осъществявани в нейното съзнание ще бъдат в състояние, което може да се определи като най-близко до хармоничното. Постигането на пълна хармония в социалните контакти не би била възможна поради спецификата на системните характеристики на личността. Въпреки това всеки индивид притежаващ определена системна структура на личността се стреми към постигането на такъв тип междуличностни отношения при които възможните бифуркационни елементи (възможни конфликти) да не засягат основните, базови алгоритми свойствени за дадена личностна система;

- третият аспект е свързан със системното въздействие на личността като система върху физиологията на човека като отделна, но свързана с психическото състояние на човека система. Без да навлизаме във философските аспекти на проблема практически безразличия при психолози и лекари остава констатацията, че особеностите на психиката оказват непосредствено въздействие върху наличието или отсъствието на заболявания, както и върху това в каква форма протичат тези физически заболявания. Психическата дейност оказва именно системно въздействие върху състоянието на целия организъм, а в зависимост от редица външни или наследствени фактори, той (организма) реагира с една или друга форма на физически недъг.

От това следва, че многообразието на физическите заболявания може и в редица случаи е обусловено от състоянието на психиката на индивида, от това до каква степен тя е в състояние да структурира защитните сили на организма

при противодействието му на определено заболяване. Както моментните, така и трайните състояния на човешката психика се определят в значителна степен от системната структура на личността. Често, особено при неблагоприятни външни въздействия или при специфична системна структура заболяването може играе ролята на „системния компонент“, който допълва системното взаимодействие между „физическото“ и „психическото“. Това системно взаимодействие обединяващо двете системи се налага от факта, че всяко човешко същество представлява сложно единство (сложна система) като отделните подсистеми трябва да установят такива системни взаимодействия, които да осигуряват подобно единство. Нещо повече, човешките същества от гледна точка на системния подход представляват „равновесни системи“ при които нарушаването на баланса на една от подсистемите води до нарушаването на баланса и на другите подсистеми.

Изхождайки от това, че именно системната структура на личността определя по-голямата част от „алгоритмирането“ на психическите процеси като основа за възникването на психическите отклонения може да се разглежда именно дисбаланса съществуващ в структурата на личността. Дисбаланса на личността не остава единствено в рамките на психиката. Многобройни са изследванията, които разглеждат връзката между личностният дисбаланс и нарушението на нормалните за конкретен организъм физиологични дейности.

Тези нарушения са крайно разнообразни, но въпреки направените опити те не биха могли да се опишат с преки проекции. Очевидна причина за това е многообразието на личността и многообразието на физиологичните системи в човешкия организъм, както и спецификите на тяхното съзряване и поддържане. Това означава, че понастоящем все още не могат да се установят преки зависимости между определено физиологично заболяване и определено нарушение или дисбалансно състояние на човешката личност.

